sau controlul unei representaţiuni a vechilor staturi generale, care, după ce nu ştiuse a fi admise, ca un factor esenţial şi regulat, nefiind interesate din causă că nici nu reprezentau decăt clasele scutite, nici nu se mai intrunise pentru ultima oară decăt la 1593 şi la 1614.

Domnea absolutismul, pentrucă toată voinţa statului se concentra in persoana regelui, şi se executa in variile direcţii fără nici o ingrădire numai de funcţionari numiţi, cari vedeau in funcţiune asigurarea existenţei lor; — ear faţă cu miile de funcţionari cari găndesc şi lucrează in stat locuitorii erau reduşi in mod pasiv a privì ceea ce se petrece in stat, şi neputĕnd avea o activitate in afacerile publice siliţi erau a urmărì numai satisfacerea intereselor şi dorinţelor lor materiale.

Această stare se mai poate mănţine, căt timp şefii statului au simţul datoriei şi sunt capabili, şi căt timp şi funcţionarii sunt insufleţiţi de aspiraţii mai inalte in indeplinirea funcţiunilor, condiţii cari lipseau in Franţa sub ultimii doi regi ai secolului trecut.

Pe lăngă acestea insă ordinea de lucruri constituită in stat, era cu totul pernicioasă pentru desvoltarea conştiinţei publice şi pentru formarea simţului dreptului; pentrucă nu toţi cetăţenii contribuiau la sarcinele şi impositele cerute in stat. Numai clasele de jos, ţărănimea şi burghezimea de jos din oraşe, indeplineau variile prestaţii şi imposite, neechitabil impărţite şi executate, ear clasele inalte cler, nobilime şi chiar burghezimea inaltă de prin oraşe nu găndeau decăt a-şi conserva variile privilegiuri şi scutiri introduse şi acordate odinioară ca echivalent pentru datoria ce avusese a implinì prin serviciul de armată, prin distribuirea justiţiei, prin menţinerea poliţiei, şi a mĕsurilor poliţieneşti in circumscripţia teritoriilor lor; şi pe lăngă toate aceste scutiri mai participă ăncă şi la onoruri, emolumente şi foloase de tot felul acordate din partea statului. Nu aveau dar decăt privilegii şi favoruri, fără a avea simţul datoriei cătră stat din a cărui mărime şi prestigiu trăgeau foloase. — In urma unei asemenea stări de lucruri, marea mulţime a locuitorilor nu putù decăt să fie predomnită de ură şi invidie neimpăcată contra claselor privilegiate,

să fie ostilă stărei de lucruri consacrată in acest stat, şi să fie instrăinată de acest soiu de stat precum era cel francez.

Punctul de plecare al reformelor cerute, ar fi trebuit să fie recunoaşterea necesităţii desfiinţării la timp a privilegiilor, a supunerii tuturor la implinirea datoriilor deopotrivă către stat, a admiterii cooperării la stabilirea şi la executarea vrointei statului, precum şi la regularea intereselor locale. In loc de aceasta, clasă inaltă şi a literaţilor din secolul trecut, fără să fi participat la necesităţile guvernului şi ale administraţiei şi fără prin urmare să le cunoască de aproape, discutau şi filosofau in mod diletantic asupra originei statului, deduceau in mod abstract statul din eul sau din natura omului, proclamau drepturile naturale ale cetăţenilor şi a puterii publice şi stabileau regule după cari administraţia ar avea a se conduce. Predomniţi de un spirit democratic revoluţionar, ei cereau desfiinţarea a tot, pentruca apoi statul să se organiseze după concepţiile lor.—Ăncă alţii credeau că libertatea politică putea să se infiinţeze in mijlocul unor instituţii cu cari ei erau deprinşi, fără a-şi da seamă, că acestea erau cu totul contrare.—Resultatul acestor concepţii a fost consacrarea sau infiltrarea la urmă in capetele multora de noţiuni nesănătoase, sau vătămĕtoare pentru stat şi viitorul lui.—Alţii insă in dorinţa de-a găsì mijloacele pentru asigurarea libertăţii politice căutarĕ a studia instituţiile Engliterei, singura ţară, in care de sigur absolutismul fusese invins de timpuriu şi in care atăt libertatea politică, căt şi cea civilă şi socială erau garantate.

E meritul in deosebi al lui Montesquieu, a fi comunicat nu numai Franţei dar şi continentului, in renumitul seu tratat «Esprit des lois» cele dintăi noţiuni asupra organismului politic al Engliterii, a fi dat impulsiunea pentru introducerea instituţiilor parlamentare şi pentru intemeerea unui nou drept public supranumit constituţional. Iar influenţa lui Montesquien se resimte apoi la confecţionarea diferitelor constituţii atăt in Franţa căt şi in alte ţări ale Europei, in decursul şi in urma erei revoluţionare, intemeiate toate aceste constituţii pe fai-

moasa teorie a separării puterilor cunoscută şi de alţii inaintea lui Montesquieu, dar dedusă de acesta, in mod deşi greşit insă original, din instituţiile statului englez.

Montesquieu, ca şi alţii după el, e preocupat şi captivat de măreţul aparat al parlamentului şi de funcţionarea lui; el găndeşte că adoptarea instituţiilor parlamentare, precum funcţionau in Englitera şi aplicarea teoriei asupra separărei puterilor ar putea asigura libertatea politică; el intrevede că statul englez era capabil de o desvoltare de puteri neobicinuite graţie instituţiilor de care el era dotat; dar nici el, nici contimporanii şi nici urmaşii lui imediaţi nu-şi dădurĕ silinţa a cunoaşte desvoltarea istorică a instituţiilor politice la Englezi, raporturile dintre constituţie şi admininistraţie, in ce consistă « selfgovernement » şi efectele insemnate produse precum şi cum insă-şi instituţiile administrative constituiau un corectiv al instituţiilor parlamentare. Şi nici din «comentariile lui Blakston» publicate acum 127 de ani, nu se putù afla natura instituţiilor engleze in intregimea lor.

Sub influenţa acelor concepţii şi a ideilor lui Montesquieu considerate ca adevĕruri politice nediscutabile, lui Ludovic XVI i se impune greaoa sarcină, a satisface dorinţa şi trebuinţa reformei politice. Fără incredere intr'insul şi in mĕsurile nesigure şi nesatisfăcĕtoare ce i se propun, el se hotăreşte a convoca pe vechii representanţi ai naţiunii.

Dorinţele şi părerile exprimate de mandanţii lor in caetele, ce aduceau deputaţii celor 3 ordine, culminau in cereri de atătea drepturi şi libertăţi exagerate, incăt nu s'ar fi putut prevedea cum un stat cu trecutul statului francez ar fi putut fi reorganizat intr'un mod trainic.

Se ilustra cu aceasta adevĕrul că in lipsa iniţiativei monarchiei sau a claselor inalte, avĕnd simţul datoriei către stat — societatea nu vedea in stat decăt drepturi şi foloase in mod nelimitat şi realisarea concepţiilor sociale nelegitime.

Constituţiile ce se elaborează, conţin in frontispiciu declararea solemnă a drepturilor omului, lucru care a fost apoi urmat pănă in timpurile noastre.

Toate puterile aveau să emane de la voinţa naţiunei, care in realitate nu era şi nu putea să fie decăt substituirea voinţei unei părţi a societăţii.

Şi constituirea tutulor puterilor in stat, in judeţ, in comună avea a se efectuì prin alegere, drept ce se subinţelegea deodată ca un drept inăscut, dar pe care legea nu-l acorda fiecăruia ; nu-l acorda minorilor şi femeilor, ci numai cetăţeanului.

Ear din deviza libertate, egalitate, fraternitate, numai egalitatea a avut un inţeles practic, pentru că putea să conducă la votul universal şi la terorizarea majorităţii prin minoritate. — Constituţiile democratice şi liberale ale Franţei din epoca marei revoluţiuni n'au putut a da statului autoritatea cerută, n'au putut consacra, nici chiar libertatea politică, şi au produs efecte aproape numai in mod negativ, incontra claselor privilegiate. Nu e mirare că sub influenţa acestor constituţii, intreaga ordine in stat se disolvă, şi totul are a fi reconstituit. Când Napoleon işi aroagă puterea guvernamentală in stat, el inlătură toate restricţiile constituţionale ca restricţii doctrinare, — şi ţinĕnd seamă de dorinţele şi trebuinţele societăţii aşa precum era, el căută a o linişti şi a o satisface prin introducerea unei bune legislaţii penale şi civile pentru regularea şi ocrotirea intereselor şi relaţiilor private, prin introducerea unei justiţii destul de imparţiale pentru judecarea acestor relaţii.—Mai cu seamă el introduce un aparat administrativ escelent sub raportul technic şi in stare a esecuta vroinţa puternicului impĕrat, imprumutănd acel aparat din timpul vechei monarchii dupe ce se eliminase elementele feudale.

Societatea fiind preocupată de interese economice şi nearătănd disposiţii la munca obicĭnuită şi cerută pentru indeplinirea indatoririlor in stat şi pentru stat, de aceea tot ce are a se indeplinì in stat, se indeplineşte de functionarii numiţi, supuşi ordinului superiorului in trei grade: ca prefect, ca suprefect şi ca primar. — Precum pe lăngă impĕrat sunt consilii, cu nume parlamentare insă numai cu insemnătate consultativă, asemenea şi pe lăngă acei funcţionari mari sunt consilii, toate sub tutela funcţionarilor earăş fără insemnătate reală, căci aveau a delibera asupra unor afaceri economice

mai cu seamă, şi erau mai mult cu scop de a suplinì acţiunea funcţionarilor, astfel incăt aceste consilii nu puteau fi o pregătire sau o scoală pentru activitatea politică pe o scară mai inaltă. — In vederea principiului separaţiei puterilor se declară independenţa administraţiei ca un principiu in sensul că se poate suspenda acţiunea judecătorilor ordinari prin suscitarea conflictului de competinţă, că organele administrative judecă oarecari cestiuni de drept privat decurgĕnd din relaţii dintre stat sau dintre administraţie şi particulari asupra cărora nu e indoială aiurea, că trebue a le deferì justiţiei civile ordinare; că numai administraţiea are a hotărì ceeace e act administrativ fără nici un amestec al judecătoriilor ordinare, că funcţionarul deşi responsabil in principiu, nu poare fi urmărit decăt dacă consiliul de stat incuviinţiază, ceeace este un premiu de imunitate pentru administraţie şi funcţionari chiar când prin mĕsurile lor s'ar fi violat legi positive.

Ear pentru a impedeca infrăngerea limitelor legale de cătră puterea statului, pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor publice, nici justiţia civilă ordinară nici chiar organele aşa numitei justiţii administrative representate de prefect, subprefect, consiliul general şi de consiliul de stat adoptat asemenea din organismul vechei monarchii, dar acum reconstituit, nu puteau exercita un control sau a oferì o garanţie.

Căci justiţiei civile ordinare ii era interzisă posibilitatea unui amestec ceea ce nu era decăt o negaţie a controlului şi a garanţiei dreptului in stat; ear organele justiţiei administrative nu ne presintă decăt un simulacru de justiţie administrativă, in căt priveşte instanţele inferioare căci acestea erau compuse din agenţi amovibili a căror soartă atĕrnă de vroinţa administraţiei centrale, şi intru căt chiar şi posiţia instanţei supreme de drept administrative, a consiliului de stat, care are dealtmintrelea incontestabilul merit pentru formarea principiilor dreptului administrativ, nu e asemenea independentă. — Sub scutul prestigiului napoleonian şi a unei administraţii centralisată şi biurocratică, escelentă, ingrijind de tot şi de toate, societatea e lăsată in pace a se preocupa numai de interesele economice, a se imbogăţì şi a prospera, dar fără a fi silită a muncì şi a perde

timpul in indeplinirea funcţiunilor pentru comună, judeţ sau stat, neavĕnd alte datorii decăt a plătì impositele şi neinţelegĕnd egalitatea sub raportul indatoririi celei mai grele cătră stat a serviciului deopotrivă pentru armată.

Această societate neputĕndu-se deprinde a inţelege activitatea politică, n'are nici calitatea de a apreţia şi de a ştì să menţină ordinea constituită in stat.

După rĕsturnarea lui Napoléon, cu toată restaurarea Bourbonilor, clasa insemnată şi avută a nouei societăţi se intoarce la doctrine constituţionale, pe care le adoptă dela 1815—1848. Pentru formularea, desvoltarea şi propagarea doctrinelor constituţionale, Benjamin Constant prin scrierile lui, escelente prin formă şi prin logică, are cea mai mare influenţă in această perioadă, incăt teoriile lui servă ca un catehism pentru cele mai multe popoare de pe continentul Europei şi Americei.

In ce consistă acest sistem zis constituţional şi cari sunt efectele produse? Punctul de plecare nu e puterea guvernamentală a statului, ci puterea legiuitoare, ear aceea se reduce la o putere executivă intru căt era considerată ca organ de executare a puterei legiuitoare, vroinţei căreia se consideră a fi supusă; ear intre acestea ca un membru intermediar e puterea judecătorească, neapărată oricum şi societăţei pentru apărarea sferei dreptului privat şi a dreptului penal.

Inconvenientul acestei ordonări a puterilor fiind invederat, Benjamin Constant simte necesitatea introducerii unei puteri ponderatoare, admisă şi in constituţia imperiului de odinioară a Brasiliei. Ca şi in constituţiile din anii 1790 şi următorii, vroinţa suverană a poporului e sorgintea tuturor puterilor, deşi in realitate nu avem a inţelege prin acea voinţă suverană a poporului decăt o desfăşurare a tuturor intereselor societăţii faţă cu statul. Ca o emanaţie a voinţei generale, parlamentul omnipotent reclamă dreptul a determina pe miniştrii care sunt siliţi a fi in perpetuă concordanţă cu majoritatea parlamentului, dacă vor să li se voteze budgetul pe fiecare an şi ăncă aceasta după o discutare specială a specialelor părţi; astfel că votarea bugetului pe fiecare an, se consideră ca dreptul principal al representaţiei naţionale, insă numai a camerei de jos fiindcă

aceasta ar representa interesele acelora care plătesc impositele. Asupra felului şi a naturei unei camere de sus, societatea rĕmăne in nedumerire, precum dovedesc incercările de organisare, cănd s'a crezut a o face a fi sau un receptacul al remăşiţelor elementelor din vechia societate, sau un »sénat pondérateur», dar nici intr'un cas ca un mare consiliu permanent al regatului menit a apăra ordinea fundamentală de drept a statului şi a societăţii.

Capul puterii esecutive, regele, nu are o putere proprie hotăritoare, ceea ce se exprimă in mod suficient prin maxima: »le roi règne mais il ne gouverne pas«. — Deaceea declaraţia de rĕsboi, incheerea de pace, incheerea de tratate nu sunt obligatorii decăt dacă representaţia naţională a consimţit. — Dar dealtmintrelea capul puterii esecutive nici e hotărit pentru totdeauna, el putĕnd fi impĕrat, rege, president. Căci principiul suveranităţii poporului fiind un principiu suprem, puterea esecutivă a voinţei statului, nu e decăt un organ al voinţei societăţii, care se schimbă după cum interesele ei sunt schimbătoare, şi după cum predomină cutare sau cutare interese, — sau după desiluziile şi neplăcerile momentane ale societăţii. Insă rĕul cel mai mare e, că sub această organisaţie şi sub regimul zis constituţional se oferă şi mai puţine garanţii de imparţialitate şi de independenţă. Partidele politice ca grupări sociale in statul constituţional, urmăresc interesele lor egoiste şi luptă spre a dobăndi puterea in stat, şi odată dobăndită, spre a avea influenţă asupra guvernului.

Efectele unui asemenea guvern de partid, se manifestă intr'o esercitare abusivă a drepturilor autorităţii, intr'un esercitiu abusiv al dreptului de numire in folosul majorităţii şi in definitiv in lipsă de garanţii contra abusului autorităţii, ceea ce nu poate fi decăt o alterare a dreptului public. Intr'adevĕr in contra cerinţei, că statul cu autorităţile şi cu organele lui are a apăra pe toţi de o potrivă, drepturile autorităţii se exploatează şi se esercită in mod abusiv, in folosul aşa numitei majorităţi şi incontra acelora care sunt, sau bănuiţi a fi din oposiţie sau din minoritate. Nu se sfieşte a se urmări şi

a se şicana individul prin poliţie şi prin organul supus al ministerului public. Daca e vorba de siguranţă publică, de confirmare de foloase, sau de concesii, de presă şi intruniri publice, de evaluarea averii sau a venitului pentru aşăzarea impositelor: sub toate aceste raporturi legile respective sunt in aplicarea lor o ameninţare continuă pentru cei din oposiţie.

Funcţionarul daca nu face parte din majoritate, dacă nu se bucură de protecţia unuia care e bine vězut in grupul majorităţii, sau daca nu isbuteşte a servì interesele majorităţii, sau a-i da chezăşie de o purtare conformă dorinţelor ei, el e schimbat; căci precum insuş guvernul e la disposiţia majorităţii, asemenea intregul aparat administrativ e la disposiţia guvernului. Şi, ce insemnează aceasta, se poate lesne inţelege, cănd ştim că acel aparat administrativ, intr'o ţară ca Franţa e representat de vre-o 400,000 de funcţionari şi intregul acest aparat stă la disposiţie, spre a influenţa alegerile pentru ca partidul să se menţină la putere, care e obiectivul principal al activităţii şi găndirii guvernului de partid şi a partidului de la putere. — Ear garanţiile contra eserciţiului abusiv al autorităţii lipsesc in general, pentru că insuş consiliul de stat, cu toate formele adoptate pentru o mai bună judecare, nu are independenţa necesară, intrucăt şeful statului avea dreptul a lua o decisiune contrarie aceleia ce propunea consiliul de stat, şi spre justificarea acestui sistem se susţinea că ar fi pericole pentru libertatea administraţiei, fără de care responsabilitatea n'ar exista, dacă un corp aşăzat in centrul ţării ar putea controla din punctul de vedere legal actele tuturor autorităţilor administrative şi chiar pe acelea ale şefului statului, şi se credea deaceea că numai şeful statului ar putea indeplinì aceestă misiune.(1)

Pentru interesele locale in comună şi in district, sunt consilii formate prin alegere care ar fi indeplinind desideratul guvernării prin sine insăşi, care ar fi analoage, precum se măgulesc a crede, cu instituţiile administraţiei locale engleze,

1) *V. Aucoc*, Conférences sur l'administration et le droit administratif (vol. 1, ed. 2 p. 585).

cunoscută sub denumirea de selfgovernement, dar care sunt in realitate contrariul de ceea ce in Englitera se inţelege prin selfgovernment. Căci prin selfgovernment in Anglia avem a inţelege indeplinirea in mod gratuit şi obligatoriu a tuturor funcţiunilor locale, din diferitele circumscripţii ale statului, de către persoane din diferitele trepte sociale, numiţi de autoritatea supremă pe viaţă.

Dar societatea francesă nu inţelege a indeplinì lucrarea serioasă, grea şi continuă in mod gratuit in administraţia locală, precum reclamă indeplinirea funcţiunilor pentru stat. Şi nevoind, ea se complace a crede, inşălându-se, că ajunge la acelaş scop ca şi Englezii prin uşorul mijloc al alegerii pentru comună, pentru arondisment, pentru district şi prin indeplinirea mandatului de consilieri in consiliile acelor divisiuni teritoriale spre indeplinirea atribuţiilor neinsemnate economice, rezervate acelor consilii, şi ea preferă a lăsa, a se indeplinì toate realele indatoriri, afară doar de acelea de jurat in materie criminală şi de expropriere prin armata enormă a funcţionarilor numiţi, a căror existenţă constă numai in funcţiune şi care de aceea sunt siliţi a fi supuşi guvernului. Astfel nici simţul dreptului, nici conştiinţa responsabilităţii nu se pot desvolta, sau intărì, deoarece nu se recunoaşte că guvernarea şi administrarea unui stat nu are a se indeplinì după bunul plac a cutării majorităţi, ci după lege şi drept.

Şi aceste efecte ale regimului constituţional, nu s'au produs numai in Franţa ci şi in alte ţări in care au străbătut teoriile constituţionale arătate. — Şi chiar in Prusia, a cărui rege fusese silit a decreta o constituţie, dupe care el are prerogative mai intinse, se reproduc aceleaşi efecte in epoca dintre anii 1850 — 1858; deoarece vedem că administraţia cu toată reputaţia moştenită de conştiinţă şi de imparţialitate ajunsese a fi un instrument al partidului de la putere şi prin urmare parţială şi abusivă. Nu e mirare că in urma desilusiilor şi efectelor simţite incepură a critica nu numai teoriile constituţionale aşa precum erau consacrate, ci regimul parlamentar şi instituţiile parlamentare, crezĕnd că parlamentul şi parlamentarismul ar fi causa tuturor relelor.

Dar precum in secolul trecut, cănd era vorba de realisarea de reforme in sfera politică, instituţiile engleze excitarĕ interesul şi curiositatea şi prin aceasta se determinâ acel curent pentru imitarea lor in modul arătat, — asemenea acum după experienţa făcută şi după ivirea inconvenientelor regimului zis constituţional, ear spre Englitera se indreptarĕ spre a-şi da seama pentru ce in Englitera nu se produceau acele inconveniente, pentru ce statul se infăţişează atăt de solid şi cu autoritate, incăt el e in stare a infrunta pericole şi a resolvì probleme extraordinare. — Căci de la 1688, in urma revoluţiei supranumită »glorioasă«, regimul consacrat in Anglia şi forma de stat ca monarchie constituţională, cu regim parlamentar nu au fost ameninţate; regimul parlamentar se desvoltează, fără detriment pentru naţiune şi stat; — naţiunea engleză arată şi desfăşură energie şi mijloace extraordinare in resboaele de 7 ani, cu America şi mai cu seamă in resboiul de 25 ani, urmărit cu nespusă tenacitate spre combaterea revoluţiei franceze in efectele ei politice şi sociale şi spre combaterea lui Napoleon; ear statul dobăndeşte o posiţie dominantă pe mare şi in toate continentele lumei şi resolvă in secolul al XIX grele probleme sociale şi politice fără a se sguduì autoritatea statului, precum e legislaţia in interesul claselor de jos lucrătoare şi industriale, apoi emanciparea Irlandezilor, cele trei reforme electorale din anii 1832, 1867 şi 1884, in urma cărora numĕrul alegătorilor s'a urcat de la 400,000, căt era aproximativ inainte de 1832 la 5 mlilioane şi mai mult.

Din contra pe continent ţările dotate de regimul zis constituţional nu sunt scutite de revoluţii. Indeosebi in Franţa de la 1789 constituţia se modifică de vre-o 52 de ori; ear intreaga ordine in stat se restoarnă in mod violent de vr'o 9 ori, fie prin plebea parisiană, fie prin armată, fie prin efectele invasiunei. — Tocmai cănd incepù să străbată convingerea asupra inconvenientelor teoriilor şi regimului zis constituţional, după anul 1850, se produce, — in urma studieri şi aprofundării instituţiilor engleze politice şi administrative, in desvoltarea lor istorică, căt şi in funcţionarea lor actuală, — o nouă miş-

care atăt in Franţa căt şi in Germania: acolo representată prin Toqueville, aci prin Gneist.

Resultatul cercetărilor e: că greşit fusese a se fi preocupat numai de constituţia engleză şi de instituţiile purlamentare precum se arătau in aparenta lor funcţionare. Că tot atăt de important ar fi fost a aprofunda organismul administrativ aşa precum se stabilise după o desvoltare de cel puţin 5 secole şi care putea fi privit ca temelia şi ca corectivul intregului regim parlamentar. Deosebirea intre acei iluştri bărbaţi e, că Toqueville in lucrarea-i neterminată: »L'ancien régime« e preocupat de ceea ce i se pare că e rĕul cel mai mare in statul frances. El căutănd a-şi da sama, analisează situaţia politică, administrativă şi socială a statului şi a naţiunei francese inainte de 1789, ne arată cum toate clasele, nefiind admise a participa la administrarea afacerilor locale şi in stat, erau instreinate de stat şi neavĕnd simţul datoriei cătră stat şi simţul practic pentru trebuinţele statului şi privind relaţiile in stat numai prin prisma egoismului social se intreceau in actele representanţilor in cereri şi pretenţii excesive, accentuează relele şi efectele centralizărei enorme in stat şi stabileşte că decentralizarea e mijlocul pentru a curma rĕul. — Gneist dincontra, aprofundează instituţiile politice in desvoltarea lor istorică, apreciază efectele produse asupra naţiunei şi fără a insista asupra decentralizărei, insistă cu deosebire a arăta pentru ce administraţia funcţionează in mod imparţial şi independent de guvernul ce se schimbă in urma efectelor regimului parlamentar (1).

Incercănd acum a cunoaşte pentru ce in Anglia regimul parlamentar n'a produs aceleaşi efecte ca pe continent, nu pu-

---

1) Srierile principale a lui Gneist consultate şi in acest studiu sunt:

1. Gneist, Geschichte und Gestalt der Aemter in England 1857; — ed. 23 din 1866 şi ed. 3 din 1893 sub titlul: Das englische Verwaltungsrecht;

2. Englische Conmunalverfassung ed. 1-a din 1860, ed. 2-a din 1863 şi ed. 3-a din 1871;

3. Englische Verfassungsgeschichte 1882;

4. Das Englische Parlament 1886;

5. Verwaltung, Justiz, Rechtswerg 1769, şi

6. Diferite alte mai mici scrieri precum Preussiche Kreissordnung 1870; Rechtstaat 1872 Gesetz u. Budget 1879.

tem a nu inlătura mai intăi causele fictive ce pun unii pentru a explica acel lucru precum intre altele natura Englezilor, respectul lor inăscut sau alte inăscute calităţi, — căci nu calităţile determină natura instituţiilor, ci acestea au destoinicia a da simţului unei naţiuni o direcţie şi o deprindere, care după un spaţiu de timp pare a fi o calitate inăscută.

In Anglia pănă la 1688 regele numeşte ăncă pe membrii guvernului sĕu, — care apoi e independent de voinţa majorităţii parlamentului. Pentru cheltuelile curente sunt ăncă suficiente veniturile ereditare ale regelui; ear guvernul are o mare latitudine nu numai in afacerile din afară, dar şi in afacerile resboiului, ale finanţelor, in cele interne şi in cele bisericeşti. Abusul insă a prerogativelor regale provoacă isgonirea Stuarţilor, instituirea unei noue dinastii şi regularea relaţiilor intre naţiune şi noua dinastie in unele puncte prin acea declarare a drepturilor, in urma căreia guvernul e lipsit de puterile extraordinare de mai nainte. — De acum mănţinerea unei armate permanente atĕrnă de la acordarea subsidiilor necesare pe fiecare an din partea parlamentului; asemenea intrebuinţarea banilor publici e mărginită; apoi pentru diferitele trebuinţe administrative, de vreme ce inainte guvernul putea să le reguleze prin o simplă ordonanţă, de acum se cer legi pe cari parlamentul are a le vota. — Dacă sub toate aceste raporturi, parlamentul, altfel ca in trecut, intervine tot mai mult in detaliurile administraţiei, mai cu seamă regele şi guvernul sunt siliţi a atirna de voinţa parlamentului, sau a camerei de jos incăt priveşte impositele şi subsidiile de care aveau trebuinţă pentru diferitele resboae.

In privinţa acestui raport sub Wilhelm III (1689—1702) se recunoscù pentru stat necesitatea contractării unei datorii in vederea resboaelor pe continent contra Franţei in suma exorbitantă pentru atunci de 365 milioane. Această datorie creşte in urma resboiului de 7 ani, a resboiului cu America, a resboaelor contra Franţei la suma inspăimăntătoare de 21 miliarde lei. Necesitatea insă pentru guvern a obţine consimţimĕntul parlamentului pentru atătea extraordinare sume determină convingerea că un guvern nu poate să se menţie, fără a fi in

concordanţă cu majoritatea partidelor, pentru ca mai tărziu insăşi majoritatea partidelor sau a partidului din camera de jos să determine guvernul.

Chiar George III (1760—1820) deşi el e hotărit a impedica această formaţie a guvernului de partid şi deşi el dorea că voinţa monarchului in stat să prevaleze, e silit la 1782 a accepta un minister contra voinţei lui. Şi in urmă chiar el a trebuit să se convingă că iniţiativa intr'un stat de atăta intindere, şi cu atăt de varii interese, in lăuntru şi in afară, nu putea s'o aibă decăt guvernele de partid, compuse in mod solidar şi cu program unitar.

In secolele trecute, cănd regalitatea avea atătea prerogative, o asemenea formă de guvern zis parlamentar ar fi fost insoţită de multe pericole pentru binele public, exerciţiul puterilor publice de cătră guvernul partidelor ar fi putut fi cu totul abusiv.

Insă un asemenea guvern de partid, cănd se formă şi se desvoltă, independenţa intregei administraţii din năuntru era asigurată contra influenţei partidului sau a guvernului. Un nou minister Whig sau Tory, putea să fie chemat a propune nouĕ mĕsuri financiare sociale politice,—putea să dea o altă direcţie politicei din afară, insă administraţia justiţiei, administraţia finanţelor, a poliţiei, acea militară căt şi cea bisericească işi continuă mersul independent de schimbarea de guvern.

Schimbarea guvernului, implică chiar azi schimbarea cel mult a vre-o 51 din inalţii demnitari, care constitue guvernul sau care sunt pe lăngă rege luaţi din familiile inalte ale partidului ajuns la putere,—dealtmintrelea tot aparatul administrativ şi intregul personal administrativ rĕmăn neatinse.

Dacă insă independenţa administraţiei era asigurată cu toate fluctuaţiunile guvernului parlamentar, aceasta se datoreşte nu atăt respectului şi simţului de drept in sine a claselor diriginte in stat, căt acelei organisaţii administrative locale numită selfgovernment precum şi justiţiei administrative.

Ca şi in alte ţări şi in Englitera statul exercită atribuţiile lui varii prin organe in circumscripţii teritoriale mai mari

sau mai mici, in comitate, in cantoane, in oraşe şi sate,—insă toate acele funcţiuni nu se indeplinesc de funcţionarii numiţi de guvernul din centru şi a căror existenţă să reside in ocuparea funcţiei, ci pentru unele atribute de către comisii comunale pentru alte atribute de către funcţionarii singuratici numiţi dintre persoanele avute din acele circumscripţii sau din oraşe.

Selfgovernment este un sistem de administraţie interioară, cât şi un sistem de administraţie locală — in comitate, in districte şi in comune — prin funcţionari onorifici precum şi prin comisiuni. Toate funcţiunile in sistemul selfgovernmentului, fie superioare fie inferioare, sunt adevĕrate funcţiuni ca şi alte funcţiuni ale statului, cu aceleaşi drepturi, datorii şi cu aceeaşi responsabilitate, şi ele se indeplinesc de persoane din toate clasele sociale, care sunt in stare a indeplinì indatoririle cerute de stat in circumscripţiile teritoriale.

Toate funcţiunile şi toate insărcinările conferite din partea statului prin numire se indeplinesc in mod gratuit şi fiecare poate fi obligat prin amende de a indeplinì funcţiunea şi insărcinarea conferită.

Ca funcţiuni in sistemul selfgovernementului, pentru administraţia locală sunt: vechia funcţiune de »sheriff« numit dintre marii proprietari funciari din comitat, avĕnd acum competinţa mai cu seamă a oprì pe turburătorii păcii şi pentru urmărirea lor, precum şi pentru apărarea ţării să ceară concursul gloatelor. — Este apoi funcţiunea de »coroner« prin excepţie ales pe viaţă avĕnd competinţa, asistat de un juriu, a constata casurile de omor flagrant, precum şi a aresta pentru casuri de »felony« şi altele. E apoi importanta funcţiune de judecător de pace introdusă ăncă pe la 1360, cu competinţa de a prinde, aresta şi a primì cauţiuni de la bănuiţi, a executa disposiţiile diferitelor legi poliţieneşti pentru diferite trebuinţe de timpuriu promulgate şi a numì pe agenţii subordonaţi, care numiţi »constables«, au competinţa a executa diferitele mĕsuri poliţieneşti, a indeplinì executări administrative şi după ordinele judecătorului de pace a aresta şi a face cercetări domiciare.

Sunt apoi »prepoziţii bisericeşti« pentru ţinere in bună stare a bisericelor parohiale şi pentru administrarea averii bisericelor; apoi ingrijitorii asupra săracilor. Funcţiunea insă de »lordlieutenant« numit pe viaţă dintre marii proprietari funciari se poate considera ca cea mai insemnată funcţiune in comitat, căci el are competinţa peste ofiţerii miliţiei şi peste comisarii insărcinaţi cu administrarea afacerilor miliţiei, precum şi el e intăiul judecător de pace.—Pe lăngă indatorirea claselor inalte şi avute de a indeplinì funcţiuni inalte pentru stat, in circumscripţiile locale, clasele inalte căt şi cele din mijloc mai concurează ca juraţi pentru judecarea la curţile cu juraţi, la sesiunile cuartale ale judecătorilor de pace care se intrunesc de cel puţin 4 ori pe an, spre a funcţiona atăt ca autoritate judecătorească căt şi ca autoritate administrativă districtuală; apoi concură ca juriu de acusare, ca martori, precum şi ca comisiuni pentru evaluarea averii la aşăzarea impositelor.—De timpuriu şi ăncă in evul mediu in urma conchistei Normanilor, desvoltăndu-se acest sistem de administrare, Englezii au dobăndit convingerea că o funcţiune indeplinită de bărbaţi independenţi sub raportul social, e in interesul binelui public, căci se indeplineşte cu vederi mai largi decăt pot funcţionarii propriu zişi,—că lipsa cunoştinţelor speciale chiar daca ar exista in unele casuri, insemnează mai puţin decăt lipsa calităţilor ce oferă caracterul unui om independent,— pe lăngă acestea funcţionarul onorific, avĕnd independenţa socială completă mai mult decăt un funcţionar obicĭnuit, e in stare a indeplinì şi funcţiunea de judecător in materie de drept public şi administrativ.

La finele secolului trecut, spre a inţelege insemnătatea participărei claselor, in indeplinirea funcţiunilor şi insărcinărilor, in administraţia locală găsim că şi in Englitera proprie şi in Wales sunt peste 3800 de judecători de pace,intre care mulţi duci de origine regală şi lorzi, cel puţin de douĕ ori pe atăta gentlemen, ca ofiţeri de miliţie, deputylietenants, şi sheriff, vr'o 10000 juraţi pentru asizele comitatelor, şi pentru şedinţele cuartale ale judecătorilor de pace; apoi pentru cele 14000 parohii cel puţin 14000 »constables«; supraveghetori ai dru-

murilor, şi preposiţi eclesiastici până la 56000; supraveghetori pentru săraci şi căte alte mii de funcţionari alăturaţi; apoi vr'o 100000 ocupaţi cu evaluare pentru scopurile impositelor. In activitatea tuturor acestor sute de mii, in circumscripţia locală, consistă administrarea interioară propriu zisă in stat. Importanţa acestui sistem e mai cu seamă pentru administrarea poliţiei, care in vederea societăţii moderne e foarte varie şi cuprinde multiple relaţii; şi de vreme ce, tocmai incăt priveşte administrarea poliţiei, statul pe continent din secolul trecut caracterizat ca stat poliţienesc aminteşte un sistem intreg de restricţii, precauţiuni şi opriri a individului in existenţa de toate zilele, de vreme ce toate acele atribuţii poliţieneşti se indeplinesc numai de funcţionari supuşi, — in Englitera ele se indeplinesc in mod onorific de oameni independenţi şi cu cultură numiţi pe viaţă. Intr'adevĕr incăt priveşte raporturile dintre administraţia centrală şi funcţionarii administraţiei locale, funcţionarii superiori, cu deosebire judecătorii de pace sunt şi devin tot mai independenţi.

Dacă in secolul XVI inspectorii statului ameninţă pe judecătorii de pace; dacă in secolul XVII, in decursul luptelor constituţionale urmează chiar destituiri abusive ale judecătorilor de pace pentru motive politice, — contra acestor mĕsuri se produce reacţia şi se recunoaşte in urma experienţelor făcute că acei funcţionari nu pot servì ca instrumente de partid, şi că ei nu pot să fie depărtaţi pentru că n'ar complace guvernului din centru, şi că n'ar fi in conformitate cu vederile lui. Astfel independenţa lor e recunoscută de fapt ca şi judecătorilor ordinari şi in această privinţă punerea in disponibilitate in anii 1781 şi 1819 a căte unui lordlieutenant pentru motive politice, se menţionează ca un fapt extraordinar datorit insă numai regelui, nu insă guvernului.

Cooperarea atător elemente sociale in indeplinirea acelor funcţiuni are şi o insemnătate socială mare. — De vreme ce oamenii in societate sunt separaţi prin avere, prin interese, prin profesiune, prin urmărirea diferitelor scopuri, prin confesiune şi de vreme ce astfel complexul tuturor indivizilor, ca societate ni se infăţişează ca un complex de interese varii şi

ostile, — prin selfgovernment persoanele sunt silite a se intrunì a se cunoaşte, a se respecta, a lucra impreună pentru binele public şi a inţelege necesitatea indeplinirii de datorii ce are individul faţă cu statul.

Astfel societatea fiind supusă, prin acea cooperare, scopului şi vederilor statului, ea ajunge a avea o conştiinţă comună pentru interesele statului. Şi e lesne de inţeles ce insemnătate are aceasta, daca ştim că acele clase din care se recrutează funcţionarii pentru administraţia locală, sunt totodată şi alegĕtorii camerei comunelor, şi că in parlamentul precum era format inaintea reformei electorale din 1832, trei pătrimi fusese funcţionari in acel selfgovernment. (1)

In asemenea condiţii e şi cu putinţă să se formeze acele curente şi acele direcţii pe care se intemeiază acele două partide, care işi impart guvernul şi se succed.

Dar administraţia locală are insemnătate şi prin indeplinirea funcţiunei grele de a servì şi ca organ a jurisdicţiei administrative. In decurs de secole şi in vederea abusului, căruia individul era expus faţă cu puterile publice ale statului, s'a stabilit in Englitera convingerea că nu e destul a proclama principii de drepturi şi libertăţi şi a presupune că ele au să fie observate cu bună credinţă; că nu e destul a crede că legile au să fie executate bine; că atăt sub o monarchie fără conştiinţă căt şi sub influenţa partidelor şi a guvernului de partid in tot ce priveşte influenţa puterii publice şi a administraţiei faţă cu individ, incăt priveşte diferitele acte ale autorităţei publice şi ale administraţiei, individul trebue să aibă o serioasă garanţie că legile se execută, se aplică deopotrivă şi drept.

Sub toate aceste raporturi judecătoriile ordinare civile şi penale nu pot corespunde acelei misiuni, de a apăra pe individ sigur şi răpede contra abusului autorităţii şi tot atăt de puţin aceasta in regimul parlamentar, şi cănd administraţia ar voì să exercite in mod abusiv drepturile ce le are in materie de poliţie, finanţe şi armată.— Spre a garanta pe indi-

1) V. Gneist; das Englische Parlament pp. 312, 313.

vid contra abusului administraţiei, Englezii au organizat justiţia administrativă. Prin aceasta se oferă individului in stat garanţiile unei justiţii somare extraordinare pentru intreaga sferă a administraţiei interioare in diferitele ei părţi. Infiinţându-se la 1360 judecătorul de pace, se creează organul principal al justiţiei administrative;—acesta fiind insărcinat cu executarea variilor legi ale poliţiei, el e insărcinat şi cu judecarea abaterilor contra legilor poliţieneşti şi a plângerilor contra mĕsurilor ordinelor lui. El e dar agent administrativ şi agent judecătoresc totdeodată. Indeosebi in secolul XVII e stabilit că judele de pace are competinţa: 1) de a exercita un control asupra agenţilor inferiori şi a actelor lor putĕnd confirma sau desfiinţa actele lor precum şi a-i destituì şi a exercita o putere disciplinară asupra lor; 2) de a decide in diferitele casuri in care e vorba de-o abatere sau de-o omitere incontra disposiţiilor unei legi poliţieneşti pronunţând amende; 3) de-a decide in casurile in care e vorba de executarea unei mĕsuri poliţieneşti.

In toate aceste casuri s'a găsit că numai judecătorul de pace să judece fără participarea juriului, fără observarea principiului care carecterisează organisarea justiţiei civilă şi penală la Englesi, adică fără separarea cestiunii de fapt şi a cestiunii drept, pentru că in multe casuri cestiunea de fapt şi de drept se confundă, şi fiindcă nu e vorba numai de interpretarea legii ci de observarea unei mĕsuri egale. Astfel dacă unei persoane e a se retrage concesiunea de a ţine crişmă pentru rea ţinere sau rea purtare, sau dacă un vecin e obligat a tăia crăcile copacilor de lângă drum, sau dacă un individ bănuit pentru vagabondare noaptea a putut fi arestat, in toate aceste casuri nu e vorba de a decide după logica judecătorească ci de a decide prin comparaţie ceea ce e mai bine.

Judecătorul de pace oferă garanţii că distribue o bună justiţie. Căci numit din societate, prin avere independent de favoarea cuiva, indeplinind funcţia in mod onorific şi nefiind supus fluctuaţiilor, el judecă relaţiile imparţial fără spirit de corp. Judecarea se săvirşeşte după formele procedurei

usitate dinaintea judecătoriilor ordinare, in mod public, contradictoriu, cu ascultare de marturi şi cu espertise. Hotărârile judecătorilor de pace, dacă in cele mai multe casuri sunt definitive, insă in casuri grave sunt supuse apelului. Judecătorilor de pace in şedinţele generale şi cuartalelor ce se ţin cel puţin de 4 ori pe an e deferită judecarea acelor apeluri in secolul al XVIII-lea, după experienţa făcută in secolele anterioare, că deferirea judecării apelurilor la curţile cu juraţi, precum se urmează, e inoportună, pentru că funcţionari cari presidează acele curţi se schimbă şi nici nu cunosc relaţiile locale şi deaceea căzuse in desuetudine; —ear guvernul (privy courcil) a cărui unii membri impreună cu unii judecători ai inaltei curţi esercitau o jurisdicţie extraordinară in câteva casuri şi la care se recurgea obicĭnuit pentru judecarea apelu rilor indeplinise funcţiunea cu atâta parţialitate incât in urma suprimării camerii stelate sub Carol II in secolul XVII suprimându-se juridicţia penală extraordinară, atribuită acelei comisii a guvernului şi a inaltei curţi, se stabileşte şi regula că ministerul n'are a exercita nici un fel de jurisdicţie, nici măcar in materia aplicării legilor administrative, principiu care in Englitera e constant. Insă funcţiunea jurisdicţiei supreme in materie de drept administrativ indeplinită de minister se recunoaşte jurisdicţiei supreme in stat (King's bench), care exercită un drept de revisuire incât priveşte cestiunile formale de competenţă, cestiuni de interpretare a legii şi când e evident că judecătorii de pace au fost parţiali, d. e. când judecătorii de pace au refusat concesiunea de a ţine cărciumă unor persoane care au votat la alegerile pentru parlament cu oposiţia sau când judecătorii insăşi au interes personal, pentru că de ex. au o fabrică de bere (1).

Asemenea curtea supremă intervine spre a sili administraţiile comunale orăşăneşti, corporaţiile şi alte autorităţi şi persoane singuratice de a observa disposiţiile administrative (2).

Justiţia administrativă s'a desvoltat mai cu seamă spre

1) V. Gneist Selfgovernment 1871 §§. 84—86.

2) V. Gneist : Englische Verfassungsgeschichte. p. 659.

a asigura aplicarea imparţială a legilor poliţieneşti in variile direcţii. Dar necesitatea unei justiţii administrative s'a arătat şi pentru celelalte părţi ale administraţiei interioare. Astfel imitându-se in mod analog procedura dinaintea judecătorilor de pace in materie de administraţie a miliţiilor, deputy-lieutenants esercitau in intrunirile lor speciale şi cuartale o jurisdicţie administrativă in cât priveşte cestiunile relative la obligaţia de a presta serviciul şi a causelor de exempţie.

In materia financelor cestiunea asupra legalităţii sau constituţionalităţii cutărui imposit este deferită justiţiei ordinare,— dar o justiţie administrativă e necesară in ceea ce priveşte modul de evaluare a impositelor funciare, asupra clădirilor, asupra venitului, pentru care jurisdicţiile ordinare sunt nesuficiente representate prin comisia de evaluare compusă din judecători de pace şi de comisari, dinaintea căreia este o procedură publică şi contradictorie şi putĕndu-se apela contra hotăririlor sesiunilor speciale ale judecătorilor de pace la sesiunile generale ale judecătorilor de pace şi a recurge apoi la jurisdicţia supremă in materie de drept administrativ, la curtea supremă (Ringsbench).

Asemenea există o jurisdicţie administrativă şi in afacei bisericeşti.

Această jurisdicţie administrativă desăvirşită in secolul al 18-lea oferă garanţii pentru individ in relaţiile de toate zilele cu administraţia in stat, asigură aplicarea legii administrative contra abusului guvernului fie pentru scopurile partidului fie pentru scopuri electorale. Prin aceasta intreaga administraţie interioară e independentă de fluctuaţiile miniştrilor cari se schimbă şi de influenţa partidelor care constitue majoritatea in parlament. Prin participarea la distribuirea justiţiei acum de peste 1800 judecători de pace numiţi din toate clasele avute şi de mijloc, prin miile de membri a comisiunilor se formează acel simţ al dreptului pentru ordine in stat care nu e o calitate inăscută a naţiunii engleze, ci resultatul deprinderii continue a societăţii in distribuirea justiţiei şi in urma deprinderii cu activitate in aplicarea legii se formează şi ap-

titudinea de a participa la lucrările parlamentului, de a legifera şi de a controla administraţia statului.

Cănd omnipotenţa parlamentului se stabileşte, miniştrii in noul regim parlamentar, găsesc un drept administrativ desvoltat in decurs de secole atăt prin legi căt şi prin jurisprudenţă, graţie lucrării jurisdicţiilor administrative, ei nu pot schimba principiile şi maximele administraţii locale, incăt in raport cu aceasta, nu se resimte dacă la cărma statului e un minister Tory sau Whig.

Acest selfgovernment representă societatea activă in administraţia locală şi garantarea aplicării legilor de administraţie interioară independent de orice influenţă de guvern sau de partid, desvoltat şi intărit, şi poate fi considerat ca temelia constituţiei engleze (1).

Cănd dar in secolul trecut căutarĕ să adopteze instituţiile engleze, Francezii găsirĕ că parlamentul englez representă puterea legiuitoare, acordănd mijloace şi desemnănd pe miniştrii, că puterea judecătorească e representată de jurisdicţie compusă din judecători inamovibili, că administraţia statului e representată de aşa numita putere esecutivă şi această concepţie a fost decisivă pentru Francezi, care căutau a asigura libertatea politică, dar ei nu intrevĕzurĕ că sistemul politic al Engliterei nu se menţine prin teoria echilibrului sau a separării puterilor ci prin acel soiu de organisare administrativă in urma căruia pe deoparte societatea contractează insuşiri favorabile mănţinerii şi prosperării statului; ear administraţia in stat se săvirşeşte nu după dorinţele şi inchipuirile partidului ajuns la putere ci după lege şi drept.

Funcţionarea regimului representativ neapărat pentru stabilirea voinţei statului, aşa precum il concepem şi il inţelegem, ca să producă salutare resultate,—presupune ca condiţii neapĕrate ca dreptul şi libertatea să fie garantate, că execu-

1) Ca o critică a instituţiilor administrative francese, ca o comparaţie a instituţiilor francese cu sistemul de selfgovernment engles şi ca o dovadă de străbatere a ideilor adevĕrate in această materie şi in Franţa v. acum şi H. de Ferron, Institutions municipales et provinciales comparées Paris 1884, mai cu seamă pp. 425—570.

tarea voinţei statului să se săvirşească nu numai prin concursul de funcţionari supuşi şi la disposiţia guvernelor care se succed, ca administrarea in diferitele circumscripţii locale precum şi in insemnate relaţii interioare să nu fie supuse fluctuaţiei guvernelor varii. Spre implinirea acestor condiţii intocmirea unei justiţii independentă, sinceră şi reale, a ajuns a fi recunoscută ca o condiţie neapĕrată. Dar va trebuì să recunoaştem asemenea că instituţiile administrative adoptate după modelul instituţiilor francese nu pot da unei naţiuni calităţile necesare de a fi in stat şi pentru stat un factor activ şi inţelept şi nu pot pregătì pentru viaţa din stat, mai cu seamă pentru viaţa politică.

N. MANDREA.

RADUL NEGRU
ŞI
ORIGINILE PRINCIPATULUI ŢĂRII ROMÂNEŞTI

— Urmare (1) —

Singurul element mai valabil ce ne remăne din tradiţia intemeierii este numele fundatorului Negru-Vodă şi inchinarea Basarabilor din Oltenia. Să vedem intrucăt poate fi folosit acesta pentru resolvirea chestiunii.

Pe Negru-Vodă l'am cunoscut ca personificaţiune mitică pentru inceputurile de stat la Romănii din stănga Oltului, aşa numiţii Negri-Vlachi. In această parte, prima ştire autentică despre un stat român e mărturia despre Voivodatul lui Seneslau din diploma lui Bela IV de la 1247. Voivodatul exista mai dinainte, căci Regele spune că «ţeara lui Seneslau Voivod o lasă Vlachilor, precum ei au ţinut-o şi păn'acuma». Deci intemeierea statului la Romănii din stinga Oltului trebue să fi urmat inainte de invasiunea Tătarilor din 1241.

Inainte de invasiunea Tătarilor, malul de mează-noapte al Mării Negre, impreună cu Moldova, se aflā in măna Cumanilor. Diploma din 1247 dă şi Ţării Romăneşti din stinga Oltului numele *Cumania*, cu toate că aceasta, probabil in cea mai mare parte, e stĕpănită mai dinainte de un Voivod romăn. Numele se vede că nu e decăt o reminiscenţă din timpul căn stĕpănirea Cumanilor se estindea şi asupra acestei părţi. Pe la inceputul secolului XIII se află aici *hota-*

1) Vezi «Conv. Lit.», No. 7, din 1891.

rele Vlachilor (termini Blacorum), pănă la care s'au estins Cavalerii Teutoni din ţeara Bărsei, ocupănd teritoriu cuman *(partem Cumanie)* de la isvorul Bărsei spre Dunăre(1). Pănă in această regiune — cum se pare, cam pe la apa Buzeului(2)— ajungea deci pe atunci Cumania inspre Ţeara Românească. La mează-zi de Carpaţi (Alpii Transilvani), stĕpănirea Cumanilor nu e adeverită pentru secolul XIII. Aici, ea poate fi admisă numai pentru timpurile anterioare, pănă cănd nu se află că un stat ar fi existat sau ar fi avut vre-o putere in această parte.

După desfiinţarea imperiului bulgar (1018), a cărui autoritate se estindea, cum ştim, şi asupra malului sting al Dunării, mai intăi Pecenegii, apoi Cumanii se fac stĕpăni pe partea resăriteană a Ţerii Româneşti. Pănă in timpul Impĕratului Manuil Comnenul (1143—1180), nici unul din statele vecine nu face incercarea de-a depărta pe aceşti barbari de la Dunăre. In a. 1148 insă, Impĕratul Manuil trece Dunărea şi sileşte pe Cumani a se retrage cu totul spre resărit.(3) După această victorioasă expediţiune, părţile de la miază-noapte de Dunăre remăn părăsite de Cumani timp mai indelungat. In a. 1167, o oaste byzantină trece prin Moldova, spre a ataca pe Unguri dinspre hotarele Galiţiei, şi găseşte ţeara cu totul deşeartă de locuitori.(4) Numai in părţile de lăngă Marea Neagra sunt numiţi Românii ca aliaţi ai Byzantinilor in contra Ungurilor; ei iau parte la resboiul lui Manuil cu oaste numeroasă.(5)

1) Doc. I, 77. a. 1222.

2) In documentele privitoare la posesiunile Cavalerilor Teutoni se confundă mai adeseori *Bărsa* (Borza, Borsza, Burza, Bursza) cu *Buzeul* (Boza), ceea ce pare să indice că ei s'au estins spre Dunăre in direcţiunea Buzeului.

3) Cinnamus ed. Bonn. pag. 93—95. Nicetas Choniates ed. Bonn, pag. 103—104. Muralt, Essai de Chronographie byzantine. St. Pétersbourg 1871. p. 157.

4) Cinnamus p. 261. *χώρους ἀνθρώπων τε παντάπασιν ἔρημον διελθόντες.*

5) Ibid. p. 260. *Βλάχων πολὺν ὅμιλον, οἳ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν Εὐξείνῳ καλουμένῳ πόντῳ χωρίων....*

Liberaţi de Cumani, Romänii din stinga Dunării intră in sfera puterii byzantine, care in zilele lui Manuil ajunse la o insemnătate, cum n'a mai avut-o de la Justinian incoace. Politica acestui mare Impĕrat al Byzanţului, al cărui plan era restituirea vechiului imperiu roman, ca dreaptă moştenire a Romei noue, tindea a lăţì hotarele puterii sale nu numai la apus şi resărit, ci şi pe căile lui Traian la miază-noapte de de Dunăre, avĕnd scopul de a impreuna chiar toată Ungaria cu imperiul byzantin. El reuşeşte a face Ungaria in cătva atĕrnată, folosindu-se de certele iscate pentru tron după moartea lui Geiza II (1161): el decide despre ocuparea tronului, ear regii Ungariei ii jură lui credinţă.(1) In asemene imprejurări, Romänii dintre Ungaria şi Marea Neagră, aliaţii lui Manuil in contra Ungurilor, cu atăt mai mult s'au alăturat Byzantinilor, cu căt oştile lui Manuil au fost acelea care curăţise malul Dunării de barbarii Cumani. O oară inainte de ce elementul latin de la Dunăre fu chemat la nouă viaţă, Byzanţiul era pe cale de-a cuprinde nu numai Romänimea intreagă, ci de a lăţì chiar acuilele sale până la hotarele Germanilor, Cechilor, Polonilor şi Ruşilor, spre a da imperiului «Romaniei» o intindere din Carpaţi pănă in Mediterană, din Adriatică până in Asia minoră. Dar incercarea de-a pune măna pe Italia, pentru a căştiga şi imperiul Occidentului, Manuil o plătì cu pierderea amiciei Italienilor, care o căştigase incontra lui Barbarossa, şi planul lui de cuceriri măreţe, cu visul de Impĕrat al unei monarchii universale, se sfărămâ la ţermul Adriaticei.

După moartea lui Manuil (1180), imperiul byzantin dă pe povirnişul unei răpezi decadenţe, care are de urmare rescoala Aseneştilor (1186) şi căderea Constantinopolei in mănile Latinilor (1204). De acum o nouă putere e predomnitoare la Dunărea de jos: imperiul romäno-bulgar al Aseneştilor.

Infiinţarea acestui nou stat dunărean purcede, după toate ştirile contimporane, de la Romänii din muntele Hemului, carii sub conducerea a doi fraţi din mijlocul lor, Petru şi Asean,

1) Cinnamus p. 202—287. Nicetas Choniates p. 164—221.

se revoltă incontra asupririlor despotismului byzantin. Lor se alătură și Bulgarii dintre Hem și Dunăre, cum și Romănii din partea de miază-noapte a fluviului, și astfel frații romăni reușesc a restitui și «*impreuna imperiul Romănilor și Bulgarilor precum fusese mai inainte.*» (1)

Romănii din stinga Dunării, inainte uniți cu vechiul imperiu bulgar, apoi aliații Impěratului Manuil, apar și ca aliați ai Aseneștilor chiar de la inceputul rescoalei. Petru și Asean, neputěndu-se mănține la inceput in contra Byzantinilor, se retrag peste Dunăre, și, cu ajutorul oștilor adunate aice, ei incep lupta de nou, care le aduce isbăndă. (2) In alianță cu Romănii și Bulgarii apar și Cumanii, care acum se arată earăș la Dunăre. Ca aliați sau mercenari ai Aseneștilor, ei au chiar un rol atăt de insemnat in imperiul acestora, incăt mai la toate luptele cu Byzantinii și apoi cu Latinii, urmate sub Petru și Asean (1186—1196), Ioanițiu (1196—1207) și Borilă (1207—1218), scriitorii contimpurani numesc pe lăngă Romăni și pe Cumani. (3) Romănii și Cumanii sunt totdeauna cei ce poartă aceste lupte, in care Bulgarii, numiți numai foarte rar, au rol mai neinsemnat.

De bună sama, in oștile Aseneștilor, compuse mai ales din Romăni și Cumani, nu lipsea nici Romănii din stinga

---

1) Nicetas Choniates p. 489. *Καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν συνάψουσιν ὡς πάλαι ποτὲ ἦν*... Sub *Μυσοὶ*, Nic. Chon. ințelege pe Romăni. p. 482. *τοὺς κατὰ τὸν Αἷμον τὸ ὄρος βαρβάρους, οἳ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται.*

2) Ibid. p. 487. *Καὶ οἱ μὲν ἀρχηγοὶ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς στρατιᾶς, ὁ Πέτρος δηλαδὴ καὶ Ἀσάν, καὶ ὅσον περὶ αὐτοὺς ἑταιρικὸν ἀποστατικὸν..... τὸν Ἴστρον ὥρμησαν καὶ τοῦτον διαπλωϊσάμενοι τοῖς ἐκ γειτόνων Σκύθαις προσέμιξαν.* — p. 488. *οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀσὰν βάρβαροι τὸν Ἴστρον διαβάντες καὶ τοῖς Σκύθαις συμμίξαντες, πλεῖστον ἐκεῖθεν συμμαχικόν, καθὼς ἤρουντο στρατολογήσαντες ἐς τὴν πατρίδα Μυσίαν ἐπανῆκον....*

3) Nic. Chon. *Βλάχοι καὶ Κουμάνοι* sau *Σκύθαι*. — Geoffroi de Ville-Hardouin ed. Wailly, Paris 1882. Blas et Commains, li Blac et li Comain. — Henri de Valenciennes ed. eadem. Blas et Commains, li Blac et li Commain. — Robert de Clary ed. Hopf, Chroniques gréco-romanes, Berlin 1873. li Blaks et li Commains. Ansbertus ed. Fontes rerum Austriacarum. Ss. V. p. 44. 48. Blacorum et Comanorum. Doc. I, 51—52. Blachis et Commannis.

Dunării, preţuiţi ca oşteni pe timpul lui Manuil acum. Aceasta o indică chiar contimpuranul istoriograf byzantin, Nicita Choniatul, la a. 1199, zicĕnd că «*Scyţii, cu o ceată de Vlachi, trecurĕ Dunărea şi năvălirĕ in Thracia,*» fără ca să facă menţiune de o anterioară retragere a Vlachilor Mysieni peste Dunăre. (1) Vlachii ce vin cu Scyţii (Cumanii) de peste Dunăre, spre a lupta pentru Domnul Bulgariei şi Vlachiei, Ioanniţiu, nu pot fi decăt Romăni din stinga fluviului, cari, după toate indiciele, sta intr'un raport mai strins cu imperiul Aseneştilor. Acest imperiu e privit de intemeietorii sei, ca şi de scriitorii contimpurani, drept reinfiinţare a vechiului imperiu bulgar, *impreunănd pe Romăni şi Bulgari precum fusese mai inainte.* Această calificare a imperiului Aseneştilor, pe lăngă ştirile despre retragerea lor peste Dunăre şi participarea populaţiunii de aici la luptele lor, admite inţelesul că şi in acest nou imperiu Romănii din stinga Dunăriĭ, intru căt nu erau supuşi altei stĕpăniri, aveau o posiţiune analogă celeia de pe timpul primului imperiu, carele exercita un fel de stĕpănire şi asupra părţilor de la miază-noapte de Dunăre, in aşa numita *Βουλγαρία ἐκεῖθεν τοῦ Ἴστρου ποταμοῦ* a istoricilor byzantini. Şi in adevĕr, Aseneştii se numesc Domni (Impĕraţi sau Regi) ai *Bulgariei şi Vlachiei*, deosebind astfel doue ţĕrĭ in imperiul lor.

De la intemeietorii imperiului, fraţii Petru şi Asean, nu ni s'au păstrat documente, din care să se poată constata titlul lor. Scriitorii contimpurani ii numesc *Domni ai Vlachilor şi Bulgarilor* sau numai căt ai *Vlachilor,* şi numai ştirea că ei se retrăgeau peste Dunăre, pentru a-şi aduna oşti, dă a cunoaşte că ei au atras in sfera puterii lor şi pe Romănii din stinga fluviului.

De la al treile frate, Joaniţiu (1196—1207), care le-a urmat in domnie, avem corespondenţa lui cu Papa Innocenţiu III. In această corespondenţă, Ioanniţiu poartă titlul: »Imperator (sau Rex) totius *Bulgariae et Vlachiae*« (pe lăngă

1) Nic. Chon. p. 663. *Σκύθαι μετὰ μοίρας Βλάχων τὸν Ἴστρον διαβάντες τοῖς Θρᾳκικοῖς πολίσμασιν....*

Bulgarorum et Blachorum); deasemenea şi Mitropolitul Tirnovei e numit »Archiepiscopus (sau Primas) totius *Bulgariae et Vlachiae*«.(1) Bulgaria şi Vlachia sunt doue ţări deosebite in imperiul Aseneştilor, imperiu compus din mai multe ţări, precum arată şi o bulă papală care zice: »In *omnibus terris*, in quibus.... Kaloiohannes Rex imperat«.(2) Aceste ţări, cum se vede, etnografic deosebite, Joanniţiu le numeşte »*universa Bulgaria atque Vlachia et omnis Imperii mei pertinentia*«.(3) Sub *pertinentia* vor fi inţelese ţări dependente, cum a putut fi ţara Cumanilor nedespărţiţi de Ioaniţiu in toate resboaiele sale,(4) sau părţi cucerite in afară de hotatarele Bulgariei şi Vlachiei, cum erau unele ţinuturi greceşti la miază-zi de Balcan. Bulgaria e ţara dintre Balcan şi Dunăre. Care să fie insă Vlachia?

In peninsula balcanică, fŏntănele istorice ne arată ţinuturi numite *Vlachia* numai la miază-zi de Balcan: *Vlachia mare* (*μεγάλη Βλαχία*) in Thessalia, *Vlachia mică* (*μικρὰ Βλαχία*) de cealaltă parte a Pindului, *Vlachia de sus* (*Ἀνώβλαχα*) in Epir.(5) Intre Balcan şi Dunăre, scriitorii byzantini nu cunosc nici o Vlachie. Numai istoricii francesi ai imperiului latin de Constantinopole intrebuinţează căteodată numele *Blaquie* pentru tot imperiul Aseneştilor, in loc de numele complet *Bulgarie et Blaquie*, intrebuinţat mai des.(6)

---

1) Doc. I, 17—19. 20—21. 26. 27. 30—31. 32. 33. 34. 35. 40—41. 48. Bulgaria et Vlachia sau Blachia.

2) Ibid. p. 32.

3) Ibid. p. 48.

4) Dependenţa Cumanilor de Ioaniţiu o adevereşte Robert de Clary, ed. Hopf p. 52. Jehan li Blakis... si traist il as Commains, si fait il tant que par un que par el, qu'il fu leur amis, et que il furent tot en s'aiwe, et que il fu ausi comme tous sires d'aus.

5) Roesler, Romänische Studien p. 105.

6) Geofroi de Ville-Hordouin 354. 374. 412. 461: *Iohannis le roi de Blaquie*; in celelalte casuri, autorul intrebuinţează numele *roi de Blaquie et de Bougrie*. Henri de Vallenciennes 505. Robert de Clary p. 51. 52. 84.—Ansbert, scriitorul cruciatei lui Frideric Barbarossa, la care a participat in persoană, numeşte ţara dintre Balcan şi Dunăre totdeauna *Bulgaria*, ear pe Ase-

Regele Ioanniţiu insuş numeşte ţara dintre Balcan şi Dunăre numai cât *Bulgaria*. Tîrnova e, după dinsul, *prima civitas totius Bulgariae* (nu şi *Vlachiae*) (1) şi la marginea apuseană a imperiului se află cinci episcopate ale *Bulgariei*, despre carile Ioanniţiu se plânge Papei că Regele Ungariei le-a ocupat pe nedrept. De notat este că in aceeaşi scrisoare Ioanniţiu numesce pe Mitropolitul seu «Archiepiscopus totius *Bulgarie et Blachie*», precum şi el insuş poartă titlul de Domn al *Bulgariei şi Vlachiei*. El cere ca Papa să decidă in cearta pentru confiniile dintre *Ungaria, Bulgaria şi Vlachia*, aşa ca el să aibă drepturile *Bulgariei şi Vlachiei*, ear Regele Ungariei drepturile Ungariei. (2) De asemenea şi Papa spune că *Dunărea desparte Ungaria de Bulgaria*, nu insă şi de *Vlachia*, cu toate că in acelaş loc imperiul lui Ioanniţiu e numit *Bulgaria şi Vlachia*. (3).

neşti Domni ai Vlachilor şi Bulgarilor sau numai ai Vlachilor. El face menţiune de o Vlachie numai la miazăzi de Balcan : »regionem opulentam Flachiam dictam, non multum a Thessalonica distantem«, probabil identică cu Vlachia mare din Thesalia. Fontes rerum Austriacarum Ss V, p. 42. — Nu ştiu pe ce intemeiază Hopf (Geschichte Griechenlands. Ersch und Gruber, Encyclopädie vol. 85, p. 165) aserţiunea sa : »Die zwischen Hämos und Donau lebenden Wlachen, deren Land meist als Weiss-Wlachien bezeichnet wird«, după care s'au luat şi Iireček, Gesch. der Bulg. 218, Höfler, Die Walachen als Begründer des II. bulg. Reiches, SB. der Wiener Academie d. Wiss. 1879, vol. 95, p. 233 şi a. In fântânele ce am consultat n'am aflat acest nume. Roesler, dacă da de o »Vlachie albă« intre Balcan şi Dunăre, sigur că nu o lăsa nefolosită pentru teoria sa.

1) Doc. I, 30.

2) Ibid. 31. Et de confinio Hungarie, Bulgarie et Blachie relinquo indicio saectitatis tue, ut dirigas negocium istud recte et iustum, ut non habeat peccatum anima sanctitatis tue, et ita habeat imperium meum iusticias Bulgarie et Blachie, quod Rex Hungarie habeat iusticias Hungarie, et cessent occisiones christianorum in me et ipsum. Sciat autem sanctitas tua, quoniam *quinque episcopatus Bulgarie* pertinent ad imperium meum, quos invasit et detinet Rex Hungarie cum iusticiis ecclesiarum... Aceste cinci episcopate erau lângă Morava. Iireček, Geschichte der Bulgaren p. 233.

3) Doc. I, 40. Leonem... apostolice sedis legatum, in *Bulgariam et Blachiam*.... duximus destinandum.... p. 41. ut eum (scil. Leonem legatum) transferent in *Bulgariam* cum honore...., pervenit ad castrum keve, ubi solo Danubio mediante regnum Ungarie a *Bulgarorum provincia* separatur....

Tìrnova fiind numai in Bulgaria, cele cinci episcopate de lăngă Morava deasemenea numai in Bulgaria, cu Dunărea ca hotar intre Ungaria şi Bulgaria, urmează că Vlachia Aseneştilor nu poate fi căutată intre Balcan şi Dunăre. Ea nu poate fi căutată nici la miază-zi de Balcan, unde imperiul romăno-bulgar nu se estindea atunci pănă in părţile cu numele Vlachia. (1) Judecănd după certele lui Ioanniţiu cu Ungurii pentru confiniile Bulgariei şi Vlachiei de către Ungaria, Vlachia Aseneştilor trebue să fi fost vecină cu Ungaria, prin urmare la miază-noapte de Dunăre. Ast-fel se explică retragerea lor peste Dunăre, pentru a aduna oşti, şi participarea atăt de insemnată a populaţiei din stinga fluviului (Romăni şi Cumani) la toate resboaiele lor.

Că Vlachia Aseneştilor era situată la miază-noapte de Bulgaria, o adevereşte şi călugărul Rubruquis in relaţiunea sa cătră Regele Franţiei, Ludovic IX, despre călĕtoria ce a făcut-o la Tătari in a. 1253. Vorbind de ţările supuse Tătarilor, Rubruquis zice: «De la gura Donului spre apus pănă la Dunăre, totul le este supus. Deasemenea şi dincolo de Dunăre spre Constantinopole. *Valachia, care este ţara lui Asan, şi Bulgaria mică* (adecă cea dunăreană, in deosebire de Bulgaria mare de lăngă Volga) pănă la Solonoma (=Salonic), toate le plătesc tribut.» (2) Aici, ţerile sunt inşirate de la resărit şi miază-noapte spre apus şi miază-zi, şi in această ordine *Valachia, ţara lui Asan.* e numită inainte de Bulgaria.

1) Imperiul lui Ioaniţiu se intindea la miazăzi pănă la isvorul Moravei resăritene, Mariţa şi oraşul Agathopolis lăngă Marea Neagră. Iireček p. 232.

2) Doc. I, 265. Ab orificio Tanais versus occidentem, usque ad Danubium, totum est subditum. Etiam ultra Danubium versus Constantinopolim. Valachia, quæ est terra Assani, et minor Bulgaria, usque in Solonomam omnes solvunt eis tributum. — Bulgaria maior lăngă Volga ibid. p. 266. 269. 271. 273. — Că pe atunci ţările acestea erau tributare Tătarilor, cum spune Rubruquis, arată şi scrisoarea lui Bela IV din 1254 cătră Papa. ibid. p. 260, omnes alie nationes.... tributarias se eisdem (Thartaris) constituerunt, et specialiter regiones, que ex parte orientis cum regno nostro conterminantur, sicut Ruscia Cumania, Brodnici, Bulgaria, que in magna parte nostro dominio antea subiacebant

Din contra, unde Rubruquis enumeră ţările dunărene de la Constantinopole spre miază-noapte şi apus, el le inşiră in următoarea ordine: Bulgaria, Valachia, Sclavonia, Ungaria. (1) Deci e invederat că şi după Rubruquis, *Valachia lui Asean* era situată la miază-noapte de Bulgaria, adecă in stinga Dunării.

Stĕpănirea Aseneştilor pe malul stăng al Dunării are de mărturie şi o istorie bulgărească, scrisă la 1762, după scrieri mai vechi, de Paisie, Proigumenul mŏnăstirii Chilandar de pe muntele Athos. (2) Deşi această compilaţiune e in unele părţi confusă şi adese inexactă, totuş, pentru ştirile ce le va fi conţinĕnd din fŏntăne astăzi necunoscute, ea merită a fi luată in seamă. Despre Vlachia Aseneştilor ea spune următoarele:

«In vremea ceea (cănd Bulgaria era sub stĕpănirea Grecilor) — spune Ţarstvenicul lui Paisie in tonul vieţilor sfinţilor — era Patriarch in Tîrnova sfăntul Ioan (3), carele, vĕzĕnd multele supărări ale Bulgarilor din partea Grecilor, multe lacrimi au vĕrsat inaintea lui Dumnezeu şi s'au rugat ca să-i scape de robia grecească. Intr'o zi, cănd plăngea astfel, i s'au arătat lui sfăntul marele muçenic Dimitrie şi-i zise: Adusu-şi-au aminte Dumnezeu de casa şi rodul Impĕraţilor bulgăreşti şi m'au trimes intr'ajutor pentru innoirea impĕrăţiei bulgăreşti. Deci să pui pe Asean impĕrat Bulgarilor, (4) şi Dumnezeu va fi cu dinsul, şi el va inălţa schiptrul bulgăresc. Şi aşa Pa-

---

1) Ibid. 273. illæ provinciæ post Constantinopolim, quæ modo dicantur Bulgaria, Valachia, Sclavonia, fuerunt provincial Græcorum, Hungaria fuit Pannonia.

2) Carstvennikъ ili istorija bolgarskija,.... izъ Mavrobira (Mauro Orbini) Latinskago, Baronija, Ioanna Zonara, Buefira (Bouffier) Francuzskago, Teofana Grečeskago, Svetago Evtimija Ternovskago, Svetago Dimitrija Rostovskago i drugichъ lêtopiscevъ sobrana. U Budimu 1844.

3) Primul Archiepiscop (numit şi Patriarch) al Tîrnovei de carele documentele ne dau ştire e Vasile, contimpuranul lui Ioaniţiu. Ioan poate fi predecesorul acestuia ca Episcop al Bulgariei.

4) Têmže da postavišъ *Asenja carja Bolgaromъ* (pag. 43). Traducerea lui Pič (zur rumänisch-ungarischen Streitfrage p. 66); »Du mögest Asen, *den Bulgaren*, zum Caren erheben« e falsă.

triarchul după poronca sfântului, au chemat pe Asean din *Vlachia*, şi pe Petru, fratele seu, cari era de neam împěrătesc, nepoţi lui Gavriil, fiiul lui Samuil. (1) După aceea, Patriarchul au poruncit de s'au zidit in Tîrnova o biserică foarte frumoasă in numele sfântului marelui mucenic Dimitrie, şi dacă s'au sevărşit, au chemat Episcopii şi norod mult la sfinţirea bisericii. Şi dacă s'au sfinţit biserica, au luat coroana şi chlamida impěrătească şi au incoronat pe Asean intru Impěrat Bulgarilor, şi zise poporului că i s'au poruncit de Dumnezeu prin sfântul Dimitrie ca să-l incoroneze Impěrat. Şi poporul au strigat cu bucurie: Să trăiască Asean Impěrat intru mulţi ani; şi lui Ioan, preafericitului Patriarch al Tîrnovei şi a toată Bulgaria, mulţi ani! Şi aşa s'au incoronat Asean. Eară dacă s'au incoronat Asean, puse pe fratele seu Petru cap peste oşti. După aceea au adunat oaste, şi s'au intărit mult, şi, pornind asupra Grecilor, i-au bătut şi i-au scos cu totul din Bulgaria. După aceea, şi Grecii au adunat oaste foarte multă şi au venit asupra lui Asean. Eară Asean au mers in *Vlachia*, cu toată oastea sa, şi au adunat acolo oaste multă, şi apoi au venit earăş peste Dunăre şi au mers asupra Grecilor. Şi aşa au căzut Greci fără numěr şi au fost alungaţi cu totul.... In vremea ceea au luat Asean de la Greci multe oraşe.... După aceea, Asean a luat in stěpânirea sa şi *aměndoue Vlachiile* şi le-au făcut supuse; el avea şi pe Rimleni (Rimljane te) de supuşi, pentru aceea s'au proslăvit mai mult decât alţi impěraţi şi s'au numit Impěrat a toată lumea.» (pag. 43—45.)

După alte aměnunte, unde Asean I e confundat cu Ioan Asean II, pe care Ţarstvenicul lui Paisie nici nu-l inseamnă, şi după povestirea morţii lui Asean, Ţarstvenicul continuă:

«Spune in cărţile manuscrise cele vechi că după moartea Patriarchului S. Ioan, carele au inălţat pe Asean la impěrăţie, precum s'au spus mai sus, Asean au chemat din Ochrida pe

1) Samuil a fost Rege al Bulgarilor la 976—1014. Fiul sěu Gavriil i-a urmat in domnie până la 1015, când a fost ucis.

sfăntul Părinte Teofilact şi l'au pus Patriarch in Tirnova. Şi sfăntul Teofilact au curăţit toată Bulgaria de eresie, care in vremea ceea era multă in Bulgaria. După aceea, el au indemnat pe Impěratul Asean să meargă in *Vlachia*, s'o supună şi s'o curăţească de eresia romană (Rimscaja eresb), care pe atuncea domnea, in Vlachia. Şi aşa Asean au mers şi au supus *amĕndoue Vlachiile* sub stĕpănirea sa, şi au poruncit Vlachilor, carii pănă atuncea cetea in limba lătinească, ca să lepede legea romană şi să nu cetească in limba romană (Rimskiĭ jazbıkъ), ci in cea bulgărească; şi au poruncit, carele va cetì in limba romană, să i-se taie limba. Şi aşa Vlachi au primit de atunci legea ortodoxă şi au inceput a ceti bulgăresce» (pag. 46—47).

Ştirea din urmă despre curăţirea Bulgariei şi amĕnduror Vlachielor de «eresia romană», pentru care Paisie chiamă de mărturie «*cărţile manuscrise cele vechi*», conţine invederat o amintire despre uniunea cu biserica romană, făcută de Ioaniţiu la 1204, in privinţa căreia corespondenţa lui Ioaniţiu cu Papa Inocenţiu III ne dă lămuririle cele mai sigure. (1)

Această uniune a fost apoi desfiinţată in domnia lui Ioan Asean II (1218—1241), precum arată bulele papale. (2). Deci Asean, restitutorul ortodoxiei din Ţarstvenicul lui Paisie, nu poate fi altul decăt Ioan Asean II, carele e confundat aici cu Asean I. (3)

Căt despre Patriarchul Teofilact, pe carele Paisie il aduce de la Ochrida la Tirnova şi căruia el ii atribue iniţiativa pentru restituirea ortodoxiei, ştim din istorie că un Archiepiscop Teofilact a existat in Ochrida pe la 1085—1107, pe cănd Bulgaria era băntuită de eresia bogomilismului (4); in Tirnova insă nu se află adeverit un Patriarch cu acest nume. Poate că unele ştiri privitoare la eresia bogomilismu-

1) Doc. I, 1 squ.

2) Ibid. p. 164 squ.

3) Asean, intăiul Impĕrat, e numit şi ca tată al lui Ioan Caliman (1241—1245), fiul lui Ioan Asean II. p. 46: kakъ to pişci Ioannъ Kalimanъ sынъ negovъ. Şi Ioan Caliman, carele, ca şi Ioan Asean II, nici nu se află insemnat la locul sĕu, e confundat cu Caloioan (Ioaniţiu p. 47 squ).

4) Iireček, Gesch. d. Bulg. p, 211.

lui din timpul lui Teofilact au dat motivul pentru a se atribuì acestui Archiepiscop inițiativa in contra «eresiei romane» de care vorbește Țarstvenicul lui Paisie, confundănd *eresia* (bogomilismului) cu *uniunea* din timpul Aseneștilor.

Dar și in această formă greșită, știrea lui Paisie, scoasă cum zice el, din *cărți manuscrise vechi*, e foarte importantă. Ea ne transmite tradițiunea indigenă despre imperiul Aseneștilor, cu amĕnunte care parte află adeverire sau precisare prin mărturii autentice, parte le intregesc pe acestea, precisăndu-le ințelesul. Cele din urmă ne interesează mai ales, căci ele privesc enigmatica Vlachie din imperiul Aseneștilor. Tradițiunea cunoscută lui Paisie ne arată această Vlachie ca fiind situată la miază noapte de Dunăre, lucru care-l putem deduce și din știrile contimpurane, mai puțin precise cu privire la această intrebare. Ea deosebește aici chiar *două Vlachii*, care le și aflăm adeverite puțin mai in urmă : *Vlachia Basarabilor* in dreapta Oltului, *Vlachia Negrilor* in stinga fluviului. Această frapantă concordanță cu mărturiile contimpurane, in formă care nu admite nicio indoială despre originalitatea tradițiunii cunoscute lui Paisie, dă acesteia valoarea unei fŏntăne istorice care, in lipsă de alte știri mai sigure, nu poate fi disconsiderată nicidecum. Deci nu vom greșì dacă, pe temeiul celor expuse, vom susține că Vlachia din imperiul Aseneștilor nu e alta decăt Țeara-Romănească.

Romănii din stinga Dunării, de veacuri in legături mai strinse cu vecinii Bulgari cum și cu frații lor din dreapta fluviului, luănd chiar de la inceput, alăturea cu Cumanii, parte activă la luptele Aseneștilor incontra Byzantinilor cum și pe urmă incontra Latinilor, numai decăt trebue să fi avut legături mai strinse și cu imperiul romăno-bulgar al Aseneștilor. Chiar de la inceput, ei fac causă comună cu Bulgarii și Romănii transdunăreni in o așa mĕsură, incăt țeara lor devine terĕmul de reazĕm al rescoalei. Aseneștii, cănd nu se pot mănține incontra Byzantinilor, se retrag peste Dunăre și, după ce se intăresc aici cu oști noue, incep lupta din nou. Această sprijinire pe țeara Romănilor din stinga Dunării era atăt de insemnată, incăt, din motivul acesta, tradițiunea cunoscută lui

Paisie aduce chiar pe frații Asean și Petru, carii după știrile contimpurane erau Români din muntele Hemului, din Vlachia de dincoace. Numai participarea Românilor din stinga Dunării a putut să dee elementului român acea importanță in imperiul Asaneștilor care o adeveresc toate mărturiile contimpurane, arĕtând pe Români ca elementul cu desăvirșire predominant atăt la intemeiarea statului, cât și in luptele următoare. In Bulgaria, elementul român era peatunci, după cât știrile istorice ne permit a cunoaște, prea puțin la numĕr, pentru ca să poată avea, singur de sine, un rol atăt de precumpĕnitor. Noi il intilnim aici numai foarte rar in muntele Hemului, ear in numĕr mai mare numai in părțile mai de miază-zi, in afară de hotarele imperiului. Deaceea mai pe urmă, când Bulgaria remâne singură, elementul român dispare cu totul din istoria acestui stat. Preponderanța Românilor in imperiul Aseneștilor are de basă Țara-Românească, nu Bulgaria.

Țara Românească fiind reazĕmul intemeietorilor statului române bulgar, ea urmează a face parte din acest imperiu, carele numai prin această intindere a sa a putut deveni o putere atăt de insemnată in sistemul statelor europene. Și numai pentru posesiunea acestei țeri, Aseneștii s'au putut numi *Domni ai Bulgariei și Vlachiei.*

Insă domnia Aseneștilor in stinga Dunării nu poate fi privită ca stĕpânire nemijlocită in toată intinderea Țării Românești. In Oltenia exista mai dinainte un organismu politic, pe carele tradițiunea indigenă il cunoaște sub numele de Banatul Basarabilor și in care putem recunoaște ducatul român din Cântul Nibelungilor. Acești Basarabi, spune tradițiunea, s'au inchinat lui Negru Vodă, intemeietorul statului din stinga Oltului. Negru Vodă, cum am vĕzut mai inainte, nu este de cât o personificațiune mitică pentru originile statului la Românii din această parte, numiți Negri. Inceputurile statului la acești Români Negri, care devin stĕpâni pe o parte din așa numita Cumanie neagră de până atuncea, le-am putut urmări până in timpul inainte de invasiunea Tătarilor. Acest resultat, câștigat pe cale cu totul independentă de știrile pri-

vitoare la imperiul Aseneştilor, coincide perfect cu resultatul la care ajungem in privinţa intinderii acestui imperiu. Fiind astfel, nimic nu e mai aproape decăt conclusiunea că in timpul Aseneştilor s'a pus temelia statului romăn din stinga Oltului. Mitul lui Negru Vodă, căruia se inchină şi Basarabii din Oltenia, cată deci să represente, in forma sa originală (fără adausul posterior despre pretinsul descălecat din Amlaş şi Făgăraş), domnia Aseneştilor in Ţara romănească.

In deplin acord cu acest inţeles al mitului indigen, tradiţiunea cunoscută lui Paisie ne surprinde cu ştirea despre *amĕndoue Vlachiile* din stinga Dunării, stĕpănite de Asean. Una corespunde cu Banatul Basarabilor ce se inchină lui Negru Vodă al mitului, alta cu ţara Negrilor (Cumania neagră, apoi Vlachia neagră), in care Aseneştii intemeiază viaţa de stat, care mitul o atribue lui Negru Vodă. Poate numai această parte a Ţării Romăneşti, o inţelege şi Rubruquis sub numele de *Valachia lui Asean* in deosebire de altă Valachie de care va fi avut ştire. Ea putea fi numită cu drept cuvĕnt astfel, precum mai tărziu şi Moldova a fost numită *ţara lui Bogdan*, in memoria intemeietorului statului in această ţară. Aşa şi *Valachia lui Asean* pare să fie numai partea resăriteană a Ţării Romăneşti, care nu mai curĕnd decăt prin Aseneşti au primit acea organisaţiune politică care a dat naştere statului romăn de aicea

Domnia Aseneştilor in această parte se reflectează şi in superioritatea ce tradiţiunea intemeierii o admite pentru ţara din stinga Oltului, cu toate că dinastia principatului Ţării Romăneşti işi are originea in Oltenia. Şi e uşor de inţeles că micul Banat al Basarabilor să recunoască superioritatea unui imperiu ca cel al Aseneştilor. Pentru altă explicare a inchinării Basarabilor, element esenţial in tradiţia intemeierii, istoria nu ne dă mijloace, căt timp partisanii lui Radul Negru nu-l vor descoperì in pergamente neştiute.

Pănă atuncea insă trebue să ţinem la Aseneşti. Ei au pus temelia statului romăn in stinga Oltului, şi lor s'au inchinat Banii din Oltenia. Ei au dat Ţării Romănesci instituţiunile ei byzantino-bulgare, care nu pot să fie aduse din Amlaş şi Făgăraş. De la dinşii (Ioan Asean I, Ioaniţiu sau Caloian,

Ioan Asean II), Domnii romăni, ca şi Regii posteriori ai Bulgariei, au moştenit numele *Ioan* drept titlu domnesc, cum Imperatorii romani numele Caesar. Domnii romăni purta numele acesta nu fără inţeles sau din simplă măimuţărie, pentru-că şi Regii Bulgariei se numeau astfel, ci pentru-că ei erau, ca şi aceştia, urmaşi ai glorioşilor Aseneşti.

D. ONCIUL.

(Sfirşitul va urma.)

OBICEIURILE

LA

NAŞTEREA COPIILOR POPORULUI ROMÂN DIN MACEDONIA

Pe lăngă mai multe datini şi obiceiuri ce am adunat in călĕtoriile ce am făcut la Romănii din Macedonia, pe care parte le-am publicat şi parte le voiu publica, dăm aci aceea ce am putut culege in ceea ce priveşte obiceiurile ce se practică la naşterea copiilor.

Cănd o femee este aproape să nască, se iau toate precauţiunile de muma sau de soacra ei, ca să nu afle cumva vecinii sau rudele de momentele naşterii; indată ce se manifestă primele dureri, o femee bĕtrănă chiamă o *babă* (moaşă), care trebue să vie pe ascuns ca să nu o afle nimeni, căci este credinţa in popor, ca femeia naşte cu mare anevoe dacă lumea ştie despre acest lucru.

Simplul fapt că o femee ştie că alta are să nască, esplică după credinţa macedonenilor, truda la facere, şi pentru a uşura pe bolnavă, se chiamă pe femeea presupusă că are cunoştinţa, s'o stropească cu apă din gură, sau s'o afume cu o bucăţică din vestmĕntul cu care e imbrăcată; in Vlaho-Clisura este obiceiul numai, că aceea femee să-şi scoată veriga din deget şi s'o pună la bolnavă.

Cănd se naşte vre-un monstru, se crede că femeea s'a uitat la vre-o dihanie, sau că părinţii au pĕcătuit foarte şi deaceea trebue să se pocăiască toată viaţa lor prin rugăciuni şi pomeni, pentru ca să le fie bine pa lumea cealaltă.

De se naşte copilul insemnat cu vre-o pată pe corp, atunci se crede că femeea insărcinată a măncat vre un fruct pe care l'a furat.

Cănd se intimplă de se naşte copilul pe timp rĕu şi furtunos, atunci are să aibă multe valuri in viaţa lui de intimpinat, ear dacă timpul e frumos, atunci are să fie cu noroc.

In oricăt de mare primejdie s'ar afla femeea la naştere, este rar ca ea să cheme ajutorul unui medic, castitatea ei este impinsă pănă la fanatismu.

Cănd femeea naşte băiat, aceasta se consideră ca un eveniment fericit şi atunci in casă este mare veselie. Moaşa vine in grabă de anunţă aceasta tatălui, luăndu-i ea insăşi mai intăi fesul de pe cap, cănd tatăl atunci plin de bucurie, o mulţumeşte pentru vestea ce i-a adus, dăndu-i bani; din contra cănd se naşte fată, veselia in familie este restrinsă, şi moaşa anunţă aceasta tatălui, cu oarecare vorbe de măngăere, care se măhneşte şi simte in sufletul sĕu impreună cu lehusa, un regret despre ceea ce i s'a intimplat.

După ce s'a anunţat tata, se trimete un băiat ca de vr'o doisprezece ani, să dea de ştire despre aceasta, pe la toate neamurile şi cunoştinţele mai deaproape; acei incunoştiinţaţi, dau drept mulţumire băiatului cinci sau zece parale, alţii mai cu dare de mănă. şi mai mult.

Indată după naştere se aprinde in odaia lehusei candela care arde necontenit 40 de zile, apoi se chiamă preotul, ca să facă aghiasmă, cu care se stropeşte copilul, lehusa şi toată casa, apoi moaşa, lehusa şi toate femeile care au fost in casă inainte de sosirea preotului, se spală pe măni cu acea aghiasmă.

Cănd femeile bĕtrăne intră in casa lehusei, este obiceiul ca să-i spună incetişor »*maşala*«, apoi tare: *ghine că dede D-zeu că feceşi cu uşureaţa*, (bine că dede D-zeu că făcuşi cu uşurinţă).

Cănd cei ce au venit să vază pe lehusă se retrag pe la casele lor, lehusa nu le dă măna nici le zice după obiceiu: *inchinăciuni acasă* sau *ursea cu sănĕtate* (poftim cu sănătate)

ci tace, aceasta ca să nu se ducă laptele cu cei ce au venit s'o vază.

Indată ce noul născut a vězut lumina zilei şi s'a dat mumei primele ingrijiri, moaşa il scaldă cu apă caldă intr'un lighian mare de aramă, păzind ca să nu-l ajungă apa pe cap, căci atăt in Magaroza căt şi in alte părţi, este obiceiul ca copilul după ce a implinit un an, atunci numai să se spele pe cap.

In Vlaho-Clisura, indată ce se naşte copilul, moaşa ii presură cu sare multă peste tot corpul, şi-l lasă aşa timp de douěsprezece oare şi mai mult, şi după aceia numai il scaldă cu apă caldă in care toarnă şi vin, spălăndu-l şi pe cap, aceasta se face pentru ca copilul se fie sănătos.

In scăldătoare după ce s'a botezat copilul se pune busuioc, ca să fie *muşat* (frumos) *paradzi* (parale) de argint, ca să fie avut, şi sare ca *să aibă harè* (se fie plăcut.) Apa din scăldătoare se varsă la loc curat, şi de obiceiu nu in afară de streşina casei, ca nu cumva să se verse peste *albele* sau *hărăsitele*, (ursitele), despre care vom vorbì mai la vale.

De se intimplă ca noul născut să se nască in *cămeşă*, ceia ce se intimplă foarte rar, toţi se bucură in casă, căci are să fie cu noroc toată viaţa sa, ear de este băet, acea cămeşă se pune la o parte pentru moment, căci se crede că este un talisman de mare preţ, ce are putere de a apăra viaţa celor ce s'ar afla in primejdii, şi a venì in ajutorul celui ce se serveşte de ea, pentru ca să i se implinească tot ceea ce doreşte. Pentru ca acest talisman să capete acea putere, trebui mai intăi să stea patruzeci de zile in altarul bisericii sub sf. masă, apoi să fie purtat prin trei oraşe mari, capitale a trei ţări, pe urmă să se potriviască, ca să fie pus sub un pod, pe cănd are a trece peste el vr'un impěrat sau vr'un paşă, vr'un mitropolit sau vr'un arhiereu, aceasta insă in trei rănduri diferite, după aceea acel talisman işi capătă putere şi cel ce are nevoe se poate servì de el; aşa d. e. avěnd cineva o judecată, pentru ca judecătorul să-i facă dreptate, şi să nu-l strămbătăţească, se ia acea cămeşă pe care o coase mai intăi intr'o bucăţică de postav şi o anină de găt cu un găitan negru de mătasă, puindu-o subsuoara dreaptă sub strae

ca se nu se vadă. Când vine inaintea judecătorului şi acesta nu vorbeşte in favoarea lui, atunci apasă măna de corp ca să strângă legătura in care se află cămeşa, aceasta o face pentru ca vorba judecătorului să nu aibă putere să meargă mai departe şi să remăe numai acolo, in judecătorie, fără efect, ear dacă vroeşte ca vorba lui să fie ascultată de judecător, atunci ridică măna ce apasă cămeşa, pentru ca să-i meargă vorba mai departe şi să fie ascultat, zicĕnd atunci in găndul seu: *cum are trecere vorba Impĕratului, a Mitropolitului sau a Paşei, aşa să aibă trecere şi vorba mea.*

Pruncul se pune in scutici de lănă, lucrate in casă, ţesute la amĕndouĕ capetele cu roşu, şi se infaşă cu sitoare, de care se anină un inel de aur ori de argint. Deasupra uşei din odaia unde se află lehusa, se pune un fir de aţă albă şi altul roşu, resucit formănd numai unul ca mărţişorul la noi, pentru ca toţi ce intră să vadă pe lehusă, să treacă pe sub acest fir; acesta se face pentru ca copilul să fie ferit de-a se umplè de vr'o boală lipicioasă de la cei ce au intrat in casă. Un asemenea fir să leagă şi la lehusă impreună cu inelul de cununie, ca să fie ferit de *ochi rĕi* (ochi rĕi, diochiu). Atăt firul de la uşă căt şi cel de la gătul lehusei, se păstrează 40 de zile.

In Vlaho-Clisura se obicĭnueşte ca să se lege deasupra patului lehusei, doue fire de aţă, unul roş şi altul alb, in formă de cruce, pentru ca să aibă in totdeauna semnul sfintei cruci deasupra capului ei, fiindcă ea patruzeci de zile nu-şi face cruce, nefiindu-i ertat aceasta.

Adoazi după naştere, rudele incep a visita pe lehusă, nimene nu intră să o vadă, cu măna goală, i se aduce ca dar *simită* sau gugoaşe cu untdelemn numite *ţigăni*, pilaf, vin roş intr'o sticlă acoperită cu un testimel colorat, şi altele deale măncării, pentru ca lehusa să aibă mult lapte, căci nu se află ca o mamă să-şi dee copilul la doică să-l alăpteze; simita se pune pe perna lehusei zicĕndu-i: *aistu puţin lucru ti laptele á ñiclui* (1) (acest puţin lucru pentru lap-

1) ñ=gn italieneşte.

tele micuţului). Dacă noul născut e băet i se mai zice: *s'baneaza, s'gione mare, nunta ş'liu macam, curuna ş'liu băşăm* (se trăiască, se fie mare voinic, se măncăm la nuntă, să-i sărutăm cununia) ear de este fată se zice: *s'băneaza părinţii, s'banează şi nuna cu tihïe, şi la fecior s'jinim* 1) (să trăiască părinţii, se trăiască şi naşa cu noroc, şi la baet să venim).

Prima alaptare se face după ce a trecut 24 oare, şi se potriveşte ca se fie odată cu resăritul soarelui, punĕndu-se atunci pe capul lehusei o sită şi inăuntru o păne, pentru ca să aibă mult lapte; căte odată se trece gurguiul printr'o verigă, lăsănd astfel să sugă pruncul, apoi se rupe o bucăţică din pănea ce-a fost pe capul lehusei şi muind-o in vin, i-o dă să o mănănce.

Din odaia lehusei, după asfinţitul soarelui nu se scoate nici luminare aprinsă, nici cărbuni aprinşi şi nici vr'un alt obiect, căci se crede că dacă s'ar face astfel, aceasta ar atrage după sine perderea laptelui lehusei; se păzeşte ca nu cumva perdelele de la fereşti să fie ridicate, pentru ca lehusa să nu vadă lumină la vr'o altă casă, căci atunci ii fuge laptele.

Lehusa nu se lasă singură in casă pănă ce nu se botează copilul, nimene nu poate intra la ea după ce s'a culcat. Inainte de culcare se acoper oglinzele cu prosoape, apoi se afumă cu tămăe şi se inchid uşele, aceasta se face pănă la 40 zile de la naşterea pruncului.

Niciodată lehusa nu dă cu măna sa, vr'un obiect sau parale, căci se crede că-şi dă laptele.

Atreia zi după naştere se face masă mare, şi se procedează la un fapt care se crede că are mare inriurire asupra viitorului noului născut: se pune un băet sau fată ca de vr'o 12 ani, a cărui părinţi trăesc, ca se frămĕnte o turtă micuţă, făcută din aluat nedospit, care se coace in vatra casei in cenuşă; acea turtă se pune sub perna pruncului şi se

1) Punem γ grecesc pentru a reproduce cu fidelitate sunetul particular macedonean care nu poate fi reprodus cu o literă română.

păstrează 40 zile; dacă este băet, se mai pune o pungă cu bani, o armă, o carte, călămări, hărtie şi o pană, şi alte obiete după profesiunea ce părinţii doresc să imbrăţişcze; dacă este fată i se pune ac, degetar, foarfeci şi altele. In noaptea aceea toţi se culcă mai de vreme şi se inchid uşele, care nu se deschid cu nici un preţ ori cui ar venì din afară, căci se crede că in acea noapte au să vină cele *trei mire*, numite şi *albele* sau *hărăsitele* sau şi *caşmetele* (ursitele) ce să *scrie norocul şi soarta pruncului*; de aici este credinţă in popor, că omul nu trebue să se scărbească despre orice nenorocire ce i s'ar intimpla, căci orce-ar fi făcut ca să se evite ceeace i s'a intimplat, ar fi fost cu neputinţă, căci *aşa i-a fost scris să păţească*. De se intimplă ca la casa omului să fie căni, atunci in noaptea aceea, se trimet pe la neamuri sau prieteni ca nu cumva lătrănd, să se sperie casmetele şi să fugă

Aceste *trei mire* se crede că sunt trei fete mari sau neveste imbrăcate in alb, care stau prin grădină sau pe sub straşina casei, ear noaptea se plimbă şi prin ogradă; deaceea este obiceiul că dacă cineva ese noaptea din casă, să se ducă prin ogradă, trebue numai decăt să tuşască şi să-şi facă cruce, zicĕnd vre-o rugăciune, *tatăl nostru* sau *sfinte Dumnezeule*, aceasta pentru ca să audă cele *trei mire* şi să se ferească ca nu cumva să fie călcate in picioare, ceeace ar fi mare pĕcat.

Pănă la 40 de zile de la naştere, lehusa se fereşte de a se intoarce cu spatele la copil, se crede că dacă ar face una ca aceasta, atunci copilul se imbolnăveşte de gălbenare. De se intimplă cumva ca copilul să zacă de această boală, se leagă la gătul lui un fir de mătasă galbenă şi un alt fir de mătasă roşie, şi după ce stau puţin astfel se pun pe ramura unui trandafir ca să stea o noapte intreagă, a doazi se ia firul cel roşu şi se leagă apoi la gătul pruncului, ear cel galben se lasă pe trandafir.

Niciodată pruncul nu se lasă singur in odae, de se intimplă ca muma să meargă măcar pănă in odaea dealături, atunci ea pune lăngă el o mătură, care ţine loc de-o persoană, căci altmintrelea se crede că vine strigoiul indată, şi-l schimbă vĕzĕndu-l singur, sau il face vampir (liliac).

Noul născut nu se culcă cu faţa la lună până ce nu implineşte un an, căci se crede că aceasta il slăbeşte.

Până ce pruncul nu implineşte trei ani, nu-l lasă să se uite in oglindă, căci se imbolnăveşte de boala *cade din afară* (ducă-se pe pustii, epilepsie).

De se intimplă ca noul născut se plăngă mult intr'una, femeile zic *că-i luat de lună*, şi pentru ca să nu mai plăngă, recurg la următorul mijloc superstiţios: iau un ou şi-l sparg intr'o strachină de lut, pe care o acoper cu o cămaşă de a noului născut, şi o pun să stea astfel sub un trandafir o noapte intreagă. Dacă oul dispare (il mănăncă mâţele sau alte dihănii), femeile zic că l'a măncat luna, şi nu mai are nimic cu noul născut, pe care apoi il imbracă cu acea cămaşă şi incetează de a mai plănge. Daca oul nu dispare, femeile il observă, şi daca le pare cumva că găsesc mici schimbări, se usucă puţin sau se inchiagă mai mult, de cred atunci că luna a făcut aceste schimbări, se consideră aceasta ca o impăcare cu ea, cănd atunci cu toţii se bucură căci cămaşa noului născut capětă darul de vindecare şi e bună de leac.

Cănd muma voeşte ca copilul să nu mai fie ferit de lumina lunei, atunci il scoate in faţa ei şi il promite zicěndu-i: *ţi-l dau slab şi mic, s'mi'l dai gione mare.* (Ţi-l dau slab şi mic, să mi-l dai voinic mare), din momentul acela copilul nu se mai fereşte de lumina lunei şi nici se teme că *va fi luat de ea.*

Hainele copilului nu se lasă in ogradă după ce a asfinţit soarele, decăt numai după ce-a implinit un an. Se crede că zinele care sunt foarte iubitoare de copii mici, aduc boală in hainele lor, că să-i ia apoi cu ele.

După ce copilul s'a infăşat şi s'a pus in *sărmaniţă* (leagăn) ca să adoarmă, muma ia cu degetele scuipat din gură şi-l unge la ochi, ii face cruce de trei ori de e botezat, şi l trage de nas până la patruzeci de zile, pentru ca să fie vioiu.

De se intimplă să riză copilul prin somn, nu-i bine ca muma sau altcineva să se uite la el, căci se crede că atunci el vorbeşte cu ăngerul care ii spune că: i-a murit tatăl lui, şi el ii respunde rizěnd că: puţin ii pasă, şi daca după ce a

ris se intimplă de plănge, tot prin somn, atunci se crede că ăngerul ii spune că: i-a murit mama lui, şi atunci copilul se măhneşte, căci ştie că mama il iubeşte cu mult mai mult decăt tatăl; in adevĕr femeea macedoneancă arată o iubire catră copii ce nu se poate descrie, in timp ce tata este departe de a o ajunge.

Nu este ertat ca o lehusă să vază pe altă lehusă, inainte de 40 de zile de la naştere. Dacă se intimplă una ca aceasta, lehusele schimbă intre ele căte-o păne, pe care după 40 de zile şi le dau earăş indărăt.

De se intimplă de fuge laptele de la lehusă, atunci se tocmeşte un om, ca să ia turta ce-a fost pusă pe perna lehusei despre care am vorbit, şi s'o inmoae in apă curgĕtoare sau intr'o fŏntănă, şi după aceea s'o dea lehusei s'o mănănce, pentru ca să-i vie laptele.

Nu-i bine ca mama să sărute pe copil pe palmă, căc atunci se face tălhar, nici la ceafă, căci se face rĕu.

Cănd se sărută copilul la găt, mama ii zice: *Ñi ti başă dada trugusă, să nu'ñi ti năireşti după uşă* (te sărută mama pe găt, ca să nu te superi stănd după uşă).

Cănd se leagănă copilul, ca să-l adoarmă, mama ii căntă aşa:

Nani, nani tu manuşă,
S'yină somnul de la uşă,
Ş'ñ'i'lia feciorlu di guşă,
Ş'ñ'i'l ducă tru grădină,
Să-il căntă nă ghirachină:
— Ghine 'n yine ñiclu al ñieu
S'ñ'i'l bag iu vreu eu
Tru grădină sum trandafil
Sum trandafil şi garofil.

Nani, nani in leagăn,
Să vină somnul de la uşă,
Să-mi ia feciorul de găt,
Să mi l ducă in grădină
Să-i cănte o ghirachină (pasere):
— Bine-mi vine micul meu
Să mi-l pun unde vreau eu,
In grădină sub trandafir
Sub trandafir şi garofil.

De ordinar copilul se botează la a şaptea zi, potrivindu-se ca să fie in zi de duminică, cănd pe la cei mai cu dare de mănă se face atunci şi masă mare.

De se intimplă ca copilul să fie grav bolnav şi in pericol de moarte, de nu poate să vie in grabă preotul să-l bo-

teze, femeile ce s'ar fi aflănd acolo il botează, turnănd apă peste el, făcĕndu-se una naşă şi zicĕnd: «*Luplu să'l măcă, vru să ñi ti'l ia ne patizat, tata, mama, creştini añi fură, şi eu creştin añi mi fac.* (Lupul să-l mănănce (dracu) vru să mi te ia nebotezat, tata mamà creştini imi furĕ, şi eu creştin mĕ fac). Apoi spun mai multe rugăciuni, *tatăl nostru*, *sfinte Dumnezeule* şi altele.

Dacă copilul moare nebotezat, se ingroapă de moaşă şi tată in afară de cimitirul bisericii, fără sicriu ci pus numai pe o scăndurică negeluită.

Este obiceiul că acel ce a cununat să şi boteze, şi numai in cas cănd ii este cu neputinţă, atunci părinţii copilului caută un alt nănaş.

In zioa cănd nănaşul are să vie să boteze, i se duce cu trei zile mai nainte, mai multe daruri pe *un tăftă* (tablă): *cofeturi*, *tigani*, *rachiu*, *distimele* (prosoape) *părpozi* (colţiuni), *căftane* (batiste de mătasă) şi altele; toate aceste acoperite cu *una cevre* (batistă) *brodată cu peteală* zicĕndu-i: *sursiţi la beserica la pategiune* (poftiţi la biserică la botez); cel ce a a adus aceste daruri primeşte *un piat cu uriz* (o farfurie cu orez) sau *paradzi* (parale).

Botezul se face totdeauna la biserică şi in nefiinţa părinţilor; de obiceiu nu vine nimeni străin decăt cei invitaţi mai din nainte *cu nohot şi strafide*.

Numele pe care are să-l dea copilului naşa nu-l ştie nimeni mai nainte decăt ea. In momentul cănd preotul botează copilul se string imprejurul lui o mulţime de băeţi ca să auză numele ce se dă copilului, după aceea ei se răped, ca să ajungă care de care mai degrabă acasă la mama copilului ca să-i spue ce nume i s'a dat. Băiatul ce-a adus mai intăi această ştire la părinţi, primeşte o mulţumire in bani.

Lucrurile ce primeşte pruncul la botez ca dar sunt: *fustănice* (rochiţa), *parpozi* (colţuni), *fesă* (scufiţă) *de zofe* sau de *sultănic* (stofe de mătase şi lănă) cu dantele, avĕnd aninat in mijlocul ei o *flurie* (monedă de aur), *fesa* se mai face şi din *mantină*, *curasei* şi *giamfeză* (stofe de mătase); toate a-

ceste lucruri se numesc in Magarova *armata a ñiclui*, ear in Vlaho-Clisura şi alte locuri se numesc *tacîmea a ñiclui.*

Indată după botez in biserică chiar, se imbracă copilul cu fustănice, punĕndu-i şi fesa pe cap, şi apoi naşa il ia pe braţe, precum şi două luminări aprinse impodobite cu dantele roşii şi verzi, pe care le ţine una intr'o mănă şi alta in altă mănă şi aşa merge pănă la casa lehusei; cănd intră in odaia lehusei face mai intăi cu o luminare aprinsă semnul crucii pe pragul uşei, zicĕnd: *tihi bună s'ăncherdisască părinţii, s'bănează să-i măcăm numta* (noroc bun, să se bucure părinţii, să trăiască, să-i măncăm nunta, adică *să măncăm la nuntă*); ear de va fi fată: *şi la fecior să dea D zeu !*

Daca se intimplă de se sting luminările pe drum atunci se crede că copilul n'are să fie cu noroc, ear daca nu se sting şi e timp frumos, in acea zi, atunci copilul va fi cu noroc.

Naşa pune luminările aprinse intr'o păne, ca inima copilului să fie curată, şi să fie belşug la casa lui.

După botez este obiceiu ca să se impărtăşească indată copilul, şi daca in momentul cănd i se dau sfintele taine nu plănge, atunci moaşa il pişcă de trup sau il strănge de nas ca să plăngă, aceasta fiindcă se crede că prin plăns cere de la D-zeu să se creştinească.

Toţi cei ce au fost invitaţi la botez, merg acasă la lehusă şi o felicitează, apoi li se serveşte, cafea, rachiu, lucumi, nohot, strafide, tigăni şi vin, apoi se pun la masă.

A doazi după botez, merge naşa de scaldă copilul, şi după ce l'a scăldat, il ia in braţe şi se duce cu el la lehusă şi-i zice: *Nună de la mine hiliu* (fiu) *de la D-zeu creştin.*

Lehusa pănă la patruzeci de zile nu ese din casă după ce-a asfinţit soarele. Cănd se duce pentru prima dată prin ogradă, işi acopere pieptul cu pĕrul ca să nu i fugă laptele, in Vlaho-Clisura şi in alte locuri işi pune cozile in gură.

In zioa a 40-a de la naştere, lehusa merge la biserică luănd cu dĕnsa ñiclu (pruncul), ca *s'li dă preftu ichii* (să-i dea preotul binecuvĕntare). Intorcĕndu-se acasă este obiceiul să treacă pe la trei fŏntăni şi se inmoae in tustrele turta cea frămĕntată de un copil a treia zi după naştere despre care am

vorbit şi după ce vine acasă o mănăncă ca să-i vie lapte cu imbelşugare pentru hrana copilului.

De ordinar lehusa nu merge deadreptul acasă dupăce ese de la biserică, ci se duce la naşa cele de mai multe ori când aceasta pune parale şi zahăr in sinul copilului, ca să fie dulce la vorbă şi bogat.

Când ese pentru prima dată dinţii la copii, se pune la foc grău de fierbe, care apoi se imparte la rude sau vecini, luându-se mai intăi din el vr'o douĕzeci de boabe, care se inşiră pe o aţă roşie şi se leagă la gătul copilului, pe care o poartă aşa până ce-i ese patru dinţi, apoi aţa aceea, se aruncă intr'un loc curat.

Când copilul incepe a merge in picioare mama ii căntă:

Bor, bor pi tu bor 1)
Cu cămeşa di fulior
Bor, bor pi t'urzică
Cu cămeşa burungică.

Când copilul nu umblă in picioare la timp, i se leagă degetul cel mare de la piciorul drept de degetul de la piciorul stăng cu un fir de lănă roşie, apoi se pune copilul pe pragul uşei, cu un picior deoparte, şi cu celalt de cealaltă parte a pragului, şi acolo pe prag, cu o secure, i se tae firul drept la jumĕtate; in acel moment o femee prevestită de ceeace trebuia să se facă vine şi intreabă: *da ce faci acolo? taiu frica copilului* i se rĕspunde.

In Magarova şi in alte locuri mai este şi acest obiceiu: douĕ femei iau copilul una de-o mănă, şi alta de cealaltă mănă şi-l duc in mijlocul ogrăzii, şi acolo culeg o mănă de surcele, şi după ce le leagă cu o sfoară le pune in spatele copilului, apoi il duce la pragul uşei, şi acolo copilul pune un picior deoparte a pragului şi celalt de cealaltă parte, şi aşa sub picioarele copilului o femee incepe a tăia surcelele cu un topor, atunci cealaltă femee o intreabă *da ce faci acolo? tai frica copilului*, ii rĕspunde; aceasta se face in trei sămbete

1) Ograda, ograda, prin ogradă.

de dimineaţă, surcelele tăete se aruncă in drum, pentru ca copilul să umble pe cale mai curĕnd.

Când muma inţarcă copilul, ia o nucă, o despică in două jumĕtăţi şi in coaja ei pune trei cărbuni aprinşi pe care ii stinge cu laptele din sinul ei, alătureză apoi acele două jumĕtăţi de formează nuca cum a fost şi aşa o păstrează până ce naşte un alt copil, apoi a treia zi de la naştere pune nuca pe foc, pentru ca să-i vie lapte in abundanţă.

Când intr'o familie nu trăesc copii ci mor de mici, este obiceiul pentru a se evita aceasta, ca moaşa să ia copilul indată ce s'a născut, fără insă ca să ştie mama, să-l ducă la biserică, şi să-l lase la pragul uşei, pentru ca să-l găsească cei ce vor eşì din biserică, atunci cine are plăcere ia copilul găsit şi-l botează, moaşa care era acolo şi nu o ştie nimeni că pândeşte cine va boteza copilul, vine la naş şi-i spune al cui este copilul, şi acesta il duce acasă la mama lui, şi atunci aceasta il infiază ca cum ar fi un copil străin.

Mai este şi acest obiceiu: se ia copilul şi-l aruncă pe fereastră in braţele cuiva, şi apoi mama se face că-l cumpĕră cu 5 sau 10 parale, aducĕndu-l in casă nu pe fereastră pe unde s'a scos, ci prin o alta sau pe uşă.

In Vlaho-Clisura este obiceiul ca indată ce se naşte copilul să se cântărească, punĕndu-se de-oparte a cumpănei copilul ear pe cealaltă parte o piatră de aceeaşi greutate cu copilul, ca să nu bată cumpăna mai mult de-oparte sau de alta, apoi il duce la biserică şi-l pune pe pragul bisericii ca să-l găsească cineva şi să-l boteze, făcĕndu-se apoi obiceiul pe care l'am descris mai sus in casul când nu trăesc copii in familie.

TEODOR T. BURADA.

ORLA

(POEMĂ IN TREI CĂNTURI)

In genul lui Ossian.

CĂNTUL I

In lumina fumurie a'ntristatului amurg,
Se inalţă dintre codri printre care riuri curg,
Ale turnurilor umbre invechite, dar mărețe,
Intrecĕnd copaci 'n frunte, intrecuţi in bătrăneţe.
Acolo-i castelul jalnic din străbuni, de mult zidit,
Unde-un neam vestit in lupte de eroi s'a pomenit.
Ear acuma'n tot Loclinul un viteaz mai mare nu-i
Decăt Orla, cel din urmă din eroii rasei lui.

* * *

Swaran regele rĕsboinic, Swaran regele de ghiaţă
Vrĕnd să-şi cheme căpitanii ca să stea la sfat de faţă,
Işi intinde falnic steagul sfăşiat şi săngeros
Peste naltele coline din Loclinul păduros.
Cornul lui de bătălie sună crunt, in munţi pĕtrunde,
Rĕscolind pustii codri ş'ale riurilor unde.
Căprioarele şi cerbii fug năuci pe virf de stănci,
Peste mărgini de prăpăstii neguroase şi adănci;
Peşterile afundate intr'o noapte necurmată
De-ale cornului ecouri tresărit-au de odată:
Temerea cu ochii turburi ursul ingrozit deşteaptă
Şi la guri de vizuine toate fiarele aşteaptă,
Ear mistreţul cu privirea aspră şi cu coama'n vĕnt,
Orb in goana lui nebună să răpede'ntr'un avĕnt

Pe poteca unei ripe fără zioă, fără fund,
In al cărei sin de neguri numai ochii lui pĕtrund.

* * *

Căpitanii auzit-au cornul cel de bătălie
Frămĕntat de-acea suflare viforoasă de mănie,
Ei pricep că nu e glasul cel de vĕnător ce-i chiamă
Ci-i semnalul crunt de luptă fiecare-şi dă cu seamă.
Şi cu toţi şi'ndreaptă paşii cătră sălile'nvechite,
Unde odihnesc in pace armele nebiruite,
Martori săngeroşi de fala strănepoţilor lăsate
De străbuni ce dorm in tihnă intr'a gloriei palate.
Spada lungă peste şolduri şi-o incinge fiecare
Ear la brău virite-n teacă scurte junghiuri lucitoare,
Işi ia arcul cu săgeata ce omoară de departe,
Suliţa cu trei tăiuşuri, care dă cumplită moarte,
Scutul larg cum este luna când s'arată peste deal
Es şi-l sună'n larga tindă. Ear copii din Gormal
Cum prin norii albi s'adună ciorile vestind zăpadă
Asfel năpădesc in cete prin păduri venind gramadă.

* * *

Es posomorit din noapte de la brău in jos incinse
De'ndoelnica lumină a rişinelor aprinse,
Zidurile inegrite ale vechiului palat.
Căci de a turlelor povară negura le-a uşurat.
Ear in curtea lui cea largă treerată de făclii,
Care tremură ca stele printre norii plumburii
S'aud sgomote de arme rĕsunănd sinistru'n aer;
Cucuvaia de departe işi trimite tristu-i vaer.

* * *

Orla, neinvinsul Orla răndueşte pe rĕzboinici
Adunaţi in larga curte, toţi voinici şi toţi destoinici
Intr'a luptelor urgie. Apoi pasul şi-l indreaptă
Spre castel; căci inăuntru tristă Moina il aşteaptă
Ca o salcie plecată şi cu pĕrul despletit
Peste leagănul de paltin al copilului iubit;

Inima-i e sfărămată de dureri chinuitoare,
Ear pe faţa ei la vale curg duioasele odoare.

* * *

Eată-l intră nalt şi falnic pe subt anticul portal,
Coama-i blondă e undită ca al lanurilor val
Peste umeru-i la vale; eară coiful ii sclipeşte
Dănd o măndră'nfăţişare chipului ce el umbreşte.
S'a oprit, e lăngă leagăn aplecatu-s'a spre dinsul,
Eară Moina stă deoparte ochii ii ineacă plănsul.
El se uită cănd la unul, cănd la altul lung priveşte.
Şi se uită trist in leagăn la copilul ce zimbeşte
Dulce, cum in primăvară de zefir uşor prelinsă
Faţa apei infloreşte surizĕnd de somn cuprinsă.
Găndurile-i dureroase peste fruntea lui s'adună
Ş'apoi per, lăsănd in urmă a durerilor cunună.
Asfel lasă vijelia marea frămĕntată-n valuri
Cănd din locuri neştiute vin mereu lovind in maluri,
Ear in bolta lor umbrită ochii lui sunt adănciţi
Licărind ca doi luceferi printre nourii negriţi.
Dar de ce-şi apleacă faţa peste leagăn aşa jalnic
Au de-a vĕnturilor veste tremură stejarul falnic?

. . . .

Orla-şi scutură de nouri fruntea rece şi'ncreţită,
Ear măndria de rĕsboinic el şi-o simte umilită,
Glasul buciumului aspru se aude-a treia oară
Armăsari afar nechează, zidurile sĕ'nfioară;
Regele de ghiaţă-aşteaptă căpitanii lui să vie
Ear lui Orla nici la sfaturi nu-i ertat tărziu să fie.
Moina braţele-şi deschide şi-i urează intristată:
— Să ne vii cu sănătate din cea ţară depărtată!
„Nu-i aşa ii zice dinsa, nu-i aşa că ai să vii
„Şi copilului ce-o creşte să-i vorbeşti de vitejii?
„Nu-i aşa că nu-i pe lume nici o spad'atăt de lungă
„Şi nici braţ aşa puternic păn la pieptul teu s'ajungă?
„Tu ai să te'ntorci, iubite.... Cum aş vrea să nu mai pleci!
„Căci prin piept acum mi-aleargă lungi fiori de ghiaţă reci!

* * *

Căpitanul se coboară; jos in curte il aşteaptă
Un bětrăn albit de vreme, dar statura-i ăncă dreaptă
Şi cu vocea lui adăncă zice fiului ce vine:
— „Orla, păn la bătălie iţi urez s'ajungi cu bine!
„Pentru luptă nu-ţi doreşte tatăl těu acum nimica
„Neamul nostru niciodată n'a ştiut ce este frica
„Dacă ţi-aş dorì isbăndă, cred c'ar fi o umilinţă,
„Toţi ai noştri din rěsboaie se intorc cu biruinţă;
„Pentru rasa noastră lupta are numai un sfirşit:
„Gloria dacă trăeşte, gloria dac'aperit!"
Şi zicĕnd aceste vorbe işi imbrăţişează fiul,
Apoi se despart... şi curtea e tăcută ca pustiul.

* * *

Orla a plecat in goană cu cetaşii duşi ca vĕntul,
Ear sub caii lor cei aprigi se cutremură pămĕntul
Şi s'aude de departe doar ecoul lung venind,
Glasul cailor vălceaoa il repetă cănd şi cănd.
Orla a plecat; castelul cel rĕmas fără stĕpăn
Ca o navă să ineacă intr'al negurilor sin.
Ear intr'un tărziu cănd noaptea e aproape de işi schimbă
Inspre cumpĕna de zioă a mijlocului ei limbă
Porţile inalte, grele s'au mai redeschis odată,
Turburănd tăcerea largă de nimica turburată
Şi un nechezat sĕlbatic ca un ţipet amorţiu
A străpuns ăncă odată sinul codrilor pustiu.
Au adus calul lui Orla, căci plecau pe drum de mare.
Şi in loc de caii repezi luau caicele uşoare.
Ear zăvozii rĕmaşi singuri, de stĕpănul lor lipsiţi
Urlă jalnic, lăngă scara unde sunt inlănţuiţi.

CĂNTUL II

Regele de ghiaţă ura-şi-o deslănţue cumplită
Peste ţara cu vălcele şi colini impodobită,
Şi la sunetul teribil a năprasnicului bucium,
Toţi voinici'n Inisfail intr'o temere se sbucium.
Insă vocea tunătoare a lui Ullin cănd ii chiamă
Ei s'adună iute-n juru-i, alungănd cumplita teamă.
Cine n'a simţit in suflet reci fiori cum il cuprind,
Cănd dea fulgerilor flacări nori posomoriţi s'aprind?
Ochiul regelui din Erin plini de negura măniei
Ca un nor ce duce vestea'ngrozitoare a vijeliei
E cutrierat de flacări, care'n noapte-i fug in sbor
Aducĕnd la datorie pe cetaşul temĕtor.
Eară braţul lui loveşte scutul animat afar
Şi la glasul sĕu puternic cei intărziaţi tresar,
Adunăndu-se in grabă, vin in cete numeroase
Deprin văi şi peste coama dealurilor păduroase.

Ullin ţine sfat; vitejii impărţiţi in doĕ sunt:
Unii vor să se inchine, să dea apă şi pămĕnt
Groasnicului rege Swaran; păn'ce va venì cu oaste
Fingal regele puternic dup'a Morvenului coaste;
Şi in capul lor e Morar, căpitan cu mare vază
Şi prin cetele-i vonice, şi prin spada lui vitează.
Alţii ins'asvirl cu silă găndul josnic de robie.
Atunci Ullin pentru luptă işi ridică cu tărie
Vocea-i precumpĕnitoare. Apoi hotăresc indată
Către Fingal să'ndrumeze iute crainic ănc'odată,
Eară oastea se aşează rănduindu-se pe maluri,
Căci la rĕsărit s'arată aurora peste dealuri.

* * *

Eată stau acele cete de vrăjmaşi pe luptă gata,
Cănd un bard ţinĕnd o creangă verde'n aer ridicată,

Cătră armia venită de departe sĕ indreaptă:
De la regele de ghiaţă Ullin pacea o aşteaptă.
Swaran a trimis pe Orla să-l intimpene pe sol.
— Ce voia să facă Ullin? să ne'ntimpene c'un stol?
„Aţi venit acum la pace; crezi că-i lesne să v'o dăm?
—Am venit să-i spun lui Swaran până ce să ne luptăm,
„Că ne tot mirăm intr'una şi suntem nedomeriţi,
„Ce-aţi fi căutat aicea cu rĕzboiu să ne-asupriţi?
„Au n'aveţi câmpii destule şi pădurile frumoase,
„N'aveţi munţi şi riuri limpezi, n'aveţi holdele mănoase?
„Cine va mânat incoace? Numai ura fără milă,
Făr de pricină'ntr'o ţară v'a impins să-i faceţi silă?

Eară Orla stă pe gânduri auzind pe sol vorbind,
Apoi ochii şi-i ridică in ai bardului privind:
— Tu mĕ'ntrebi — ii zice dinsul—care-i mâna ce ne'mpinse
A veni de-aşa departe peste mări atât de'ntinse?
„Nici eu n'o cunosc; dar cumva vreodat'ai intrebat
„De ce norii se adună peste câmpul cel bogat?
„De ce grindina cumplită, năruindu-se cu larmă
„Peste holdele frumoase in păzderie le sfarmă?
„De-ce-aprinde, mistuind-o trăsnetul pădurea verde?
„De ce'n marea'nfuriată se ineacă şi se perde
„Viaţ'atâtor mii de oameni? Au vr'odat'ai intrebat
„Pentru ce in stânci loveşte uriaşul val turbat
„Asvirlind pe prund rĕmasul luntriilor afundate
„Singure şi triste semne ale vieţilor uitate?
„Il goneşte-un vĕnt; şi vĕntul, care mână-l intărită
„Ca să rĕscolească marea cu suflarea lui cumplită?
„Marea cântă trist ş'asvirle scânduri putrede pe prund;
„Noi, când viaţa s'adânceşte intr'al negurilor fund,
„Glorie lăsăm la urmă, mândrul nume de eroi;
„Ear când vĕntul iscodeşte printre neamuri vr'un rĕsboiu,
„Barzii cântă ca şi marea vre un cântec trist şi jalnic
„Desgropând din vremi trecute intimplări ş'un nume jalnic.
„Noi pornirĕm de departe, nori purtaţi de vijelie
„Glasul trompetei lui Swaran ne-a'ndemnat spre bătălie;

„Ş'am venit togmai aicea. Dar acum tu mie-mi spune
„Pentru ce la noi venit-ai? ţara voastră sĕ supune?
„Ai venit s'o'nchini lui Swaran? Vie Ullin să se'nchine
„Căci cuprinsu-i nouĕ-acuma socotesc ni se cuvine".
Solul la aceste vorbe se incruntă şi porneşte:
— Vie—zice el—moşia să ne-o ia cine'ndrăzneşte,
Ear de vorba inchinăciunii vor plăti-o cu prisos
Vĕduvele şi orfanii din Loclinul păduros.

* * *

S'a şi dat semnalul luptei, ura'n suflete se'ncinge
Şi cu toţi sunt fără milă, toţi sĕ simt setoşi de sănge
Ca şi vulturii prădalnici cărduri mii, nenumĕrate
Sĕ răped virtej nainte, tot nainte fug turbate,
Şi'n vĕzduh deodată sue indelung şi fioros
Strigătul de bătălie din atătea piepturi scos.
Toţi o clipă, numai una, stau pe loc incremeniţi
Dinspre armia vrăşmaşă de-un sĕlbatic glas treziţi,
Eară fruntea lor păleşte ca de-un cerc de var incinsă
Pe când flacara privirii e clipită par'că-i stinsă.
Dar avĕntul lor sĕ'ntoarce iute şi le mănă paşii,
Mai degrabă vor acuma să dea peptul cu vrăşmaşii.
Cetele din Inisfail ţin cu dreapta lunga pală
Şi ca'n sbor peste copii mărilor ei dau navală.

* * *

De trei ori luptănd ostaşii vĕnturoaselor coline
Au silit pe fii mării spre-ocean să se incline,
De trei ori aceştia earăş inspre ei s'au năpustit;
Nimeni nu-i biruitorul, nimenea cel biruit;
Cămpul este o 'nvălmăşală de ostaşi care sĕ bat
Pe când alţii de vecie dorm pe cămpu'nsăngerat.
Dar când soarta bătăliei hotărită-aproape pare
Şi când oştile din Erin sĕ credeau invingĕtoare,
Dup'o măgură-nălţată, unde Swarau stă păndind
Şi pe unii şi pe alţii, mersul luptei cumpĕnind,

Se răpede depe culme, ear cu el torent la vale
Năpustitu-s'a deodată fruntea măndră-a ţării sale.
Tot ce-i mai ales in oastea cea venită din Loclin
Se asvirle cu turbare spre copii din Erin.
Orla sare inainte; inaintea tuturor
Către locul rězboirii răpezitu-s'a cu zor;
Zidul de vrăşmaşi sě'ncearcă stavilă să-i puie acum
Dar cu spada lui 'i abate şi-şi deschide larg un drum.
Calmar sě 'ncumete atuncia să-l ameninţe cu pala,
Dar ii fù 'n zadar cercarea şi funestă indrăsneala.
Cei din Erin făr de veste cănd se věd isbiţi in faţă
Toţi sunt prinşi de desnădejde şi avěntul lor inghiaţă,
Cetele inspăimăntate fug pe coastă risipite
Precum frunzele in toamnă fug potop de věnt isbite,
Ear de temerea hidoasă vitejia lor e suptă,
Căci zădarnic ii mai chiamă Ullin să revie'n luptă
Şi zadarnic se mai bate cu puternicii vrăşmaşi,
Căci nici unul nu sě'ntoarce din fugarnicii ostaşi.

*
* *

De durere şi de jale plăng pădurile şi munţii,
Biruiţii cu ruşinea neguroasă'n jurul frunţii
Merg să-şi pitule prin codrii şi prin vizuini de fiare
Gemetele de durere, plănsetele lor amare;
Gonind ursul mormoielnic de prin peşterile adănci
Sě tăresc in crăpătura neguroasă dintre stănci.

*
* *

Eată, luna se inalţă peste cerul aburit
Şi s'arată jumětate subt un nour inegrit,
De s'aseamănă cu chipul unei palide fecioare
Pe a cărei frunte cade o podoabă de'ntristare.
Peste trupuri reci culcate pe albitul prund se bat
Dăinăind incoa şi'ncolo crengi de arbor necurmat;
Eară umbra lor sě plimbă, cănd opresc şi cănd ascund
Raza lunei strecurată peste morţii de pe prund.

*
* *

Ascultaţi, pe riu la vale glasul harpelor rĕsună,
Scalzii regelui de ghiaţă vitejia-i o'ncunună
Şi isprăvile trecute dintr'a vremurilor groapă
Ca pe nişte-adănci isvoare prin cuvinte le desgroapă.

— Unde-i Orla, —'ntreabă Swaran — să mărească veselia?
El ce ştie şi să'nvingă, şi să cănte vitejia.
Unde-i fulgerul ce'n luptă ne'ntrecut de nimeni sboară,
Nu cumva pe cămpul rece bruma peste el coboară?

Barzilor, căntaţi pe Orla, să trăiască'n veci prin voi
Braţul lui dedea mormĕntul, glasu-i viaţa la eroi!
— Orla nu e mort! — deodată strigă Crughal şi s'arată-
Dintr'a luptei vijelie m'am intors cu el odată.
Apoi cum era din luptă ostenit şi inarmat
A plecat de lăngă mine şi spre ţĕrmuri s'a'ndreptat
Ca să privigheze valul ş'ale apelor cărări
Şi să ne vestească 'n pripă cănd Fingal de peste mări
Cu corăbii iuţi ca vĕntul o venì in ajutor;
Căci aflatu-s'a că Ullin a trimis să'l cheme-n zor.

*
* *

Ascultaţi, de către mare se aude-un glas duios!
Ear pe marginea pustie, peste prundul nisipos,
Orla răzimat in lance şade trist lăngă o stăncă
Ear privirea-i e perdută peste marea cea adăncă.
Muşuroaiele liquide clocotesc pe faţa mării
De adăncuri frămĕntate ele-şi spun durerea sării;
Şi 'ntovărăşindu-şi glasul intr'un vaiet nesfirşit,
Din unirea-atător plănsuri sĕ aude-un lung jălit.
Asfel căntecul lui Orla in văzduhul larg se plimbă,
Găndurile-i frămĕntate in suspine se preschimbă
Şi topite 'ntr'o durere, care pieptul i-l frămĕntă
Ca şi vuetul din mare intr'un căntec trist s'avĕntă.
Dar nici braţul vijeliei mările nu rĕscoleşte
Peste faţa lor intinsă nici zefirul nu şopteşte;

Şi nici sufletul lui Orla a invinsului povară
Nu-l frămĕntă, nu-l apasă cu durerea ei amară;
Insă căntecu-i e jalnic, jalnic căntecul ii este
Intovărăşit de-a mării tănguielnică poveste.

(Va urma)

N. BASILESCU.

DOUĚ EPISODE DIN VIAȚA MEA

— Urmare 1) —

II

Din insemnările și notițele ce le-am cules despre fapte și evenimente al căror martor sau părtaș s'a brodit să le fiu, spicuesc un alt episod care umple un loc insemnat in intimplările vieții mele.

Aș eși din mărginitul pervaz in care trebue să restring aceste pagine fragmentare, dacă aș povesti aci pe larg imprejurările care mě silirě a demisiona din armată puțină vreme după lovitura de stat de la 2 Maiu 1864. Pricina de căpetenie a acestei demisiuni a fost inderătnicia mea in credința că militarul nu trebue să facă politică. Această indărătnicie imi fù spre vătămare inaintea lui Vodă Cuza care, pănă atunci, imi dovedise oarecare bunăvoință, luăndu-mě ca ofițer de ordonanță permanent pe lăngă persoana sa.

Cănd, in zilele de 10 pănă la 14 Maiu 1864, poporul fusese chemat a ratifica printr'un plebiscit actul de la 2 Maiu, și cănd se crezuse tot atunci de cuviință a pune și armata a se rosti, eu declarasem colonelului Boteanu, șeful statului-major domnesc, că neavěnd ca militar niciun fel de opiniune politică, nu voiu subscrie in registrul plebiscitar, depus la cancelaria adjutanților, aceea ce colonelul, șeful meu, imi va ordona. Bětrănul ostaș fù un moment perplex; apoi imi zise:

— Měi băete, omul, dacă voește s'ajungă departe, nu trebue să fie isteț in lume; vei fi avěnd tu poate dreptate

1) Vezi »Conv. Lit.« No. 11 și 12 din 1892.

la ce zici, dar eu care pe tine, ca şi pe camarazii tĕi, vĕ iubesc ca pe copii mei, te sfătuesc părinteşte să faci şi tu ce fac toţi şi să subscrii »da« fără multă polologhie.

Toţi ofiţerii căţi serveam sub acest bun şi blănd şef, aveam multă iubire şi apropiere către dinsul. Făcui dar cum mĕ povăţuia.

Incidentul acesta, atăt de mic şi de neinsemnat, nu rĕmase necunoscut de domnitor care fù informat despre dinsul, in chip cu totul defavorabil mie, prìn secretarul sĕu francez, Baligot, şi prin Liebrecht. Acesta din urmă, decănd cu sfada ce avusesem cu dinsul in zioa de 2 Maiu, imi păstra o tăcută şi pănditoare zăcăşie; cu atăt mai mult că Vodă Cuza, aflănd deaceea sfadă, imi dedese mie dreptate de-a nu fi ingăduit acestui străin să-şi ridă de Romăni inaintea mea, şi ordonase lui Liebrecht a-mi face scuse. Cănd imi venì răndul de serviciu, Domnitorul mĕ dojenì pentru rĕspunsul ce făcusem colonelului Boteanu in privinţa plebiscitului armatei, şi imi zise, Domnul, că dinsul nu voeşte ca militarul să fie un automat care să n'aibă opiniune şi să nu se intereseze de evenimentele care se petrec in ţara lui. Intimpinai respectuos că militarul poate, negreşit ca tot omul, să aibă părerile sale, dar că principiul ce mi s'a intipărit in minte in şcoala militară in care am invăţat, este că acele păreri trebue să le păstreze pentru dinsul şi să nu le manifeste sub arme, căci o oştire căreia s'ar permite să facă manifestaţiuni şi pronunţiamente politice, poate devenì o primejdie pentru stat.

— Acestea sunt principii prusieneşti — imi zise Domnitorul in limba francesă in care se urma convorbirea — care nu sunt de fel după gustul meu.

Ceea ce din parte-mi nu era decăt de bună credinţă indoială despre atitudinea ce se cuvine să aibă militarul faţă cu cestiuni politice, se infăţişasc in ochii Domnitorului de nişte rĕivoitori ai mei ca un act de oposiţiune şi de rĕsvrătire. Deaci atăt la S-ta Elena, de zioa Doamnei, căt şi la S-tul Alexandru, zioa Domnitorului, fusei in amĕndouĕ răndurile şters de pe lista de promoţiune presentată de generalul Savel Manu ministru de resboiu, deşi alţi ofiţeri mai noi in grad

decăt mine fuseserĕ inaintaţi, fără a vorbì de acel Liebrecht, primit in urma mea in armată şi inaintat acum maior, dobăndind cinci ranguri in cinci ani.

Tinereţa este simţitoare şi iute la fire. Nedreptatea ce mi se făcea mi se părù atăt de nemeritată şi de nesuferită, incăt nu stătui la indoială a-mi sfărăma mai bine cariera cu care mĕ deprinsesem de mic, avĕnd pentru dinsa mare tragere de inimă, şi-mi dădui demisia din armată.

Intrat in viaţa civilă, mĕ indeletniceam cu literatura care pururea a avut un deosebit farmec pentru mine, şi cetăţean liber de orce indatoriri şi legăminte cătră guvernul lui Vodă Cuza, nu mai imi era interzis acum a mĕ ocupa de politică. Imi consacrasem, deci, toate simpatiile şi toată activitatea viguroasei oposiţiuni ce incepuse a se insgheba incontra regimului inaugurat la 2 Maiu 1864, oposiţiune care intrunea la olaltă opiniunile conservatoare şi liberale şi ajungea, in mai puţin de doi ani, la rĕsturnarea acelui regim dictatorial.

N'am in cuget de a face aci istoria revoluţiunii de la 11 Fevruarie 1866. Dar pentrucă al doilea episod, despre care mi-am propus a povestì, s'a petrecut a treia zi după acest insemnat eveniment, nevoit sunt, pentru mai bună inţelegere, a improspĕta după notiţele mele amintirea acelor neastĕmpĕrate vremi.

Neobicĭnuită era priveliştea care o infăţişa atunci Bucureştii. La 11 Fevruarie, in revărsatul zorilor, locuitorii capitalei se deşteptarĕ uimiţi de-o ciudată şi ca trăsnetul isbitoare ştire: Domnitorul Cuza fusese peste noapte detronat, ridicat din palat şi dus nu se ştia unde; o locotenenţă domnească compusă din generalul N. Golescu, d. Lascar Catargiu şi colonelul N. Haralamb, luase in mănă stĕpănirea, impreună cu un minister din care făceau parte d. Ion Ghica, ca preşedinte, principele Dimitrie Ghica, d.d. C. A. Rosetti, Petre Mavrogheni, Dimitrie A. Sturdza, Ioan C. Cantacuzino şi maiorul Dimitrie Lecca.

Cum se făcù zioă, lumea, setoasă să afle ce se petrece, mişuia pe stradele oraşului; inaintea şi in curtea palatului domnesc se adunase o nespusă mulţime de oameni de toate

treptele, curioasă şi nedomirită, intrebănd sau povestind prin ce minune, din seară şi pănă in dimineaţă, se schimbase o domnie, căzuse uu Domnitor pe care, cu şapte ani mai inainte şi in faţa aceluiaş palat, o mulţime tot aşa de mare şi răpită de fericire il aclama ca pe alesul naţiunii, ca pe Domnul care avea să stĕpănească pe viaţă peste Moldova şi Ţara Romănească.

Şi — soarta nestatornică a dragostei populare — această mulţime adunată acum in dimineaţa zilei de 11 Fevruarie pe uliţi şi pe pieţe ca să afle amĕnunte despre rĕsturnarea de peste noapte a lui Vodă Cuza, această mulţime nu era deloc nemulţumită sau intristată. Dimpotrivă, ea arăta o vie bucurie de faptul săvirşit şi de noua stare de lucruri, şi in momentul cănd locotenenţii domneştl şi miniştrii eşirĕ pe balconul palatului şi se arătarĕ poporului, entusiasmul ajunse la culme prin nesfirşite urări pentru membrii noului guvern pe care acest popor ii proclama de *salvatori ai patriei*.

Nimeni nu mai intreba in acele momente de Vodă Cuza, in ce loc se află, ce s'a făcut cu dinsul in urma ridicării sale din palat; şi nimeni, sau foarte puţini iniţiaţi ştiau că Domnitorul se află ascuns şi deţinut cu cea mai mare vigilenţă şi cel mai complect mister intr'o casă din piaţa S-tul George la unul din conjuraţii revoluţiunii, d. Costache Ciocărlan. Nimeni nu se preocupa asemenea a şti unde este Doamna Elena, aflătoare atunci in Bucureşti, care cu semnele celui mai adănc şi compătimitor respect, bine meritat prin virtutea-i şi prin răbdătoarea-i ingăduinţă, fusese condusă după ridicarea soţului ei din palat, in casa doctorului Davila de lăngă Cotroceni. Căci, in ferberea de care era cuprinsă intreaga populaţiune a capitalei pentru intimplarea fără de veste, toate găndurile erau indreptate cătră un obiect mai insemnat chiar decăt rĕsturnarea săvirşită şi decăt soarta fostului Domnitor, şi acest obiect era soarta ce avea să se facă ţării prin acest grav eveniment.

O proclamaţiune a noului ministru de interne, principelui D. Ghica, distribuită şi afişată pe strade pe la amiazi, anunţa capitalei şi ţării că in dimineaţa acelei zile, la orele 5,

Domnitorul Cuza abdicase, lăsănd puterea in mănile unei locotenenţe domneşti şi unui guvern aclamat indată de cătră orăşenii capitalei. Guvernul actual in intregul sĕu — şi ministrul de interne in parte, zicea proclamaţiunea — jurase inaintea lui Dumnezeu şi a naţiunii să mănţină cu tărie cele patru puncte votate de naţiune şi de divanurile *ad-hoc*: unirea, autonomia, principe străin, guvern constituţional. Proclamaţiunea termina cu un călduros apel cătră toţi Romănii ca să păstreze demnitatea şi liniştea, pentru a arăta astfel prin fapte Europei intregi că ei merită să fie liberi, fiindcă ştiu să-şi mănţină drepturile, să şi le redobăndească cănd le sunt răpite şi totdeauna să păstreze ei inşii ordinea cea mai deplină in mijlocul celei mai entusiaste veselii.

Această proclamaţiune linişti intru cătva spiritele, fără a le mulţumi desăvirşit. Simţul oblu şi nemeşteşuguit al poporului ţinteşte mai degrab spre soluţiuni concrete şi practiee, şi, tronul fiind acam vacant in urma resturnării petrecute, ceeace voia să ştie numai decăt acest popor, era cine are să fie domn in locul lui Cuza. Cănd se respăndi dar sgomotul că Senatul şi Adunarea deputaţilor erau convocate pentru ora 1 d. a. in şedinţă extraordinară la Mitropolie, lumea să indreptă in gloate intr'acolo.

Atunci să petrecurĕ fapte cari au tras o brazdă adăncă in pămăntul ţării şi din care au resărit evenimente insemnate in istoria contimporană a Romăniei

La ora 1, străbătĕnd cu greutate imbulzala mulţimii simpatice şi răvnitoare de ştiri, care umplea stradele, ministrul de interne, prinţul D. Ghica, soseşte in Cameră şi exclamă: «Trăească Romănia una şi nedespărţită!» Exclamaţiunea să repetă cu unanimitate şi nespus entusiasmu in toată sala. Apoi la 1 1/4, in mijlocul ovaţiunilor nesfirşite, Locotenenţii domneşti generalul Golescu şi colonelul Haralamb (al treilea Locotenent domnesc, d. Lascar Catargiu, nu sosise ăncă din Moldova) urcarĕ dealul Mitropoliei insoţiţi de ceilalţi miniştri şi se infăţişarĕ Adunărilor legiuitoare. Generalul Golescu dete citire următorului act de abdicare:

«Noi' Alexandru Ioan I, conform dorinţii naţiunii in-

«tregi şi angajamentului ce am luat la suirea mea pe Tron, «depun astăzi, $^{11}/_{23}$ Fevruarie 1866, cărma guvernului in mă«nile Locotenenţei domneşti şi a ministerului ales de popor.»

Alexandru Ioan.

Şi aceleaşi Adunări cari-şi aveau obirşia in actul de la 2 Maiu 1864, aclamau acum actul de la 11 Februare 1866; din aceleaşi Adunări in cari, pe lăngă o vitează, dar foarte restrinsă oposiţiune cu generalul Tell in cap, se afla o imensă şi cătră regimul lui Vodă Cuza devotată majoritate, din aceleaşi Adunări nu se ridicâ un glas ca să proteste şi să apere acel resturnat acum regim. Ba da! fu o singură protestare, mută, dar cu atăt mai eloquentă şi care va face vecĭnic cinste aceluia ce o făcù. Ăncă pănă a nu se citì actul de abdicare, căţiva deputaţi, intre cari unii se inchinau adănc in ajun ăncă inaintea lui Vodă Cuza, ceruserĕ a se smulge de pe Tronul domnesc deasupra estradei presidenţiale a Camerei, cifra detronatului Domnitor. Atunci deputatul Nicu Catargiu, unul din amicii şi intimii lui Cuza inaintează spre Tron, ridică cifra lui Alexandru Ioan I, sfărmată şi asvirlită la pămĕnt, o apropie de buze, o sărută şi o stringe in sin. Atăta fărmăcătoare vrajă stă intr'o nobilă acţiune, incăt Adunarea e un moment uimită, şi cavalerescul general Golescu intinde spontaneu măna d-lui Nicu Catargiu in aplausele Adunării.

Locotenenţa domnească, după citirea mesagiului sĕu, se retrage din Adunare, ear preşedintele ministerului, d. Ion Ghica, intr'o cuvĕntare ferbinte, cu glasul emoţionat şi înduioşat de lacrimi, spune senatorilor şi deputaţilor căt de solemne pentru patrie sunt imprejurările; ii conjură să nu pearză un minut intr'o zăbavă de care s'ar putea folosì rĕivoitorii ţării, ci să proclame căt mai degrabă pe noul domn. In numele guvernului d. Ion Ghica propune sufragiului Adunării pe fiul neuitatului Leopold I, rege al Belgiei, pe contele Filip de Flandra. Senatorii şi deputaţii, in picioare şi intr'un glas aclamă pe Filip I de domn al Romăniei şi toţi pe loc cu jurămĕnt in mănele Mitropolitului Primat, preşedinte al Senatului, şi cu subscrierea lor pecetluesc alegerea făcută.

O bucurie, o fericire fără margine să revărsa peste tot orașul. Stradele și casele se impodobeau spontaneu cu steaguri și covoare ca pentru o sĕrbătoare națională; bărbați și femei iși atirnau pe pept cocarde tricolore, lumea se imbrățișa și să felicita ca de o izbăndă publică. Iluminațiuni se improvizau sara; manifestațiuni din partea neguțătorilor, a tinerimii studioase și a diferite asociațiuni străbăteau stradele cu facle și cu musică, și mergeau să facă ovațiuni Locotenenței domnești, miniștrilor și bărbaților politici cari lucraserĕ spre a indruma schimbarea săvirșită.

In obșteasca veselie cercetătorul cu luare aminte descoperea o simțire mai inaltă și neprihănită de patimi zăcașe și pizmătarițe. Era graiul conștiinței naționale care vorbea minților, era jarul iubirii de patrie care incingea inimile și le făcea să prevază și să presimță că in acel moment se petrecea un fapt hotăritor in viața Romănilor; că prin proclamarea unui Domn luat dintr'o familie suverană din apusul european și prin intemeerea unei dinastii naționale, dinșii făceau un pas inainte in calea aspirațiunilor lor naționale, și realisau ultimul punct din dorințele rostite de adunările-mume din 1857 cari resumaserĕ crezul politic al poporului romăn.

Vodă Cuza se afla, cum am spus, deținut in casa d-lui Ciocărlan. Cătră sara zilei de 11 Februare, el fusese strămutat la palatul din Cotroceni. Pus acolo sub strictă pază și sub privigherea căpitanului de artilerie Costescu Anton și a lui Stan Popescu, unul din conjurați care luase parte la ridicarea Domnitorului din palat, nimeni nu putea pĕtrunde la dinsul. Fusese autorisați a-i face o scurtă visită numai secretarul domnesc, căpitanul Constantin Silion, și consulul francez, d. Tillos, pentru ca acest din urmă să se convingă că Vodă Cuza trăește și că nu este adevĕrată știrea ce agentul francez pretindea că i să dedese, că Domnitorul fusese ucis.

In sara de 12 Februare, petreceam intr'un cerc de rude și preteni serbătoarea numelui meu care cădea tocmai in acea zi, cănd un lipscan de la ministerul din lăuntru imi aduse biletul cu conținutul textual următor:

«Moncher Vacaresco, guvernul avĕnd trebuinţă de d-ta, «te rog să vii indată la ministerul de interne. — Dimitrie Gr. Ghica.

Plecai imediat şi străbătĕnd mulţimea care să plimba voios pe strade şi urma a face manifestaţiunile din ajun, sosii la casele lui Filip Lenş, astăzi ale d-lui G. Verneseu, unde era instalat atunci ministerul de interne. Locotenenţii domneşti şi guvernul erau intruniţi aci in consiliu. Indată anunţat, ministrul de interne, principele D. Ghica, trecù cu mine in cabinetul seu şi in cuvinte concise, zorite de afacerile şi preocupaţiunile cari-l copleşau, imi zise:

— Situaţia se agravează şi devine din moment in moment mai periculoasă. Consulul francez Tillos, cu Baligot, cu Liebrecht şi cu toţi favoriţii străini şi indigeni ai răsturnatei domnii, umblă cu intrigi şi cu bani să recruteze partisani in popor şi in armată cari să facă *un coup de main*, spre a libera pe Cuza din şi a-l reaşăza pe tron. Pentru a scutì ţara de nenorociri şi vărsări de sănge, guvernul a hotărit ca in 24 de ore să depărteze pe detronatul Domnitor din capitală şi din ţară. Măne seară il vom pornì spre Braşov; l'am fi pornit mai degrabă, dar oraşul Ploeşti şi judeţul Prahova sunt in măna oamenilor fostului regim. Trebue a li se lua mai intăi administraţia ca să nu se facă la Ploeşti, şi cu mai multă inlesnire decăt aci, de către chiar funcţionarii lui Vodă Cuza care sunt ăncă acolo stĕpăni pe autorităţi, incercarea de liberare proiectată. Ai lucrat impreună cu noi spre a aduce actuala stare de lucruri; guvernul, şi eu in particular, ştiindu-te devotat acestei cause, precum şi energic şi hotărit, ne-am găndit la d-ta ca să te trimitem să iei in mănă, ca prefect, administraţia, şi să priveghezi şi să asiguri trecerea fostului Domn prin oraşul Ploeşti şi judeţul Prahova pănă la Predeal.

Principele Ghica terminâ cu obicĭnuitul apel la patriotismu, la datorie către ţară in momente grele, etc., zicĕndu-mi să mĕ hotărăsc răpede, nefiind un moment de perdut şi trebuind să pornesc la Ploeşti chiar ăncă in acea noapte sau cel mai tărziu a doazi pănă in zioă.

Fericit şi semeţ nepreget al tinereţii! Cănd in virstă

matură căntăresc greutatea sarcinei ce mi se da mie, aproape un copil numai de 23 ani care nu indeplinisem până atunci nici cea mai mică funcțiune civilă, când cuget la sdrobitoarea respundere ce luam asupră-mi dacă, din neexperiență și din o greșită mĕsură, se periclita din vina mea conducerea fostului Domnitor afară din țară, mĕ pĕtrund mai mult cât de adevĕrat grăește zicĕtoarea că indrăsnețului ajută norocul.

Totuș avusei un moment de nehotărire, găndindu-mĕ in ce imprejurări grele și măhnitoare pentru dinsul aveam să revĕd pe Domnul căzut, eu care fusesem ofițerul sĕu de ordonanță pe când se afla in culmea puterii și măririi lui. Impărtășind principelui D. Ghica indoiala ce aveam, imi zise:

— Dar noi care suntem azi in guvern, n'am fost mai toți miniștri ai lui Vodă Cuza? Cu toate astea n'am stat un moment la indoială când am fost să alegem intre dinsul și datoria noastră către țară. D-ta ai fost nedreptățit și silit să-ți dai dimisia din armată; când ai lucrat pentru această revoluțiune erai deslegat de jurămĕntul d-tale de credință, erai și ești simplu cetățean. Vodă Cuza a abdicat și cere chiar dinsul să plece din țară. El va fi condus la graniță cu o pază militărească ce i se va da din București, de d. Anton Arion, numit de guvern comisar extraordinar spre acest sfirșit. Nu este nevoe ca și d-ta să insoțești pe fostul Domn; cred că este mai nimerit, după ce vei lua autoritatea in mână, să stai la centrul județului de unde să priveghezi și să asiguri trecerea grabnică a lui Cuza prin orașul Ploești și județul Prahova. Dar iți dau deplină latitudine pentru orice mĕsuri vei socotì de trebuință. Eu voiu sta toată noaptea la aparatul telegrafic, așteptând comunicările d-tale despre inaintarea convoiului din poștă in poștă până la Predeal.

Mĕ hotării a rĕspunde la apelul ce mi se făcea.

Sosind și d. Anton Arion, comisarul care avea să insoțească pe Vodă Cuza, ministrul din lăuntru il rugâ, oara fiind acum inaintată, a trece a doazi dimineață la dinsul pentru a primì ultimele instrucțiuni, și ne luâ pe amĕndoi cu sine in salonul unde ținea consiliu locotenența domnească și guvernul spre a ne presenta lor.

Acì ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, d. C. A. Rosetti, pe care avusesem des privilegiul a l vedea şi a-l cunoaşte mai de aproape in timpul conspiraţiunii, luăndu-ne de mănă, pe d. Arion şi pe mine, ne zise cu glasu-i apăsat care devenea mai adănc şi mai vibrant cănd momentul i se părea solemn :

— Măne noapte veţi ţine in mănele voastre măntuirea definitivă a Romăniei. Nu mĕ indoesc că veţi pune, daca va fi trebuinţă, onoarea şi chiar viaţa voastră pentru a ferì patria de a incăpea ear in ghiarele despotismului şi a despotului, respinşi de popor.

Mĕ inţelesei apoi cu d. Arion asupra principalelor puncte privitoare la misiunea noastră respectivă, şi fiind trecut de miezul nopţii, mĕ intorsei a casă spre a-mi face pregătirile de pornire hotărită pentru 6 oare dimineaţa.

In locul cailor de poştă care trebuiau să vie să mĕ ia la oarele 5, fusei inştiinţat cu multă intărziere din partea ministrului de interne că trebue să iau o trăsură de birjă, căci nefiind cai de poştă indestui, toţi cei in fiinţă pe drumul Ploeştilor erau reservaţi pentru acea seară. Inţelesei că se reţineau pentru pornirea Domnitorului, dar aceasta imi intărziè plecarea pănă aproape de amiazi, cănd mĕ pusei infine pe drum. Eram insoţit de d. C. T. Grigorescu, fost deputat din partidul liberal, ales de mai multe rănduri in Ploeşti, dar inlăturat şi persecutat de regimul de la 2 Maiu. D. Grigorescu imi fuse recomandat de d. Arion ca o persoană care imi putea fi de ajutor prin cunoştinţele sale in Ploeşti, şi fiindcă tocmai avea a merge intr'acolo, il invitasem a mĕ insoţì.

De vor avea darul aceste rănduri de a interesa pe cititorii »Convorbirilor« le voiu povestì poate altădată chipul cu care am luat in mănă administraţiunea judeţului Prahova in zioa de 13 Fevruare 1866, după ce sosisem in Ploeşti in amurgul serii.

Acum mĕ grăbesc a ajunge la sfirşitul naraţiunii ce am intreprins aci, descriind episodul ultimei mele intilniri, in imprejurări atăt de dramatice, cu acel ce pănă atunci fusese Alecsandru Ioan I, Domnul Principatelor Unite Romăne, şi care,

după cum glăsuia pasportul cu care pornea acum peste graniţă, nu mai era decăt Principele Alexandru Cuza.

Pornirea din Bucureşti a convoiului destinat a duce afară din ţară pe fostul Domn, ţinută foarte ascunsă, fusese hotărită pentru acea zi de 13 Fevruare, la 9 ore seara, şi sosirea in Ploeşti urma să fie pe la miezul nopţii. Nu-mi rĕmăneau decăt puţine ore, după ce mĕ instalasem la prefectură, spre a regula disposiţiunile pentru a asigura neimpedicata trecere a acelui convoiu prin Ploeşti şi judeţ in chipul tot aşa de ascuns şi nebăgat in seamă cum se făcuse in Bucureşti. Lucrul imi era ingreunat prin starea de ferbere şi de invălmăşeală in care găsisem la sosirea mea oraşul Ploeşti. Pe acele vremuri de călĕtorii incete, lipsite de drumuri de fer, noutăţile soseau in provincie mult mai tărziu decăt acum. Poştele şi telegrafele in mănile lui Liebrecht, erau mai mult un instrument de guvernămĕnt decăt de comunicaţiune publică; autorităţile nu impărtăşau ştiinţele decăt cum şi cănd le era pe plac. Amĕnunte despre mişcarea din 11 Fevruare din Bucureşti, nu se rĕspăndiserĕ in Ploeşti decăt a doazi, şi atăt de sfioasă devenise populaţiunea in faţa regimului dictatorial şi necontrolat domnitor până in ajun, incăt nimeni nu indrăsnea a-şi manifesta sentimentele, pe căt timp funcţionarii acelui regim aveau ăncă puterea in oraş. Făcĕndu-se svon, in zioa următoare, că prefectul de pănă atunci şi-a dat demisiunea şi că in curĕnd are să sosească altul in locul lui, orăşenii Ploeşteni nu mai puserĕ pedică mulţumirii lor pentru căderea unui regim silnic care nu le era simpatic. Ei manifestau acum acea bucurie cu musici şi cu lăutari pe uliţe, şi aflănd despre sosirea mea, veneau la prefecturĕ spre a-mi exprima felicitări şi urări pentru noul guvern.

Dar mie imi trebuea, mai inainte de toate, linişte pentru faptul insemnat ce aşteptam peste căteva oare. Mulţumită manifestanţilor, le spusei că solia de căpetenie cu care noua stĕpănire mĕ insărcinase pe lăngă cetăţenii Ploeşteni, era de a-i indemna mai ales să menţie ordinea cea mai perfectă in grelele imprejurări in care se afla ţara, şi prin urmare ii rugam să se intoarcă liniştiţi pe la casele lor, să facă

inşii poliţie, priveghind ca ordinea publică, mai ales noaptea să nu fie turburată.

Cuvintele mele furĕ ascultate cu docilitate, aşa că pe la 10 ore sara oraşul era deplin liniştit.

Ploeştii nu aveau pe atunci garnisoană militară. Toată forţa armată, afară de câţiva jandarmi ai poliţiei, se alcătuia dintr'un schimb de dorobanţi — numiţi acum călăraşi — din escadronul de Prahova. Invitai pe comandantul acestui escadron, căpitanul Dăscălescu, să mĕ insoţească la biuroul telegrafic, unde ministrul de resboiu convorbì cu dinsul la aparat, spuindu-i că-l face rĕspunzĕtor de stricta indeplinire a ordinilor ce ar primì de la mine, prefectul judeţului, şi prescriindu-i de a opera, dacă voiu cere, energic şi neşovăit cu trupa, intrebuinţând chiar arma de va fi nevoe.

Prescrisei comandantului escadronului să transmiţă ordin telegrafic la toate subprefecturile, precum şi la Câmpina, pentru ca schimburile de dorobanţi deacolo să stea gata in casarme; apoi, fără a mai lăsa pe căpitan să se depărteze de lângă mine şi fără a-i face cunoscut scopul expediţiunii noastre nocturne, plecai cu dinsul la casarmă unde-l pusei să facă apelul oamenilor, să le distribue cartuşe, să le ordone răpepe să pue şăile, să incalece şi să ne urmeze la bariera Bucureştilor. Era aproape 11 ore.

In intunerecul posomorit şi geros al serei, aşteptam cu căpitanul Dăscălescu, in casa barierei, miezul nopţii şi semnalul convenit cu d. A. Arion despre apropierea convoiului cu fostul Domnitor. Pe la 1 din noapte auzii cele trei detunături de puşcă, la intervale nepotrivite, cari erau semnul că convoiul sosise aproape de barieră. Prin alte trei detunături ale carabinelor dorobanţilor ce mĕ insoţeau, rĕspunsei că drumul este liber şi se poate inainta. Atunci, in goana cea mai mare, intrarĕ pe rând prin barieră douĕ trăsuri inchise şi una deschisă, inhămate cu câte 8 cai de poşte. In trăsura care preceda, se afla d. A. Arion cu ofiţerul de artilerie Vartiade; in a doua trăsură era Vodă Cuza, avĕnd alături pe căpitanul de artilerie Costescu sub a căruia pază fusese pus fostul Domn, de la ridicarea din palat şi până la sosirea sa

la graniță. Cea de a treia trăsură, deschisă, era ocupată de Stan Popescu, de căpitanul de geniu Condeescu, de feciorul francez cel mai de aproape al Domnitorului și de un sergent major de vĕnători. Pe capra fiecărei trăsuri erau postați căte doi sergenți de vĕnători cu armele incărcate. In momentul pornirii din Cotroceni, căpitanul Cestescu comunicase Domnului că la orice incercare de fugă sau de scăpare din partea sa, sau a altora, ofițerii și soldații de pază au ordin să-l impuște pe loc.

Fără a oprì trăsurile la barieră, pornii cu căpitanul Dăscălescu in fruntea lor, escortate de dorobanți și indreptate prin stradele mărginașe și prin mahalalele tăcute ale orașului, către casa poștei unde erau gătiți cai proaspeți pentru a urma drumul

Pe când răpede se deshăma și se inhăma, schimbai căteva cuvinte cu d. Arion privitoare la dispozițiile pentru continuarea călĕtoriei până la frontieră. Apoi d. Arion intrâ un moment in casa poștei spre a bea un pahar de apă. Eu me ținearn cu discrețiune ceva mai departe de trăsura incunjurată de sergenții de vĕnători, in care se afla Domnitorul. Când deodată se lasă geamul de la acea trăsură aud chemăndu-mĕ pe nume glasul căpitanului Costescu. Mĕ apropii și mĕ aflu in fața Domnitorului care, inaintănd capul spre fereastră, imi zice in franțuzește:

— Imi spuse căpitanul că d-ta ești noul prefect numit aici. Inainte de pornire voiam să-ți spun că-mi pare rĕu că te-am nedreptățit căci imi aduc bine aminte că ți-am făcut mustrări, când erai ofițer al meu de ordonanță și-mi ziceai că ostașul nu trebue să facă politică. Vĕd acum câtă dreptate aveai, și dacă căpitanul — zise arătănd pe Costescu — și ofițerii cari mĕ inconjoară aci, ar fi fost pĕtrunși de acelaș principiu, ei n'ar fi unde sunt acum. Am ținut să-ți spun aceasta și să-ți dau măna inainte de a porni — și intinzĕndu-mi-o pe fereastra trăsurei, eu o strinsei inchinăndu-mĕ mișcat și respectuos.

In acest moment d. A. Arion eșì din casa poștiei. Se auzi deodată «*gata*!» și «*inainte*!» Ofițerii și soldații se ră-

pezirĕ la trăsuri. In pocnetul bicelor, in tălăngirea clopotelor cailor, in strigătul prelungit şi tănguitor al surugiilor se nălucirĕ in umbra nopţii, ca o posomorită vedenie, trăsurile ce duceau pe Domnitorul, acum ticăit şi intristat, care ţinuse o bucată de vreme in măni sceptrul ţărilor române sceptru pe care in bătălii uriaşe şi in şipote de sănge se silise să-l dobăndească Ştefan şi Mihaiu.

Neastĕmpĕrul şi grija răspunderii de care nu eram descarcat pănă la trecerea fruntariei de cătră Domnitor, graba de a mĕ duce la telegraf spre a face raport guvernului despre chipul cum urmase călĕtoria pănă la Ploeşti, şi de a prim toată noaptea de la d. Arion comunicări, prin oficiul Cămpinei, şi prin curierii ce stabilisem din poştă in poştă pănă in Predeal, toate acestea nu-mi lăsau rĕgaz a filosofa indelung asupra şubredii nestatornicii a lucrurilor omeneşti. Dar des am cugetat de atunci la ciudatele intilniri ce au căteodată intimplările vieţii, precum a fost pentru mine potrivirea de a mĕ brodì de serviciu pe lăngă Domnitorul Cuza in zioa de 2 Mai 1864, şi de a fi chemat apoi a mĕ apropia de dinsul, cu un serviciu cu totul altul, a treia zi de revoluţiunea de la 11 Februarie 1866. Coincidenţa aceasta a rĕmas pururea ca o antitesă istorică, ca o antinomie psichologică in amintirile veţii mele.

T. C. VĂCĂRESCU.

SÂMBATA

(Fragment dintr'o scrisoare)

. . . . dar dintre atâtea lucruri ciudate din lume, cel mai ciudat e fenomenul amintirii. Trec zile, trec luni, ba uneori şi ani, fără măcar să bănueşti, că intr'o parte necunoscută a creerului tĕu, porţi icoane din alte vremuri trecute; şi, intr'un cias fericit, din nimic, din chiar senin, iţi năvălesc deodată la fereastra minţii, vii ca in ciasul când vii le-ai vĕzut, par'că ar fi fost ieri. A! E neinţeles cum intr'o cutiuţă de câteva centimetre, au putut să stea aşa de bine ascunse, chipuri de oameni, de lucruri, de peisajuri, cu dimensiunile lor, cu culorile lor, cu toate amĕnunţimile lor, cu tot.

Ieri a fost Sâmbătă şi zorul cu care norii scuturaţi de crivĕţ işi cerneau zăpada, — stolurile de vrăbii, care ciuguleau in mijlocul drumului, prezicĕnd ninsoare, — frunzele şi arborii ce incetul cu incetul gerul zugrăvea pe geamuri, — clopotul bisericii de alături, — mi-au adus aminte Sâmbetele de altădată, Sâmbetele copilării noastre.

Stând in jeţul meu, nevĕzĕnd timp de un cias şi mai bine in fumul de ţigară, aşăzat straturi-straturi in dreptul geamurilor, toate fiinţele şi toate lucrurile ce ne inconjurau odinioară, am trăit o bucată de viaţă trecută; apoi, cuprins pe nesimţite de-o tristeţă dureroasă şi plăcută tot intr'o vreme, am luat condeiul şi am scris cele vĕzute, precum urmează:

* * *

Sâmbătă după amiazi, zi de paraclis.

— »Vine părintele, coniţă,« zice mama Leanca, virind capul pe uşă.

In odae, »odaia copiilor«, suntem deja ingenuchiaţi, noi căteşi patru fraţii, — cel mai mare, de noue ani, cel mai mic, de patru, — pe cănd mama cosia la gherghef lăngă masă, ear madama dregea rufele noastre, la marginea dinspre fereastră a a canapelei, sub portretul Mariei Teresa. Se aud pe scară paşi greoi, rĕsuflare sgomotoasă de om care a umblat prin ger, — se sprijină un baston in colţul sălii şi intră popa Costache, bĕtrăn ca vremea, indoit ca un 3, cu barba albă, cu cisme mari, cu paşi mĕrunţi. Mormăe ceva neinţeles mamei şi madamei, care s'au sculat in picioare, — face peste noi semnul binecuvĕntării, — işi aşază patrafirul la găt, işi scoate ochelarii vechi, cărpiţi cu sfoară roşie, şi-i aşază cu ingrijire şi incepe să citească :

»Maică preacurată, şi binecuvĕntată, mărită intru toate.« Numai la ce citeşte el nu ne e găndul nostru, ci ba zimbim, găndind la petrecerea ce ne aşteaptă după masă inserat, ba ne dăm cu coatele, imitănd pe şoptite sgomotul foarfecilor bărbierului, care potriveşte barba tatei in odaia vecină : »ţiri-ţiri-ţiriţic !«

Mama, la spatele nostru, se inchină, făcĕnd crucile incet şi frumos cum nu le mai face nimeni şi ne atinge binişor cu virful piciorului, făcĕndu-ne semn ca să ne inchinăm şi noi.

Madama nu face cruci, — işi urmează de cusut, — dar cănd »Ipocritul«, cel de-altreilea dintre noi, sisie că nu-i dau pace, işi ridică ochii de la lucru şi, pe deasupra ochelarilor imi aruncă o privire oţelită, şoptind răstit vecĭnicul ei : «ruhig ! sonst...».

Cuminţenia ţine pănă cănd o inteţeşte din nou grija cusutului, şi ear ne incepem risul şi ingănarea pe şoptite : «tiri-ţiri-tiriţic !«

. . . »Mută să fie gura păgănului, care nu se inchină cu credinţă sfinţitei tale icoane celei zugrăvite. Aci, mĕ atinge mama cu piciorul : »auzi?» — Eu las capul in jos ca să nu bage de seamă că riz.

Au trecut trei sferturi de cias ca trei secunde ; — popa Costache presară tămăie peste cărbunii din cădelniţă, şi ingănănd : »stropì-mĕ-voiu cu isof şi mĕ voiu curăţì şi mai virtos

decăt zăpada mĕ voiu albì«, afumă intăi icoanele, apoi pe mama, pe nenea, pe mine, ceilalţi doi mai mici, după virstă; — madama nu se afumâ, dar se indoì de mijloc cu respect.

* * *

A sunat clopoţelul şi ne scoborim cu toţii la masă. Tata, cu mănile murdare de pămĕnt din florărie, cere să-i toarne să se spele; apoi ne imparte supă la fiecare pe rănd, pe cănd madama ne aşază incet şervetele la găt, ear »Pirslea« zice, după indemnul mamei, o poesie nemţească, care işi sfirşeşte fiecare cuplet cu: »brum! brum! brum! brum! der Karl der hat gelogen.«

Bucatele se urmează unele după altele şi noi ascultăm mâncănd basmul pe care ni-l povesteşte tata:

»... Şi după ce s'a dus Toto de i-a sărutat măna mamei şi a rugat-o frumos: »*ich bitte schön um Pardon*«, l'a luat impĕratul in trăsura lui de aur şi s'a dus cu el in tirg şi i-a cumpĕrat o chivăra frumoasă de aur, o sabie de argint, un cal de ăla frumosul, de-l intorci de urechi şi umblă singur şi o cutie mare de bomboane fondante...« Aproape de sfirşitul basmului şi al mesei, se opreşte o sanie la poartă, sună clopoţelul la scară »cucoana mare!« — şi pe uşa sufragerii, deschisă pănă la părete de mama Leanca, intră maestos bunica, »*nimaia*«, cum ii zicem noi, purtănd in braţe pe *Bijulica* şi sprijinindu-se de-o fată ca de 17 ani, »*Domnica lu nimaia*«.

Ne sculăm cu toţii in picioare şi care mai de care vrem să-i dăm scaun; dar ea ne roagă să şedem şi trecĕnd pe la spatele nostru, se apleacă de ne sărută pe obrazul drept, pe obrazul sting şi apoi merge de se aşază pe un scaun adus cu grabă, intre tata şi mama.

Noi, copii, nu mai putem sta la un loc de bucurie; ne invirtim pe scaune, intindem mănile cerĕnd pe Bijulica, ridem bătĕndu-ne picioarele pe sub masă; şi neliniştea creşte, creşte, pănă ce se aude glasul metalic al madamei: »ruhig! sonst...« cănd ne potolim.

Ca in toate Sămbetele din timpul ernei, avem la masă gelatină, prăjitura favorită a bunicăi, care-şi apropie scaunul

şi mănăncă şi dinsa; ear madama, ca in totdeauna, din pricina durerilor de dinţi: «*Erlauben Sie mir gnädige Frau*», cere voe s'o pue pe sobă ca să se incălzască, pe cănd noi ne dăm cu coatele zimbind şi aşteptănd să auzim pe tata şoptind bunicăi: «orz pe găşte.»

* * *

După masă cu toţii in salonaş. Inchid ochii şi-l revĕd.

In dreapta o canapea şi doue jeţuri, intre portretul bunicului şi al bunicăi; pe canapea douĕ perne cusute cu lănă: pe una un cocoş, pe alta un căne de vĕnătoare; in stinga pianul, un «*Pleyel*» enorm; in mijloc, peste un covor roşu, masa rotundă de marmură roşie şi jurimprejur scaune imbrăcate cu peticuţe de mătasă, aşăzate şi cusute cu măestrie de mama.

Ştim dinainte ce are să facă bunica intrănd in salonaş. Se opreşte in prag şi suspină privind portretul bunicului; inaintează pănă la fereastra cu flori, ca să le admire, insoţită de tata, care-i dă lămuriri:

— «Mamă, să-ţi spui eu de ce nu le merge tot aşa de bine şi *pelargoniilor* dumitale: prea le uzi mult. Ia te uită la *aţalia* asta.»

— Apropos, mamă, ştii *ţineraria* aia a mea vişinia cu alb in mijloc»....

— «E.....»

— «Am perdut-o, s'a uscat!»

— «Vai de mine!»

După ce-a privit bine toate florile, după ce a primit toate desluşirile, bunica se intoarce, se aşază pe canapea şi roagă pe mama să caute ceva, ca să joace ridichiile; şi noi ridichiile jucăm, sub ochii plini de dragoste ai tatei şi ai bunicăi şi sub ai madamei plini de grije, pănă la ciasul hotărit pentru loton.

A! drag loton! Il aduce madama din odaia de alături şi aşază cartoanele pe masă la locurile cuvenite, fie-care din noi stănd la acelaş loc şi jucănd pe aceleaşi cartoane totdeauna.

Inainte insă de inceperea jocului, Pirslea trebue să recite o poesie nemţască, din care bunica nu inţelege nici atitica şi care intotdeauna se isprăveşte in acelaş chip: copilul se incurcă, madama il hărţueşte ca să-şi aducă aminte, până când il podideşte un plâns amar şi fuge in braţe la *«nimaia»*, ca s'o roage *să-i cumpere altă madamă.*

La joc strigăm toţi bilele, afară de cel mic, — şi facem un haz nespus de tata, care le strigă cu ciudăţenii: *«cocoşaţii»*, in loc de 33, *«iacaoa şi mantaoa»*, in loc de 77, şi ear nespus ne minunăm de mama, care le joacă in gând.

Uite şi seriositatea comică a madamei şi surzenia bunicăi care intreabă necontenit: «şi şease or şeapte, maică?» Uite şi eleganţa cu care mama scoate numerele din pungă, cu mâna-i albă la care are un inel cu piatră albastră ca cerul.

La noue ciasuri şi jumĕtate, tata se lasă cu scaunul pe spate, ca să poată vedea câte spune pendula din odaia vecină.

— «Hait, la culcare.»

Şi după ce le-am sărutat mâna, plecăm insoţiţi de madama, avĕnd fiecare, printr'o intimplare cârmuită de tata, aceiaşi sumă de bani câştigaţi.

* * *

In odaia copiilor, ingenunchiaţi pe paturile aşăzate la rând, zicem in cor inainte de-a ne culca: *Vater unser der Du bist im Himmel...»*

Dinaintea fiecărui pat e un scăunel cu rufe curate pentru adouazi.... Madama micşorează lampa şi se desbracă incetinel şi visătoare.... Se aude in grădină scârţiitul zăpezii sub paşii grădinarului, care a fost in florărie ca să vadă dacă arde focul..... Nenea a adormit... şi Pirslea.... şi *Ipocritul*.... adouazi e Duminică.... plimbare.... Cum ţăcăne ciasornicul madamei.... o chivără de aur..... şi un cal d'ăla....

Ca prin vis simt mai târziu pe bunica... A venit să ne vadă inainte de plecare... s'a oprit in mijlocul odăei şi se inchină la icoane... face un pas şi trei cruci peste mine.... un pas şi trei cruci peste *Ipocritul*.... un pas şi trei cruci peste Pirslea...

* * *

Şi v'aţi dus dragi nimicuri dintr'o vreme, când abia ici colo se zărea câte 'un fir de pĕr alb, prea limbut, in tĕmplele celor ce cu atâta dragoste să micşorau, ca să fie la nivelul nostru. Staţi-mi bine ascunse in cea mai lăuntrică parte a minţii şi când vi s'o părea vouĕ mai nimerit, rĕsăriţi-mi in gând, aducĕndu-mi cu voi toată nevinovăţia, toată lipsa de griji din zilele ce se inşirau binişor pe firul vremii, ca trandafirii pe o cunună.

Ear tu, tu cel mai drag, care dormi somnul vecĭniciei in cimitirul de la marginea oraşului, departe de cei pentru care toată veaţa te-ai străduit şi deapururi despărţit de dragile-ţi zambilii, ţinerarii şi aţalii, vezi-mĕ cum plâng, gândindu-mĕ la tine. Şi dacă vreme multă a trecut fără ca să-mi vii in minte, şi dacă aste gânduri triste părăsindu-mĕ, — căci tu ştii bine că aşa e scrisă cartea veţii: o pagină veselă, una tristă — poate earăş vreme multă vei rĕmâne uitat; inţelege insă, că in ciasurile de rĕsărire a icoanei tale, mi se sfăşie inima de dor. . . . .

I. A. BRĂTESCU.

SENINĂTATE

Mě trezisem din fundul pămĕntului clădit pe marginea mării. Se dărimase un munte şi dintr'insul eşisem eu mai mort. Păreţii uriaşi, stănci imbucate in stănci şi legate cu scoabe de fier rĕsucit; deasupra coperişul şi streşinele plăcuite cu metal — ear in mijloc turnul sclipitor de argint şi crucea de aur. Imprejurul meu, pănă la marea albastră, păduri mari de măslini; ear stolurile de răndunici, ce-şi aveau cuibul spănzurat de zidurile mele, in sborul lor, treceau jucăndu-se peste virfuri şi pereau ca săgeata in orizontul adănc. Inăuntrul meu, taina nepĕtrunsă a bolţilor largi şi intunecoase: o candelă numai la o icoană — o scăntee.

Cănd oraşele de primprejur vedeau lucindu mi crucea pe deasupra copacilor, veneau să vază minunea, — şi prin porţile mele săpate in cedru intrau credincioşii, ca pe sub geana nopţii, aducĕnd prinoase şi făclii. Ear eu cănd am vĕzut atăta lumină inăuntru, parc'că m'am deşteptat dintr'un somn adănc, şi par'că numai atunci am vĕzut că sunt cu adevĕrat templul Creştinătăţii. Şi zioa şi noaptea rugăciunile se inălţau, şi cu ele fumul de tămăe şi smirnă. Deasupra glasul clopotelor suna şi din toate ţinuturile veneau creştinii şi slăveau puterea cerească.

Ca prin vis insă am simţit că numai sgomotul clopotelor se duceau spre cer. Sunetul rugăciunii se isbeau de păreţii mei şi mureau; ear fumul tămăiei imi inegreau bolţile. Taina Dumnezeirii pe care o simţeam mai nainte in coprinsul meu dispăruse la glasul căntărilor, in lumina făcliilor... Şi par'că am trăit aşa sute de ani, — şi din ce in ce fiinţa mea

curată de la inceput perea sub dorurile mirene şi sub rugăciunile zadarnice, care imi sdruncinaserĕ zidurile. Toată lumea insă era mulţumită, când se inchina sub coperişul meu şi când făceau procesii nesfirşite imprejurul meu şi al pădurii mele. Ear eu ca şi dinsa mĕ simţeam mulţumit şi senin — şi nu ziceam nimic.

Dar intr'o bună dimineaţă s'a auzit pe deasupra codrilor sgomot de trimbiţe şi arme; apoi au resunat vaete de jale şi strigăte de veselie: străinii călcaserĕ ţara. Şi după ce au ucis femei şi copii şi au gonit pe bărbaţi peste mare — au pĕtruns până la mine, şi atunci par'că suflau toate furtunile din lume pe deasupra mea, ear ei au intrat, fără frică inăuntrul meu. Mi-au luat darurile aduse de credincioşi: aur, argint, potire, imbrăcăminte ţesute cu fir — au luat tot. Au spart geamurile cu suliţele, au trântit icoanele, au sfărimat candelele; ear de lanţul candelabrului celui mare au spânzurat pe preot. Apoi punĕnd scări pe coapsele mele, mi-au luat crucea de aur şi invelişul de argint — şi s'au dus. Ear eu le-am privit pe toate, — şi n'am zis nimic.

Am rĕmas zioa şi noaptea gol, pustiu, numai cu spânzuratul inăuntru, şi nu m'am cufundat. Noaptea era lună peste măslini şi peste mare, şi ramurile şi frunzele erau inmuiate in unde limpezi — tăcute şi liniştite par'că dormeau, tablou feeric sub o sticlă; şi mĕ inmuiam in razele lunii ca şi ele. Zioa era soare; pasĕrile ciripeau mii de mii pe sub streşini şi prin ramurile dimprejur; ear umbra frunzelor flutura pe ziduri. Prădat şi părăsit auzeam cu mulţumire sgomotul valurilor plângĕnd in isbirea lor de maluri. Credincioşii fugiţi trebueau să mĕ plângă din depărtare. — A treia zi insă au venit earăş străinii, mi au luminat inăuntrul, au scos afară pe cel mort, m'au curăţit, m'au sfinţit, mi-au dres stricăciunile — ş'apoi pe virful turnului meu, mi-au pus in loc de cruce o semilună. Mĕ prefăcusem in geamie. Ear eu le-am privit şi pe acestea — şi n'am zis nimic.

Şi doi hogea, stând la umbra unui măslin, dinaintea mea, vorbeau. Unul mai cu inimă, privind in spre mine cu milă, zicea către celalt: — Bietul templu, ce-o fi simţind in sufle-

tul lui de astă prefacere?» Ear celalt rinjind batjocoritor, rĕspunse: — Aş, ţi-ai găsit — un zid să simţă!» Atunci par'că am simţit că trebue să mĕ surp de mănie, dar nici nu m'am măniat, nici nu m'am surpat, ci am urmat să fiu mereu geamie, in tăcere...

Nu ştiu căte veacuri voiu fi stat geamie, desigur, foarte multe. Nu ştiu earăş din ce pricină m'am pomenit sală de intrunire in mijlocul unui oraş mare. Pădurea de măslini dispăruse, ca şi turnul meu; şi de la mine pănă la mare era o stradă largă luminată cu lămpi albe, ce dau lumină ea zioa — şi nu mai simţeam ca in timpurile vechi, măngăerea lunei singuratice. Deabia mi-aduc aminte crimpeele de certuri şi discursuri, ocările inflorite ale celor ce veneau inăuntrul meu. Ştiu numai că nu mĕ simţeam fericit de loc, cănd unul după altul, doi inşi veneau şi se ocărau pentru binele poporului, ş'apoi in faţa aceluiaş popor, care ii ascultase, veneau earăş să se sărute, cu frăţie.

Ştiu că un altul, aducĕnd aminte asemenea fapte strigase: »De-ar fi simţit aceşti păreţi formidabili grozăvia acestei nelegiuiri, s'ar fi dărimat de ruşine!» Eu insă stam, ca şi mai nainte, fără să mĕ cutremur, ascultam inainte, — şi nu ziceam nimic.

La urma urmelor m'am dărimat, s'a dărimat şi oraşul; un foc, un cutremur — nu ştiu anume. Eu am căzut peste căteva sute de oameni şi i-am strivit pe toţi, şi nu-mi părea rĕu, nici bine, nici pentru că i-am ucis, nici pnntru că m'au dărimat. Mĕ simţeam acum mai larg. Molozul zidurilor mele se risipea, se risipea; apa ploilor şi măna pescarilor sĕrmani, ce-şi făceau colibe din el, mĕ măna inspre mare; şi apoi şi acele colibe s'au dărimat şi tot locul acela s'a prefăcut pustiu. Rĕmăşiţele mele, viaţa mea s'a fărămicit, valurile m'au luat şi m'au purtat din loc in loc şi m'au rĕspăndit peste tot. Şi eu simţeam toate acestea şi ca şi mai nainte, imi ziceam in mine: la ce m'aş impotrivì? — şi tăceam mergĕnd inainte. Ear sfirşitul visului meu a fost o tăcere, o linişte, o nemărginire, peste care nu am mai putut trece.

12 Martie 1892. *MIHAIL DRAGOMIRESCU.*

VARA

Cu firea ei cea arzĕtoare
Sosita-au vara inapoi;
Toţi pomii sunt in sĕrbătoare,
In tei stă floare lăngă floare....
E dulce vara pe la noi!

Cănd *dimineaţa* se iveşte
Din al vĕzduhurilor fund,
Tot cămpul parcă 'ntinereşte,
Ear, deşteptată de pe prund,
Cireada satului porneşte....

In urma ei un roiu de grauri
Ca nişte valuri cenuşii
S'amestecă prin bălării,
S'aşază 'n coarne pe la tauri,
Fac fel de fel de nebunii,

Pănă ce'n zarea depărtată
Spre lacul trist se pun pe drum,
Şi cum se duc,—acum ş'acum
Se mai zăresc ăncă odotă
Ca rĕmăşiţa unui fum.

DUILIU ZAMFIRESCU.

VOR FI...

Vor fi pe lume ochi albaştri
  Mai sclipitori şi mai senini,
Dar nu-i privire mai duioasă
In douĕ galeşe lumini.

Ca: buzele-ţi catifelate
Desigur, altele mai sunt
Dar nu-i mai veselă zimbire
Şi graiu mai dulce pe pămĕnt.

Aşa frumoasă ca şi tine
La trup femei poate vor fi,
Dar mersul tĕu cine să-l aibă
Şi oare cui s'ar cuvenì?

Căci nu-i trupeasca frumuseţă
Pe care 'n tine o slăvesc,
E sufletul ce se resfrănge
Pe chipul tĕu cel ăngeresc.

A. C. C

MELANCOLIE

Spune-mi lună argintie
Şi tu stea pe cer făclie,
Voi păduri fărmĕcătoare,
Ce vĕ legănaţi sub soare
Şi tu nufĕr!

Spune-mi boltă albăstrie,
Riuşor cu unda vie,
Spuneţi-mi voi păserele
Ori voi frunze uşurele
De ce sufĕr?

Spune-mi tu pajişte verde
Unde riul plănsu-şi perde
Şi voi câmpuri sĕmĕnate
Cu flori mii şi parfumate
Şi tu crăng,

Sau tu vale rĕcoroasă
Teiuleţ cu floarea deasă;
Fluturel cu mii colori
Ce te legeni înspre nori
De ce plăng?

ADDA.

GĂNDURI

Intr'o zi — mi se 'mplinise —
Ţi-a venit să pleci de-acasă
Căci prea multe s'auzise,
Ca să poţi să le mai ierţi —
Hotărîseşi să mĕ cerţi.

Iţi pui rochea cea mai bună
Şi ţi-o prinzi in chiotori
Slab — aşa ca să s'anine —
Ear in umĕr iţi prinzi flori.

In oglindă-ţi cauţi faţa —
Rizi, te superi, te incrunţi —
Ca să vezi cum o să-ţi şadă
Când o fi ca să mĕ 'nfrunţi

Şi porneşti — şi'mi vii spre sară,
Supărată, viforoasă —
Ca un vĕnt de primă-vară....
...Draga mea, un vĕnt aşa
Numai flori ar semĕna.

ACADEMIA ROMÂNĂ

Un cetăţean din Iaşi, bĕtrânul Vasile Adamachi, bărbat cunoscut pentru iubirea sa pentru litere şi ştiinţe, lăsase prin testamentul sĕu,intreaga sa avere Academiei Române.

Adamachi putea să facă aceasta cu atăt mai uşor că rĕmăind neinsurat, nu avusese copii, deci nu mai avea nici o indatorire legală faţă cu familia sa.

Hotărirea ce luase rĕmăsese insă cu totul necunoscută şi când la moartea sa, intimplată tocmai in timpul sesiunii generale a anului acesta, vestea se lăţì că o avere de două milioane sau chiar mai mult, va devenì proprietatea Academiei Române, surprinderea şi bucuria au fost generale. Premiile vor fi considerabil inmulţite după voinţa testatorului şi, ceea ce nu exista ăncă păn acuma, se vor infiinţa burse pentru studiul a deosebite ştiinţe puţin respăndite la noi. Membrii Academiei vor trebuì deci să-şi mărească activitatea pentru indeplinirea voinţei generosului donator.

Insă toate aceste nu vor merge tocmai răpede. Nepoţi mai depărtaţi ai binefăcĕtorului Academiei Române, cărora testatorul nu le lasă decăt neinsemnate legaturi, nemulţumiţi cu ultima voinţă a bogatului lor unchiu, au cerut de la tribunale anularea testamentului pentru pretinse viţiuri de formă, aşa incăt are să urmeze un proces poate indelungat, intre ei şi Academia Română.

Chiar de la inceput aceste rude au voit să impiedcei

punerea in posesiune a instituţiunii academice şi să facă tot felul de piedici voinţei lui Vasile Adamache; insă păn acum ei a avut puţin succes. Tribunalele au dat averea in stĕpănirea invăţatului corp care se pregăteşte să apere cu energie interesele ştiinţei şi invăţăturei faţă cu interesele personale ale rudelor regretatului donator.

Dacă, precum se crede, Acedemia va rĕmăne stĕpănă asupra acestei averi, insemnătatea acestui corp va creşte şi in privinţa bibliotecii şi colecţiunilor sale, care bine-inzestrate de pe acum, vor devenì mult mai bogate atunci.

Dealtminteri este de presupus că se vor mai face şi alte donaţiuni numeroase Academiei noastre. Romănilor bogaţi le-a plăcut totdeauna să dispue prin testament in favoarea instituţiunilor publice. Odinioară averi imense s'au lăsat bisericilor şi mŏnăstirilor; in timpurile mai noue, din causă că Grecii constantinopolitani ştiuse cu dibăcie să pue stĕpănire pe acele averi şi poate şi din causă că credinţele religioase au mai slăbit, generositatea Romănilor s'au indreptat mai ales spre infiinţare sau inzestrare de spitaluri, ospiciuri de infirmi şi săraci, şi indeobşte spre instituţiuni de binefacere, ear in zilele noastre se observă că multe donaţiuni bogate au inceput a se face mai ales şcolilor şi aşezămintelor de cultură, in fruntea cărora se găseşte Academia Romănă.

* * *

Ocuparea Academiei cu donaţiunea Adamachi n'a oprit-o de a-şi indeplinì indatoririle ce-i impun statutele in sesiunile sale generale. Incuviinţarea premielor s'a făcut de astă dată aşa că opiniunea publică, emoţionată păn la un punct, in sesiunea anului trecut, n'a avut decăt să ratifice şi să aprobe in totul judecata pronunţată de invăţatul corp. Premiile Lazăr şi Năsturel s'au dat D-lor Istrati şi Dim. Olănescu, celui intăi pentru scrierea sa »Curs elementar de chimie«, celui al doilea pentru »traducerile sale din Horaţiu«.

Căt erau de indicate aceste scrieri s'a vĕzut din imprejurarea că Cursul de chimie a obţinut la intăiul scrutin mai bine de douĕ treimi, ear traducerile din Horaţiu unanimitatea

voturilor, fără două. Insfirşit premiul didactic Craiovean s'a dat d-lui P. Răşcan profesor la Universitatea din Iaşi, pentru *Istoria sa Universală* in trei volume. Această hotărire s'a luat cu unanimitatea voturilor, ceea ce nu se mai intimplase de la premiarea lui Vasile Alecsandri.

Relativ la premiul Eliad Rădulescu, publicat de Academie pentru cea mai bună scriere despre »Naşterea şi Inmormĕntarea la Români«, o chestiune foarte delicată s'a presentat. Comisiunea propusese ca să se acorde premiul manuscriptului cu devisa:

Leagănul e imnul fericirii rare
La cosciugul jalnic plăngem cu 'ntristare.

I. S. Suciu.

La deschiderea plicului ce cuprindea numele autorului se constatâ că scrierea premiată era a D-lui S. Fl. Marian, membru al Academiei absent din Bucureşti. Trebuea să i se incuviinţeze premiul sau nu? Eată chestiunea ce a dat loc la multă discuţiune in două lungi şedinţe. Pe de o parte cu un an in urmă se luase hotărirea ca membrii Academiei să nu mai poată fi premiaţi, să fie »hors concours«; pe de altă parte acest premiu se publicase cu *doi* ani in urmă, aşa incăt autorul nu putea şti cănd s'a pus să lucreze la această operă că mai tărziu va fi oprit să beneficieze de rodul muncei sale şi astfel ar fi avut plăcere să consacre timpul sĕu altor studii mai importante pentru dinsul şi poate mai lucrative.

Asemenea se mai zicea că Academia nu ar fi inţeles să escludă pe membrii sĕi de la acele premii unde ei se presentă sub paza secretului, unde prin urmare, necunoscute rĕmăind numele lor, ei nu au nici un privilegiu faţă cu autorii străini de Academie.

Trebue să mărturisim că această interpretare mai blăndă pare in multe puncte justificată; cu toate aceste Academia a fost de astă dată foarte aspră pentru membrii ei şi a refuzat D-lui Marian premiul meritat. Dealtminteri aceasta nu este de mirare. Academia fusese in alţi ani acusată că din spirit de colegialitate s'ar fi alunecat să fie părtinitoare de-

cernănd prea des premiele sale insuş membrilor ei: deacea prin o reacţiune naturală ea a refusat, cu riscul de a fi nedreaptă, de a le mai incuviinţa chiar atunci cănd nu mai putea fi vorba de părtinire; aşa s'a intimplat ca Academia să recunoască că un autor merită un premiu şi totodată să refuse a i-l da.

D-lui Pop Rateganul Academia i-a trimis şi anul acesta 500 lei pentru meritoasa sa culegere de poesii populare.

Pentru premiul Eliad Rădulescu de decernat in anul 1896, s'a publicat următorul subiect: »Botanica populară română din punctul de vedere al credinţelor, datinelor şi literaturii populare, avăndu-se in vedere adunarea cät se poate mai bogată a materialului«.

* * *

Cănd este vorba de chestiuni de persoane, intotdeauna şi pretutindene despoiarea scrutinelor secrete dau loc la mari surprinderi. Aşa se intimplă şi in Academia noastră cu alegerea membrilor sĕi.

In special secţiunea literară — acea care are mai ales scopul de a studia şi cultiva limba română şi căreia statutele Academiei ii recunosc un fel de intăietate in chestiuni de formă, vede in şir de mai mulţi ani propunerile sale respinse de complectul Academiei. Pe cănd membrii secţiunii literare votează totdeauna cu complăcere pe membrii propuşi de secţiunea istorică şi ştiinţifică, — aceste două şi mai ales cea din urmă refusă in mod constant de a vota propunerile secţiunii literare relative la persoane. De vre-o şase ani inc ace numai un singur membru, D. Gr. Tocilescu a fost admis şi acesta abia doi sau trei ani după ce fusese propus, ear toţi ceilalţi au fost respinşi. Aşa s'a intimplat şi in anul acesta cu propunerea secţiunii — luată cu aproape unanimitatea votrilor — de a se oferì scaunul vacant D-lui Anton Naum, talentatul poet ale cărui merite au fost mai bine recunoscute şi resplătite de societăţi invăţate străine decăt de Academia Română.

Secţiunea ştiinţifică s'a complectat inlocuind pe regretatul profesor de fisică Bacaloglu prin D. prof. de matematică Spiru

Haret, ear secţiunea istorică a amânat pentru anul viitor in locuirea lui Mihail Cogălniceanu din condescedenţă pentru memoriamarelui bărbat pe care Românii l'au perdut.

Ca membri corespondenţi s'au ales următorii: In secţiunea literară D. *Dim. C. Ollănescu* căruia i se decernase şi premiul Năsturel. Dintre invăţaţii străini s'a ales D. *Gustav Weigand*. In secţiunea istorică s'a ales D. *I. Bogdan*, cunoscutul colaborator al revistei noastre. In secţiunea ştiinţifică insfirşit s'au ales D-nii *Saligny* inginer şi *C. Climescu* profesor la Universitatea din Iaşi.

* * *

Lecturile publice făcute in această sesiune au fost următoarele:

B. P. Hasdeu. Articole din Marele etimologic al României despre cuvintele: *Aran, atîrn*; sufixul *atic* şi *atec* şi despre vocala obscură *â, î, ă*,

V A. Urechia. Informaţiuni nouĕ descoperite in archivele de la Gotha asupra vieţei lui Nicolae Milescu.

I. Vulcan. Discurs de recepţiune, despre fabulistul Dimitrie Ţichindeal.

V. A. Urechia. Rĕspuns la discursul de recepţiune a D-lui Iosif Vulcan.

Gr. G. Tocilescu. Un studiu despre Nicolae Alexandru Basarab, Domnul Munteniei mort la 1364.

Gr. G. Stephănescu. O comunicare asupra cataractei de la Niagara, pe care o visitase in 1891.

T. D. Speranţă membru corespondent. O disertaţie despre fabulă şi despre fabuliştii români.

* * *

Delegaţiunea şi deosebitele comisiuni ale Academiei s'au ales, pe anul 1892—93 precum urmează:

PERSONALUL DELEGAŢIUNII

Preşedinte al Academiei Române, D. **Ghica I.**

Vici-Preşedinţi din *Secţia Literara* D. **Negruzzi I.**; din *Secţiunea Istorică*, D. **Urechia V. A.**; din *Seciunea Ştiinţifică*, D. **Brândză Dr. D.**

Secretar general (pe 7 ani, 1891—1898) D. **Sturdza D. A.**

I. Comisiunea permanentă a Bibliotecei. Membri:

D, **Quintescu N.**, Secretar al Secţiunii Literare; D. **Maniu V.**, Secretar al Secţiunii Istorice; **Stefănescu Gr.**, Secretar al Secţiunii Ştiinţifice.

II. Membru conservator al Colecţiunii Numismatice:

Sturdza D. A.

III. Comisiunea pentru cercetarea cărţilor tipărite intrate la concurs pentru:

Marele Premiu Năsturel-Herescu din seria B, de 12.000 lei, destinat celei mai bune cărţi in limba română cu conţinut de orice natură, tipărită de la 1 Ianuarie 1889 până la 31 Decembrie 1892; şi

Premiul Statului Eliade-Radulescu de 5.000 lei, destinat unei cărţi scrise in limba română, cu conţinut literar, care se va judeca mai meritorie printre cele publicate de la 1 Ianuarie 1801 până la 31 Decembre 1892

Membrii: din Secţiunea Literară: D-nii **Hasdeu B. P.; Quintescu N. Negruzzi I.**

Din Secţiunea Istorică, D-nii: **Babeş V.**; **Ionescu N. Maniu V.**;

Din Secţiunea Stiinţifică, D-nii: **Aurelian P. S.**; **Fălcoianu St.**; **Poni P.**

IV. Comisiunea pentru cercetarea lucrărilor intrate la concurs pentru *Premiul Statului Lazar* de 5.000 lei pentru 1893, care se va decerne celei mai bune lucrări asupra subiectului:

«*Studiul vinurilor din Romania din punctul de vedere economic şi al composiţiunii lor chimice.*»

D-nii: **Aurelian P. S., Poni P., Brândză Dr. D.**

V. Comisiunea pentru cercetarea lucrărilor intrate la

concurs pentru *Premiul G. San-Marin* de 1.500 lei, care se va decerne in 1893, celei 'mai bune lucrări scrisă in limba română asupra următorului subiect:

Consideraţiuni asupra comerciului Romaniei cu ţările străine atăt la Orient căt şi la Occident, incepĕnd cu secolul al XVI-lea pâna la anul 1860.»

D-nii **Aurelian P. S., Urechia V. A., Negruzzi I.**

VI. Comisiunea pentru cercetarea lucrărilor intrate la concurs pentru *Premiul Neuschotz* de 1.500 lei, care se va decerne in 1893, celei mai bune lucrări scrise in limba română asupra următorului subiect:

«*Compendiu istoric asupra desvoltarii industriale la Romăni pana in 1875.*»

D-nii **Aurelian P. S., Sturdza D. A., Tocilescu Gr. G.**

VII. Comisiunea pentru impărţirea gratultă a cărţilor didactice din fondul *Ioan Fĕtu*:

D-nii **Aurelian P. S., Ştefănescu Gr., Sturza D. A.**

* * *

In cursul acestui an un membru venerat al Academiei, cel mai vechiu din publicişti noştri şi părintetele ziaristicei române D. G. Bariţ implineşte al 80 lea an al vieţei sale. Acest eveniment a mişcat adănc Academia noastră care in şedinţă solemnă a felicitat prin glasul secretarului general D. Dim. Sturza, pe decanul scriitorilor romăni. Tot odată după propunerea unui alt membru octogenar D. Nicolae Creţulescu, invăţatul corp va bate o medalie comemorativă in onoarea bĕtrănului jurnalist.

Presidentul Academiei D. I. Ghica, aproape de 80 de ani şi el, a scris ăncă de curĕnd articule interesante ce am publicat chiar noi de curĕnd. D. N. Creţulescu cel mai bĕtrăn din toţi representă astă-zi ăncă statul Romăn pe lăngă guvernul Republicei francese, ear D. Gh. Bariţ lucrează cu neoboseală la publicaţiunile sale istorice. —Fericiţi barbaţi care la o virstă atăt de inaintată au păstrat ăncă atăta tinereţă de nimă şi vioiciune de găndire!

Fie-ne permis de a felicita şi pe această cale pe D. Gheorghe Bariţ care, cu jumětate de secul in urmă, oferea in jurnalul seu din Braşov o binevoitoare ospitalitate articleluor, oprite pe atunci a se tipărì in Moldova, ale lui Constantin Negruzzi, tatăl scriitorului acestor rănduri!

I. N.

ERATA

La pag. 9, rindul 15 din sus după 400.000 a se adăoga «inainte de 1848 și acum de peste 600.000."

La pag. 12, in nota 1 rindul 8 de jos in loc de ed. 23 «ed. 2-a», și in loc de ed. 3 din 1893 «ed. 3 din 1883».

La pag. 13 rindul 7 din sus a se adăoga după Anglia cuvintele «proprie afară de Scoția și Irlanda».

La pagina 20 rindul 5 din sus in loc de cuartalelor «cuartale».

La pag. 21 rindul 6 din jos in loc de 1800 «20.000»

Apare la intâi a fiecărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 2. Bucureşti, 1 Iuniu 1892. Anul XXVI.

FATA SPÂNZURATULUI

NOVELĂ

Domnului Petre Grădiştcanu

prietenesc omagiu

I.

De mănecate se sculase argaţii să coboare buţile cu vin in beciuri. Până să se deştepte boerul ei se strănsese roată inaintea porţii, rizĕnd şi vorbind cu arnăuţii care işi făceau cafea in tinda foişorului.

Cele 11 care sosite seara inoptat tocmai din dealurile Oreviţei stau la rănd cu chilna spre bătătură de unde caii, scuturăndu-şi când şi când clopotele, măncau acum orzul vărsat in ţoale ori in läicere. Nici un alt sgomot nu turbura liniştea dimineţii care resărea imbrobodită cu roşu pe fundul albiu al cerului, furişăndu-şi ochii prin ferestre şi deşteptănd pe cocoşii răguşiţi.

In toată mahalaoa Antimului nici o clădire nu era mai frumoasă decăt curţile coconului Iordache Dispescu, boer cu vază in ţară şi cu trecere la Domnie. Imprejurimea toată de zid bolovănit făcea un ocol de vre-o douĕ pogoane de loc şi mai bine. Casele nalte in păreţi de şase cărămizi, cu acoperemĕnt şindrilit in nouĕ şi cu streaşină largă podită pe dedesupt, avea odăi cu scosuri de partea grădinei, sagnasiu la mijloc şi pridvor in faţă deasupra pivniţei, a căreia uşă de stejar, cu douĕ canaturi, se inchidea cu lacăt şi lanţ de fer

infăşurat pe după butucul uşorului de la mijloc bătut in cuie de Braşov cu creştetul lat.

Era soarele de-o suliţă când Stolnicul Tănase, deschizênd fereastra pridvorului strigâ pe Dinu Nămete, feciorul vierului, care adusese carele cu vin tocmai de la ogrăzile din Mehedinţi. Dinu un băeţan ca de 20 de ani, cu chica neagră şi cu portul măndru, se sculâ răpede dintre argaţi şi indreptăndu-şi pe umeri minteanul cel cusut cu găitane, intimpinâ cu căciula in mănă pe coconul Iordache care se coborea pe scări in papuci, cu ghigilic pe cap şi peste libadea cu o scurteică subţire de blană de singeap.

— Bine-ai venit, flĕcăule! Cum aţi umblat?

— Sărutăm mănile, am umblat bine şi fără pagubă cocoane. Nici scursură, nici risipă. Ţancurile sunt intregi cum ni le-a dat de-acasă.

— Şi le-aţi cotit indeosebi cănd aţi scos buţile din cramă?

— Cotit cocoane, precum a insemnat logofĕtul Păturică in scrisoare şi mi-a crestat şi mie tata pe răboj cănd le-am luat in primire. Nu e un strop lipsă.

Boerul la fiece respuns dat cu atăta pricepere se uita lung şi cu drag la flĕcăiandrul sdravăn şi vioiu care ingrijise cu vrednicie de-o aşa treabă.

— Căte zile aţi făcut pe drum de la deal până aici, Dinule? intrebâ stolnicul Tănase, vătaful de curte şi omul de incredere al boerului, care venea in urma stĕpănu-sĕu cu un mănunchiu de chei, o pâlnie şi un cot nou smolit la capete.

— Vre-o douĕsprezece zile, pesemne, jupăn Stolnice, am făcut, dar nici că am simţit greul drumului, atăta au mers toate după vrere in tabăra noastră. Toţi flĕcăii s'au purtat cu omenie.

Până seara vinul cotit din nou, fù coborit in pivniţa care cuprindea tot dedesubtul caselor, aşăzăndu-se poloboacele pe căpĕtăe de lemn unul lăngă altul dealungul zidului din fund. Cărăuşii găsduiţi bine se intoarserĕ pe la casele lor cu căteva rubiele bacşiş pe deasupra chirii, ear Dinu rĕmase

la curtea boerească pentru procopseală, după dorinţa lui şi invoirea părinţilor.

Mai intăi rănduit asupra vitelor curţii şi a fĕnăriei, apoi peste merindele gloatei şi insfirşit asupra tărguelilor casei, el căpăta din zi in zi mai mult dragostea stĕpănilor şi ceea ce era mai greu, increderea stolnicului Tănase, om cu frica lui D-zeu şi cunoscĕtor intru ale lumii, care-l luâ pe lăngă sine şi avù răbdare să-l inveţe chiar carte, adică scrisul, cetitul şi socoteala. Aşa purtăndu-se bine şi cu orănduială, Dinu Nămete ajunse Logofĕtul Dinu. Cu dinsul aveau de a face cei cu socotelile pentru cheltuelile curţii, la dinsul erau cheile de peste tot locul afară de cele de pe la cămări pe care Mama Uţa, jupăneasa, nici noaptea in somn nu le deslipea de la brău, şi cele de la beciurile cu vin, ce stăteau invĕlite intr'un toc de piele in lada cea mare pe care se aşăza aşternutul stolnicului in cămara din capĕtul scării.

Intr'o zi din sĕptĕmăna mare boerul Iordache, darnic şi evlavios cum era, işi incărcâ butca cu fel de feluri de cumasuri de la marchitani şi plecâ prin mahalale să le dea de pomană, pentru Paşti, femeilor şi vĕduvelor sărace care ţineau de casa lui. De la un capĕt la celalt al Bucureştilor mergea boerul fără preget intru fapta bună, miluind şi măngăind pe bieţii nevoiaşi. In mahalaoa Popa-Herea vestită de noroioasă era chiar să i se inomolească butca in mijlocul drumului, bălanii bĕtrăni şi obosiţi, deabia cu multă trudă putĕnd s'o scoată din baltacul in care intrase roţile pănă la bucea. Era cu atăt mai nerăbdător de a nu rĕmănea locului cu căt trebuea să meargă la Şătrăreasa Catinca Ploeşteanca care-l dădăcise cănd era mic şi sta acum zăcĕnd pe patul morţii.

Ingenunchiat la căpĕtăiul bĕtrănei, el ii dete făgăduială să poarte de grija nepoatei sale Săftica o fetiţă oacheşă ca de 16 ani, pe care boerul o şi luâ, spre creştere, in casă după ce inmormĕntă pe bunică-sa şi banii căţi ii prinse din vĕnzarea lucrurilor rĕmase pe urma ei, ii incredinţă la Casa Orfaniceştii Epitropii.

Peste doi ani in zioa de Sf. Constantin boerul mărită pe Săftica cu Stolnicul Tănase, căruia ii dărui pe lăngă zes

trea fetei, 2000 lei bani, 20 de pogoane de arătură pe tot anul şi un crămpeiu de pădure la zăvoae lăngă Piteşti. Harnic şi om de casă cum era stolnicul, până la anul şi avù o fată pe care i-o boteză boerul, dăndu-i numele Smaranda, căci era cu ochii verzi.

Fetiţa creştea şi se făcea frumoasă. Singur copil mic in toată casa, ea trecea din braţe in braţe şi era iubită şi resfăţată de toată lumea. De multe ori stolniceasa Săftica trebuia să ţie de rěu pe Dinu de pildă, care mai mult de căt orcine o alinta, aşa că copila se deprinsese a socotì pe těněrul logofět ca pe cel mai bun prieten al ei. Pe atunci era el aproape de 25 ani şi avusese prilej să dovedească celor mai mari că era slugă vrednică, credincioasă şi cumpětată. Din simbria lui işi cumpěrase un frumos cal de călărie şi strae bune şi o puşcă cu care se ducea din rěvărsat de zori Dumineca la věnătoare ca să aducă Smărăndiţei presuri şi măcălendri cu pene strălucitoare şi şoldani grăsulii pentru zacusca boerului, care ii dedea praf, alice şi căte o nisfea pentru fiecare vătuiu. Şi aşa crescù copila imprejurul lui până ce se pomenirě toţi cu fată mare in casă, ear Dinu cu un dor adănc in inimă. Smărăndiţa era acum de 16 ani, era frumoasă, chipeşă şi avea doi ochi verzi care ar fi «sfredelit peptul soarelui», după cum zicea Stolniceasa când o certa căte odată Duminica, după biserică, că adică se uita mai «mult in lături decăt inainte». Nimeni nu-i lua mai cu duioşie partea decăt Logofětul Dinu care din vorbă in vorbă o şi cerù intr'o zi lui tatu-seu in căsătorie.

Cuconaşul Costică, feciorul cel mare al boerului Iordake, incetat sěrmanul din viaţă la băi peste hotar, fù nun mare şi pentru a rěsplătì destoinicia şi credinţa cu care slujise Dinu de 20 de ani in curtea părintească, făcù Smărăndiţei dar la oglindă o vie de 6 pogoane in dealul Poenei, ear lui ii dete leafa intreagă pe un an şi privigherea ogrăzilor şi a povernelor din dealul mare.

Dinu şi Smărăndiţa, care părea încă o copilă pe lăngă bărbatu-seu, se strămutarě primăvara la vie unde azi o cramă, măne un şopron, mai un kiler, apoi o odae işi făcurě

un coprins de-ţi era mai mare dragul să intri in bătătura lor. Casa plină cu de toate, curată şi sănătoasă era totdeauna deschisă pentru găsduire ori adăpost. Logofĕtul Dinu trăì astfel căţiva ani in linişte şi in dragoste deplină şi dacă i se intunecau cumva minţile vreodată era când se gândea că virsta il supunea din ce in ce şi ăncă un copilaş nu-i inveselise vatra. Smărăndiţa făcea biet ce putea ca să-l scoată din păreri dar el totuş, — ca omul nevoit gândului — cârtea şi se jăluia. Când se ducea prin vecini de pildă, cari toţi il iubeau şi-l cinsteau ca om de omenie, fiecare cunoscĕndu-i păsul, căuta fel şi chip să-l măngăe. Unul mai cu osebire care işi avea via hat in hat cu a lui Dinu numai istovea cu poveţile şi cu indemnurile, făcĕndu-şi toată zioa cale la dinsul unde Smărăndiţa il primea bucuroasă tot cu ţuică rece şi cu uscături.

Kir Iani grec de la Chio, aducea ba o bucată de lemn de iasomie pe care se citise 40 de acatiste, ba un ciorchin de strugure de la Sf Munte făcĕtor de minuni, ori trandafiri descăntaţi de la Egipet doar doar să folosească Smărănditei. Grecul tĕnĕr, vorbăreţ şi şmecher se vede că dedese pe leac femeei căci prin căşlegi se implini dorinţa lui moşu Dinu -- acuma om peste 50 de ani - trimiţĕndu-i D-zeu o fetiţă.

Bucuria lui nu mai cunoscu mărgini. Zioa şi noaptea işi purta comoara in braţe şi cele mai dulci cuvinte, cele mai calde sărutări i le păstra ei, care ii ridea aşa de frumos făcĕndu-i-se gropiţe in mijlocul obrajilor albi şi rumeni ca doi trandafiri.

Nu se ţinea minte de multă vreme să se fi vĕzut o aşa veselie şi petrecere in toată valea Mantei, ca aceea ce făcù moşu Dinu la botezul fiică-sei. Stolniceasa Săftica, deşi beteagă venì singură din Bucureşti ca să-şi boteze nepoata, ear Kir Iani aduse cu cheltuiala sa pe cei mai vestiţi lăutari din Ploeşti şi desfundâ un poloboc cu vin de tămăioasă, fiind şi el oare-cum cumĕtru mare in locul stolnicului Tănase, care murise grabnic de junghiu sĕrmanul, la un strâns de fĕn in balta Jăgăliei. Pe fată o numirĕ Ileana, ca pe zina din poveste.

Acum Dinu se credea cu desăvĕrşire fericit! Avea nevastă tĕnĕră şi iubită, indestulare in casă, rod bun la vie, şi un ănger de copil; i se inviorase faţa şi din bun ce fusese inainte, se făcù şi mai bun şi mai milostiv!

Dacă insă s'ar fi uitat cineva cu deamănuntul la capul Ilenei, care creştea măndră şi voinică, ar fi recunoscut fără multă tăgadă, că numai chipul lui Moş Dinu nu-l purta ea in faţă. Ochii ii erau mari şi negri cu genile lungi, nasul coroiat cu nările prevezii şi neastĕmpărate şi avea gura cărnoasă, peliţa subţire şi ca dogorită de soare; ear pĕrul negru şi creţ. Era frumoasă, frumoasă de tot Ileana, ori Ilincă, cum ii zicea Kir Iani ce se uita la dinsa ca la un sdrob de aur şi o săruta şi o măngăea.... că doar şi el o ţinuse in braţe la pecetea darului, ear copila alerga rizĕnd şi bătĕnd din palme chemăndu-l tata naşu!

Toate bune, dar Smărăndiţa acum in plină putere a tinereţii, mai frumoasă parecă decăt altădată, işi schimbase şi vorba şi purtarea in casă. De unde pănă aci era ticnită şi nu căuta să easă din vrerile bărbatului sĕu, incepù, din chiar senin, a nu-i mai place nimic ce-i venea dela dinsul, a găsì tot strimt şi ponosit imprejurul ei, a-şi părăsì des gospodăria perzĕndu-şi vremea in petreceri şi năzuind la lucruri scumpe şi la odoare. Ea care nu se mişcase de cănd venise in deal, găsì prilej de a se duce de 2 ori la Bucureştı, chip să vadă pe maică-sa, şi nu era o zi de tirg la Urlaţi, la Bucov ori la Ploeşti, in care să nu se infiinţeze şi D-nei, totdeauna intovărăşită de cumĕtrul Iani, care-i intra singur in voe şi-i făcea toate pe plac. Ferească sfăntul nu s'ar mai fi arătat cu bărbatu-sĕu in lume şi dacă, aşa din intămplare, o intreba cineva despre dinsul, ea rĕspundea cu glas străgănat şi despreţuitor: «mĕ intrebi de tata?»

La inceput Dinu nu zise nimic, credea că tot ar fi păreri şi cănd il lua nevasta prea răpede işi făcea de treabă pe afară, zicĕndu-şi singur, ca drept măngăere, «cap de femee!» Mai pe urmă insă cănd cererile Smărăndiţei ii căzurĕ pe cap tot mai dese şi mai nemĕsurate bietul om se obidea pe deoparte că nu avea putinţă de a i-le indeplinì pe toate, ear pe

de alta ofta din adâncul sufletului simţindu-şi liniştea şi traiul părăginite.

Cu câtă amărăciune plânse el când pentru ıntâia oară in viaţă-i fù nevoit să ceară zece galbeni imprumut, pe cari nevastăsa i-i ceruse cu un potop de ocări, pentru cine ştie ce cârpe ori zădărnicii femeeşti. Dete azi, dete mâne, dete mereu şi ar fi fost bucuros să dea necontenit numai să-şi poată afla odihna. Alinare la griji şi la necazuri doar la biserică inaintea icoanei făcĕtoare de minuni a Maicei Domnului, ori cu fata in braţe işi mai afla sĕrmanul, căci acum nu mai avea cap să ceară sau să zică şi el ceva in casă căci stirnea ear virtejul şi ajungea — cum i se intimpla câteodată, — să doarmă prin cramă ori in bătătură, Smaranda inchizĕndu-i in ciudă uşa cu cheia «ca să-l inveţe minte!»

Kir Iani la toate acestea sta deoparte privitor, sfătuınd pe bĕtrân să aibă răbdare şi indemnând pe femee a nu şi «cârpăcì viaţa cu o aşa treanţă putredă!» Totuş chibzuind el ce folos i-ar putea aduce ograda lui de vie, rotunjită despre partea drumului cu acea a vecınului sĕu, se făcù iscoadă printre cei cari-i imprumutase bani şi dintre dinşii nemerind pe un Bulgar din podgorie, il silì să-i scoată averea la mezat.

Negreşit că Grecu se ivì muşteriu şi intr'o bună dimineaţă se pomenì Logofĕtul Dinu Nămete slugă la altul in casa şi in pămĕntul lui Kir Iani se induplecase a-l priimì vier pe acela căruia ii pângărise cinstea şi-i furase bucăţica de pâne de la gură!

Urgia şi ruşınea rodeau sufletul bĕtrânului! Umbla cu capu in pămĕnt şi cu căciula pe ochi să nu mai vadă pe nimeni, atâta nenorocire ii covirşise puterile!

Pe când el se posomorea tot mai mult tăcut şi jalnic, Smaranda chefuia cu «stĕpânu-sĕu» şi nu mai da pe acasă, ear Ileana, presimţind pare-că nenorocirea tatăseu, tot mai des şi mai indelung se lipea de dinsul.

Intr'o noapte pe o vijelie cumplită Moş Dinu, eşind să inchidă uşa coşarului, se impedică de cineva lungit in drumul lui. Spăimântat aduse grabnic luminarea şi recunoscù pe nevastă-sa zăcĕnd beată moartă intr'un băltac in mijlocul curţii.

Toată noaptea o petrecù in cele mai groaznice munci sufletești. Ii venì de căteva ori in minte să-și pună capĕt zilelor, vederea copilei care dormea liniștită pe ladă, il oprì insă de la o așa nelegiuire. Dar incercările nu-l părăsise, căci a douazi — ca și cum ar fi fost insemnat de degetul năpastei, — ducĕndu-se să-și recorească sufletul in rugăciuni, găsì biseriça cea veche risipită grămadă la pămĕnt de vĕntul de peste noapte!

Oropsit de oameni, prigonit de soartă, părăsit și de D-zeu, omul ajuns in culmea desnădăjduirii, se intoarse acasă, iși sărutâ copila și ducĕndu-se in cramă se spănzurâ cu o funie de coarda cea mare de la mijloc.

Ileana avea atunci abia 10 ani!

II.

— Piei, afurisito că te mănăncă cănii! — strigâ un glas răgușit din lăuntru și o scurtătură de lemn sburâ pe deasupra capului fetei care alergâ, svăpăiată de frică, să se ascundă in mărăcinii din fundul poenii. Cu pĕrul lățos și incălcit, cu cămașa sortită, spănzurăndu-i pe umeri și o treanță de cărpă roșie in jurul mijlocului, se răpezi mă'sa cu ochii boboșați și gura știrbă amenințănd in vĕzduh după dinsa, și ar fi ajuns-o poate dacă n'ar fi căzut impiedicăndu-se de cănele cel mare vĕnĕt, tovarășul de joacă și de culcare al bietei Ilene.

Dela moartea bărbatului sĕu Smaranda, părăsită de Kir Iani, — care deschisese han mare la Ploești, — și oropsită de lume pentru relele ei purtări, iși perduse cu desăvĕrșire rușinea prăpăstuindu-se patimei mirșave ce-i risipise mințile și i sleise puterile. Trăia acum din mila unor vecini intr'un bordeiu părăsit, ear fetica iși petrecea vremea slugărind pe la unii alții, ca să capete ceva măncare și vreun straiu din când in când, pe care mai in totdeauna il dedea mă'sa pentru o sticlă cu rachiu.

Erau intr'o nemai pomenită ticăloșie și numai buna amintire ce lăsase rĕposatul, mai indemna lumea la ingăduire

către dinsele, căci altfel demult le-ar fi isgonit, ca pe nişte lepre primejdioase din coprinsul satului.

Şi s'ar fi socotit in drept; căci de perea vre o pasĕre, ori se rătăcea vre o vită, bănuiala cădea fără fir de tăgadă asupra amĕndurora, invinovăţind pe mamă «că fură ca să aibă ce bea» şi pe fată «că e ispitită la rĕu, ca să nu mai «dea mă'sii chip de-a o mai şoldì in bătăi, ca atunci cănd se «intorcea cu măna goală de la cerşit.» D-zeu ştia insă dacă povara pĕcatului şi-o purta de mai mult din urgia şi rĕutatea oamenilor decăt după găndurile ori faptele rele ce se puneau in sarcina lor!

— Doar mi-i cădea tu in mănă, te-i intoarce ear acasă năpărcă! am să te toc bucăţele!... bolborosì sughiţănd şi nevoindu-se a se scula de jos, Smaranda intinsă dealungul unui gard de scaeţi. Fiece mişcare insă ii scotea un gemĕt şi un blăstem, in care numele fiică-sei, cănele şi peptul se amestecau cu cele mai spurcate ocări. Căzĕnd işi rupsese o coastă şi durerea inteţită de mănie şi de ferbinţeala bĕuturei o sbuciuma şi o desnădăjduia foarte.

Se luptâ ea tărindu-se pe măni şi văetăndu se, pănă cănd un şiroiu de sănge ii isbucnì din pept şi graiul tot mai rar şi mai stins tresărea in gătleju-i amorţit..

Cine ar fi mai recunoscut, in hoitul săngerat şi invineţit pe care-l găsirĕ nişte trecĕtori a doua zi sgărcit la rĕscrucea drumului, pe Smărăndiţa cea frumoasă cu ochii verzi, cu faţa rumenă şi vorba blajina, soţia duioasă a Logofĕtului Dinu şi mult iubita fiică a Stolnicului Tănase, omul de incredere al Coconului Iordache Dispescu, boier cu vază in ţară şi cu trecere la Domnie!..

Patimele vinovate, năravul cel rĕu şi stricăciunea sufletului infigăndu-i ghiarele lor de fer roşu in inimă, o tărise tot mai jos pe scara perzării pănă ce in pulberea drumului mare ii aşternurĕ pat de vecĭnică odihnă şi pe trupul ei cel păngărit şi putred ii insemnarĕ osinda cea fără de indurare a batjocurii şi a pĕcatului!

Aşa rĕmase Ileana de capul ei in lume, avĕnd de unic prieten pe Cioban, un căne de stănă, care crescuse nedeslipit

de dinsa şi drept podoabă două coade de pěr mari şi creţe ce-i acopereau capul rŏtund cu ochi negri, cu gura cărnoasă şi cu două gropiţe ingemănate pe obrajii bucălaţi cu peliţa cea dogorită de soare!

Deşi leneşă din fire şi nedeprinsă cu lucrul, totuş isteaţă la vorbă, cu priceperea uşoară, blăndă şi plină de gingăşie cum era, şi-ar fi putut găsì mijloc lesnicios de traiu, de nu i-ar fi fost mai drag să stea zioa intreagă in crăng să asculte şueratul mierlelor, spărgĕnd alune sĕlbatice pe malul pĕrăului şi nu s'ar fi prins mai cu tragere de inimă la joc cu băeţii, decăt să dea mănă de ajutor la ghilitul pănzei, ori să stĕmpere viţeii la vremea mulsului sau de pildă să-şi arate vrednicia la grijitul caselor, după cum ştia de frumos să dea poveţe la toate. «Ca şi cum n'ar fi eşit dintr'o păragină de bordeiu», ziceau cu gura jumĕtate nevestele şi fetele pismaşe de apucăturile ei, cătănd pe sub gene cum le privea, cu mănile in şolduri, diretecănd.

Şi aşa vioae, nepăsătoare şi necontenit veselă se adăpostea ea cănd la unii cănd la alţii fără de a cere nimic nimĕnui, dar priimind ingrijirile tuturora, ca un copil părăsit pe care satul intreg il luase acum sub a sa ocrotire.

Toamna insă işi găsì prilej de muncă alcătuindu-se, cu alte fete din sat in dealul Călugării la cules. Treabă plăcută şi uşoară, nici multă bătae de cap, nici mare oboseală; tocmai cum ii cerea inima.

Des-dimineaţă intra cu suratele in vie şi alerga ca un fluture alb din butuc in butuc rizĕnd şi glumind, ear seara imprejurul cramei, la lumina răşinelor aprinse inviorată de căntecul scripcarului nu-şi pregeta la joc, precum nu rĕmănea in urmă nici la masa cea lungă intinsă pe două scănduri la pămĕnt, nici la ulcica de must inăsprit pe care vierul i-o umplea mai des decăt ii venea răndul. Deşi mai tĕnĕră decăt celelalte fete şi mult mai sărac imbrăcată, făptura Ilenei avea darul firesc de a ţintuì privirile asupră-i, ademenindu-le poate cu portul ei măndru şi mlădios, ori cu cel tainic »vino'ncoace«, care făcea pe toţi s'o caute şi să se apropie de ea?

Şi nu puţini se roteau pe lăngă dinsa şi-i dedeau pri-

cină de vorbă ori de hărjoană, dar ii potrivea şi ea cu căte un rĕspuns semeţ ori cu vre-o brăncă voinică, când se intreceau cu gluma, ori işi prea lungeau degetele. Unuia numai, lui Vasile feciorul lui Moş Drăgan vierul, flĕcău inalt şi chipeş, cu plete lungi castanii şi cu mustaţa mijind deasupra unor buze roşii ca cireaşa, numai lui ii vorbea cu glas tremurat şi molcom, lăsăndu-şi capul pe spate, ca să i se vază, par'că, ochii umezi şi aprinşi şi cu dinsul de mănă se alunga prin rariştea de paltini jucăndu-se şi rizĕnd ca o nebună, când o rostogolea pe straturile de foi uscate ale poenei. Fără să ştie cum, simţea că i se strănge ceva in pept când flĕcăul şagalnic se incura şi cu alte fete; ear când se apropia cu vorbe drăgălaşe de dinsa, i se usca gătul, i se inflăcărau obrajii şi rĕsuflarea mai scurtă şi mai răpede i se făcea. Uneori ii venea din chiar senin a plănge şi se frămĕnta intr'atăt in căt cădea doborită ca de-o cumplită povară. Altădată sta locului cătănd lung in zare, numĕrănd părechile de rŏndunele ce 'n sbor şovăit se duceau departe, departe şi ar fi vrut să le cheme inapoi, să le oprească din cale, căci acum sosea iarna, culesul viilor se isprăvise de mult, chiotele şi veselia culegĕtorilor nu mai resunau imprejuru-i şi Vasile, Vasile flĕcăul cu care se furişase de atătea ori prin tufişul cu alune plecase şi el ca rŏndunele, unde nu putea să ştie, luat cu sorţul la oaste.

Pe prispa lui Moşu Drăgan, care ştiind-o fără de căpĕteiu o luase in casă «să-i umple golul băetului şi să fie Catrinei, fiică-sei, ajutor», sta ea acum zile intregi cu cănele in braţe oftănd in rĕstimpuri din adănc, ori pomenindu-se rizĕnd cu hohot până ce o podedeau lacrimele. Bĕtrănul o privea ingrijat sĕrmanul «să nu i fi aruncat cine-va vr'o pacoste de vrajă», căci hotărit «nu-i era de-a bună». Toate descăntările sfaturile şi sirguinţile spre a o «insdreveni», părurĕ zadarnice: pentru intăia oară simţea ea arsura unui rĕu neinţeles in inimă şi pustiul singurătăţii!

Dar ce e oare dăinuitor intr'un suflet fluturatec de copil? Puţin căte puţin i se alină obida, incepù din nou să ridă şi să cănte, ba intr'o dimineaţă o găsì Catrina la rez

boiul cu pănză şi se minunâ cu ce indemănare bătea firul şi petrecea suveica printre iţele incălcite ale chenarurilor. De altfel pe fie-care zi purtarea Ilenei lua alte prefaceri. Sculată cea dintăi in casă, tot cuprinsul gospodăriei trebuia să treacă pe sub măna ei şi cănd Moşu Drăgan ori Catrina o dojoneau că nu se cruţă, ori că nu le mai dă şi lor pas la treabă, ea le rĕspundea mănănd vitele la adăpat sau curăţind kilerul cu merinde: «lasă Moşule că doar nu port cojocul lui «Vasile degeaba, ear tu Surată vezi-ţi mai bine de cărpele «zestrei că bat peţitorii la uşă!».

Şi ce frumos boiu de fată cu sinul rotund şi cu mersul legănat mai avea!

Cănd trecea naltă, cu mijlocul subţire şi umerii largi pe drumul mare, toţi muşterii lui Neculcea hangiul işi uitau paharele pline cătănd cu drag la dinsa, ear flăcăii lacomi, sorbind-o cu ochii mai cinsteau cu căte o oca, «de noroc bun «pentru fata spănzuratului», cum o porecleau de la moartea tătă-ne seu. Dinsa cu capul cam plecat, trecea măngăindu-şi cănele, fără să-şi arunce unde-va privirea, deşi simţea foarte bine, după roşaţa ce-i inbujora obrajii, că cei ce o intilneau işi lungeau gătul in urma ei!.....

Şi necovirşită era mirarea gurelor rele, de-a o vedea «stănd atăt de ticnită la vatra unui biet vier, pe cănd cu da«rurile ce-i dedese D-zeu şi cu vrednicia ei şi-ar fi găsit de «mult bine capului, dacă, de pildă, s'ar fi lipit de jupăn Ni«culcea care ar fi primit-o cu braţele deschise, ori s'ar fi «plecat vrerei Notarului un fost seminarist şmecher, jocaş «şi obrasnic — care, ziceau, i ar fi purtat bine de grijă!». Deşi Dăscăliţa Zamfira cea mai ochioasă şi mai sglobie leliţă a satului prorocea — pilduind pe fată după mamă — «urma alege fetelor, nu i incă vremea perdută!».

Dar Ileana işi cauta nesmintită de treabă, mai ales că rĕmăsese, după măritişul Catrinei, singurul toiag de sprijin al bĕtrănului care se ofilea de dorul fiu-seu. Abia odată de doi ani se invrednicì şi el să-l vadă la Valea Călugărească. Şi nici norocul ăsta nu l'ar fi avut sĕrmanul dacă Domnul Ghiţă

Notarul nu-i spunea aşa intimplător, zioa in care erau să treacă vĕnătorii de la Moldova la Sinaia.

Ştia el doar ce făcea Domnul Ghiţă prilejind lui moşu Drăgan temeiu de a se urnì de acasă, căci nu mult după dinsul se ivì şi D-lui, cu puşca de-a spinare, umblănd adică după vĕnat prin vii, drept in uşa tindei unde Ileana inconjurată de un cărd de puişori, urcaţi cari pe umeri, cari in poale, care ciugulindu-i din măni, pregătea mălaiu intr'o scofă să le dea de măncare.

— Bună dimineaţă fetiţo, zise el, alungănd puii cu piciorul;

— Bună să fie, ii rĕspunse ea sculăndu-se şi privindu-l cam pieziş, căci nu odată ii aţinuse calea şi o ispitise cu fel de fel de viclenii.

— Cum aşa singură? Dar Moşul unde-i?

— E unde l'ai mănat D-ta, nu ştii?

— Credeam că n'o să plece aşa de vreme că doar gara-i căt colea.

— O fi, dar nu-şi mai afla astĕmpĕr, ii părea că tot n'o să ajungă degrabă.

— Vezi ce e dragostea, Ileano? Eaca aşa mĕ frămĕntă şi pe mine şi mĕ alungă pe toate cărările pe unde treci tu, grăì el cu glas cam năbuşit, cercănd să o apuce de barbă.

— Se vede că altă treabă n'ai, de umbli pe la casele oamenilor să te rizi de dinşii, zise ea ferindu-şi capul in lături.

— Să rid eu de tine, pentru ce? Au numai tu eşti frumoasă in sat? Spus-am vre-uneia că mi-e dragă, că nu-mi pot afla linişte fără de dinsa? dat am cui-va nădejdile ce ţi-am dat ţie? imbiat-am pe cine va să impartă cu mine şi bunul şi rĕul? nu, atunci de ce ţi le-aş spune ţie, de ce m'aş ţine de capul tĕu dacă nu mi-ai fi dragă şi nu m'ar trage inima cătră tine. Spune, de!

— Eu nu şiu să spun vorbe multe nici vicleşuguri, ear găndurile nu ţi le pot cunoaşte nici mĕsura, sunt o fată săracă, fără părinţi, ştiu că mi-e drag Vasile şi poţi să-mi dai

ori câte nădejdi ai vrea, că vorba d-tale nu se lipeşte de mine; şi dete să easă pe prispă.

El se puse in dreptul uşei şi cu zimbetul pe buze, dar cu dinţii incleştaţi şi cu nările umflate o intimpină : — »Aşa ţi-e rostul, surato! Vezi să nu te căeşti! Nu m'am ostenit eu să viu degeaba păn aici, stai că mai avem de furcă impreună! şi sprijinindu-şi puşca de un uşor işi intinse braţele să o coprindă zicĕnd: »daca nu vrei să fi a mea de bună voe, ai să fii de nevoe, că nu te mai scapă nimeni din mânile mele acum!« Ileana se infiorâ şi smucindu-se, se răpezì in odae vrĕnd să zăvorească uşa, el c'o lovitură de umeri o isbì insă de perete şi apucându-i braţele i le rĕsucì până ce frântă de mijloc căzù fata in zadar apărându-se, pe o laviţă sub sărutările şi muşcăturile Notarului, care tremura sguduit de sĕlbatica-i invăpăere.

Deodată insă el dete un ţipăt şi sărì svircolindu-se şi lovindu-se cu mânile şi cu picioarele.

Cioban cânele, deşteptat de sgomot din somn se năpustise asupra luì şi-i infipsese colţii in pulpă, scăpând astfel pe stĕpână-sa de nemernica-i silnicire.

Nebun de durere şi de mânie apucâ puşca şi descărcâ amĕndouĕ ţevile in peptul credinciosului dobitoc, care se răpezea din nou la dinsul.

Ileana despletită şi cu veştmintele rupte, eşì plină de groază răcnind şi chemând pe vecini intr'ajutor.

III

La detunăturile puştei şi la strigătele Ilenei sărirĕ câţiva lucrători dimprejur crezĕnd că s'a intimplat vre-o nenorocire. Când insă vĕzurĕ deoparte o fată frumoasă cu peptul aproape gol, cu straele in bucăţi frângĕndu-şi mânele şi tânguindu-li-se, cu vorbe sugrumate de spaimă şi de plâns, despre o mişelie şi un omor, ear de alta pe Notar, galben la faţă sprijinindu-se de păreţi şi strigând cu glas frânt : «nu mĕ lăsaţi oameni buni că m'a muşcat cânele turbat!» se uitarĕ unii la alţii scărpinându-se in cap, ca şi cum ar fi vrut să zică: asta nu e

lucru curat; apoi luĕnd pe D. Ghiţă de subsuori il scoaserĕ in drum, pe când unul din ei zimbind in urmă-i, mormăi, in mustaţă: «A păţit-o lupul, credea stâna pustie!»

Intimplarea se svonì răpede in sat. Cei mai mulţi băgau vină Notarului »un venetic din toată lumea care cunoştea ros tul părleazurilor şi sfănţuiala, mai cu prisos decât nevoile ob ştei«, ear femeile care mai de care dădurĕ fuga să vadă cum stătea pricina la faţa locului. Ajungĕnd insă se opreau toate la poartă neavĕnd indrăsneală de a merge mai departe, până ce una din ele dându-şi indemn, inaintâ pas cu pas până la uşă, băgâ capul inăuntru şi o rupse de fugă inapoi.

— Vai! ce grozăvenie! zise ea, impreunĕndu-şi mânele Ileana zace moartă intr'un lac de sânge. Să dăm de veste surată!

— Da cum Doamne iartă-mĕ să zacă moartă, cumĕtră, că doar au vĕzut-o oamenii adineaori vie nevătămată in bătătură, grăì Zamfira a Dascălului, dând-o intr'o parte. Ia să mĕ uit şi eu, că ţi s'o fi părut de frică... şi păşì grabnic spre casă.

Priveliştea ce intimpinâ o pironì fără cuvĕnt pe prag In mijlocul odăi sta lungit cânele impuşcat, din rana căruia şiroise sângele până la zid, ear Ileana ingenuchiată lângă din sul gemea şi se jălea astfel incât deodată crezù femeea că e şi dinsa rănită. Binişor insă cu vorbe de mângâere, netezindu-i pĕrul şi ştergĕndu-i lacrimele, o ridicâ de jos, o ajutâ să-şi schimbe imbrăcămintea, «ca să nu se arate aşa scărmănată la lume, căreia nu-i dai prilej şi-ţi caută pricină, dai încă de prinde fir de bănuială.» Ileana se supuse la toate ca un copil, se mai potolì câtva, dar, când cu tot graiul ei mângăios, voi Dăscăliţa să-i dea a inţelege, că nu e cu cădere să să stea mai mult cânele acolo şi că ar fi bine să cheme pe băeţi să-l ducă la ripă, ea se impotrivì stăruind să lase asupra ei grija aceasta, căci «atâta fusese al ei pe lume şi nu putea lăsa pradă corbilor pe cel ce se jertfise apărând-o!»

Nerăbdătoare a şti pentru ce intârzia astfel Zamfira, femeile una câte una se strecurarĕ de la poartă până ce făcurĕ roată inaintea prispei, ear când auzirĕ vorbă in casă pĕtrun

serĕ inăuntru fiecare cu căte-o vorbă de măngăere ori de părere de rĕu.

După ce li se povestì imprejurarea şi mai căinarĕ pe «biata fată, fără de părinţi, pe care numai cel de sus s'o mai ocrotească de-acu incolo», fetele cuprinse de durerea Ileanei ii ajutarĕ să ridice pe sĕrmanul Cioban, să-l aşăze pe o gratie de nuele şi căte patru patru il purtarĕ până in fundul viei, ingropăndu-l, acoperit cu frunze verzi, cu flori de salcăm şi de muşeţel, la rădĕcina unui măceş. Ba cele, cu care blăndul şi sburdalnicul dobitoc se juca mai de obiceiu, il jălirĕ ca pe un adevĕrat prieten.

La moartea lui tată-sĕu Ileana, deşi copilă, plănsese şi mult ăncă, dar lacrimele nu-i isvorau dintr'o simţire de care işi putea da seamă, ci mai ales fiindcă lumea plăngea imprejurul ei la inmormĕntare, ori acasă i se părea că tată sĕu are să vie, il aştepta şi numai venea, orică măngăerile ce-i dădeau alţii nu erau nici aşa de dulci, nici atăt de calde ca ale lui şi nimĕnui pe lume nu-i mai putea zice: tată, cu acel foc cu care-i zicea lui când il lua de după găt. Pe mă'sa o jălise mai ales de milă de căt de dragoste căci amintirea celor ce suferise de la dinsa era prea vie şi prea amară spre a mai lăsa cuvĕnt induioşării. Când insă vĕzù pe tovarăşul ei de copilărie, cel de-a pururea credincios, pe martorul şi copărtaşul durerilor şi mulţumirilor sale, care o inţelegea par'că in ciasurile-i de indoială şi de singurătate, când il vĕzù că zĕnd la picioarele ei pradă sălbătăciei unui nemernic, o cumplită desnădejduire ii incinse sufletul şi de n'ar fi fost amintirea unei alte finţe, către care ii sbura găndul in toate imprejurările vieţei, ar fi părăsit fugind vatra unde găsise până şi adăpost, intr'atăta scărba şi groaza celor petrecute ii sdruncinase puterile stirnindu-i felurit de crăncene năluciri. De aceea simţind că i-ar fi cu neputinţă să remănă singură in casă, trecù drumul la un vecin, văităndu-se de cap.

Când se intoarse Moşu Drăgan intr'un tărziu şi găsì uşa deschisă, dîre de sănge pretutindeni şi pe Ileana nicăeri, il cuprinse bănuiala unei grozăvii şi tremurănd de nelinişte, alergâ să dea de ştire in sat.

La han era o mulţime de lume, bĕtrânul intrà.

De cum se ivì, vorba şi risul incetarĕ şi ochii tuturor se ţintirĕ asupră-i. Tăcerea şi privirile de mirare il infricoşarĕ şi mai mult, aşa că perzĕndu-şi cumpĕtul, cu glasul jumătate intrebâ, fără să ştie cum: «Unde să fie Primarul?»

— Unde să fie n'om şti moşule, ii rĕspunse jupân Niculcea, dar ce te mână la dinsul?

— Ce să mĕ mâne?..... am ceva cu D-lui. Apoi rostind fie-ce cuvĕnt apăsat şi făcĕnd ochii roată adăogâ:

— Mi-am găsit casa plină de sânge şi fata nu-i nicăieri!

In loc să vadă insă, precum se aştepta, o mişcare intre cei de faţă, nu intâlnì decât privi reci şi i se parù că unii zimbeau a ride, auzindu-l.

Nedomerirea ii creştea şi mai tare.

— Ce fel Kir Dascăle, D-ta care imi eşti vecin, zise el indreptându-se către Dascălul Irimia, care sta pe un scăunel cu spetele la uşă, nu ştii nimic? Eu acum sosii de la vale şi am dat peste pacoste, că de azi dimineaţă lipsesc din sat.

Dascălul un om gros, mĕrunţel, ciupit de vărsat, cu cu barba rară şi căutătura pe sub gene, se intoarse şi după ce-şi frecâ nasul de mai multe ori, cum ii era obiceiul, in gânâ cam găfuind:

— Mai uşor privighezi un cârd de iepuri decât o muiere! Cine işi lasă casa in paza cânilor n'are teamă de turbăciune! Fata mare e ca mazerea lângă drum, cine trece o ciupeşte! Vecinul iţi cunoaşte cusurul, nu-ţi ştie nevoia! Sarsailă nu-şi adună socotelile cu ochelarii sfântului Nicolae!....

Apoi luând glas de psaltichie incepù să cânte pe nas:

«Din tinereţele mele multe patimi se luptă cu mine;
«Una-i insă mult mai grea,
«Că puicuţa nu mĕ vrea,
«Nu mĕ vreă şi nu mĕ lasă
«Să-i ţin de urit in casă!»

Şi isbucnì in hohot de ris, bătĕnd din palme.

Apoi ridicându-se de jos apucâ pe bătrân de mijloc şi ii zise:

— Moşule fata unde ţi-o fi nu ştiu, dar azi dimineaţă Notarul a scărmănat-o atăt până ce s'a supěrat Cioban al D-tale, pe care Fět-Frumos l'a impuşcat fiindcă-i gădila pulpele cu colţii. Eată şiretenia!

Moşu Drăgan se intunecâ la faţă şi străngěnd din pumni, cu ochii scănteietori, intrebă :

— Şi ea ce a făcut?

— Asta n'am la ştiinţă, rěspunse Dascălul, dar sunt oameni cari au alergat, auzind puşca, in bătătura D-tale şi au vězut-o eşind aproape goală din casă, ear cănele zice că era turbat.....

....De moşule, nu te incrunta aşa, că fetele ştii D-ta numai după ursul din pădure nu se duc şi dragostea e lighioae năsdrăvană la casa Romănului! Dapoi halal! copila e ca un bulgăre de zahăr, insă drept să-ţi spun posnaş gust a avut, că numai curăţel nu-i Logofeţelul nostru şi e nătăng să te ferească D-zeu. Da vorba ceea şeaoa nu intreabă despre cal, nici biciul de spinare şi..... ia mai dăne-o jumětate de vin să bem in sănatatea miresei!

Curgeau vorbele gărlă din gura dascălului ameţit bine, ear bietul bětrăn cu capul in păměnt asculta şi in inima lui mănia, ruşinea şi indoiala se luptau căci nu-i venea să creadă atăta mişelie din partea Ilenei, deşi săngele ce-i mănjia păreţii sta ca o vie dovadă despre vinovăţia ei. I se frănsese genunchii şi fruntea-i era scăldată de sudoare, aşa că fără de a mai rěspunde ceva, nici a cerceta mai cu deaměnuntul lucrurile porni impleticindu-se ca un om bolnav şi daca nu l'ar fi sprijinit un flěcău eşit după dinsul şi-ar fi sdrobit capul de bolovanul din capul scărei.

— Să nu cauţi la vorbele Dascălului Moşule, că de la prănz stă cu litra dinainte şi e impăenjenit de nu-şi cunoaşte numěrul degetelor. Am auzit şi noi cum s'a petrecut lucrul şi nu ne-a venit a crede că tocmai Ileana să fiă de vină, căci pe D-l Ghiţă cine nu-l ştie căt e de nărăvaş, ş'apoi nu e asta intăia ispravă ce a făcut. Spunea Părintele Miron, că la Buzěu de unde este şi-a luat chiar osindă in puşcărie tot dintr'o pricină ca asta. E om rěu şi e mai păcătos decăt o

muere. Se bocea azi că l'a muşcat cănele turbat, cerĕnd să-l ardă cu ferul, de i s'auzea glasul din muchea dealului. Şi doar bietul Cioban numai turbat nu era. Nu ne-am jucat noi aseară cu dinsul o grămadă la alde leliţa Zamfira? Şi tot vorbind, flĕcăul mergea alături de unchiaş, căci se inoptase şi paşii i se făcuse mai şovăitori şi mai zăbovelnici cu căt il apropiau de casă.

— Toate ar fi cum ar fi, dar unde-i Ileana? Daca vina nu este a ei, de ce n'am găsit-o acasă să aflu din gura ei ce s'a petrecut, nu să ajung să-şi bată Dascălul joc de mine şi de dinsa intr'o samă de oameni. Unde e?..

— Lasă Moşule om căuta-o şi om găsi-o. Nu se prăpădeşte o fată cu dinsa, că nici proastă nici fricoasă nu-i. O fi poate prin vecini I s'o fi năzărit cine ştie ce.

— Apere-ne D-zeu de mai rĕu, fĕtul meu, zise Moşul ajuns in poartă, eu mĕ duc inăuntru, tu cereetează primprejur şi vin de mĕ vesteşte.

Intrâ, dar nu aprinsese de mult luminarea că intr'un suflet sosì flĕcăul să-i spună că Ileana e la Dascălul acasă, că e culcată şi că după spusa femeilor teamă e să n'aibă friguri din spărietură. Moşul dete fuga peste drum şi vĕzù intr'adevĕr pe fată culcată, invĕlită cu o mulţime de strae, tremurănd cumplit şi cu fruntea arzĕtoare de nu putea să-şi apropie măna.

Dăscăliţa ii povestì şi ea cele ce vĕzuse, ferindu-se de a-i lăsa să inţeleagă şi cele ce credea, căci in sufletul ei nici că mai era tăgadă despre vinovăţia şi deplina inţelegere a Ileanei cu Notarul.

«Fata măsei», zisese ea vorbind cu o cumĕtră, «ştii D-ta ogarii de mititei aleargă după iepuri» Vorbind după pilda lui bărbatu-sĕu, care astfel o judeca cănd o prindea cu vre o «hibă de dragoste», singura slăbiciune ce-i mai rĕmăsese decănd trecuse in legiuită căsătorie cu psaltul Irimia.

A douazi şi zilele următoare boala se inrĕì, fata vorbia intr'aiurea, pielea-i era arsă şi scorojită de căldura frigurilor, ochii mari şi sticloşi, glasul stins şi vorba neinţeleasă aşa că toţi o crezurĕ perdută şi incepurĕ chiar s'o părăsească cănd Coconul Nicu, stăpănul lui Moş Drăgan, decurĕnd sosit din

Bucureşti, auzind despre cele petrecute şi cunoscĕnd pe Ileana de mică copilă, scrise unui doctor din Ploeşti care venì numai decăt s'o vază şi după cătăva vreme o şi puse pe picioare.

Cum insă era foarte slabă şi doctorul orănduise o schimbare de loc, nemai fiind putinţă să rămănă in casa unde bolise, cum earăş numai cu o deplină linişte i se chezăşuise sănătatea, căzù bĕtrănul cu rugăminţi la Jupăneasa Bălaşa, care purta cheile şi avea priveghiarea asupra gospodăriei Coconului Nicu, «să dea fetei un loc de odihnă pănă la intremare că şi D-zeu ii va ţinè socoteală de aşa facere de bine».

Jupăneasa care avea inima bună şi era cu deosebire milostivă pentru oricine «pătimea de dragostea», cum ii mergea vestea Ilenei, o primì cu bucurie, mai virtos că cu toată boala ea era tot frumoasă şi portul, deşi cam şubred, era tot mlădios şi bătĕtor la ochi.

Şi acolo cu ingrijire bună, aşternut curat, vin vechiu şi cu descăntece la trei Vineri şi trei Luni fără de soţ, se insănătoşì copila, se făcù ear voinică şi rumenă, aşa că Mama Bălaşa — cum prinsese ea obiceiu a ii zice — se uita la dinsa ca la o icoană!

(Va urma) *ASCANIO.*

HĂRTII VECHI

Marea serbare data in Bucuresti la 29 Iunie 1832, in cinstea Escelenței Sale Presidentului, general-adiutant Pavel de Kiseleff

Generalul Kiseleft a ocărmuit sau, mai bine zis, *a domnit* peste amĕndouĕ Principatele, aproape cinci ani de zile, de la 1829 pănă la 1834. Bărbat de un duh luminat, inzestrat cu o rară activitate și o neadormită energie, generalul Kiseleff isbutì in curgerea acestor puțini ani, a organisa țara pe temelii temeinice, pe care generațiile viitoare, cu multă muncă, stăruință și dibăcie, au edificat măreţul edificiu de astăzi, incoronat cu *coroana regală* și pe care fălfăe măndru *stindardul neatîrnării*; dar nu trebue să uităm că inceputul *Renașterii* noastre datează de la Kiseleff Acest eminent administrator își intinse duhul sĕu organisator in toate ramurile: despărțì pentru intăia oară puterea judecătorească de cea administrativă, infiinţâ carantinele și lazaretele, cărora se datorează stripirea pentru totdeauna a năprasnicei boale »*Ciuma*« regulă finanțele țării, stabilì veniturile și ingrădì cheltuelile prin budgete anuale; organizâ *miliția pămĕnteană*. din care peste o jumĕtate de secol, eșirĕ luptătorii de la Grivița și de la Plevna, organizâ intr'un mod admirabil *dorobănțimea județelor*, această jandarmerie rurală, pe care o reclamăm și astăzi, inființâ sfatele orășenești, deschise școli și spitaluri, in fine nu rĕmase nici o ramură de serviciu pe care să nu o creeze, și să nu caute a o imbunătățì Dar cel mai mare merit al acestui bărbat extraordinar a fost că s'a interesat și s'a silit din toate puterile a ridica pe țăranul român, *talpa casei*, din

starea de miserie materială şi morală in care il afundase atătea secule de asuprire; el a isbutit in fine cu multă energie şi după multe sforţări a stĕrpì, pentru un moment, inrădăcinatele abusuri, a căror victime erau cei slabi. Exemplele de buna şi cinstita lui administraţie sunt nenumĕrate şi au rĕmas adănc intipărite şi neşterse din amintirea poporului Romăn.

Contele Kiseleff a fost un filo-romăn sincer şi desinteresat, el avea mare incredere in bunele calităţi ale neamului romănesc şi adesea-ori zicea: »*Cette nation est apte à bien de belles choses.*« Dinsul devenì in curĕnd popular şi fù preţuit şi iubit de toţi Romănii, de la vlădică pănă la opincă, cum se zice, ba chiar şi clasa cea mai desmoştenită din ţara noastră, *robii*, ăncă il iubeau şi ii erau recunoscĕtori, căci marele administrator nu-i uitase nici pe dinşii in măreţul sĕu plan de reforme.

Deacea şi zioa onomastică a *Presidentului* cum i se zicea, era o adevĕrată sĕrbătoare naţională şi zioa de 29 Iunie se serbătorea ca şi zioa de Sfăntu Nicolae, zioa Impĕratului Rusiei sau zioa patronală a Prinţului Domnitor, prin iluminaţii, bancheturi, baluri, inălţări in ranguri şi alte lucruri vrednice de laudă atăt pentru Romăni căt şi pentru fostul president şi această serbare continuâ şi după plecarea lui Kiseleff din Principate, atăt sub domnia lui Alexandru Ghica, căt şi sub aceea a lui Vodă Bibescu. Amintirea lui Kiseleff a rĕmas vie şi iubită pănă la 1848.

Cănd la inceputul anului 1834, se luâ hotărirea a se rechema din Principate generalul Kiseleff şi a se inlocuì prin doi domnitori pămĕnteni, pe care trebuea să-i aleagă ambele curţi suzerane şi protectoare, fù vorba un moment şi de generalul Kiseleff, a cărui candidatură s'ar fi primit atunci cu mare bucurie de intreaga populaţie moldo-romănească; Rusia insă pe de o parte găsea că Kiseleff se prea *romanizase* in cursul acestor cinci ani, ear pe de alta se temea de dreapta suspiciune ce o asemenea numire ar fi excitat nu numai la Sublima Poartă, dar şi la celelalte curţi occidentale şi deci prin o convenţie incheiată la St. Petersburg, la 29 Ianuarie 1834, cu representantul Turcii, se decise numirea lui Mihail Sturza

ca Domn al Moldovei şi Alexandru Ghica in Ţara Românească; cu aceeaşi ocasie Turcia se indatoră a da un firman de recunoaştere a »*Regulamentului Organic*«.

Se ştie că revoluţia de la 1848 dete cea dintăi lovitură »*Protectoratului Rusesc*« şi »*Regulamentului Organic*« pe care, mai in urmă, resboiul Crimeii le desfiinţâ cu desăvirşire. In această mare ură contra Rusiei, fù cuprinsă şi amintirea şi recunoştinţa Românilor către binefăcĕtorul lor, contele Kiseleff! Politica intortochiată şi ostilă a cabinetului din St. Petersburg, făcù ca figura atât de simpatică, atât de Românească a contelui Kiseleff să fie intunecată, făcù ca Românii să pară a fi atât de nerecunoscĕtori către marele reformator, către bunul filo-român şi să nu mai vază in contele Kiseleff decât un străin, — un muscal! — Dar istoria ne părtinitoare va reaşeza de sigur pe contele Kiseleff pe soclul ce singur şi-a ridicat in curgerea acestor cinci ani printr'o administraţie exemplară, care a scos România din chaosul oriental in care se afundase şi a pus-o pe calea progresului, a civilisaţiei occidentale, indrumând astfel generaţiile viitoare a duce la bun capĕt opera incepută de generalul Kiseleff acum 60 de ani!

Bucureşti, 26 Octomvrie 1891.

GEORGE IOAN LAHOVARII

MAREA SERBARE

Dată in Bucureşti la 29 Iuniu 1832, in cinstea Ex. Sale Generalului Pavel de Kiseleff.

Bucureşti — Dragostea naţiei Româneşti către persoana Ex. Sale D. Plenipotent, [1]) pentru inţelepciunea şi neobosirea cu care infiinţează scopusurile binevoitoare a Mărinimosului nostru august Protector, s'a infăţişat in chipul cel mai strălucit prin o publică serbare, despre care «Curierul Românesc» cuprinde următoarele:

După ce Ex. Sa D. President Plenipotent s'a intors din călĕtoria Sa in toată ţara, unde pretutindenea a fost primit cu cea mai mare bucurie arătându-şi toţi locuitorii semnele de recunoştinţă; Mercuri la 29 Iunie (1832) in zioa Sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel şi zioa numelui Ex. Sale, toată nobilimea Românească au săvirşit o mare sărbătoare ce o gătise in cinstea Ex. Sale, in dumbrava Bănesei, in depărtare de o jumĕtate cias de Bucureşti. Gătirile aceştii sărbători au fost după chipul următor: Din capul podului Mogoşoaii [2]) până la Băneasa s'au făcut un drum şosea pe linie garnit de amĕndoue părţile cu brazi. Dumbrava Bănesii curăţindu-se, s'au deschis prin mijlocul ei douĕ alee in diametru şi incrucişate. In mijlocul acestei dumbrave, unde se tăiau aceste douĕ alee se inălţase un pavilion, in chipul unei piramide tăiate ale cărcia coloane din afară erau in patru colţuri (prisme cu basul pătrat) şi cele din lăuntru, a cărora rânduire

[1]) Titlurile lui Kiseleff erau «Inalt Excelenţia Sa Domnul deplin Im«putcrnicitul President al Divanurilor şi ocărmuitor oştirilor Impĕrăteşti in «Principaturile Moldaviei şi Valachiei, general-adiotant al Măririi Sale Impĕratu«lui tuturor Rusiilor, general-lietenant şi a felurl de ordine cavaler şi Mare«cruce,.conte Pavel Dimitriewitz de Kiseleff.»

[2]) Actuala «Calea Victoriei».

forma un careu, erau rotunde (cylindre); in lăuntru era gătit scaunul Ex. Sale, ocolit de arme și deasupra coroana țării după vechile drepturi. In capul aleei celei de la apus cătră răsărit, era gătită masa de 150 persoane. In fundul acestei alee era bustul Ex. Sale incoronat, sub care in transparente era inchipuită călĕtoria Ex. Sale in țară. In capul celeilalte alee era intrarea, și in fundul ei chipul Ex. Sale. Serbătoarea s'a urmat după chipul următor: Ex. Sa a fost poftit la prănz la trei ciasuri, dinpreună cu generălimea, ofițărimea, consulaturile străine și boerii, unde venind Ex. Sa la hotarul moșiei Băneasa, l'au intimpinat doisprezece copii și fete, țărani, gătiți și trimiși inaintea Ex. Sale, de către proprietara moșiei Dumneei Vorniceasa Luxița Văcăreasca [1]. Hainele lor erau albe cu roșu țărănești. Ei erau inpodobiți cu flori și in măni țineau grău și căte un coș cu flori.

Indată cum s'au apropiat Ex. Sa, iei presărănd in drumu-i inainte flori au rostit versurile următoare:

UNUL

Grăul, florile, ți aducem
Din bogatele cămpii
Semnele indestulării
Ș'a tine ei bucurii.
Calea-ți fie semănată
De-aceste daruri cerești
Calea ce pentru noi, tată
Tu alergi și ostenești.

UNA

Inima noastră e plină
De numele-ți ce serbăm,
Și azi cu toți 'n veselie
Il slăvim și lăudăm

[1] Muma Marițicăi, soția spătarului Costache Gluca și in urmă divorată și soția Prințului Domnitor George Bibescu. Luxița Văcărescu n'a avut alți copii.

CHORUL:

Grăul, florile ţi-aducem
Din bogatele câmpii.
Fie-ţi viaţa fericită
Ca zile de rodnicii
Fie-ţi viaţa zimbitoare
Ca câmpia roditoare!

După aceasta, ajungĕnd Ex. Sa la intrarea pădurii, l'au intimpinat acolo boerii dimpreună cu Prea Sf. Sa părintele ocărmuitorul Sfintei Mitropolii [1]) şi cu Prea Sfinţia Sa Episcopul Buzeului [2]) şi ducĕndu-l in pavilion, acolo au fost primit de generalii şi ofiţerii Ruşi.

După aceasta trecĕnd la masă după poftirea unei deputaţii de boeri şi mâncând şi veselindu-se cu toţii au inchinat mai intâi intru sănătatea Măririi Sale Impĕratului, Protectorului şi făcĕtorului nostru de bine şi pe urmă toţi intru sănătatea Ex. Sale.

De aici trecĕnd la pavilion ca să-şi ia cafeaoa Ex. Sa a fost primit aici de cinci dame de onoare care erau imbracate in alb cu ghirlante de flori roşii şi cu cifra Ex. Sale in mijlocul unei cununi de lauri şi ghindă, şi care au fost Dumneei Vorniceasa Catinca Filipeasca Balş [3]); D-ei Princesa Pangration-Văcăreasca [4]); D-ei Vorniceasa C. Ghica [5]); D-ei Vorniceasa Baleanca, cea tinĕră [6]); şi D-ei Doamna Pul

---

[1]) Neofit, Episcop titular al Rimnicului şi locoţiitor de mitropolit pe acea vreme.

[2]) Chesarie.

[3]) Soţia marelui Ban Iordake Filipescu, bunica D lui George Filipescu, fostul mareşal al Curţii.

[4]) Bunica, după mamă, a Doamnei Saşa Alexandru Odobescu şi a reposatei Lenuşca Stefan D. Greceanu.

[5]) Soţia reposatului Beizade Costake Ghica (Tingirică), fratele mai mare a lui Beizade Mitică Ghica.

[6]) Soţia reposatului Emanuil Băleanu, muma D-lor George şi Emanuil Băleanu.

cheria Blaramberg-Ghica [1]). Aici Ex. Sa a fost primit in căntări de bucurie şi de recunoştinţă, a căror glasuri aveau un aer de veselie şi marţial intr'aceeaşi vreme; musica era pregătită şi alcătuită de D. Esse. D-na Esse insoţită de chorul intreg pe acest marş au căntat in limba patriei versurile următoare:

GLASUL ŢĂRII ROMĂNEŞTI

I

Din gură in gură glasul
Sboare, Romăni! — Rĕsune:
Trăiască Pavel! — Fie
Senine zile, bune
In veci fără a apune
Resară-i neincetat!
Trăiască Pavel, fie in veci el lăudat! (bis)

II

El vine şi abuzul
De ripă se dă, piere
El pune pravili drepte
Şi ţara reinviere
Romănul măngăiere
Prin el au căştigat.
Trăiască Pavel, fie ferice neincetat!

III

Nenorociri cercarĕ
Iadul pe noi să impingă
Turbate boale, moartea
Silinţa lui să invingă
Fiinţa să o stingă

[1]) Sora lui Alexandru Vodă Ghica, muma D-lor Nicolae, Const. şi Alexandru Blaramberg şi a princesei Alexandrina Ghica.

Dar El au fulgerat
Şi 'ndată aceste spaime
Par' că n'au mai stat
Trăiască Pavel, etc. (Bis)

IV

Recunoştinţa strigă
Şi inima se 'nfrânge,
Şi bucuria lacrămi
In ochii noştri strânge
Românul vesel plânge
Şi strigă incântat:
Trăiască Pavel, fie ferice neincetat! (Bis)

In toată vremea cântării, Ex. Sa nu putea să-şi ţie lacrimile de bucurie, vezĕnd un norod intreg in strămutarea sa, vrăjit de recunoştinţă a repeta cu glas mare dimpreună cu musica: «Trăiască Pavel...»

Dupe sfirşitul cântecului, Ex. Sa indreptându-se către toţi a zis: «ca aceste minuturi de adevĕrată fericire vor rĕ«mânea neşterse din aducerea aminte a Ex. Sale, că se vede «pĕtruns de cea mai vie mulţumire la aceste semne de cinste «şi de dragoste ce i se arată, şi că in această zi vede cu ade«vĕrat că se află in sinul familii sale».

Indată după aceasta, s'au infăţişat inaintea Ex. Sale fii cele vornicului N. Ghica şi au rostit versuri in limba franţuzească, care asemenea rĕsuflau recunoştinţa a toată ţara.

De aici au trecut Ex. S. la circ dimpreună cu toată nobilimea şi toţi acei veniţi, unde s'au săvirşit cele mai frumoase incurări de cai de către familia Furo. In vremea aceasta s'au inălţat in sus şi un balon foarte mare care după ce s'a urcat in destul de sus, acolo au inceput a impuşca mulţime de tunuri.

Intorcĕndu-se de aici Ex. Sa la pavilion aleele erau iluminate de mii de candele colorate de o parte şi de alta, ear pe deasupra erau spinzurate mii de băşici luminate, şi cele din

drumul dela masă până la pavilion şi de la intrare până la pavilion arăta in lumină colorile livrei Ex. Sale *albu* şi *roşu;* ear celelalte colorile naţionale: *albastru* şi *galben*. Păduricea toată era luminată de acest fel de băşici, incât semĕna o pădure incăntată. Acea ce poeţii in inchipuirile şi ferberea fantasiei lor, zugrăvesc spre mulţumirea noastră, recunoştinţa şi dragostea Românilor pentru bunul lor Prezident, au adus-o in fiinţă. Toate meşteşugurile cele frumoase au fost gata şi in toată desăvirşirea lor, fiindcă la toate au lucrat *inima* şi ingrijitorul ce le ocărmuia pe toate era *dragostea*. Cu acest fel de chip trecĕnd zioa şi infăţişăndu-se noaptea sub cel mai interesant chip, la pavilion s'a inceput balul. Toate damele aici erau imbrăcate in *albe* cu ghirlande de flori *roşii*[1]). Şi după ce s'au sevirşit căteva danţuri, pe urmă au trecut Ex. Sa dimpreună cu toată adunarea şi privitorii ca să privească focurile de artificii (fişecuri) cari s'au săvirşit de d. Cebati cu cel mai desăvirşit meşteşug. Főntănĭ (havuzuri) vărsătoare de foc, sori in a lor strălucire, cruci in brilianturi, mori, roate strălucitoare şi pricinuitoare de farmec ochilor, bătălii, mii de smei şi şerpi de foc ce umplea văzduhul, furĕ in sfirşit incoronate printr'un templu de inălţare [2]) lucrat cu cel mai frumos meşteşug, iluminat cu mii de brilianturi de foc, impodobit cu piramide şi coloane, intr'a căruia mijloc strălucea cifra Ex. Sale. Din virful acestui templu erau legate până jos douĕ coarde groase paralele, pe care D. şi D-na Furo, unul in haine de Marţ şi alta in haine de Vinere, urcăndu-se până sus prin mijlocul focului artificial, Vinerea a luat de acolo o glastră cu flori şi coborindu-se asemenea prin mijlocul focului au presentat-o Ex. Sale.

De aici urmăndu-se ear danţul, veselia, căntările, Ex Sa a trecut ear, dimpreună cu cei pofiţi, la cină, unde au petrecut intru veselie şi căntări.

Până la zioă această noapte s'a petrecut acest fel. Alea

---

[1]) O delicată atenţiune către Comtele Kiseleff, a cărui colori erau cum s'au vĕzut mai sus: *roşu* şi *alb*.

[2]) Apotheosa.

de la Băneasa pănă in Bucureşti era luminată de amĕndouĕ părţile. La bariera streajei podului Mogoşoaii era făcut un arc triumfal asupra căruia sta scris «Recunoştinţa Ţării». Oraşul era luminat; dinaintea casei D-lui Stirbey, se incovoia asemenea in curmezişul drumului un alt arc triumfal; deasupra porţii D-lui Vornicului I. Filipescu, sta chipul Ex. Sale incoronat. Brazii pretutindenea işi ridicau capetele lor cele măndre ocoliţi de lumină. Bucuria cea mai mare a domnit in această zi şi noapte.

De la mare pănă la mic toţi erau mişcaţi de aceleaşi simţiri şi de acelaş entusiasmu, pănă şi robii coroanei, care se numesc Ţiganii Domneşti, şi ei in această zi au alergat să se bucure cu toată obştea şi să-şi arate a lor recunoştinţă, au alergat in drumul Ex. Sale ca să-i aducă o hărtie, care din intimplare aducăndu-se la redacţie [1]), noi ne grăbim a o publica:

«*Domnule Măria Ta!*
«*La mulţi ani cu sănătate!*

«Noi auzim că grijirea Măriei Tale s'a coborit şi pănă la imbunătăţirea «stării noastre cei viitoare. Noi suntem ca şi sĕlbaticii fără statornicie, intr'o «stare păgubitoare noĕ şi de multe ori şi altora; lumea ne defaimă că nu avem «biserică; dar Apostolii, cărora Măria Ta vrei să urmezi, prin Evangheliile lor «ne incredinţează că şi noi suntem fii lui D-zeu, al acelui pe care-l slăvim «după inţelegerea noastră in mijlocul cămpului şi al pustiilor zioa şi noaptea «in altă biserică, a căreia temelie, El a pus pămĕntul, l'a acoperit cu Cerul «şi a luminat cu Soarele, luna şi stelele! In această biserică, Măria Ta, noi «astăzi te binecuvĕntăm, şi chemăm pe Dumnezeu ca să te intărească şi să-ţi «ajute a-ţi implinì voia, care este voia lui Dumnezeu, fiindcă te-ai găndit şi la «noi; să-ţi dea D-zeu tot aurul Argeşului, Dimboviţii şi Ialomiţii; să inmul-«ţească hergheliile Tale cu cai şi cu catări mai mulţi decăt a tutulor salaşuri «lor adunate la un loc; cortul Mării Tale să fie cusut şi ferecat cu mătase, cu «aur şi cu fir; in toată vremea să simţi mulţumirea şi negrijea ce simt copii «noştri, cănd după căldura zilei se joacă la lumina lunei pe roaua cerului, şi «să trăeşti la mulţi ani, Presidente Kiseleff».

«1832, Iunie 29. Corturile din cămpul Colintinei».

[1]) Redacţia «Curierului Romănesc» din Bucureşti.

ELEMENTE ROMÂNE IN LIMBILE STRĂINE

Cercetările făcute până astăzi asupra vocabularului limbei române s'au mărginit a stabilì imprumuturile lexicale din idiomele popoarelor invecinate. In urma unor asemenea studii, executate in condiţiuni mai mult sau mai puţin ştiinţifice, posedem enumerarea aproximativă a elementelor *străine*, cari au contribuit la imbogăţirea graiului românesc.

Cercetări in sens invers, adică despre existenţa românismelor in limbile circumvecine, abia au fost incepute.

Este invederat că, dacă Românul a imprumutat de la alţii, el, la rândul sĕu, a dat cu imprumut creditorilor sĕi. Aceste imprumuturi mutuale intre popoare sunt cu atât mai inevitabile, cu cât ele se fac intr'un mod inconştient. Ca resultat fatal al raporturilor etnice reciprocitatea, in atare cas, există şi nu poate a nu exista. Interesul nu stă atât in preponderarea sau echilibrarea datoriei lexicale, cât mai ales in faptul insuş al acestei reciprocităţi.

Intr'adevĕr, pe când importul şi exportul de cuvinte de la o naţiune la alta e unul din cele mai constante fapte linguistice, cantitatea elementelor imprumutate variază după diferite imprejurări de natură accidentală, ca gradul de cultură, ca intensitatea contactului etnic, ca influenţă provisoriă sau permanentă. Un exemplu instructiv in această privinţă ni-l oferă idioma ţigănească: pe când vocabularul român conţine 4—5 cuvinte ţigăneşti de puţină importanţă, Ţiganii au imprumutat din româneşte un mare numĕr de vorbe pentru noţiuni indispensabile.

Numai un studiu comparativ făcut asupra unui mare nu-

mĕr de limbi ar putea determina adevĕrata causă a imprumuturilor etnice, in casul când nu-i in joc nici un moment social sau cultural. Pentru ce, bunăoară, işi insuşeşte ţiganul din România expresiunile româneşti *primăvară* şi *toamnă*, pe când pentru noţiunile corelative »vară« şi »iarnă«, el se serveşte de vorbele neaoş ţigăneşti: *milai* şi *ivend?*

Lucrul devine şi mai semnificativ, când constatăm acelaş fapt in subdialectul evreo-german grăit in România. Evreii români au imprumutat de asemenea cuvintele *primăvară* şi *toamnă*, dar pe celelalte anotimpuri ei le exprimă prin germanismele *Winter* şi *Sommer*.

Care să fie dar motivul unei atari preferenţe sau procederi lexicale?

Popoarele primitive nu pot concepe decât schimbările de temperatură cele mai bătătoare la ochi, deaceea anotimpurile erau la inceput numai in numĕr de două: vara şi iarna. Această stare de lucruri se oglindeşte in familia indo-europeană, care posede o expresiune comună pentru primăvară, vară şi iarnă, dar nu şi pentru toamnă. Acelaş lucru il observă Tacit şi pentru Germanii cei vechi, că dinşii ignorează anotimpul din urmă *(auctumni nomen ac bona ignorantur)*. Deaci resultă, că primăvara şi toamna sunt divisiuni secundare şi tărzie şi caracterul lor posterior explică imprumuturile respective; pe când vara şi iarna, ca noţiuni esenţiale şi primitive, imbracă pretutindenea vestmĕntul naţional şi indigen [1]).

Acest singur exemplu poate da o idee de importanţa etnografică a imprumuturilor lexicale. Ele au o deosebită insemnătate mai ales pentru limba noastră, care a fost explorată până acuma intr'o singură direcţiune, in acea a avutului ei străin, in a capitalului imprumutat, pe când puţine sunt

[1]) Aceeaşi observaţiune s'ar putea face şi in privinţa culorilor: numai albul şi negrul sunt principale, de aceea ele au păstrat ţigăneşte numele primitive (kaló »negru« şi parnó »alb«), pe când numele celorlalte culori au fost imprumutate de la Slavi (zelin, »verde«), Turci (laló »roş«) şi Români (galbăn, albastru). Cf. despre nomenclatura culorilor *Raporturile intre Gramatică şi Logică*, p. 71—73.

ăncă cercetările făcute spre a constata urmele limbei române in vocabularul naţiunilor, cari au venit in atingere cu poporul nostru. Aflarea acestor urme ar forma o reacţiune binefăcĕtoare incontra exagerărilor comise in direcţiune contrară şi ar restabilì intru cătva cumpĕna in transacţiunile culturale ale popoarelor din sud-estul Europei.

Scopul nostru este a atrage deocamdată atenţiunea asupra unui câmp de studii aproape ăncă neexplorat şi a releva puţinele lucrări intreprinse in această nouă direcţiune, incercări, care poartă in sine meritele şi lipsurile primului pas intr'o carieră abia deschisă.

I

Singura lucrare sistematică, ce s'a publicat până astăzi, e monografia d-lui Edelspacher asupra elementelor române in limba maghiară [1]. E mai mult decât probabil, că noue cercetări analoge ar sporì ăncă contingentul; dar ceea ce ne oferă d. Edelspacher e de ajuns pentru a constata influenţa, ce a exercitat-o limba noastră asupra Ungurilor din diferitele provincii ale regatului invecinat. Autorul susţine ce-i drept, că toate sau mai toate imprumuturile de asemenea natură ar fi mărginite la anume localităţi, representănd tot atâtea provincialisme, ce n'au căpătat un drept de cetate in limba literară. Această aserţiune este insă exagerată, de oarece multe din vorbele mai jos enumerate figurează in Dicţionarele maghiare. Dar admiţĕnd-o chiar, aceasta nu scade valoarea lor etnografică, intrucât caracterul lor eminamente popular, fie şi local, e

[1]) A. Edelspacher, *Rumun elemek a magyar nyelven* (Elemente române in limba maghiară) publicat in Revista linguistică a Academiei ungureşti »Nyelvtudománi« vol. XII, Pesta, 1875.— Cf. asupră-i Sayous in *Romania* V, 120 şi Ujfalvy in *Revue de philologie et d'ethnographie* II, 221—222. Schuchardt in studiul sĕu *A magyar nyelv román elemeihez* (asupra elementelor romanice in limba maghiară), publicat in „Magyar Nyelvör« din 1889, p. 385 urm. supune unei analise aprofundate elementele magyaro romane, adică vorbele romanice ce se află in ungureşte (ca buta : span. boto, rom. but butaciu butuc ; ca csonka : ital. cionco, rom. ciung ; ca csámp : it. ciampo, rom. cĭump) şi pe cari le va fi căpătat prin mijlocirea limbei române.

o dovadă indestulătoare despre inriurirea mutuală a ambelor popoare.

Romănismele in limba maghiară sunt importante şi din alt punct de vedere. Pe când aiurea imprumuturile din limba română se mărginesc la o anumită sferă — viaţa pastorală — şi privesc exclusiv lucruri materiale, aci ele ne revelează o serie de noţiuni, cari, afară de ordinea intelectuală şi morală, aparţin cercului intim al familiei şi se ramifică in diferitele domenie ale vieţii sociale.

D. Edelspacher enumĕră 124 de vorbe româneşti intrate in ungureşte, dintre care peste 100 sunt incontestabil de origine românească.

Printre aceste românisme primul loc merită să-l ocupe noţiunile verbale cu atăt mai interesante, cu căt se rapoartă la idei abstracte şi intelectuale.

Astfel sunt:

cine mintye adică ţine minte;

dreptál cu inţeles de »a purta proces« de la drept;

entyinál adică a inchina;

nyekeszil adică a necăjì;

szkepál adică a scăpa;

szokotál adică a socotì: vorba trecù pe deoparte la Unguri, ear pe de alta la Ruteni, la care păstrâ sensul primitiv »a păzì sau ingrijì de vite« (*sokotiti*, pascere). Termenul aparţine probabil sferei pastorale şi ca expresiune ciobănească (Roesler o pune in legătură cu poleo-slavul *skotŭ* »vită şi bani«) fù rĕspăndit el de Români in Ungaria şi Galiţia. In vechea limbă românească *socotesc* avea sensul general »a ingrijì«, aplicat la vite sau la oameni. In Pravila lui Vasile Lupu ciobanul se numeşte »socotitoriul turmei«, ear in a lui Mateiu Basarab (pag. 73) »duhovnicii socotitori de locuri se cheamă« (cf. *pastor* aplicat preoţilor evangelici); dar şi cu sens general in prima Pravilă (p. 7): »de va socotì un om un pom şi-l va creşte«.... Sensul de »numerare sau calculare« a resultat din cel primitiv in urma daraverilor cu cumpĕrarea sau vĕnzarea vitelor şi de la această semnificaţiune materială, care singură trecù la Unguri, s'au tras alte douĕ ideale »a presu-

pune« şi »a reflecta« intocmai precum *samă* (=lat. examen) insemnează totdeodată »număr, socoteală« şi »atenţiune, reflexiune«[1].

szuflál adică a sufla;

şi alte câteva, care apar in composiţiune cu proposiţiuni maghiare, astfel:

besszpurkal adică a spurca (*be*, prep.);

felóprilni adică a oprì (*fel*, prep.);

Apoi vin calităţile şi insuşirile de ordine fisică şi morală:

borbát «sprinten, sirguitor» adică bărbat;

kope «sburdalnic» adică copil (kopely);

muta adică mut;

nérévas «şiret, viclean» adică nărăvaş;

nerod, nyegra «oacheş», *murga* «murg», *rojb* «roib», *roska* «roşcovan» etc., la care se pot adăoga substantivele abstracte ca *gercsáva* adică gâlceavă, *szecsita* «secetă», etc.

Numai un contact intim poate produce imprumuturi de verbe şi de adjective, deoarece o atingere superficială şi trecătoare se manifestă prin introducerea unuĭ număr de substantive dintr'o sferă exclusiv materială. Astfel cu toate că turcismele nu's puţin representate in vocabularul român, ele n'au de inregistrat in limba noastră nici o noţiune intelectuală, nici un verb.

O convieţuire nu mai puţin intimă dovedesc noţiunile luate din cercul familiei ca următoarele:

ficsor adică fecior;

kuszkura adică cuscru;

mósuly «moşul» şi *masa* «moaşă»;

nanás adică nănaş;

nepotya şi *matusza*, acesta din urmă din latinul *amita* cu sufixul *uşă* (=usia): cf cătuşă din catus; *nyirely* «mirele», *nyirásza* «mireasă», *nunta*. *zeszter* «zestre» şi *szurata* «surată», *vé[r]sár* adică ver[i]şoară şi *vérje* «verie, rudenie» ambele de la «văr» din latinul *verus* (sc. consobrinus, de unde

---

[1]) Cf. *Incercarea asupra Semasiologiei limbei române*, p. 190—191.

macedo-rom. *cusurinu*), care, in privinţă semantică, se poate alătura de spaniolul *germano* din germanus (sc. frater).

In urmă vine materialul lexical, care se rapoartă la sferele cele mai variate, la diferitele domenie ale naturei, la ocupaţiuni, la obiecte de prima necesitate.

Relevăm mai intăi pe cele ce aparţin păstoritului:

csoban şi *pakulár* adică păcurar;

col sau ţol, *kacsulya*, *koszok* şi *zabun*;

kaskaval, *urda*, *meringya* «merindă» şi *hodály* adică odaie;

berbecs, *buhay* sau buhaiul, *kecel* «căţel», *kirlan*, *miora* adică mioară etc. şi încă căteva animale, afară de cele pomenite, ca: *cincar* sau ţinţar, *kertica* «cărtiţă», *kurka*, *liliak*, *moca* adică măţă, etc.

La agricultură se rapoartă:

kopács, *kacsán* «cocean», *kapica* «căpiţa», *málé* sau malaiu şi *sémunca* adică sĕmĕnţă.

Apoi căteva plante: *ardél* «ardeiu», *alakor* sau alac, *bisziók* adică busuioc, *gurasztra* «colastră» şi *musacol* adică muşăţel.

La sfirşit inşirăm pur şi simplu pe următoarele de diferite categorii, menţionănd numai pe cele importante:

csercsely «cercel», *csimpolya* «cimpoiu,» *gárd*, *golonc* «glonţ», *kovrics*, *karuka* «căruţă», *ketran* «catran», *kompina* «cumpĕnă», *kurélye*, *limány*, *marfa*, *matász* «matase», *pa*«*lacsinta* plăcintă», *pakura*, *pirkorics* «pricoliciu», *putregály* «putregaiu», *ramasz* adică «rĕmas, rest», *tokány* «tocană», *vápor* adică vapor ş. a.

Negreşit, nu toate aceste romănisme datează din aceeaşi epocă şi cronologia lor se poate intru cătva stabilì după legile fonetice ale limbei maghiare.

Cea mai mare parte dintre romănisme au intrat in ungureşte subt o formă dialectală proprie Banatului. Caracterul dominant al vocalismului bănăţean — muiarea lui *e* — il regăsim in mai toate aceste imprumuturi: cf. mintye, kurelye, meringya (= merindĭe), nepotya, nyegra, nyekezsil etc.

Spiritul limbei ungureşti, ca şi al intregului grup linguistic caracterizat prin armonia vocalică, nu ingădue dubla

consonanţă la inceputul vorbelor şi caută a o evita prin intercalarea unei vocale. Astfel de imprumuturi ca *golonc* (glonţ) sau *palacsinta* (plăcintă) trebue să fie mai vechi decăt verbe ca *trankál* (trăncănesc) sau *szkepál* (scap), cari nu observă această lege fonetică.

Accentul e un criteriu nu mai puţin decisiv pentru epoca imprumuturilor: vorbele cari au păstrat accentul romănesc (ca árdél, pakulár), sunt mai recente decăt cele ce au fost supuse intonaţiunii maghiare, ca alakor, menteni etc.

Mai observăm ăncă, că sonul caracteristic al limbei romăne — *ă* — e redat ungureşte obicĭnuit prin *e*: gercsáva, gergelice (= gărgăriţă), ketran etc.

S'a vĕzut, că ordinele de idei. ce represintă aceste romănisme, sunt indestul de felurite spre a respunde aserţiunii lui Hunfalvy, că vorbele imprumutate de Unguri din romăneşte s'ar referì exclusiv la viaţa pastorală [1]; şi dacă nu ating sfera politică şi religioasă, ele nu sunt mai puţin variate şi caracteristice. De alminterea, Hunfalvy nu face de căt a repeta conclusiunile premature, la cari ajunse Edelspacher in citatul seu studiu. După ce susţine, că «atingerea anterioară a celor două popoare n'a fost aşa de intimă nici aşa de importantă ca astăzi» observă in privinţa calităţii insăşi a vorbelor imprumutate (p. 116), că «ele nu figurează nici in sfera politică şi religioasă nici in genere in sfera factorilor culturali mai inalţi şi că majoritatea romănismelor duc o viaţă nomadă in limba maghiară» [2])

Vocabularul limbei maghiare abia a inceput a fi scru

---

[1]) Hunfalvy. *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, p. 223—225. Vezi şi *Die Ungarn oder Magyaren*, Wien. 1881, p. 67: «Nu găsim in limba ma«ghiară elemente romăne..... Această absenţă de vorbe romăne dovedeşte dar «incontestabil, că dincoace de Tisa şi in Transilvania de astăzi n'a existat Romănismul in secolul IX—XI». Cf. şi Xenopol, *Teoria lui Roesler*, cap. VIII: limba. Adăogăm cu părere de rĕu, că tot ce susţine d. Xenopol in privinţa romănismelor din limba maghĭară e lipsit de orice bază ştiinţifică.

[2]) Traducerea acestor conclusiuni mi-a făcut-o d. Simion Măndrescu, unul din foştii mei elevi, care prepară o lucrare specială asupra maghiarismelor in limba romănă.

tat din acest punct de vedere. El reservă probabil constatări ulterioare, cari vor infirma niște aserțiuni atăt de generale. De această natură sunt de pildă ingenioasele observațiuni ale d-lui Hasdeu cu privire la originea cuvintelor *măntuesc* (= lat. mantum: cf. scap din capa «manta)» și *alac* din Magnum Etymologicum. Atari cercetări vor revendica in favoarea limbei romăne o serie de vorbe considerate ca maghiarisme și cari figurează sub această rubrică in Dicționarul lui Cihac.

Aci ar fi locul să vorbim și despre Sașii din Transilvania, cari au dus un traiu secular impreună cu Romănii, așa că multe din credințele lor se regăsesc la Sași[1]. Dialectul lor german trebue să conție de asemenea urmele acestei convietuiri. N'avem insă nici o știre in această privință.

II

Toți etnografii au relevat puterea de resistență a Romănilor. Nici unul din popoarele invecinate n'a putut să-i absoarbă; din contră, creșterea lor e constantă și in paguba elementului străin. Ei sunt inzestrați c'o forță rară de expansiune, mulțumită ocupațiunii lor de căpetenie — păstoritul. Ca ciobani, Romănii pribegeau din pășune in pășune și acestei porniri ii datorește poporul nostru marea sa expansiune intre Marea Adriatică și Marea Neagră. Pe lăngă creșterea vitelor se adaogă facerea brănzei și negoțul caravanelor (*turma* cu sens de «caravană» in Serbia și Muntenegru): vorba *brănză* (sub forma *brença* «caseus valachicus» intr'un document ragusan din 1357) și aproape intreaga terminologie ciobănească s'a imprăștiat in munții Carpați și in țările invecinate prin migrațiunile Romănilor in Alpii Dalmației și in Carpați.

Această migrațiune, incepĕnd ăncă din secolul al XII-lea, porni in douĕ direcțiuni opuse.

Una pĕtrunse mai intăi in Serbia și de aci spre Nord

[1] In basmele săsești culese de Haltrich *Deutsche Volksmärchen aus dem Sachsenlande*, 4 ed. Wien, 1885 se află multe de origine romănească.

in ţările locuite de Croaţi până la Triest, lăsând in urma lor diferite colonii (ca in Istria orientală şi in insula Veglia), cari până astăzi, deşi slavizate, dovedesc prin limbă originea lor românească.

Alta apucâ spre Nord-estul Europei şi infiinţâ in Galiţia un şir de colonii numite «româneşti» (Woloska, Walachowka, Wolochy), care isolate, se contopire cu Ruteni, dar lăsarĕ despre existenţa lor urme in toponimia Galiţiei, in graiul Rutenilor, in costumul şi in datinile Huţeanilor.

Miklosich urmăreşte intr'o importantă monografie, căreia ii datorim şi datele de mai sus, aceste migraţiuni pe deoparte in Istria, Croaţia şi Serbia, ear pe de alta in Galiţia, Polonia, Rusia meridională, apoi in ţara Cehilor, Moravilor şi Slovacilor [1]).

Grupăm in tabloul următor elementele ciobăneşti imprumutate din terminologia românească şi cari sunt comune mai tuturor popoarelor slave sau slavizate:

bacza «baciu«, la Poloni; bača, la Moravi şi Slovaci;

brença, la Serbi; bryndza, la Ruteni; brendza, la Poloni; brynza la Slovaci;

dêli «deal», la Serbi; dil, la Ruteni; dêl, la Slovaci ca nume de munte, precum «magura» in Galiţia;

frula «fluer», la Serbi; fujara, la Ruteni; flojara, la Huţeani; fujarka, la Poloni;

glag «cheag», la Moravi; glieg, la Ruteni; klag, la Poloni;

merinde, la Ruteni, merenda la Slovaci;

putera «vas de făcut brănză» (= putină), la Ruteni; putyra, la Poloni şi Slovaci: cf. gielata (la Poloni) şi geleta (la Slovaci) din «găleată;

struga «cireadă mare» (= strungă) la Serbi; strunga, la Slovaci;

taystra «traistă», la Ruteni; taneystra, la Slovaci,

[1]) Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen*. Wien, 1880.

turma «caravană» la Serbi şi Ruteni; turma «turmă» la Poloni; turmar «cărăuş» in Croaţia;

urda, la Ruteni; horda, la Poloni; urda, la Slovaci;

vatra, la Slovaci; watra, la Poloni; vatra «foc» (cf. lat. focus) la Ruteni (vaterka «vatră»);

ćentiža «jântiţă», la Ruteni; żenczyca, la Poloni; zinčica, la Slovaci.

Afară de nomenclatura pastorală comună mai avem de inregistrat urmele isolate lăsate de Români in vocabularul acestor popoare.

In limba serbă: bešika, balega (cf. bale), katun (katunar, katunište) «regio pastoria», kukuta, klisura, kustura, strimtoare» (= clausura), faca «faţă», lušija «leşie», urlati «urlu» etc.

In limba slovacă: drac «balaur»; cf. moldanky, «bucĭum» (= moldovenesc) etc.

In limba ruteană: arhat (= argat) «lucrător cu luntrile de pescari», cara şi carina «ţară, ţarină», dzer «zer», korkobeć «curcubeu», malaj, part «noroc» (= parte), sap «sapă», sokotiti «pasc» (= socotesc), trembyta «trâmbiţa», vatah, żenepyn «şneapăn»; — buna, bunyka; moşa moşul, muşia (la Rutenii din Bucuvina); — bowhar «boar», bukata, cara «gloată» (= ţară), facarnyj «făţarnic», fijin «fin», foja «cracă» (= foaie), folos, frembija «frânghie», harmasar, kapestra, karuca «căruţă», kiptari «pieptar», lew «leu», lok, malaj şi mamalyga, putere «putere» (puternyi «puternic»), putnĭa (=putină) «vas de lemn pentru adăpat caii», rypa, samanaty «a sĕmĕna», stympyrati, tjar «chiar», urytnyi «urit», ware «oare», venit «folos» [1]).

Cum se vede, elementele româneşti din ruteana sunt importante şi numeroase. Ele de sigur ar putea fi considerabil sporite exploatându-se in această privinţă colecţiunea etnografică intreprinsă de societatea geografică rusă, care a trimis,

[1]) Pe lângă aceste elemente lexicale nume de munţi, păduri şi riuri in Galiţia: ca Măgura, Negrowa, Lungul, Rotundul, Kapul; şi nume de sate: ca Akryszory, Ferescul, Strymba etc. culese de Kalužnjacki ap. Miklosich, *Wanderungen*, p. 25 urm.

acum 20 de ani, o misiune ştiinţifică dirijată de Ciubinski pentru explorarea teritoriului rutean. Lucrările (Trudy) aŭ inceput s'apară de la 1872 şi imbrăţişează intregul material etnografico-statistic a regiunii meridionale a Rusiei. Această publicaţiune intr'adevĕr monumentală este de o importanţă capitală şi pentru folklorul român.

Dintre popoarele slave, nici unul n'a venit cu Românii in atingere mai intimă şi mai indelungată ca Bulgarii. Această limbă trebue să fie foarte bogată in romănisme din diferite epoce; din nenorocire vocabularul bulgar n'a fost ăncă nici măcar codificat, necum supus unei cercetări ştiinţifice. Vom face dar numai căteva indicaţiuni culese din monografia lui Miklosich asupra vorbelor străine in limbile slavice [1]:

Cer (cerrus), disagi, kapacına, kapistra (la boi), karuca şi karucar, furka şi furkulica, guša, leğa «credinţă», lišija, maj (adv.), masa, palarija, plačinta, porta, pazitor, puj şi puika etc.

Şi mai săraci in informaţiuni ne află faţă cu limba albaneză şi neogreacă, asupra cărora limba noastră — in special dialectul macedo-român — a trebuit să influenţeze prin indelungul contact al elementului romănesc cu aceste popoare. Asupra acestui punct important n'avem nici măcar o simplă indicaţiune. [2])

Spre a termina cu popoarele din peninsula balcanică, ar

---

[1]) Miklosich, *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Wien, 1867. — Cf. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*. p. 115, unde se citează de asemenea căteva romănisme. Intr'un articol «le mécanisme gramatical peut-il s'emprunter?» publicat de Bréal in *Mémoires de la Société de Linguistique*, vol. VIII. 2. 191—192 (1890) Möhl adaogă căteva exemple instructive din bulgăreşte. El identifică, după Miklosich, unele colective bulgare cu desinenţa pluralului romănesc in *-uri*, şi raportă vocativele sĕrbo-bulgare in *-le* la vocativele romănești intrebuinţate cu articol ca *omu-le!*

[2]) D. Erbiceanu, in *Cronicarii greci* (Buc. 1888), p. XII notă, pomeneşte căteva romănisme in limba neogreacă (ca *τζάρα, μοινσία* etc.), dar uită că acestea aparţin stilului cronicarilor, ear nicidecum limbei greceşti. Aceasta e atăt de adevĕrat, că vistierul Stavrinos insoţeşte poema-i despre isprăvile lui Mihaiu Viteazul (cf. Legrand, Recueil de poëmes historiques en grec vulgaire. Paris, 1877) c'un mic vocabular de «*λόγια Βλαχικά*» ca *Δόμνα* (*ἡ γυναῖκα τοῦ ἀφεντὸς τῆς Βλαχίας*), *Καλαράσιδες* (*Καβαλλαρία*), *Μπουκάτια* (= bucate «avere»), *Τζάρα* (*ὅλη ἡ ἐπαρχία τῆς Βλαχίας*) etc.

trebuì să pomenim ceva şi despre romănisme in limba turcă; dar nici aci nu suntem mai norocoşi şi cu toate că există o scurtă monografie despre elementele slave, maghiare şi romăne in vocabularul turcesc—ultima lucrare a lui Miklosich— ea e cu totul imperfectă şi abia atinge chestiunea. Ca o curiositate relevăm faptul, că autorul ei n'a putut descoperì decăt un singur cuvĕnt romănesc in limba turcă — *masa* — ce-l regăsim la Sĕrbi şi la Bulgari. [1])

III

Ne-a mai rĕmas să vorbim despre trei popoare, cari de secole trăesc pe solul patriei noastre şi ale căror vicisitudini istorice presentă o analogie isbitoare: Armeni, Evrei şi Ţigani. Căteşi trele ale lor idiome au fost influenţate de limba română, dar in proporţiuni neegale, ce corespund probabil stării sociale şi intelectuale a fiecăruia din aceste popoare. Le vom cerceta treptat după gradul acestei influenţe.

Ţiganii au incercat o inriurire covirşitoare şi Romănia, fiind unul din principalele popasuri ale acestui neam pribeag inainte de a se fi rĕspăndit in Europa, idioma lor este ca şi imbibată de elemente romăneşti. Şi acest capital lexical ei l-au purtat cu dinşii in lungile lor colindări prin toate ţările europene. Intr'o lucrare capitală, Miklosich urmăreşte aceste cutreerări ale graiului ţigănesc dealungul Europei şi constată că unele romănisme definitiv intrate in limba Romilor (çum se numesc ei insişi), au fost transportate pănă la punctul extrem al migraţiunii Ţiganilor in Europa, pănă in Spania. Intr'adevĕr, in sub dialectul ţigano-spaniol regăsim vorbe ca *ceriu*. *iert*, *lume*, *plaiu* şi altele de aceeaşi importanţă semantică. [2])

După materialele adunate de ilustrul slavist ne vom incerca a da o idee de importanţa imprumuturilor ţigăneşti, alegĕnd cu preferinţă colecţiunile lexicale făcute in provinciile odinioară romăneşti, Basarabia şi Bucovina.

---

[1]) Miklosich, *Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschatze*. Wien, 1889.

[2]) Miklosich, *Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europa's*. Wien, 1872—78, vol. II, p. 42 şi passim.

Aceste imprumuturi pot fi grupate după următoarele categorii :

Corpuri şi fenomene cosmice : cerĭu, ste, curcubâŭ, nourĭ, aĭer, roŭ(ă), fulgerilĭ, tunilĭ (tunet), untunerecu (cf. galbăn, albastru);

din sfera politică şi militară : ympyratu şi ympyrateasa, moşiya, ryzboiŭ şi bataliya, oaste şi oştean, oraş şi cetatea, turnu, săjata;

din sfera religioasă : pomana şi bodaprostia (cu sens de «jertfă»), nunta etc.;

nume de animale : leŭ, şerb (cerb), momiţă, măţă, şoricu; gultúru (vultur), raţa, cocostîrc; broasca, scoica, topărlă (şopirlă);

noţiuni relative la timp : primavara, toamna, dimineaţa, tărziu, sadauna (tadauna = totd.), pe urmă, lung, des, scurt etc. precum şi numele unor zile ale sĕptĕmănii ca luyi (=luni) şi numeralul cincizeci;

noţiuni privitoare la spaţiu : cămp, munte (cu sens de «stăncă»), plaiu «munte», marea, lac, păriu, izvor, golbură (holbură), mal, iezatură etc.;

unelte indispensabile Ţiganului : amnariu, iasca, lyulyaoă, coasă, tocilă, pucĭoas, zmoală etc.

Vorbe române cu sufixe ţigăneştĭ şi anume :

adjectivele luminimĭ «luminos», ascuţin «ascuţit»; substantivele : judekesáu «judecător», ymprejuralesco «imprejurime»; verbele : judekin, «judec», bukurisailem «mĕ bucur», tristosem «mĕ intristez» etc.

Toate acestea intr'o listă de 80 de vorbe peste tot. Nu mai din formula ţigănească a Tatălui nostru, aşa cum ea sună in Bucovina, relevăm urmatoarele romănisme şi locuţiuni intregi romăneşti . cerĭ, sfiinţit, impărăţia, pe, voya, yertesar, în kale de ispită...

Dar influenţa nu se mărgineşte numai la vocabular, ci Ţiganul a ştiut a-şi insuşi modul de a vedea şi de a cugeta al Romănului. Basmele şi căntecele ţigăneşti culese in Bucovina şi publicate de Miklosich (in vol. IV), conţin motive şi forme romăneşti. Intăiul basm e intitulat «înşărăte mărgăritarĭ»

şi incepe cu «duĭ sfeţĭ (=feţi) logofeţĭ»; in cel d'al doilea figurează eroii legendari Parau-kaşt şi Parau-ol-barĭ, o traducere literară după «Frănge-lemne şi Sfarmă-peatră», şi Zinele ca genii rele femeeşti; cel d'al patrulea intitulat «Năsdrăvanu» reproduce formula iniţială a basmului romănesc: phenem ka sas ek împăratu «spun că era un impărat (= cică era un...)»; cel d'al zecelea, e intitulat «Petri Fet-frumos».

In fine, ca o ultimă analogie, eroul cunoscutei legende despre mănăstirea Argeşului poartă şi la Ţiganii din Turcia (Miklosich III, 12) numele de *Manole*, dar acolo e vorbă de un pod ca şi in tradiţiunea greacă. In nici una insă din tradiţiunile respective la celelalte popoare nu figurează un meşter cu numele de Manole. [1]

Dincontră, Ţiganii, din causa stării lor degradate, n'au transmis vocabularului român decăt un numĕr infim [2] de vorbe şi acestea denoată in special insuşiri nefavorabile.

Atari ţiganisme sunt:

čĭurdesc in loc de «fur» aplicat in special Ţiganilor: din čorao «fur», la participiu *čordo*, de unde verbul romănesc;

---

[1] Vezi studiul meu *Legenda meşterului Manole la Grecii moderni* in Convorbiri lit. XXII, 669—482.

[2] Curat absurde şi fantastice sunt următoarele aserţiuni făcute de străini in această privinţă. Un oarecare Kohl (ap. Pott «Zigeuner» I, p. VII nota) pretinde despre Romănii din Transilvania, că dinşii, avĕnd mai mult a face cu Ţigani, au imprumutat de la ei o mulţime de vorbe pentru lucruri şi fapte necuviincioase». Ear cunoscutul ţiganist francez Bataillard (in «Les derniers travaux relatifs aux Bohémiens dans l'Europe orientale» in *Revue critique* din 1870, II, 191—218) susţine la p. 179 nota: «Un roumain très intelligent m'assure (observation fort importante si elle se vérifie pleinement) que tous les termes de métier en roumain, sauf innovations récentes bien entendu, sont empruntés au bohémien». E de prisos a adăoga, că nici unul nici altul nu citează vr'o probă — din motivul că o atare nu există. Nu mai puţin absurde sunt cele scrise de Baronzi (Limba română şi tradiţiunile ei, p. 21) despre ţiganisme in romăneşte. Este adevĕrat insă că ţigăneasca formează un contingeni important in limba cărăitorilor din Romănia ca in graiul hoţilor din intreaga Europă: vorbe hoţeşti ca *gagiú* «stăpăn», *mol(ete)* «vin» sau *love(le)* «bani» sunt de această origine; cf. Hasdeu, *Principie de linguistică*, p. 44.

calâu «găde» din *kaló* «negru, ţigan»: calăii recrutându-se mai ales dintre Ţigani;

benga «drac», vorbă familiară cu deosebire in Moldova, de la benga, numele ţigănesc al diavolului;

barós «ciocan mare şi greu»: vorbă ţigănească din *baró* «mare» etc.

Mai adăogăm şi sufixul adjectival ţigănesc *enghero* (cf. *herongero* din *hero* «coapsă»), care s'anină la unele vorbe spre a le da o infăţişare ridiculă: suflengheru (suflet), fofengheru (luceafărul dimineţei), bostromengheru (originea şi insemnarea obscure) etc.

De aceeaşi origine sunt in sfirşit vorbele: *rudar* «ţigan aurar», *dirvar* «ţigan lemnar», *puradeu* «prunc de ţigan» (cf. *danciu* şi *dănciucu*), *tanana* «joc ţigănese», *şandrama*.... pe când, dincontra, expresiuni relative la viaţa ţigănească (ca sălaş, şatră, lae, vatră, giude, vătaf, bulubaşa etc.) au pĕtruns din româneşte in graiul Romilor.

Sub-dialectul evreo german din România a imprumutat de asemenea o serie de românisme foarte intrebuinţate şi cari in majoritatea casurilor nu posed echivalente germane. Din punctul de vedere fonetic sonul caracteristic *oa* se reduce in evreo-germana la *o*, iar silabele *că* şi *gă* se resolvă in *ke* şi *ghe* (ca şi in ungureşte).

Verbelor române li se anină desinenţe germane: skap-en «a scăpa» (skap-e, skap-est, skap-et...) etc.

Termeni importanţi ca primăvară şi toamnă (tomnă), ca nepot, ţăran (cu pluralul germanisat: ţăren-er) au intrat definitiv in acest graiu, ca şi numele animalelor: ariciu, berbec, cioară (cora), maimuţ(ă), măgar, broască (broske) etc.

Căţiva termeni de grădinărie ca: porumb sau popuşoiu, caisă şi zarzără, dude, pepene şi strugur, coajă (koje) şi sĕmĕnţă etc.

Şi următoarele pentru noţiuni de diferite categorii: bordei, căntar (kánter, cu accentul germanic), cleşte, crai «desfrănat», dram (drēm din dräm, cu umlaut), dulap, gărlă (gherlă), han (diminutiv germanic: chändl), labă, magazie, moşie, oca

(ókă), perdea (pardé), potcoavă (potkovă), şanţ, talpă, tavă, tavan, vatră etc. [1])

In fine Armenii, cari se aşezarĕ in Moldova încă inainte de secolul al XIV-lea, nu s'au putut sustrage nici dinşii unei influenţe seculare, cu toate că ea nu trebue să fie considerabilă din causa caracterului exclusiv şi al traiului isolat al acestui neam. Aceasta explică şi lipsa desăvirşită a armenismelor in limba română. Dim potrivă, in limba armeană au intrat mai multe românisme, cum o constată profesorul Hanusz intr'un studiu despre graiul Armenilor din Galiţia.

Cele mai multe dintr'insele aparţin regnului animal: berbegĭ, cerb, gĭunc, ĭepur, kokoveika, mundzul, māţa.

Importante 's verbele admise numai sub forma lor participială in unire cu un auxiliar armean: ferit şi grăbit (+ilalú); oprit, păzit, scăpărat şi suferit (+ anelú);— şi cele căteva adjective: urît, vestit, sgrăcit...

Armean era la noi odinioară sinonim cu negustor, comerciul fiind ocupaţiunea principală a Armenilor. E interesant a regăsì in graiul lor căţiva termeni comerciali ca: negustor, bolt(ă), bani.... apoi expresiuni ca: domna, curtan (= curtean), cumnat, giuruit, făgăduealā...

In fine, seria de vorbe: arutúr (= arătură), brad, fag, giug, ghindă, krangă, butúk; dzer (= zer), malaiu, samakis; koma, pintin, karar (= cărare), porta, prund, parav (= pĕrău), furculiţă, năma (= numai)... [2])

Aceste insemnări răpezi asupra elementelor române in limbile străine presentă un mare interes etnologic şi asemenea studii vor contribuì la o mai dreaptă apreciare a influenţei, ce a exercitat-o limba română asupra idiomelor invecinate şi asupra graiurilor, cari trăesc in mijiocul ei. Când se va trage

---

[1]) Mai pe larg despre aceasta in al meu *Studiu dialectologic asupra graiului evreo-german*. Bucureşti, 1889 p. 75—78.

[2]) Hanusz, *Sur la langue des Arméniens polonais*. Cracovie, 1886, citat şi reprodus după d. Hasdeu «Armenii in România» in *Revista Nouă*, An. III (1890), p. 128 — 135.

bilanţul general al imprumuturilor etnice, se va vedea că spiritul român n'a fost nici mai puţin darnic in bogăţia sa, nici mai puţin larg in puternica-i expansiune ca popoarele, cari au isbutit a-şi afirma individualitatea şi a lăsa urme insemnate in evoluţiunea sa istorică.

LAZĂR ŞĂINEANU.

ORLA[1]

(POEMĂ IN TREI CÂNTURI)

in genul lui Ossian

CÂNTUL 3.

(Sfirşit)

Fingal, regele din Morven cel mai tare 'ntre viteji
Se apropie de ţĕrmuri, se coboară, pune streji,
Eară oastea şi-o aşază măndră peste culmi şi văi,
Lăngă el s'adună sprinteni, falnici căpitanii sĕi,
Eară cetele din Erin ruşinate, fugărite
Es din peşteri şi din codri earăş reinsufleţite;
Insă 'n pieptul lor nădejdea şi ruşinea crunt se ceartă
Cum vor da ei ochi cu Fingal, dacă cinstea lor e moartă?

* * *

Swaran regele de ghiaţă de mănie e cuprins
Si se'ntunecă de teama, care 'n oastea lui s'a'ntins;
Auzind cum Fingal chiamă pe cetaşii din Erin
Se'ngrozesc şi se frămĕntă toţi copii din Loclin.
A sosit Fingal, işi zice fiecare plin de spaimă,
Căci pĕtrunşi se simt in suflet de a numelui sĕu faimă;
A sosit nenvinsul rege, ear mănia lui cumplită
Numai zioa o aşteaptă să-i sfărame 'ntr'o clipită.
Trece 'ntunecat prin rănduri Swaran, regele de ghiaţă
Aşăzăndu-şi toată oastea pe colinele din faţă
Si-i indeamnă şi i aţiţă aducĕndu-le aminte
De străbuna vitejie şi de lupta din nainte,

[1] Vezi Conv. Lit. No. 1, din 1892.

Eară ochii-i scănteiază de mănie şi de ură,
Să stĕrpească toţi vrăjmaşii căpitanilor se jură,
Şi cu lancea lui pămĕntul il loveşte cu necaz.
Mare-i sufletul lui Swaran, tare-i braţul sĕu viteaz!
Insă numele lui Fingal n'are 'n lume o păreche,
El e steaoa vitejiei şi lumina lui e veche!

* * *

Eată vine-un bard şi ţine ridicat'o creangă 'n mănă.
Fruntea regelui de ghiaţă de odată se 'nsenină.
— Fingal cere de la mine pace-acum nu e aşa?
«Te trimite după pace, pacea de la noi o vrea?
«Braţul i-a slăbit acuma anii cu al lor ingheţ.
— Anii a 'ntărit pe Fingal! strigă solu-atunci măreţ,
«El te'ntreabă numai, Swaran, dacă gloriosu-i nume,
«Care-a stins atătea faime de eroi vestiţi in lume
«Nu te-ndeamnă şi pe tine lui acum să te supui;
— *Căci amar de cei ce'nfruntă braţul şi mănia lui!*
— Să-mi plec capul, nici odată! — strigă Swaran furios
«Ear in peptul lui necazul clocoteşte furtunos. —
«Fingal vrea să-mi plec genunchii, inaintea cui să-i plec?
«Mergi şi-i spune că chiar astăzi pe trufia-i o să trec!
«Numele-i e prea povarnic, trupu-i şubred se'ncovoae
«Şi sub anii ce-l apasă şi sub glorie se'ndoae!

* * *

«Orla, stringe imprejuru-ţi iute cetele viteze
«Şi de-a stinga-mi spada-ţi lungă pe vrăjmaşi să mi-i răteze,
«Braţul meu va da la dreapta cruda pildă săngeroasă!
«Şi trecĕnd tot inainte vom lăsa pustiu pămĕntul;
«Unde-om trece noi vrăjmaşii iute şi-or găsi mormĕntul!
«Ear cănd noaptea şi-o intinde peste toate 'mpĕrăţia
«Aprinzĕndu-şi printre nuori inroşită sus făclia,
«Atunci vĕduvele-or trece despletite pe coline,
«Apăsate de durere, inecate de suspine!
Eată, Swaran işi ridică braţu'n sus strigănd trufaş,
Spre vălceaoa coperită de-ai Erinului ostaşi

— Ia uitaţi-vĕ pe culme! vin femei, copii la rănd
Să-şi mai vaz'odată soţii şi părinţii, vin plăngĕnd!
Cei din Morven ce sosirĕ azi cu Fingal să ne'nfrunte
Şi-or găsì ca cei din Erin umbrei lor spre nori o punte!
Eară trupul lor aicea e ursit pe loc să cadă,
Să rĕmăe de ospeţe lacomilor lupi de pradă.
Şi copii lor, şi mume şi soţiile iubite,
In zadar pe drumul mării or privì mereu dorite!

* * *

Lupta'ncepe... Precum vĕnturi se răped vijelioase
Dinspre patru părţi a lumii in vĕsduhuri neguroase,
Precum trăsnetul vueşte din prăpăstii in prăpăstii
Despicănd inalţii arbori, năruiţi din virful coastii
Peste stincile enorme in adăncuri rĕsturnate,
Astfel se răped la luptă oştile invierşunate;
Ear a soarelui lumină de săgeţi e 'ntunecată
Şi sub umbra fioroasă ţipă moartea 'nfricoşată;
In vĕsduhul gros ca noaptea gemete de suferinţă
Se amestecă şi luptă cu strigări de biruinţă.
Paloşul prin aer trece ca o diră lucitoare,
Care piere ca şi urma unei stele căzĕtoare,
Insemnănd acolo locul unde-o viaţă 'n veci se stinge.
Ear cele mai dese urme rumenite in foc de sănge
Sabia nemilostivă a lui Orla le 'nsemnează
Pe cănd glasul de durere al rĕpusului urmează
Orbitoarea ei lumină, dănd de ştire la vrăşmaş
Că s'a abătut din cale-i dintre ei cel mai trufaş.
Ia priviţi acum la Morar cel cu ochii mari, viteji
Cum s'asvirle printre rănduri, pe nisipuri un virtej
Ear din faţa lui s'abate tot ce'n cale-i se aţine;
Lung e şirul de cadavre care'n urmă ii rĕmăne!
Cel străpuns spre el intoarce atunci ultima-i privire,
Ochii lui sunt plini de ură, de-o fieroasă rătăcire;
Eară gura lui căscată in convulsiile morţii
Un blăstem cumplit asvirle ucigaşului şi sorţii;

Şi căzut, răzmat pe o mănă, biruit de asprul chin,
Intr'o ultimă cădere işi dă ultimul suspin.

* * *

Morar vede'n depărtare printre cetele rărite
Fraţii lui cum trec in cărduri spăimăntate, fugărite
Ear in urma lor pe Orla de o dată il zăreşte.....
Plin de dorul rĕsbunării inspre el se năpusteşte...
L'a vĕzut acum şi Orla, intr'o fugă se ajung,
Dar rĕmén o clipă'n faţă şi cu ochii se străpung.....
Ura i-a chemat să lupte; ce-i opreşte să nu'nceapă?
Flacările-ameninţării setea urii o adapă?

. . . .

Doue valuri uriaşe peste larg de mări cănd vin,
Năpustite fie-care de un vĕnt de-al seu străin,
După ce-au sorbit in cale mii de valuri intilnite,
Cănd aproape să se'nfrunte par'că stau incremenite.
Astfel fruntea lor se'nalţă măndră ş'ameninţătoare
Mĕsurăndu-se cu ochii de la creştet la picioare.
Frica morţii nu-i opreşte, ci cumplita lor trufie:
Cine din această luptă biruitul o să fie?
Pentru cine soarta ţine nimbul de biruitor?
Astfel işi şoptesc vitejii tăinuit in mintea lor.
Insă trăsnetul n'aşteaptă mult a norilor sclipiri
Săbiile răpezite varsă flacări in isbiri;
Scurtă-i lupta: Morar cade ca un leu sărind orbit
Peste fierul ce s'arată printre umeri inroşit.
Eară glasul lui rosteşte: — Orla, tată mieu de moarte
Pentru glorie'n rĕsboaie a avut măreaţă parte,
Lunga lance a lui Trenmor l'a străpuns; pe mine-acum
Spada voastră săngeroasă m'a trimis pe-acelaş drum,
Pe un plaiu de unde nimeni indărăt nu mai revine.
Orla, un copil pe lume am, ear tu ai ca şi mine
Numai unul. Neamul vostru ne a fost fatal mereu.
Păn acuma toţi străbunii mi-au căzut şi cad şi eu.
Insă steaoa casei voastre de acuma se va stinge,
Rana mea pe focu-i varsă cel din urmă pic de sănge

Ochii mei, deacuma'n pace, liniştit ii pot inchide;
Rĕsbunarea casei noastre printre neguri imi suride,
Glorios imi vĕd copilul, glorios şi plin de viaţă,
Pe vlăstarul casei voastre il vĕz rece printre ceaţă.
Astfel zise el şi glasu-i se opreşte inecat,
Insă Orla inainte trece atuncea'ntunecat.
Peste frunte-i nori s'adună, ear in ochiu-i negre gănduri,
Subt a profeţiei noapte se strecoară rănduri-rănduri.
Dar trezit e de odată din a găndului durere,
Căci pe Swaran il zăreşte cum se sbate şi cum piere,
De un zid incins cum luptă, in genunchi căzut slăbit,
Căutănd să pue stavili celor ce l'au ocolit.
Insuş Fingal e aproape, poruncind să ia pe'nvins
După ce-l rănise insuş, şi să-l ducă'n corturi prins.

* * *

Fiii mărilor se luptă dejnădejduiţi cumplit,
Ear din peptul lor puterea şi avĕntul au pierit.
Orla caută să rupă zidul care-i stă in faţă
Şi pe mulţi cu lancea lungă ii rĕstoarnă fără viaţă.
Sub lovirile-i mortale cade Ryno plin de sănge
Şi Fingal pe cel mai tenĕr dintre fiii sei va plănge.
Fiana, inzadar pe Ryno il vei mai chema deacuma!
Numai umbra lui iubită ţi-o respunde'n vise numa:
Cănd pe marginile Lorii vei dormì sub un anin
El va luneca pe-o rază peste fragedul teu sin,
Ear tu-l vei simţì aproape cum s'apleacă să-ţi vorbească;
Dar cănd ii deschide ochii n'o mai sta să te privească,
Umbra lui ca şi un nour ce-i gonit topit de vĕnt
O perì făr de urmă depe jalnicul pămĕnt!

* * *

Orla sare mai departe, făr de scut inaintează
Şi cu spada'nsăngerată tot loveşte şi rătează,
Vezi aci un cerc in juru-i năvălind ca să-l doboare
Şi'ntr'o clipă numai unul, singur Orla stă'n picioare....

Dar deodată se opreşte... stă pe loc inţepenit...
Spada-i a picat.... şi măna peste piept şi-a sprijinit,
Ochii sunt ţintiţi nainte turburi, rătăciţi de chin
Pieptul lui străpuns se saltă isbucnind intr'un suspin.

. . . .

Soarele s'arat' atuncea poleind intinsa mare
Şi pe faţa lui o rază se strecoară călĕtoare,
Chipul i se 'nseninează, ochi 'n stins par' că zimbesc...
Cine ştie-ai lui acuma dornici spre apus privesc,
Ear privirea lor şi găndul călĕtor pe-aceeaşi rază
E surisul măngăerii care faţa-i luminează!
Soarele-a apus... ear Orla apoi cade lung şi greu

. . . .

O puternică mugire saltă'n sus din jurul sĕu.
Cei din Morven o'nălţarĕ cătră ceru'ntunecat
Şi de glasul lor vĕsduhul par' că s'a cutremurat,
Ear cu el se 'nalţă'n pripă temerea cu ochi sticloşi
Şi ţipănd se duce'n aer cătră corbii lenevoşi,
Cari croncănesc deasupra din aripi bătĕnd domol
Şi le turbură gonindu-i nencetatul lor ocol.
Orla-i mort şi frica stinsă din armia vrăşmăşească
Fii mărilor cu spaimă fug scăparea să-şi găsească
Şi cu toţi năuci aleargă... unde?... niminea nu ştie,
Căci la urm' a fost tăcută faţa mării şi pustie!

* * *

Este noapte... luna trece pe-Oceanul cel senin
Ce-şi inalţă balta largă peste pacĭnicul Erin
E tăcere adăncă'n vale, nici o frunză nu şopteşte
Ear natura adormită par' că tăinuit zimbeşte,
Un suris profund şi vecĭnic, enigmatic, nepĕtruns
In a cărui adăncime inţelesul e ascuns.

Şed mormintele 'nşirate in poiana 'nţelenită
Au crescut pe ele erburi, ederă a fost sădită,
Morţii odihnesc aicea sub cearşaful de pămĕnt,
Fie viscol, fie vară, somnu-i pacĭnic in mormĕnt!

Colo sub cea peatră sură zace Orla adormit
Acolo e locu'n care moartea braţul i-a oprit,
Acolo-i scăpâ din mănă paloşul ucigĕtor.
Ear aproape doarme Ryno lăng' al sĕu invingĕtor;
Fingal i-a 'ngropat alături pe aceşti viteji de frunte,
Intre cari moartea puse a prieteniei punte.

Ascultaţi... acum un căntec de departe-aicea vine,
Insă ochii mei pe nimeni nu zăresc peste coline.
Dar in razele de lună, uite-acum, de către mare
Ca un nour alb ce trece dus pe cer de-o dulce boare
Vĕz departe peste culme cum o umbră lin pluteşte
Ochiul meu cătănd in zare de abea o desluşeşte
De-un val mlădios de raze, glasul tănguelnic vine
Călĕtor cu ea odată peste naltele coline.
Eată, s'a oprit din cale-i, stă cu ochii pe-un mormĕnt
Şi-i frumoasă ca un căntec de departe-adus de vĕnt.
Apoi cade in genunche, cu evlavie sărută
Edera şi iarba naltă dintr'un sin iubit crescută.
Spre-un nor işi indreaptă ochii ei ş'acolo cată
Să mai vază chipul măndru al iubitului odată.[1])
Peste chipul ei lumina cade dulce şi tihnită
Arătănd o fată blondă cu privirea obidită.
E logodnica lui Ryno, e fecioara lui Ullin.
Ea să uită drept in nour şi suspin după suspin
Tot mai des săltăndu-i pieptul se prefac intr'o căntare
Tristă ca un glas de moarte, blăndă ca un vis de mare.

---

[1]) Popoarele caledonice credeau că sufletele celor morţi li se pot arăta pe nori.

Orla doarme singuratic sub a razelor cunună,
Vĕntul vine dinspre ţĕrmuri şi prin frunze'ncet ii sună
Eară iarba depe groapă-i aplecăndu-se de boare
Par' c'a tresărit trezită de un dor de peste mare.
Jalea celor ce l'ar plănge a murit peste-Ocean,
Căci din neamul lui rĕmas'a doar copilul cel orfan.

N. I. BASILESCU.

PSICHOLOGIA STILULUI

Ē in general admis in psichologie, că sensaţiile sunt fenomene psichice simple, ear sentimentele fenomene psichice complecse, şi că şi unele şi altele variază ca intensitate. Odată insă necesitatea de a reduce la unitate fenomenele ce compun domeniul ei satisfăcută, psichologia, preocupată azi mai ales de a se organiza şi de a-şi asigura temelii ştiinţifice incontestabile, părăseşte această chestiune, a cărei mai de aproape lămurire e departe de a fi indiferentă pentru artă. Obscuritatea care invălue ăncă cele mai multe probleme estetice, variabilitatea şi nesiguranţa interpretărilor propuse, vin poate tocmai din causă că elementele de căpetenie, materialul psichic fundamental al artei, — sentimentele, sunt ăncă puţin cunoscute in alcătuirea lor *internă*, şi prin urmare şi in modificările *externe*, pe care le incearcă in expresie. O teorie a stilului nu se poate, socotesc, intemeia cu siguranţă decât numai pe o amĕnunţită analisă şi pe o cât mai adăncă cunoaştere a modului de a fi intim al stărilor noastre psichice. Negreşit, din acest punct de vedere, *toate* stările noastre psichice trebuesc deopotrivă studiate; dintre ele insă, cele aşa numite intelectuale, in deosebire de cele afective, au făcut mai de predilecţie obiectul cercetărilor psichologiei contimporane şi sunt relativ mai bine cunoscute, pe când cele afective, — poate tocmai unde sunt mai incurcate şi mai obscure, — au rĕmas ăncă, in multe privinţe, de lămurit. Din această causă şi din causa rolului preponderant pe care il au in artă, ne vom ocupa mai intăi şi mai ales, in această parte a studiului nostru, de fenomenele afective, mărginindu-ne, pentru cele in-

telectuale, la constatarea resultatelor deja obţinute in cercetările făcute asupra lor. Ocolul va părea poate prea lung; utilitatea lui se va vedea insă bine şi se va aprecia probabil indestul de către cei pe cari interesul chestiunii ii va fi putut ademenì până la sfirşitul acestui studiu.

Să concretizăm mai intăi diferenţa dintre o simplă sensaţie afectivă şi un sentiment sau emoţiune. Oarecari combinări de forme, de culori, de sunete, ne plac prin ele inşile independent de orice altă asociaţie posibilă: e un fel de satisfacţie fisiologică a simţurilor, fără nici o complicare psichică. Această satisfacţie fisiologică, această emoţie curat sensuală e o sensaţie afectivă simplă. Forma, coloarea, mirosul unui trandafir, un acord perfect, un sunet plin, plac tuturor pentru motive fisiologice, de regulă inconştiente, cari incep a fi determinate azi ştiinţific, dar de cari nu ne putem ocupa aici. Dacă insă vederea şi mirosul trandafirului ne reaminteşte ceva, o scenă din viaţa noastră trecută, de exemplu, şi impreună cu ea intreaga ţesetură de imagini, de idei şi de sentimente ce o alcătuesc, atunci, in loc de o sensaţie avem o emoţiune [1]), starea afectivă devine deodată complecsă. Să ne inchipuim bunăoară că intimplarea reamintită e o scenă de iubire şi să analisăm starea afectivă produsă. Vom găsì intr'insa, pe lăngă sensaţia noastră actuală, mai intăi, un complecs de imagini, alcătuit din imaginea fiinţei iubite ca centru, in jurul căreia se grupează ca fond sau cadru mai multe altele, precum imaginea unei tufe de trandafiri, a unui colţ de bancă, a unei alee perdute in umbră, a unui petec de cer inroşit de apusul soarelui; pe lăngă aceste imagini visuale, probabil alte căteva, mai slabe, de auz, precum reamintirea glasului, ori de miros; apoi căteva nuanţe afective

[1]) Deosebirea atăt de nesigură şi de controversată, dintre sentimente şi emoţiuni, nu importă pentru acest studiu: şi unele şi altele sunt stări afective complecse, — cu această diferenţă totuş că sentimentele sunt alcătuite din elemente mai ales ideale, pe când in emoţiuni găsim in plus fenomene vaso-motorii şi mişcări expresive. Dealtfel vom intrebuinţa de preferenţă termeuul general de »stări afective«.

redeşteptate, precum incântarea de care eram cuprinşi, amestecată cu regretul sau cu durerea despărţirii intrevĕzute; şi toată această invălmăşeală de lucruri trecute, pĕtrunsă şi colorată de o nuanţă mai intensă de tristeţă prezentă, de regretul trecutului mort pentru totdeauna. Ceea ce face unitatea acestui complecs de elemente psichice, pe lăngă faptul că se rapoartă toate la aceeaşi persoană şi la acelaş eveniment trecut, concentrat şi representat acum ca un singur punct in timp, e nuanţa uniformă de melancolie sau de tristeţă, care le invălue pe toate intr'o stare afectivă comună, intr'o singură emoţiune complecsă. Isolată de conţinutul sĕu, emoţiunea noastră actuală, tristeţa, devine deodată abstractă, raţională, devine *tristeţa in general*, alta decât *această tristeţă* a noastră, işi pierde adică viaţa individuală concretă, cu nuanţa ei particulară de coloare şi inţeles. Acum, dacă in psichologie putem reduce emoţiunile la tipurile lor generale şi abstracte, in artă insă nu le putem extrage din starea lor de complecsitate concretă, pentrucă arta tinzĕnd a reproduce *viaţa*, nu se poate servì decât de emoţiuni individualisate, determinate de anume imprejurări fisice şi psichice, aşa dar concrete, circumstanţiale; complecsitatea aceasta de sensaţii sau de imagini, de idei şi de sentimente, e dar esenţială emoţiunii, intocmai ca şi complecsul de note sau calităţi ce-l alcătuesc, pentru un obiect concret. — In exemplul nostru complecsitatea aceasta e lesne visibilă, pentru că in el elementele psichice componente nu se confundă intre ele aşa, incât să nu mai poată fi deosibite decât numai in urma unei analise amĕnunţite şi anevoioase, precum se intimplă cu alte stări afective complecse, care trec de simple din această causă. Aşa, dacă vom analisa mai departe tristeţea, care face in exemplul nostru unitatea de coloare a complecsului de elemente psichice arătate, vom găsì sub aparenţa ei de stare afectivă simplă alte elemente, deja mai greu de deosebit, din causa contopirii şi amalgamării lor mai intime; vom găsì, de exemplu, sentimentul contrastului intre trecut şi present, ideea imobilităţii trecutului din care nu mai putem schimba nimic, dar care stĕpâneşte totuş viaţa noastră actuală, sub forma unui

vecĭnic şi nemilos termen de comparaţie, — poate remuşcarea pentru vre-o greşală nereparabilă, infine conştiinţa timpului neindurat care ne impinge tot mai departe de acest trecut, exilăndu-ne şi instrăinăndu-ne astfel tot mai mult de acest cuprins al propriei noastre vieţi, de această parte scumpă din noi inşine. Şi dacă, făcĕnd acum abstracţie de orice element mai particular, considerăm tristeţa care insoţeşte in general amintirea urmănd totdeauna farmecului memoriei spontane, vom găsì chiar in această formă abstractă şi isolată, pentru inlesnirea analisei, de tot ce poate să-i dea viaţă in casurile concrete, vom găsì şi in ea căteva elemente, care alcătuesc conţinutul ei necesar. Conştiinţa e o representare de lucruri mereu schimbătoare, s'a zis; ea insă nu se schimbă tot aşa de răpede ca lucrurile, şi pe cănd un mediu nou se formează in jurul nostru, cu care trebue să ne adaptăm, noi păstrăm ăncă in cugetarea şi felul nostru intim de a fi, cuta şi forma vechiului mediu; de aici o oposiţie in lăuntrul conştiinţei, oposiţia a douĕ tendinţe cari o atrag, una către trecutul de care suntem inlănţuiţi prin atătea legături, cealaltă către viitorul care se deschide inaintea noastră şi cu care trebue să ne adaptăm; aceste douĕ tendinţe şi divisiunea, oarecum sfăşierea lăuntrică ce resultă din oposiţia lor, sunt elementele necesare ale tristeţei pe care o produce in noi amintirea. Tot aşa, remuşcarea, un sentiment in aparenţă simplu, cuprinde totdeauna ca elemente necesare, — pe lăngă celelalte imagini şi idei particulare, — părerea de rĕu pentru faptul săvirşit, nemulţumirea, desgustul ori scărba de sine, şi, ca element de căpetenie, sentimentul neputinţei de a suprima sau de a schimba trecutul, sentiment care apasă, care sugrumă individualitatea noastră sufletească.

Sunt insă unele stări afective complecse, remarcabile prin contradicţiunea elementelor lor componente, a căror analisă ne va fi mai alcs de folos pentru cercetarea noastră. Aşa sunt de exemplu stările afective pe cari Spencer le numeşte »voluptatea durerii« şi »voluptatea milei«. Eată cum descrie Spencer pe cel dintăi: »E, zice el, un sentiment *plăcut-dureros* (agréablement douloureux), a cărui natură e greu

de determinat şi a cărui geneză e încă şi mai greu de reconstituit: vreau să vorbesc de ceea ce se numeşte de regulă voluptatea durerii. Interpretarea acestui sentiment, care impinge pe omul in prada durerii să dorească a fi singur cu suferinţa sa şi il face să resiste oricării distracţiuni, resultă din aceea că el işi fixează atenţia asupra contrastului dintre ceea ce socoteşte el că merită, şi modul cum a fost tratat, fie de semenii sĕi, fie de cătrĕ o putere pe care şi-o representă de regulă intr'un chip antropomorfic. Dacă el socoteşte că merită mult pe când in realitate a primit puţin, şi mai ales dacă in loc de bine i s'a rĕspuns cu rĕu, conştiinţa acestui rĕu e indulcită de conştiinţa binelui pe care crede că-l merită, devenită in mod plăcut dominantă prin contrast. Un om care priveşte suferinţa sa ca nemeritată, priveşte cu necesitate propriul sĕu merit ca remănĕnd fără recompensă sau ca atrăgĕndu-i o pedeapsă in loc de o recompensă: e dar in el sentimentul unei mari nedreptăţi şi sentimentul unei superiorităţi morale faţă de autorii ei.«[1]) Pe lăngă imaginile unor anume persoane, unui anume loc, unei anume scene sau acţiuni, pe lăngă ideea meritului personal unită cu ideea unei nedreptăţi, şi cu sentimentul unei superiorităţi morale, găsim dar impreunate in «voluptatea durerii» douĕ nuanţe afective, fundamental opuse, de plăcere şi de durere. Oposiţia, sau, pentru cei ce nu admit o stare intermediară de indiferenţă, contradicţia acestor doue elemente afective e mai bine accentuată de Spencer in descrierea celeilalte emoţiuni complecse, voluptatea milei sau compătimirii: «Sub forma sa primitivă mila implică numai representarea durerii sensaţionale sau emoţionale incercate de altul, şi funcţiunea ei, intru căt e astfel constituită, pare a fi numai de a preveni durerea, sau de a o alina, când n'a putut fi mai dinainte inlăturată. Acest proces psichic nu implică nimic asemenea plăcerii; — tot ce căştigă persoana atinsă de milă, inlăturănd durerea altuia, e de a inlătura propria sa durere, (— representarea durerii fiind deja primul grad de trezire a durerii chiar). Dar in unele forme

[1]) Spencer, »Principes de Psychologie«. tr. fr. vol. II, p. 619—620,

de milă durerea e insoţită de plăcere; şi *durerea plăcută* sau *plăcerea dureroasă* persistă chiar cănd nimic nu se face sau nu se poate face pentru alinarea durerii. Contemplarea suferinţei exercită un fel de fascinare, un fel de atracţiune continuă chiar cănd suntem departe de fiinţa care sufere, şi căte odată ocupă imaginaţia noastră in aşa grad, incăt exclude orce altă cugetare. Avem dar aici o *dorinţă* in aparenţă de natură anormală, fiindcă e *dureroasă*, — o dorinţă destul de puternică pentru a exclude orce distracţiune străină. Cum se produce acest element plăcut intr'un astfel de sentiment? Pentru ce nu avem şi in acest cas, ca in celelalte, tendinţa nerăbdătoare sau violentă de a exclude emoţiunea dureroasă?«. Soluţia pe care o propune mai departe Spuncer e: «toate casurile de voluptate a milei sunt casuri in cari persoana, care face obiectul compătimirii noastre, se găseşte din causa vreunei boale sau nenorociri, intr'o stare care produce in noi iubirea slăbiciunii (l'amour de la faiblesse). Astfel *conştiinţa dureroasă*, resultat al simpatiei, e *combinată* cu *conştiinţa plăcută* produsă de acest sentiment al iubirii de cel slab.« [1] — Nu ne ocupăm aici de valoarea soluţiilor lui Spencer; ce ne trebue pentru cercetarea noastră e numai constatarea faptelor. Sunt in deosebi interesante stările afective complecse pe cari le descrie Spencer, pentru că elementele lor componente sunt opuse, dacă nu contradictorii, şi intr'o teorie care s'ar incerca a stabilì complecsitatea firească şi necesară a stărilor afective, acesta ar fi poate casul cel mai greu de admis. O analisă mai amĕnunţită e necesară aici pentru a determina mai bine raportul dintre aceste elemente opuse, cari alcătuesc impreună o singură stare de conştiinţă. Spencer zice: «conştiinţa dureroasă e in acest sentiment *combinată* cu conştiinţa plăcută....». Cuvĕntul «combinare», in trebuinţat de Spencer e, socotesc, impropriu in această materie. «Combinarea e un mod de compunere, in care elementele componente se pierd, se consumă cu totul intr'un produs nou, diferit de fiecare din ele. In combinările chimice

---

[1]) Spencer, ibid — pp 656—659.

de exemplu, elementele componente dispar pentru vedere in corpul compus şi trebue să intervină o nouă operaţie chimică pentru ca să le facă earăş visibile, pentru ca să le redea adică individualitatea lor sensibilă. «Vederea», in casul fenomenelor psichice e *conştiinţa*. Intr'o adevĕrată combinare psichică, elementele componente trebue să dispară cu desăvirşire pentru conştiinţă, tot aşa precum dispar pentru vedere oxigenul şi hidrogenul in apă. Atunci n'am mai avea insă, in casul nostru, o conştiinţă dureroasă şi o «conştiinţă plăcută», ci o stare de conştiinţă nouă, deosebită de fiecare din acestea, şi pentru care am fi şi găsit de sigur un nume aparte. Noi nu zicem, de exemplu, «*alb-negru*» pentru coloarea ce resultă din amestecul colorii albe cu coloarea neagră, pentrucă amĕndouă aceste colori au dispărut pentru vedere intr'o nuanţă nouă şi deosebită, căreia ii şi dăm, din această causă, un nume deosebit: coloarea cenuşie. N'am mai putea dar avea in stările afective, de cari ne ocupăm, conştiinţa unui element plăcut şi a unui element dureros, ci conştiinţa unei stări afective unice, indivisibile, cu nuanţa ei particulară şi deosebită şi cu — negreşit — numele ei special. In exemplele imprumutate lui Spencer se vede, socotesc, mai bine decăt toate celelalte, că elementele psichice cari alcătuesc o stare afectivă coexistă fără a-şi perde cu desăvirşire individualităţile lor, pentru că chiar in casurile când starea afectivă pare simplă, cea dintăi reintoarcere a conştiinţei asupră-şi o poate descompune: altfel, analisa acestor emoţiuni nici n'ar fi fost vreodată cu putinţă, Vom vedea mai departe de ce natură e această coexistenţă a elementelor psichice in stările afective; pentru moment, fără a mai inmulţì exemplele, pe cari fiecine le poate găsì in numĕr indestulător in sine, şi de cari operele de literatură sunt pline, să trecem la analisa intensităţii emoţiunilor, analisă in care vom găsì o confirmare a complecsităţii lor.

Afirmarea lui Hennequin, că «mĕsurarea intensităţii emoţiunilor e o categorie de cercetări inabordabilă pentru moment şi care va rĕmăne mult timp ăncă nedesluşită, [1]) e in

---

[1]) Hennequin;—Critique scientifique, p. 45.

adevĕr de natură de a ne face să intrăm cu foarte multă teamă pe acest teren atăt de nesigur incă. Nu va fi insă vorba aici de «mĕsurarea» intensităţii emoţiunilor, aşa precum incearcă să o facă psichofisica, ci de căutarea criteriului concret care justifică aprecierile conştiinţei despre intensitatea stărilor sale afective şi care permite artistului să reproducă in operele de artă variaţiile concrete ale acestor intensităţi. «De căte ori o emoţie e mai intensă decăt alta?», — eată chestia psichofisicei; «ce inseamnă pentru conştiinţă afirmarea că o emoţie e mai intensă de căt alta, şi cum se traduce această variaţie in operele de artă?,» — eată intrebarea la care incercăm să rĕspundem aici.

Toată lumea vorbeşte ca de un lucru obicĭnuit şi foarte simplu, de dureri şi plăceri *mai mari* sau *mai mici*, cu toate gradaţiile intermediare de cari sunt susceptibile mărimile. Dacă analisăm insă expresiunile »mai mare« şi «mai mic», vom găsì in ele, ca notă esenţială a lor, ideea unui raport de contenenţă: un lucru e mai mare decăt un altul cănd cel dintăi poate cuprinde pe cel d'al doilea, cănd adică spaţiul ocupat de acesta e cuprins in spaţiul ocupat de celălalt; o suprafaţă e mai mare decăt o altă suprafaţă, cănd cea dintăi acopere in intregul ei pe cea d'a doua, fără să fie şi ea acoperită in intregul ei de aceasta; un numĕr e mai mare decăt un altul, cănd in mod intuitiv regăsim in cel dintăi unităţile celui de-al doilea sau cănd in mod figurativ le aşăzăm pe linia ce represintă şirul natural al numerelor aşa, incăt porţiunea de linie corespunzĕtoare unuia să cuprindă porţiunea de linie corespunzĕtoare celuilalt. Ori unde aplicăm dar expresiunile de mai mare sau mai mic găsim un raport de contenenţă. Acest raport e insă un raport *extensiv*: el nu poate fi prin urmare aplicat stărilor de conştiinţă. Raportul de contenenţă poate fi negreşit aplicat substratului fisiologic al stărilor de conştiinţă, fenomenelor nervoase cerebrale, cari consistă, după hipoteza cinetică admisă azi, in mişcări moleculare, căci mişcările sunt in adevĕr fenomene extensive; — pe cănd fenomenele psichologice, această altă faţă a mişcărilor cerebrale fisiologice, sunt *in-extensive*. Ce inseamnă atunci

pentru stările noastre afective termenii de mare, mic, mai mult sau mai puţin? Zice-vom, considerănd stările noastre de conştiinţă ca fenomene pur intensive, că aceste expresii nu arată alt-ceva decăt diferinţe de grad de intensitate? — Hipotesa nu e inadmisibilă, decăt această interpretare ridică alte dificultăţi; — aducem insă incă odată aminte că nu e vorba aici decăt numai de criteriul concret de apreciare a variaţiilor de intensitate ale fenomenelor afective şi de modul cum se traduc aceste variaţii in mod concret in operele de artă. Dacă fenomenele intensive ca şi cele extensive sunt susceptibile de *mai mult* sau *mai puţin*, ele sunt incontestabil mărimi sau cantităţi, şi mărimile sau cantităţile nu pot fi concepute in afară de raportul de contenenţă. Trebue să admitem prin urmare, că intr'o emoţie de o intensitate oarecare, trebue să regăsim toate gradele inferioare de intensitate şi că o emoţie nu poate ajunge la un oarecare grad de intensitate decăt trecěnd prin toate gradele inferioare, oricăt de răpede ar fi această trecere. O sensaţie afectivă insă, durere sau plăcere, ori o emoţiune, cănd se iveşte in primul moment in conştiinţă, ni se presintă totdeauna cu o intensitate imediat apreciabilă, deşi n'am avut conştiinţă de creşterea ei treptată anterioară; — negreşit putem aprecia imediat şi gradul de temperatură al aerului, cu ajutorul termometrului, decăt in acest cas avem presente, in clipa in care privim coloana de mercur, toate gradele intermediare prin cari a trebuit să treacă pentru ca să ajungă la acea anume inălţime, — şi intrebarea e tocmai: care e termometrul care ne permite să apreciem imediat intensitatea unei sensaţiuni afective sau emoţiuni? Nu se poate earăş susţinè că am avea intr'un grad oarecare de intensitate emoţională intuiţia gradelor de intensitate inferioare, — adică, pentru forma succesivă a conştiinţei, anterioare, — pentru că aceasta ar implica o intoarcere a privirii conştiinţei către momentele precedente, către trecut, pe cănd se ştie că o emoţiune, mai ales cănd e puternică, absoarbe şi consumă intreaga conştiinţă in clipa actualităţii ei. Remăne dar intreagă intrebarea noastră: care e criteriul de apreciare a intensităţii emoţiunilor?

Se va părea poate, după analisele de mai sus, că avem aerul de a tăgădui intensivitatea fenomenelor afective, precum a incercat să o facă acum in urmă, pentru toate fenomenele psichice, H. Bergson, care intr'o recentă lucrare a sa [1]), reduce toate stările de conştiinţă la calităţi pure, fără intensitate. Nu ne putem negreşit ocupa cu deamĕnuntul aici de această cestiune care nu e numai psichologică ci şi metafisică in unele privinţe; observăm numai in treacĕt, că incercarea acestui psicholog ne pare nereuşită şi afirmările lui exagerate;—căci, dacă stările noastre afective sunt calităţi pure neintensive, şi dacă diferitele — aşa numite — grade ale aceluiaş sentiment sunt in realitate stări psichice *calitativ diferite*, atunci — deoarece pentru a fi deosebite, pentru a nu se confunda adică intre ele, calităţile trebue să fie *heterogene*. — cum se explică faptul, psichologiceşte constatat şi incontestabil, că aceste stări, calitativ diferite după hipoteza lui Bergson, sunt totuş pentru conştiinţă *calitativ-homogene*, de aceeaşi natură, ca grade numai ale *aceluiaş* sentiment? — şi, pentru aspectul pe care il ia in conştiinţă o stare afectivă, conştiinţa e singurul informator şi arbitru. Nu credem dar că se poate valabil contesta intensivitatea fenomenelor afective; ţinĕnd seamă insă de natura lor complecsă, socotim că variaţiile lor de intensitate trebuesc interpretate pentru conştiinţă in raport cu această complexitate. Să vedem dar, daca variaţiunile de complexitate, ca fenomene concomitante cu cari se insoţesc *in mod necesar* variaţiunile de intensitate, nu ne vor ajuta cumva in căutarea criteriului de apreciare a acestor din urmă variaţiuni. *Richet* [2]), observă că o durere e cu atăt mai precis localisată, cu căt e mai slabă, şi că, cu căt durerea creşte, cu atăt localisarea devine mai difusă, intinzĕndu-se la un membru intreg, sau la o parte intreagă a corpului. In casul cănd durerea e slabă, ea constă dar dintr'o impresie fisiologică isolată, pe cănd in casul cănd e mai intensă, ea e totdeauna constituită de o multiciplitate de impresii fisiologice; — zic *totdeauna* pentrucă

[1]) Essai sur les données immédiates de la conscience.

[2]) L'homme et l'intelligence. p. 36.

legea difusiunii nervoase crescĕnde cu creşterea cantităţii de forţă nervoasă pusă in acţiune e generală; Richet zice: «durerea se iradiază cu atăt mai mult cu căt devine mai intensă» [1]); ea interesează adică un numĕr crescĕnd de elemente fisiologice, cari işi trimit toate in conştiinţă impresiile lor, şi acest numĕr crescĕnd de sensaţii elementare constitue pentru conştiinţă creşterea intensităţii stării sale afective de durere. In general, numĕrul mai mare sau mai mic al acestor sensaţii,— corespunzĕtoare elementelor fisiologice ale corpului nostru, a cărui conştiinţă o avem totdeauna mai vag, şi foarte intens in stările afective organice, — acest numĕr apreciabil pentru conştiinţă in orice moment e ceeace permite aprecia-rea intensităţii durerii. — Tot aşa pentru celalt tip al sensaţiilor afective, plăcerea. Contracţiunea cătorva muschi ai feţii in suris, sau contracţiunea unui mai mare numĕr dintre aceşti muşchi unită cu contracţiunile diafragmei in fenomenul risului, dilatarea pupilei, iuţirea bătăilor inimei şi a circulaţiei săngelui, creşterea temperaturii corpului, accelerarea respiraţiei, ca in starea descrisă prin cuvintele «găfăind de plăcere» (haletant de plaisir), impulsiunea motrice musculară, manifestată, după imprejurări, prin frecarea măinilor, prin dorinţa de a sări, prin strigăte şi exclamaţii, activarea unor anume secreţiuni, ca bunăoară a lacrimilor... etc.... sunt atătea elemente a căror presenţă sau a căror lipsă şi a căror variaţie simultană, schimbănd, ca să zic aşa, conţinutul stării afective conştiente de plăcere, fac să varieze pentru conştiinţă intensitatea ei.

Fără să se preocupe de modul cum se traduce in conştiinţă această multiplicitate de elemente ce alcătuesc intensitatea unei stări afective, artiştii au intrebuinţat-o totdeauna ca manifestare visibilă, ca mijloc de expresiune. Mi-aduc aminte in acest moment de celebrul tablou al lui Rubens «l'Ascension de la Croix», din catedrala din Anvers; Christos rĕstignit, in momentul ridicării crucii, e oribil de vĕzut; figura ii e palidă vĕnătă; ochii umflaţi şi injectaţi de sănge se ascund rătăciţi sub sprincenele cari par a voi să intre una intr'alta de

[1]) Ibid, p. 37.

durere; gura intredeschisă şi schimonosită de violenta contracţiune a muşchilor feţii, şi peste tot, muşchii intregului corp scoşi in relief, crispaţi, nodoroşi, plesnind de incordare in suprema reacţiune reflexă a organismului muncit de durerea distrugĕtoare. Şi pretutindeni, in pictură ca şi in sculptură, acesta e procedeul fundamental, pentru că expresiunea feţii şi atitudinea corpului se reduc in definitiv la contracţiunea unui oarecare numĕr de muşchi, şi pentrucă coloritul, ca semn emoţional, depinde şi el de modificările fisiologice vasculare, adică tot de căteva din elementele multiple ce alcătuesc emoţiunea de exprimat. Aceste semne exterioare apoi, deşteptănd in noi representarea contracţiunilor sau fenomenelor fisiologice indicate, realisăndu-le adică in noi in stare născĕndă, — pentrucă o mişcare representată e deja schiţată in organele corespunzĕtoare — ne permit să simţim prin sintetizarea lor in conştiinţă starea afectivă exprimată. Multiplicitatea de fenomene fisiologice indicate intr'o representare exterioară se recompune astfel in conştiinţa privitorului, ca şi multiciplitatea propriilor lui sensaţii, şi se traduce intr'o stare afectivă unică, cu un grad corespunzĕtor de intensitate. Regăsim dar, ca o confirmare a explicării propuse, acelaş proces de sintesă psichică in stările afective sugerate de producţiunile artistice, ca şi in stările afective reale.

Tot aşa pentru emoţiunile superioare, adică pentru stările afective in cari intervin şi elemente intelectuale. Un exemplu ne va arăta mai bine aplicabilitatea criteriului propus. Să analizăm bunăoară, una din stările afective cele mai cunoscute, iubirea sexuală. Vom găsì la basă inclinarea sau impulsiunea sexuală, inherentă organismului, care se traduce intr'o stare afectivă nedeterminată, intr'un fel de orientare involuntară a sensibilităţii şi inteligenţii noastre, cătră ceva ce am vrea să fie. Un al doilea element care se adaogă acestei stări emotive nedesluşite e o imagine, imaginea fiinţei cătră care se indreaptă această orientare a sensibilităţii şi inteligenţii noastre ca spre un obiectiv preferat; şi această preferinţă introduce deja un al treilea element, pentrucă implică o satisfacţie estetică sau intelectuală. Aceste prime elemente alcătuesc iu-

birea născĕndă. Dacă acum obiectivul preferat ni se arată ca peste putinţă de atins, atunci iubirea va lăngezì căt-va in această stare născĕndă, se va complica poate cu alte elemente cari ii vor altera natura transformănd-o in melancolie, desperare... etc., dar iubirea, propriu vorbind, nu va merge mai departe. Dacă insă intrevedem putinţa unei apropieri de acel obiectiv, atunci un alt element, deja complex, speranţa, cu multiplicitatea ei de imagini sau de combinări de posibilităţi, se adaogă celorlalte elemente intărind orientarea noastră psichică către obiectivul dorit, intărind aşa dar iubirea. Dacă descoperim apoi in obiectul afecţiunii noastre calităţi intelectuale şi morale neaşteptate, o cultură superioară, un talent artistic deosebit... etc., alte elemente de satisfacţie intelectuală vor apărea pentru a intărì şi mai mult preferinţa noastră,— pentru a mărì iubirea: aceste diferite elemente, cari se adaogă unele altora, se organizează incetul cu incetul, se asociază intre ele şi se transformă într'un sistem psichic din ce in ce mai intins, — fenomen care se traduce in expresia obicĭnuită prin afirmarea, că iubirea ocupă un loc din ce in ce mai mare in viaţa noastră sufletească. In fine, reciprocitatea preferinţei, convingerea că iubirea noastră e impărtăşită, satisfăcĕnd sentimentul nostru personal sau ceea ce Bain şi Spencer numesc «dorinţa de aprobare», adaogă un nou şi foarte insemnat element multiplicităţii anterioare, desăvirşind starea noastră afectivă. Astfel, fiecărui grad de intensitate a emoţiunii, corespunde adăogarea unui nou element psichic; creşterea intensităţii ei se reduce pentru analisă şi pentru expresie la creşterea numĕrului de elemente psichice componente. Din punctul de vedere al vieţii noastre psichice in general, un sentiment e cu atăt mai puternic, cu căt a reuşit să-şi asocieze un numĕr mai mare de elemente sau de sisteme psichice; de aceea numim foarte puternic un sentiment care ne stĕpăneşte aşa, incăt il regăsim in orice impresie isolată, in orice sensaţie venită din afară; la un om la care sentimentul de sine sau ambiţiunea, de exemplu, e foarte puternică, toate ideile şi toate acţiunile lui se vor raporta la acest sentiment, infiltrat in toate sistemele vieţei lui psichice. Flaubert zice undeva in «Education

sentimentale», pentru ca să ne facă să simţim covirşitoarea putere a unei iubiri: «Tout çe qui était beau, le scintillement des étoiles, certains airs de musique, l'allure d'une phrase, un contour, l'amenaient à sa pensée d'une façon brusque et insensible.» — O confirmare a teoriei propuse o găsim in procedeul prin care artiştii descriu, in literatură, creşterea unei stări afective. Aşa, de exemplu, Loti in «Pêcheur d'Islande», când descrie durerea crescĕndă a lui Yann la primirea scrisorii care ii anunţă moartea lui Sylvestre, intrebuinţează — negreşit in mod inconştient şi printr'un fel de intuiţie a procesului psichic firesc, — tocmai procesul de cotropire a vieţii conştiente arătat mai sus. Yann primeşte scrisoarea, care-i anunţă moartea fratelui sĕu, pe vasul de pescari cu care se află in mările Islandei: «Il lut cela en bas, dans le réduit sombre, à la lueur jaune de la petite lampe, et, dans le premier moment, lui aussi resta insensible, étourdi, comme quelqu'un qui ne comprendrait pas bien». In primul moment dar, durerea lui Yann e o stare afectivă vagă, fără ascuţişul pe care i-l dau precisia imaginilor şi a ideilor; in această primă fasă singurul simptom pe care ni-l dă Loti e că «seulement, il ne se sentait plus le courage de s'asseoir avec les autres pour manger la soupe; alors... il se jeta sur sa couchette, et, du même coup, s'endormit». In timpul somnului insă cerebraţia inconştientă intervine, difusiunea nervoasă cerebrală incepe, manifestăndu-se prin punerea in joc a unui numĕr oarecare de imagini: «Bientôt, il rêva de Sylvestre mort, de son enterrement qui passait...» In momentele de semi-trezie cari precedă deşteptarea completă, jocul acesta de imagini continuă ăncă şi Yann işi zice: «Je rêve; heureusement, ils vont venir me réveiller mieux, et tout ça s'évanouira». Când vrea să se ridice insă din pat, din causa mişcării pe care o face, aude foşnind sub vesta sa de flanelă scrisoarea din ajun, şi şi-aduce aminte: «Ah, oui la lettre... C'était vrai donc; et déjà ce fut une impression plus poignante, plus cruelle...» pentrucă se introduseserĕ deja căteva imagini in starea lui afectivă. Eată acuma, cum descrie Loti creşterea durerii conştiente. Yann se sue pe punte, işi ia locul la pescuit, şi, trezit de rĕcoarea

nopţii, priveşte machinal in juru-i: «Cette nuit-là, c'était l'immensité presentée sous ses aspects les plus étonnament simples, en teintes neutres, donnant seulement des impressions de profondeur...»; orizonul era astfel incăt «en regardant, il semblait vraiment qu'on ne vît rien» — «C'était gris, d'un gris trouble qui fuyait sous le regard. Il y avait en haut des nuées diffuses qui se confondait presque dans l'obscurité pour n'être qu'un grand voile. Mais, en un point de ce ciel, très bas, près des eaux, elles faisaient une sorte de marbrure plus distincte, bien que très lointaine; un dessin mou, comme tracé par une main distraite; combinaison de hasard, non destinée à être vue, et fugitive, prête à mourir. Et cela seul, dans tout cet ensemble paraissait signifier quelque chose; on eût dit que la pensée mélancolique, insaisissable, de tout ce néant, était inscrite là;— et les yeux finissaient par s'y fixer, sans le vouloir». — Şi această dungă de nor, singurul lucru, care poate atrage atenţia şi da o sensaţie deslușită, in acest chaos cenuşiu, e folosită de Loti pentru a face sensibilă durerea crescĕndă a lui Yann. Ziceam adineauri, că atunci cănd un sentiment devine dominant e regăsit in orice impresie din afară, şi că, prin urmare, orice impresie, orice sensaţie i se incorporează, il aţiţă, şi ii măreşte intensitatea, mărindu-i conţinutul de elemente psichice conştiente. Eată de ce pentru Yann, dunga aceea de nor, care nu i-ar fi spus nimic in alte imprejurări, are acum «la forme de quelqu'un qui s'affaisse avec deux bras qui se tendent. — Et à présent qu'il avait commencé à voir là cette apparence, il lui semblait que ce fût une vraie ombre humaine, agrandie, rendue gigantesque, à force de venir de loin»..... de departe, din China, unde murise Sylvestre. «Puis dans son imagination ... cette ombre triste, effondrée au bout de ce ciel de ténèbres, se mêlait peu à peu au souvenir de son frère mort, comme une dernière manifestation de lui». Aşa dar, pe de o parte, această sensaţie venită din afară se incorporează stării lui afective şi e interpretată in raport cu ea, ear pe de alta, adăogarea acestor nouĕ elemente, sensaţia şi cu interpretarea ei, mĕreşte intensitatea stĕrii afective: «à contempler ce nuage, il sentait venir une

tristesse profonde, angoissée, pleine d'inconnu et de mystère». Să notăm că elementele de necunoscut și de mister erau implicate in interpretarea ciudată și fantastică, dar involuntară și forțată, a sensației lui, după care dunga aceea de nor i se părea a fi umbra chiar a lui Sylvestre, care cade pe spate cu brațele intinse, lovit de gloanțele Chinezilor in Tonkin. Eată acum alte elemente cari se mai adaogă pentru a mări ăncă intensitatea durerii și a provoca o manifestare fisiologică a ei: «Il revoyait *la figure douce* de Sylvestre, *ses bons yeux* d'enfant (imagini); à *l'idée* de l'embrasser, quelque chose comme un voile tombait tout à coup entre ses paupières, malgré lui;... les larmes commençaient à couler, lourdes, rapides, sur ses joues; et puis, des sanglots vinrent soulever sa poitrine profonde». In fine alte două elemente incheie descrierea, desăvirșind starea afectivă: Dans son idée à lui, la mort finissait tout; et la pensée que Sylvestre était resté là-bas, dans cette terre lointaine d'en dessous, rendait son chagrin plus désespéré, plus sombre. Astfel durerea lui Yann, rĕspăndită prin difusiune nervoasă, in toată masa lui cerebrală, se infiltrează in toate păturile și celulele unde sunt localizate elementele vieții lui psichice, ear punerea in activitate a acestor celule, sau a unora dintre ele, ii mărește intensitatea durerii, mărind conținutul ei conștient, inmulțind adică pentru conștiință elementele psichice indurerate.

E negreșit interesant să verificăm explicarea propusă și asupra altor emoțiuni, ca de exemplu asupra emoțiunilor estetice. Cu căt emoțiunea e mai puternică, am zis, cu atăt ea interesează și cuprinde in sine mai multe din elementele ce alcătuesc viața noastră conștientă, cu atăt tinde prin urmare să ocupe cămpul intreg al conștiinții. De aici acea uitare de sine care e mĕsura și caracteristica totdeodată a emoțiunilor estetice. Fenomenul e acelaș in toate emoțiunile puternice: absorbirea mai mult sau mai puțin completă a intregei conștiințe; numai, in emoțiunile cari nu fac parte din categoria celor așa numite estetice, absorbirea aceasta a conștiinței nu exclude sentimentul de sine, pentru că in ele eul nostru e direct interesat, și nu poate fi perdut din vedere, fără ca să

disparĕ şi emoţiunea: aşa, teama, ambiţiunea, speranţa, iubirea, sunt sentimente interesate, cari au in vedere satisfacţiunea, folosul sau pericolul nostru propriu, in cari adică personalitatea noastră e direct implicată ca subiect al lor aşa, incăt nu poate dispare pentru conştiinţă decăt odată cu ele. In emoţiunile estetice insă această cotropire a conştiinţii poate fi şi e insoţită de intunecarea sentimentului de sine, pentru că, in acest cas, cămpul conştiinţei e ocupat de emoţiuni străine de folosul imediat şi conştient al nostru şi avĕnd de subiect alte personalităţi, — personalităţile fictive create de artă. Aici o lămurire e socotesc necesară pentru inţelegerea acestei deosebiri. Toată incurcătura cu personalitatea sau impersonalitatea emoţiunilor estetice vine, socotesc, de acolo, că emoţiunile estetice sunt considerate ca emoţiuni aparte, deosebite de toate celelalte şi avĕnd individualitatea lor de sine stătătoare, pe cănd ele nu sunt decăt coloritul particular pe care il iau celelalte emoţiuni, impreună negreşit cu sensaţiile, imaginiile şi ideile ce le alcătuesc, cănd ne sunt suggerate de operele de artă sau de frumuseţile naturei, cănd sunt adică pur contemplative, cănd lipseşte din ele orce element de activitate personală interesată. Această părere e confirmată de teoria scoalei evoluţioniste, care defineşte arta, in deosebire de joc: «exercitiul desinteresat al funcţiilor noastre receptive» (Grant-Allen). Deasemenea D. Maiorescu, in prefaţa comediilor lui Caragiali, zice: «Orice emoţiune estetică, fie deşteptată prin sculptură, fie prin poesie, fie prin celelalte arte, face pe omul stĕpănit de ea, pe cătă vreme este stĕpănit, să se uite pe sine ca persoană şi să se inalţe in lumea ficţiunii ideale». Tot aşa, Guyau, după ce defineşte emoţiunea estetică «sentimentul unei solidarităţi sociale simpatice», adaogă pentru a arăta natura mai puţin teleologică a acestor emoţiuni: «Les plaisirs qui n'ont rieu *d'impersonnel*, n'ont rien de durable *ni de beau;* c'est dans la négation de l'égoisme que l'esthétique doit chercher ce qui ne férira pas»,[1]) — adică emoţiunile estetice puternice şi durabile, pe care trebue să le producă crea-

[1]) l'Art. au point de vue sociologique, p. 16.

ţiunile artistice pentru a fi neperitoare; — şi sunt cu atăt mai interesante aceste cuvinte ale lui Guyau, cu căt el se ridică tocmai incontra scoalei evoluţioniste pentru a-i imputa excluderea finalităţii, a folosului sau utilului din emoţiile estetice.[1] Mĕsura intensităţii emoţiunilor estetice e dar intunecarea mai mult sau mai puţin desăvirşită a părţilor active sau resistente ale personalităţiii noastre, de unde resultă o stare de mai mult sau mai puţin perfectă receptivitate contemplativă, in care realisăm in noi prin simpatie ideile şi sentimentele sugerate de operile de artă. Şi această intensitate va fi cu atăt mai mare cu căt sentimentele sugerate vor fi mai complexe, pentru că conştiinţa va fi cu atăt mai absorbită: dacă arta care nu ne dă decăt sensaţii e o artă inferioară cum zice Guyau, causa e tocmai că sensaţiile nu pot absorbì intreaga noastră viaţă conştientă ideală şi produce prin urmare acea puternică emoţie impersonală, care e, şi după părerea lui Guyau, criteriul de recunoaştere a creaţiunilor artistice neperitoare. «Le beau est a qui présente une *grande complexité*, dans l'unité d'une même conception, zice Dumont; ... il est l'apperception dans un seul tout d'une grande quantité d'éléments en harmonie. Hemsterhuis disait que le beau est ce qui fait beaucoup penser; il faut ajouter: dans un seul acte de conception»[2].

Astfel complexitatea afirmată a stărilor afective ne dă mijlocul de a aprecia intensitatea lor şi găseşte ea insăşi o confirmare in studiul variaţiunilor acestei intensităţi; căci dacă emoţiunile ar fi considerate ca stări simple homogene şi nu ca stări complexe unitare, atunci intensitatea lor ar fi psichologiceşte peste putinţă de determinat, şi dacă nu peste putinţă de apreciat pentru conştiinţă ca constatare subiectivă, in orice cas peste putinţă de sensibilisat in artă, care ar trebuì să se mărginească in descrierea lor la expresii de cantitate ca: mult, puţin, foarte... etc., evident prea generale, prea vagi şi cu desăvirşire insuficiente. In fine complexitatea aceasta a

[1]) A se vedea: «Problèmes de l'esthétique contemporaine».

[2]) Léon Dumont: «Théorie scientifique de la sensibilité», p. 174.

stărilor afective ne permite să explicăm şi variabilitatea emoţiunilor resultate din aceleaşi tendinţe sau impulsiuni fisiologice fundamentale. Aşa, iubirea sexuală derivă dintr'o impulsiune organică aceeaşi la toţi oamenii; şi cu toate acestea, ce diferenţă intre nenumĕratele forme pe care le ia acest sentiment după timpuri şi indivizi. In hipoteza noastră această variabilitate se poate explica prin variabilitatea elementelor psichice, pe care impulsiunea fisiologică fundamentală le face să vibreze şi cu cari se asociază prin difusiune nervoasă, in diferitele casuri. La Stuart Mill, de exemplu, elementele cari compun iubirea nu sunt aceleaşi ca la Eminescu, şi deaceea sintesa pe care o alcătuesc aceste elemente nu are la amĕndoi aceeaşi culoare şi acelaş aspect. Dacă analisăm iubirea lui St. Mill, aşa precum se desprinde din paginele pe care le consacră el in Memoriile sale [1]) d-nei Taylor, devenită in urmă soţia sa, vom găsi ca elemente componente: o adăncă stimă intelectuală, o simpatie calmă şi senină, pĕtrunzĕnd şi inviorănd cu farmecul ei idei şi preocupări abstracte, cercetări de psichologie, de logică, de economie politică, in fine satisfacţiunea necesităţii unei vieţi intelectuale comune de completare şi ajutor reciproc, cu care se confundă şi in care se pierde aproape cu totul satisfacţiunea necesităţii de convieţuire fisică: elementele psichice interesate sunt aici elemente abstracte, aproape exclusiv intelectuale. La Eminescu vom găsì, din contra, mai ales elemente concrete, precum: foarte multe imagini, un intreg decor de incăntare a simţurilor de care iubirea poetului nu se poate lipsì, pentrucă «farmecul lunei», «freamĕtul codrului» şi «murmurul isvoarelor» fac parte dintr'insa deopotrivă cu «ochii albaştri» şi «pĕrul bălaiu» al iubitei, cu «căldura dulce a buzelor ei rumene», cu «incăntarea fără nume» care il cuprinde odată cu «braţele ei moi şi parfumate»; elementul intelectual — abstract nu intervine decăt pe-alocurea, in momentele de desperare, atunci cănd iubirea-i rănită caută un sprijin in cugetare, stingĕndu-şi durerea intr'o filosofie tristă şi resemnată, ori amară, turbure şi batjocoritoare. La E

[1]) J. Stuart Mill — »Mes mémoires,« p. 170—190.

minescu. caracterele dominante sunt imaginaţia şi sensibilitatea, cari căutănd in toate forma şi coloarea, vor introduce in iubirea lui, ca elemente de căpetenie, frumuseţa plastică, necesitatea decorului sensibil, dorul perfecţiunii ideale depăşind totdeauna realitatea, visurile de statornică fericire contemplativă, — totdeauna nesatisfăcute, de unde nuanţa de melancolie care invălue totdeauna pornirile lui in faţa realităţilor concrete. La Mill dincontra caracterul dominant e inteligenţa abstractă, care caută in iubire un stimul şi un sprijin pentru activitatea sa şi introduce intr'insa odată cu preocupările abstracte, stima curat intelectuală ca element de căpetenie, excluzĕnd aproape cu desăvirşire elementele de formă şi coloare. — Astfel aceeaşi tendinţă fundamentală se asociază in general cu sisteme psichice diferite la diferiţii indivizi, se insoţeşte din această causă ca fenomene concomitante heterogene şi dă naştere unor stări afective complexe foarte diferite. Tot aşa trebue să ne explicăm şi variaţiile generale in timp sau evoluţia sentimentelor: e incontestabil că, de-am considera iubirea ca un sentiment simplu şi nu ca o sintesă de elemente psichice diferite, n'am putea inţelege transformarea iubirii sensuale spontane, naive şi mărginite a lumii vechi grecoromane, in iubirea mistică, turbure şi vaporoasă ca o apoteoză de divinisare, din evul mediu, — mai apoi in iubirea earăş sensuală, dar calculată şi egoistă, poleită şi rafinată a societăţii francese din secolul al 17-lea, şi in fine, prin toate formele intermediare, in iubirea din ce in ce mai intelectualisată a timpurilor moderne; — pretutindeni aceeaşi impulsiune fundamentală se asociază cu imagini, cu idei, cu sentimente şi cu tendinţe intelectuale diferite şi dă naştere unor produse sintetice diferite. Dealtmintrelea, o observare pe care oricine o poate face asupră-şi e, că un sentiment care durează mai mult timp, se schimbă in general mai mult sau mai puţin sub influenţa imprejurărilor, deşi păstrează in fond o pronunţată asemĕnare cu el insuşi; aceasta se explică prin faptul că dintre tendinţele ce i-au dat naştere, unele persistă in tot timpul duratei lui, pe când actele se modifică, se schimbă sau incetează, sub influenţa imprejurărilor, cari suscită in acelaş

timp şi alte elemente psichice, asociindu-le cu cele de mai inainte şi schimbă astfel necontenit nuanţa sau aspectul sintesei afective.

Natura complexă a stărilor afective explică infine şi fundamentala invariabilitate a emoţiunilor omeneşti, sub toate multiplele lor variaţii in timp şi in spaţiu; căci ceeace suscită mulţimea de elemente psichice, cari modifică şi nuanţează in mod diferit substratul fisiologic al emoţiunilor, e insuş acest substrat, adică impulsia fisiologică, — aceasta in adevĕr invariabilă, in perioadele de evoluţie apreciabile, ca şi organismul fisiologic omenesc insuş. — Am putea incerca din acest punct de vedere, o apropiere intre *idealismu*, care tinde la general sau invariabil, care caută să dea tipul generic, şi *realismu* care tinde din contra la individual, care căutănd să reproducă in artă viaţa reală, insistă mai ales asupra particularităţilor, adică tocmai asupra părţii variabile a emoţiunilor omeneşti. Pe cănd realiştii imputǎ idealiştilor inlocuirea *vieţii* reale şi concrete, in artă, cu abstracţiuni palide şi fără viaţă, idealiştii imputǎ realiştilor preocuparea lor exclusivă de amĕnuntele trecĕtoare ale vieţii, de particularităţile, cari individualizează, dar cari ascund şi intunecă tocmai ceeace e tipic, general şi invariabil in sensibilitatea omenească, şi fac astfel din arta lor o artă a momentului, destinată a nu fi inţeleasă de generaţiile viitoare, destinată adică să peară cu generaţia in care s'a născut. De fapt insă, idealiştii şi realiştii sunt mai aproape unii de alţii decăt s'ar părea pentrucă, pe deoparte, nici un sentiment nu se poate da de artă *in abstracto*, aşa precum se dă in clasificările de psichologie, ci e totdeauna pus in anume imprejurări, determinat de anume condiţiuni, e adică totdeauna şi cu necesitate sentimentul unui anume om dintr'un anume loc şi dintr'un anume timp: aşa incăt totdeauna substratul fundamental şi invariabil al acestui sentiment va trebuì să ni se arate manifestat intr'o anume sìntesă psichică, cu un anume aspect individual : orice idealist e deci cu necesitate, in această mĕsură, realist; — pe de altă parte niciodată un complex de elemente psichice sau de note individuale nu ne poate fi descris decăt ca suscitat de o anume

pornire, de o anume impulsiune, care, deşi mai mult sau mai puţin deghizată, se poate reduce totdeauna la semnificarea ei fundamentală şi invariabilă, aşa incăt sub mulţimea notelor particulare unui individ, unei epoce şi unei localităţi anume, nu putem să nu regăsim totdeauna fondul invariabil de impulsiuni fisiologice fundamentale, «le vieux fond humain», cum ar zice Taine; orice realist e din acest punct de vedere idealist. Şi singura deosebire dintre ei s'ar reduce atunci la importanţa mai mare pe care o dau realiştii adevĕrului local, intemeiată pe observarea realităţii, pe când idealiştii se conduc mai ales, uneori exclusiv, de activitatea liberă a imaginaţii lor, nerestrinsă şi nedeterminată de nici o observare a realităţii.

E insă timpul să restringem aceste analise şi să ne apropiem mai mult de ţinta specială a studiului nostru. Să incercăm dar a pĕtrunde mai adănc in modul de a fi intim, in alcătuirea lăuntrică a acestor sintese psichice, pentruca, observănd modificările la cari sunt sunt supuse poate elementele lor in exteriorizarea şi fixarea pe care le-o impune arta, şi in general *limba* ca mijloc de comunicare, să putem surprinde, in parte cel puţin, fenomenele ce se petrec in *expresie*. Să vedem dar care e natura complexităţii dovedite a stărilor noastre afective. Deja mai sus, analisănd exemplele de emoţiuni citate de Spencer, anticipam asupra acestei chestiuni, arătănd că acele emoţiuni sunt *complexe* ear nu *compuse*, pentrucă elementele lor coexistă fără a-şi pierde pentru conştiinţă individualitatea lor apreciabilă, pe când in compuneri sau combinări elementele componente se consumă şi dispar cu totul in compusul la care dau naştere. Tot pentru acest motiv nu pot fi considerate stările afective complexe ca o resultantă a elementelor lor. Ar fi totuş un cas in care acest motiv s'ar părea poate inaplicabil: e casul forţelor incidente in acelaş punct şi de direcţiuni contrare, când resultanta numai ia, ca in casurile obicĭnuite, o direcţie deosebită de acelea ale forţelor componente, ci se confundă ca direcţie cu una din forţe; in acest cas insă una din forţe a dispărut cu desăvirşire anihilăndu-se cu o parte corespunzĕtoare din in-

tensitatea celeilalte forţe, aşa incât resultanta e propriu vorbind ceeace rĕmâne din forţa cea mai mare, după ce s'a scăzut din ea forţa cea mai mică. Şi acest cas e dar de inlăturat ca şi celelalte pentru că nu poate fi vorba in stările afective complexe de dispariţia vreunuia din elemente; nu se poate susţine, de exemplu, că in sentimentul plăcut-dureros citat de Spencer s'ar stabilì o resultantă diferenţială intre plăcere şi durere, pentru că atunci una din ele ar trebui să se anihileze, precum se anihilează una din forţe in compunerea prin diferinţă, ar trebui adică să avem, in locul unei dureri mai mari coexistente cu o plăcere mai mică, numai o durere mai mică, micşorată cu cantitatea de durere neutralisată de cantitatea de plăcere, dar *numai* o durere; in realitate insă totdeauna plăcerea şi durerea coexistă in acest sentiment plăcut-dureros,—pe lângă celelalte elemente psichice cari il determină şi il individualizează in casurile concrete. Tot aşa nu se poate susţine că am avea, nu o coexistenţă, ci o răpede succesiune de momente de conştiinţă simple diferit colorate din punct de vedere afectiv, pentrucă in acest cas, oricât de răpede ar fi succesiunea, dacă e conştientă, am avea in realitate clipite emoţionale simple, ear nu emoţiuni de nuanţă mixtă ca acelea citate de Spencer; in realitate e imposibil de susţinut că in momentul precis când un om intristat suride unui copilaş, sentimentul tristeţii dispare cu desăvirşire din conştiinţa lui pentru a lăsa locul liber emoţiunii plăcute, care şi ea la rândul ei dispare apoi deodată, pentru a permite reapariţia intristării. Complexitatea stărilor noastre afective e dar o multiplicitate *simultană* de elemente psichice.

Se poate insă pune intrebarea: e posibilă această simultaneitate de elemente psichice in conştiinţă? — Ultimele cercetări de psichologie, şi in special cercetările făcute asupra intinderii câmpului visual şi asupra percepţiunii, ne permit să respundem afirmativ. Era deja admis până acum, că putem avea mai multe impresii visuale simultane, dintre cari una singură perfect clară — cea corespunzĕtoare centrului visual — ear celelalte din ce in ce mai obscure cu cât se de-

părtează de acest centru, dar totuş conştiente; ultimele cercetări anatomice au dovedit insă că aşa numita «pată galbenă» (la tache jaune), care constitue centrul retinei şi prin urmare centrul visual e nu un punct, ci o suprafaţă, foarte mică dar de o intindere apreciabilă; s'a conchis de aici că nu e imposibil să avem chiar in centrul visual impresia mai multor puncte deodată, adică, din punctul de vedere care ne preocupă, mai multe impresii simultane in conştiinţă. Pe de altă parte Wundt defineşte percepţiunea: reunirea sau combinarea unei pluralităţi de sensaţiuni; sensaţiunea pură sau isolată, zice el, e o abstracţiune care nu intră niciodată in conştiinţă, pe care adică nu o putem realisa niciodată; noi asignăm, de exemplu, totdeauna fiecărei impresii de coloare un loc in spaţiu şi o posiţiune relativă faţă de celelalte sensaţiuni visuale coexistente, cu cari o coordonăm in actul percepţiunii. De altfel Spencer insuş, cel mai aprig susţinĕtor al formei riguros succesive a conştiinţei, fiind vorba de percepţiunea a douĕ puncte apropiate unul de altul, se mulţumeşte să zică, că ele «nu pot fi amĕndouĕ in acelaş timp *perfect presente* conştiinţei» [1]; de ce? —pentru că cea mai elementară observaţie il impedică să susţină categoric, că ele nu pot nici de cum fi amĕndouĕ in acelaş timp *presente* in conştiinţă. In realitate, in fiecare clipită avem in conştiinţă pe lăngă o impresie *perfect* clară, alte căteva impresii destul de distincte; Wundt mărgineşte totuş la 12 numĕrul impresiilor ce pot coexista in acelaş moment in conştiinţă. — Putem dar avea impresii conştiente simultane, şi analisa făcută asupra stărilor afective ne permite să le impreunăm, din punctul de vedere al modului lor de a fi in conştiinţă, cu fenomenele intelectuale: şi unele şi altele sunt o sintesă de elemente multiple, variabile in succesiunea momentelor conştiinţei.

Ne rĕmăne acum de lămurit, pentru completa determinare a naturii complecsităţii stărilor noastre de conştiinţă, felul raporturilor sau modului de a fi reciproc al unităţilor

---

[1]) Principes de psichologie, vol. II, p. 282.

ce o alcătuesc. S'ar părea că raportul de simultaneitate sau de coexistenţă, pe care le-am arătat mai sus, e suficient. Ca să ne convingem că mai e ceva de adăogat pentru a caracterisa aceste simultaneităţi interne in deosebi de simultaneităţile externe, să examinăm pe acestea din urmă. O simultaneitată de obiecte sau de unităţi constitue ceea ce numim un numĕr. Unităţile cari compun uu numĕr insă, considerate in afară de orce calitate deosebitoare, trebue să fie exterioare unele altora, căci altfel s'ar confunda intr'o singură unitate; — nu e vorba aici de succesiunea unităţilor in şirul aşa zis natural al numerelor, in care fiecare unitate adăogându-se celorlalte in mod succesiv, constitue un alt numĕr, ci de simultaneitatea efectivă pentru intuiţie a unităţilor unui numĕr, cari pentru a putea fi percepute de conştiinţa noastră trebue să fie exterioare unele altora, trebue să fie adică, şi sunt in realitate, in spaţiu. Elementele ce alcătuesc simultaneităţile noastre interne nu pot avea insă intre ele raporturi spaţiale, fiindcă ele sunt neintinse; ele nu pot fi dar exterioare unele altora precum sunt unităţile unui numĕr; ele se intrepĕtrund, se intretaie şi se amestecă intim, remănĕnd totuş calitativ distincte in multiplicitatea inextensivă a stărilor noastre de conştiinţă. E un mod de a fi greu de representat, pentrucă cuvintele de cari ne-am putea servì, ca şi cele pe cari le-am intrebuinţat deja, pentru a-l exprima, implică spaţiul şi falsifică astfel representarea noastră, introducĕnd intinderea in ceea ce nu e intins. Multiplicitatea stărilor noastre de conştiinţă e dar o multiplicitate calitativă, fără analogie cu multiplicitatea numerică spaţială de care trebue deosebită.

(Va urma). *P. NEGULESCU.*

OBICEE DE-ALE PLUGARILOR

DIN

ŢARA OLTULUI

Căt e iarnă, ţine omul vitele in grajd pe nutreţ; dacă iarna e lungă şi nutreţul se isprăveşte e rĕu: omul stă năcăjit.

Primăvara după ce se duce zăpada şi după ce s'a svĕntat pămĕntul, es plugurile şi es inainte de Paşti, din Crăciun cam la zece septĕmăni. Ese cu plugul care vrea, om ori fecior, care e mai voinic ori gazdă mai bună, ca să fie anul mănos; de ese mai sărac, zice că de s'o face anul sărac ca el, e vai de noi; ear de e anul rodos zic şi de el că a fost norocos. Dar şi la cei bogaţi, cari es intăi cu plugul, le găseşte să le zică căte ceva, când nu se fac bucate: le zice că n'au roadă.

Ară cu doi boi şi cu patru, de's mai mici ori de's vaci; rar şi cu şase. Unul ţine de coarnele plugului: acela se chiamă plugar; cel ce mănă boii e poganiciu [1]), boii ii mănă mai mult copii.

Samĕnă ovĕs, grău de primăvară, orz, picioici şi cucuruz; până la Sf. Gheorghe trebue să fie puse toate, să fie sămĕnat.

* * *

A doua zi de Paşti e obiceiu ca pe cel ce a eşit intăi cu plugul să-l ducă pe grapă la riu. După ce ese din biserică, el ştie de se duce acasă şi până vin ficiorii, să-l ducă, işi lea-

[1]) Poganiciu, pocăniciu: pocăne cu biciu.

pădă hainele de biserică şi se imbracă mài rĕu. De s'a intimplat ca plugarul să moară in vremea de când a eşit cu plugul şi pănă a doua zi de Paşti, rĕmăne in locul lui poganiciul. Ficiorii după biserică se adună mai intăi la unul din ei unde e şi lăutarul ori se adună unde are sa fie jocul, şi de acolo cu toţii şi cu lăutarul căntănd pleacă la cel ce a eşit cu plugul. Uneori nu-l găsesc, că se pitulă şi feciorii, pănă dă de el, il caută prin şură, prin grajd, prin pod, peste tot locul. Cum il găsesc, numai decăt ii aduc grapa, il pun in picioare pe ea şi ca să se ţie, să nu cază, ii dă in mănă un furcoiu cu douĕ coarne de să reazimă in el. Apoi ii aduc şi holdă verde de-l incing peste mijloc şi ii fac şi pe cap cunună.

După ce l'au şi impodobit, patru ficiori mai voinici apucă groapa de căte un corn fiteşcare, o ridică pe umeri cu plugar cu tot şi pleacă la riu. Pe drum lăutarul căntă, ficiorii chiuesc, căntă şi spun strigături, ear cu ei merg copii, borese [1]), oameni, care cum vrea, lume multă. Cum ajung la riu, cel de pe grapă işi face cruce, uneori zice şi rugăciuni, tatăl nostru, ca să fie anul mănos, şi de pe grapă ori sare el in vale ori il svirlu feciorii cu grapa unde-i apa mai mare. De nu e apă multă in riu, se face cu sapa bolboacă şi fie frig, fie zăpadă, cel ce a eşit intăi cu plugul trebue a doua zi de Paşti să se trăntească să se moae de căteva ori in apă, ca să dea D-zeu roadă.

După ce ese afară din apă se pune ear pe grapă in picioare şi ear il ia ficiorii cu grapa pe umere şi-l duc tot pe sus cu chiote, căntece, strigături şi cu lăutarul pănă acasă. Acasă se premeneşte cu hainele care a fost la biserică, cinsteşte pe ficiori cu rachiu ori ii şi ospĕtează şi uneori şi joacă căte un joc douĕ, apoi feciorii pleacă la joc unde se adună fetele.

* * *

După Paşti, mai cu una mai cu alta vremea trece, bucatele cresc şi te pomeneşti numai că şi grăul e copt şi bun de seceră.

---

[1]) Femeilor tinere le zic neveste, celor bĕtrăne borese-boerese.

De e popă ori birĕu [1]) ori om mai de ceva in sat şi are mult de secerat, chiamă din cunoscuţi la clacă pe măncare, bĕutură şi joc. La clacă e şi lăutar şi lăutarul zice şi zioa căt seceră şi muncitorii se intrec la lucru, că's mai mult fete, feciori şi neveste tinere şi le ride de rĕmăn indărăt cu seceratul. Dar nu lipseşte lăutarul in zioa, cănd e să se isprăvească grăul de secerat şi să facă cunună, apoi orică isprăveşte mai de vreme ori mai cătră seară. Cununa se face din spice de grău in formă de cruce şi se impodobeşte uneori şi cu căte o floare din cămp, cu bete şi ţopuri dela fete. Cotorul paielor, de unde apucă cununa, e lăsat mai lung şi infăşurat cu bete. Cununa o ia cel mai indrăsneţ, slugă ori om de ai casii ori cine vrea; gazda il lasă, nu-i infrănge voea, numai trebue să fie bărbat, că nu se prea intimplă, să ducă cununa fată ori boreasă. Din cămp pleacă intăi cel cu cununa; după el fete, neveste, borese, lăutarii şi toţi ceilalţi. Pleacă căntănd şi căntă pănă ajung in curte şi intră cu cununa la gazdă in casă de o pun pe masă. Pe drum altele chiuesc, altele căntă şi bat din picioare ca la joc, la care ce-i dă inima; toţi sunt cu voe bună. Căntă şi strigă fel de fel de căntece dar mai ales căntă căntecul cununei, il căntă mai ales boresele; cănd il isprăvesc il iau eară de la inceput şi pănă acasă nu le mai stă gura.

In dealul Mohului [2])
La umbra snopului
Cine se d'umbria-re: [3])
Sora soarelui
Şi cu-a vĕntului
Ele se d'umbria-re
Şi se sfătuia-re
Şi mi se'ntreba-re

[1]) Birĕu = primar.

[2]) Se căntă «a cununii» (sau a buzduganului) pe toată Ţara Oltului şi pănă dincolo de Sibiu. Auzit in Cuciulata, Vineţia de sus, Pĕrău, Perşani, Şinca veche, Şercăiţa şi Sămbăta de sus; căntecul cununii cum e dat aici cred că e aproape complet.

[3]) In acest căntec adese ori am auzit adăogăndu-se silaba *re* la sfirşitul versului, mai ales unde lipseşte o silabă.

Care e mai mare?
Sora soarelui
Din graiu imi graia-re
Şi d'aşa-mi zicea-re,
Că eu sunt mai mare
Că-i frate-meu soare:
El când resăreşte
Lumea mi-o 'ncălzeşte,
Unde se iveşte
Lumea 'nveseleşte;
Soare de n'ar fi
Lumea ar perì:
Oamenii pe câmp
Şi boii la jug.
Ear a vêntului
Din gură-şi vorbia-re:
Că eu sunt mai mare,
Că-i frate-meu vênt
Umblă pre pămênt;
Şi vêntu când bate
Lumea mi-o rĕsbate,
Unde se iveste
Lumea-o rĕcoreşte;
De n'o-ar rĕcorì
Vitele-ar plesnì,
Oamenii-ar murì:
Oameni de pe câmp
Şi boii din jug.
Stĕpână, stĕpâne
Nu fiţi supăraţi,
Nu fiţi d'intristaţi,
Că holda-i pe şes
Şi la spic e des.
Şi holda-i pe deal
Şi la spic e rar
Stĕpâne, stĕpână
Fiţi cu voea bună

Că holdele's rari
Da la spic is mari.
Nu te supĕra
Că'n curte-om intra.
Stĕpănă, stĕpăne
Gată cina bine
Că cununa-ţi vine,
Cununa de grău
Să ne dai rachiu,
Cununa deplin
Pe measă de in,
C'o veadră de vin
Să ne veselim.
Că dacă-i vei da-re
Dumnezeu va da-re
Ş'aşa o lăsa-re
Claia găleata,
Snopul ferdela,
Mărunchiu cofa
Spicu lingura.
Stogu căt casa
Pita căt masa.
Atunci s'o sfirşì
Pita dumitale
Când se va sfirşi
Nisipul din mare.

Şi de nu li-i pune
Grău-i cu tăciune
Şi de nu ni-i da
Grău ţi-o scădea
Că de nu ni-i da-re
O punem pe peatră [1])
Ş'o circănim toată.

[1]) Se inţelege cununa.

Vine corbu negru
Şi-ţi ia stogu 'ntregu
Vine-o cioară neagră
Şi-ţi ia claia 'ntreagă.

Când intră in sat, cine cum aude cântând a cununii, dă numai fuga la urcior, botă, şuştar, orice are la indemână cu apă, ese in drum la cel cu cununa şi aruncă cu apă in el, ear el işi vede de drum, merge inainte, nu e slobod nici să se ferescă, că aşa e *obliceriu* să-l ude, să fie cu noroc, şi când il udă pe el mai stropeşte şi din boresele de pe lăngă el, dar tot mânie nu e. Când se apropie cu cununa de casă, cei deacolo se ingrijesc de apă şi cu ce s'o svirle; uneori mai inchid şi poarta până se căpuesc cu de toate şi o deschid numai după ce s'au aşăzat care cum a vrut. Când deschide poarta de intră cu cununa, pare că plouă Dumnezeu cu găleata aşa dă din toate părţile cu apă, in cât nu numai că udă pe cel cu cununa de-l face ca pe un şoarece, da se stropesc şi ei unii pe alţii. Cel cu cununa intră in casă cu lăutarul după el, masa e pusă in mijlocul casei, el o inconjoară de trei ori şi lasă cununa pe masă, apoi merge de se schimbă de hainele ude. După ce pune cununa pe masă capătă cinste de la stĕpân, după puterea omului un zlot de argint ori cincizeci de creiţari.

Apoi şed cu toţii la masă secerătorii şi se ospĕtează, ear sfirşind scot mesele afară şi se apucă de joc. Cât ţine jocu, inainte de masă şi la masă glăjile cu rachiu trec din mână in mână de inchină mereu. Cununa de la seceră stĕpânul o pune bine şi o ţine până la anul şi atunci dacă vrea o imblăteşte.

G. I. PITIŞ.

CĂND S'A NĂSCUT EMINESCU?

Domnule Director,

E mai bine de un an de cănd stĕpănesc date temeinice asupra locului şi anului naşterii lui Mihail Eminescu şi de cănd vĕd in toate incercările biografice greşeli mari in această privinţă şi abia m'am hotărit, avĕnd incredere in ospitalitatea «Cenvorbirilor Literare», să le dau in vileag.

Datele pe cari vi le comunic le datoresc imprejurării că fusesem trimis, ca student, la Botoşani, impreună cu D. C. Vasiliu, ca să incercăm o stabilire a locului naşterii, unde trebuia, după frumoasele intenţiuni deatunci, să se ridice o şcoală in amintirea poetului.

Eată căteva date — toate greşite, — culese din cele mai autorisate biografii apărute.

Mai intăi pe mormĕntul de «sub teiul sfănt şi dulce», sub numele «Mihail Eminescu», stau săpate, in peatra rece, douĕ clipe din vecĭnica vreme: «1850—1889».

In prefaţa ediţiei a IV, D. Maiorescu scrie că e «născut la 20 Decembrie 1849, in satul *Ipoteşti*, lăngă Botoşani». Tot asupra acestei date, ca an al naşterii lui Eminescu se opreşte şi D. N. Pătraşcu, in partea studiului sĕu publicat in Numerul jubilar al «Convorbirilor», «dată găsită scrisă chiar de măna lui in registrele Direcţiei «Convorbirilor Literare»[1])

---

[1]) In adevĕr in lista membrilor Societăţii Junimea din Aprilie 1878 şi aflătoare la mine, Eminescu, notat la numerul de ordine 49, a scris cu măna lui in rubrica «Data naşterii» următoarea insemnare: «1849 Decemv. 20 (Sf. Ignat) Botoşani».

I. N.

In matircula gimnasiului din Cernăuţi se găseşte anul 1849, 14 Decembre.

Intr'alte schiţe biografice greşala e şi mai mare : aşa intr'un articul, bogat intr'unele fapte adevĕrate, intru căt insumi am putut să le controlez, publicat intăi pare-mi-se in «Românul», reprodus insă in unicul numer al ziarului «Eminescu», eşit cu prilejul desvĕlirii bustului la Botoşani, stă scris : «a vĕzut lumina zilei in satul *Dumbrăveni*, judeţul Botoşani, la anul 1848, luna Noembrie 8, in zioa de Sfinţii Arhangheli, pentru care i s'a şi dat numele de «Mihai» din botez».

Dacă atătea deosebiri sunt in scrierile apărute departe de locul naşterii, nicăieri mai mult ca în Botoşani nu se pot culege date mai talse, ca intimplări din viaţă, ca imprejurări de familie, ca timp şi loc al naşterii. (Ba Dumbrăveni, ba Ipoteşti etc).

După o zadarnică escursiune ce am făcut in Ipoteşti, satul copilăriei lui Eminescu, D. G. Cerchez atunci prefect al judeţului, a primit următorul rĕspuns la o scrisoare ce adresase maicăi Agapia Gherghel, stariţa schitului Agafton, unde trăeşte o matuşă a poetului.

1891, Martie 29, Agafton.

Domnule Prefect,

«D-l Poet Eminescu este născut in Botoşani ; aceasta este foarte sigur, căci am intrebat pe maica Fevronia Joraşcu, care au fost faţă când s'au născut. Este cunoscut încă că Botezul i s'au cetit de cătră preotul Dimitrie, de la Ospenia.

. . . . (s) **Agapia Gherghel**».

Am pornit spre Biserica Uspenia, ce-i mai zice şi Biserica Domnească, — Catedrala din Botoşani, — am căutat pe preotul Dimitrie şi după rĕscolirea cătorva groase volume, prăfuite de vreme, in cari erau trecute numele tutulor botezaţilor de «Dumnealui preotul Iconom Ion Stamati», acuma

rĕposat, incepĕnd cu anul 1832, am găsit in «Metrica, partea I, de naşteri şi botezuri» următoarele rănduri, pe cari le dau in exactă transcriere:

«Născut la 15 Ghenarie 1850, din părinţi: *Gheorghe Eminovici*, proprietar şi soţia sa *Ralu*, născută Vasile *Juraşcu*, care primì botezul in 21 Ghenarie; s'a numit *Mihail*, avĕnd naş pe Dumnealui Stolnicul Vasile Iuraşcu».

Acest volum se află in buna păstrare a preotului Dimitrie, de la mai sus pomenita biserică.

Cum vedem, in aceste puţine rănduri nu se spune *locul* naşterii lui, dar fiind dată afirmarea maicăi Juraşcu, mătuşa lui Eminescu, care ăncă trăeşte şi care a fost de faţă la naşterea sorei sale, muma poetului, şi cum nu se poate admite, — presupunĕnd că s'ar fi născut la Ipoteşti (Dumbrăvenii sunt mult mai departe), — ca părinţii lui să nu-l fi botezat la biserica satului, unde sunt ingropaţi toţi ai familii şi care e lăngă Curtea lor şi să-l fi dus pe El, copilul crud de şase zile, in gerul lui Ghenarie, cale rea de trei ciasuri, numai aşa,... ca să-l boteze in Botoşani, rĕmăne *cu totul* sigur că:

Mihail Eminescu s'a născut in Botoşani in ziua de 15 Ianuarie 1850.

Buzĕu, Maiu 1892. *N. D. GIURESCU.*

CE-MI SUNT....

Ce-mi sunt căntările din crăng
Şi florile de pe cămpie?
Decănd pe tine te-am perdut
Plăcerea mea unde să fie?

Ce-mi este clipa ce-a trecut;
Ce-aştept in ciasul care vine?
In minte pururi te-am avut,
Şi te doresc numai pe tine.

A fost un vis ş'a dispărut
Şi numai poate să revie,
O stea desprinsă de pe cer
S'a stins in oarba vecĭnicie.

Voiu fi deacum nepăsător,
Şi toate mi-or părea tot una,
Cănd fericirea mea s'a dus
Cu tine, pentru totdauna!

A. C. CUZA.

S'ABATE PULBEREA....

S'abate pulberea pe arbori,
  Pe arborii de lăngă drum,
Precum s'abat cernite gănduri
  Pe fericirea mea deacum....
Căci tu, ca raza printre nouri
  Spre depărtări vei lumina —
Zadarnic vorba ta imi spune
  Că 'ncepe azi căntarea mea!

Căntarea mea măntuitoare
  De unde 'ncepe, tu nu ştii —
Ea isvorì din clocotirea
  Chaoticei vieţi dintăi —
Şi străbătù de-alung de veacuri
  Din mări pustii sub infinit
Făcĕnd cămpia să tresară
  Şi munţi din somnul de granit.

M'am rătăcit pe-a mării valuri
  Sau pe-ale munţilor măriri,
De m'am trezit avĕnd in suflet
  Sublimele-i destăinuiri? —
Nu ştiu, dar am simţit in mine
  Al vieţii vifor c'a trecut
Făcĕndu-mĕ inel de rază
  In lanţul sĕu necunoscut!

Dar pănă cănd?... Vezi tu, perdeaoa
  Cernită cade 'n viitor
Şi undele căntării mele
  De dinsa se isbesc şi mor
Ş'atuncea soarele se stinge,
  Din ceruri pică ori ce stea,
In chaos cade spart pămĕntul...
  Sfirşeşte trist căntarea mea!

S'abate pulberea pe arbori
  Pe arborii de lăngă drum
Precum s'abat cernite gănduri
  Pe fericirea mea deacum;
Căci tu ca raza, printre nouri
  Spre depărtări vei lumina—
Ah! ce mĕ chinue şi-mi spune
  Că s'a sfirşit căntarea mea!

M. DRAGOMIRESCU.

MIRAJ

In aer sboară rândunele,
Iubite, vreau să sbor cu ele
In cerul vĕnturilor calde
Lumini albastre să mĕ scalde,

Să sbor in ţările senine,
Unde şi rĕul este bine,
Unde dorm zeii sub platani
Visănd noroc de mii de ani,

Unde dorm zine sub lămăi
Cu albe flori la căpĕtăi,
De ride cerul când le vede
Frumseţi atătea 'ntro livede.

Iubite, cămpu-i fără flori,
Pe cer s'adună negri nori,
In stoluri pleacă răndunele,
Mi-e dor să plec deaici cu ele.

Raza iubirii tale reci,
Seacă viaţa mea de veci,
In lumi cu soare vreau să sbor
Să visez basme şi să mor!

LERIA.

BIBLIOGRAFIE

Cărţi apărute de curênd şi trimise Direcţiunii „Convorbirilor Literare"

G. I. Ionescu-Gion. Din Istoria Fanarioţilor. Studii şi cercetări 1 v. Bucureşti 1891.

N. G. Rădulescu-Niger. Jertfă. Gelosie. 1 v. Bucureşti 1891.

Ioan Pop Florantin. Avram Iancu, Regele Carpaţilor, roman istoric. 1 v. Bucureşti 1891.

Ioan Pop Florantin. Noţiuni de psichologie ed. II 1 v. Galaţi 1891.

Mihaiu de Bonacchi. Despre Talpa Ţării, novele săteşti 1 v. Bucureşti 1891.

Mihaiu de Bonacchi. „Psyche" trad. de Lucius Apulejus 1 vol. Bucureşti 1891.

Rădulescu-Niger şi Nicolae Ţincu. Doamna Kiajna, Dramă istorică in 6 acte. 1 v. Bucureşti 1891.

Moise N. Pacu. Cartea judeţului Covurlui, note geografice, istorice şi in deosebi statistice 2 v. in 3 părţi, Bucureşti 1891.

Ioan Slavici. Românii din regatul ungar şi politica maghiară. 1 broşură. Bucureşti 1892.

Simeon Stoica. Tratatul boalelor acute infectătoare. 1 v. Sibiu 1891.

Petru Răşcanu. Curs complect de istoria universală. 3 v. Iaşi 1891.

Dr. C. I. Istrati. Curs elementar de chimie cu 228 figuri in text. 1 v. Bucureşti 1891.

Dimitire Petrescu. Manual de invăţământ religios al bisericii creştine ortodoxe pentru şcoalele primare. 1 v. Bucureşti 1892.

Raportul anual al Societăţii „România Jună" in Viena al XXI-lea an administrativ. 1 broşură. Viena 1891.

Alex. Obedenaru. Rondele. 1 broşură. Bucureşti 1892.

id. Spleen, poemă 1 broşură. Bucureşti 1892.

A. O. Saligny, N. Cucu, C. I. Istrati. Cercetări asupra pădurilor din România. 1 broş. mare in IV cu 12 figuri. Bucureşti 1891.

M. C. Miculescu. Thèses préséntées à la faculté des sciences de Paris 1 broş. in IV⁰ mare. Paris 1891.

Dr A. Demosten. Dare de samă a serviciului chirurgical din spitalul central al armatei române. 1. v. Bucureşti 1891.

Les Roumains macédoniens et les intrigues étrangères par un Roumain de Macédoine. 1 broş. Bucureşti 1392.

Banca Naţională a României. Raporturile cons. de admin. etc. etc. 1 v. in IV⁰ mare. Bucureşti 1892.

Dr. G. Bogdan. Câteva cuvinte asupra serviciului de identificaţiune de pe lângă prefectura poliţiei din Paris. 1 broş. in 16⁰. Iaşi 1892.

V. G. Morţun. Ştefan Hudici, poesie 1 broş. Bucureşti 1891.
id. Zulnia Hâncu, „ „ „ „ 1891.

Atheneul Român. Importanţa caracterului naţional in progresul omenirii. 1 br. in 16⁰. *Grig. Mania.* Bucureşti 1892.

Societatea Geografică Română. Dare de samă anuală a d-lui *G. L. Lahovari,* secretar general. 1 broş. Bucureşti 1892.

Societatea Geografică Română. Tablou de materiile cuprinse in cele 12 volume din Buletinul soc. geogr. rom. Bucureşti 1892.

A. D. Xenopol Istoria Românilor din Dacia Traiană. Vol. V Istoria modernă, partea II. Epoca Fanarioţilor. 1 v. mare. Iaşi 1892.

V. A. Urechia. Istoria Culturii Naţionale. — Istoria şcoalelor de la 1800—1864 Tomul I cu mai multe fac simile. 1 vol. in IV⁰. Bucureşti 1892.

George N. Frătoştiţeanu. Codicele penal adnotat cu jurisprudenţa română. 1 vol. in 16⁰. Bucureşti 1881.

» Codicele de procedură criminală etc, id. id. 1 volum. Bucureşti 1891.

Academia Română. Analele Ser. II T. XIII. Partea administrativă etc. 1 v. in IV⁰ mare. Bucureşti 1892.

Paul Weisengrün. Das Problem. Grundzüge einer Analyse des Realen. 1 v. 8⁹ Leipzig 1892.

Ion Kalenderu. Doi antagonişti romani. 1 v. 8⁰ Bucureşti 1892.

Rhetoridy. Creditul Agricol. Cercetări etc. 1 br. Bucureşti 1892.

Memoriul desvoltător drepturilor amploiaţilor. 1 br. Craiova 1892.

Dr. G. Crăiniceanu. Oftalmia simpatică. 1 v. Bucureşti 1892.

B. Petriceicu-Hasdeu. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a Românilor. Tom. II, fascioara IV. Bucureşti 1892.

B. I. Radu. Intervenţiunea Statului şi industrille naţionale. 1 br. Bucureşti 1892.

Ar. Densuşianu. Valea Vieţei, poesii. 1 v. 8⁰. Iaşi 1892.

Dr. I. Felix. Raport general asupra igienei publice pe anul 1891. 1 v. Bucureşti 1892.

M. Strajan. Principie de literatură. 1 v. Craiova 1892-

I. Găvănescul, Există acţiuni desinteresate studiu? psihologic. 1 br. Iaşi 1891.

Ioan Slavici. Românii din Regatul Ungar şi politica maghiară. 1 mic volum 8⁰. Bucureşti 1892.

I. M. M. Caracteristica Evreilor sau Românismul in faţa chestiunii evreeşti. 1 broş. Iaşi 1892.

Apare la intăi a fiecărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 3. București, 1 Iuliu 1892. Anul XXVI.

CIORTOLUM

(CONFERINȚĂ ȚINUTA IN SOCIETATEA GEOGRAFICA)

I.

Nomenclatura in geografie, nu este un efect al intimplării, al arbitrarității cum s'ar putea crede la prima vedere; denumirile topografice cele mai variate, cele mai pitorești, cele mai ciudate, toate au cuvĕntul lor de-a fi; — se datoresc unor pricinuiri constante.

Peste tot globul, la popoarele cele mai diverse, mintea omenească s'a condus de aceleași legi organice când a venit vremea să se determine condițiunile topografice, să se poreclească configurațiunile planetei ce ocupăm.

Dacă ne vom povățuì de aceste norme vom deslușì multe denumiri, care astăzi s'arată ca niște enigme indescifrabile: De ex. pentru ce numele Parova, dat cutărui sat din plasa Răcăciuni, județul Putna? Tradiția care are curs printre răzeșii locuitori arată că ei au emigrat dintr'un alt sat numit Răpile care există până astăzi pe lângă comuna Borzeștii pe valea Trotușului. Parova sau pe Slovenește Porova este echivalentul cuvĕntului Romănesc ripă; filologia confirmă tradiția populară și totodată ne arată că satul s'a intemeiat prin secolul al XV-lea cel mai tărziu când se intrebuința limba slavonă in redactarea actelor juridice — și totodată ne destăinuește cum se formau neologisme slavone fără ca să fi fost la mijloc vre-o invasie sau colonisare de slavi.

De multe ori, deslușind un cuvĕnt, reconstituim și neamurile in care s'a plăsmuit.

E de notat un lucru in orografia română: Piscurile și

masivurile detaşate, cele mai insemnate ca şi cele mai mici, au toate denumirile lor foarte precise : Sinaia, Ceahlău, Penteleu, Păringu, Piscul Dochiei, Virful cu Dor, Peleşul etc.; şirurile de munţi sau de dealuri, nu au denumire proprie; ele imprumută numele lor de la regiunile prin care trec, de la apele ce ţermuresc, de exemplu : munţii Bacău iau numele de la oraşul ce imprejmuesc; dealurile Zeletinului de la riuleţul cu acelaş nume, pe lăngă care se intind. Alte şiruri de munţi au denumiri care nu corespund exact unui sistem geologic, aşa munţii Vrancei, munţii Caşinului, munţii Comăneştilor, a Tihărăului, cuprind masivuri care se deosebesc topograficeşte dar care fac parte din aceleaşi domenii şi sunt cuprinşi intr'un sistem juridic comun. Faptul cel mai curios e că intregul, imensul şir de munţi care străbate toate ţările Româneşti, impărţindu-le in două regiuni deosebite, nu are o denumire pentru acel popor care locueşte pe ambele sale vĕrsanturi.

Cuvĕntul Carpaţi nu face parte din vocabularul popular; el nu există la oamenii din popor decăt in proporţia in care au rĕsbătut pănă la ei noţiunile culturale. Nu e tot aşa pentru apele curgĕtoare; numele celor mai mari ca şi ale celor mai mici fac parte din bagajul de cunoştinţe usuale ale fiecărui şi găsim natural ca omul cel mai incult să ne rostească numele de Olt, Nistru, Dunăre, Mureş, Ialomiţa şi cu atăt mai mult a riuleţelor de adoua şi atreia mănă.

Casul nu e particular Romănilor :

In Africa occidentală de exemplu, toate popoarele riverane numesc deopotrivă riul cel mare din Sudan Niger sau Djoliba; — toţi indianii din America de Nord denumeau marele riu care se varsă in golful de Mexic, Mississipi sau Meşesbe, şi afluenţii lui Ohio, Missuri etc.; şi e lucru firesc ca denumirile apelor să fie indeobşte rĕspăndite, de oarece riveranii prin cursul apei insuş sunt puşi in legătură intre ei, aduşi a participa la o viaţă comună de la obirşie şi pănă la gura acelei ape; oricăt de lung ar fi cursul ei sunt siliţi a-şi face şi o concepţie comună despre ea.

Cu locuitorii din munţi lucrurile s'au petrecut altmintrelea; in regiunile muntoase activitatea omenească a rĕmas mărgi-

nită după configuraţiunea solului; vedem de la un versant la altul infiinţându-se state şi naţionalităţi deosebite, şi prin urmare cu atât mai puţin sunt in stare populaţiile de la munte să-şi formeze o concepţie generală de acel intreg care-i cuprinde.

Au trebuit imprejurări exterioare ca şirul care incepe de la strimtoarea de Behring şi se sfirşeşte la acea de Magellon să ia o denumire generică. A trebuit să vie cuceritorii Spanioli, să străbată tot acel continent, să-i studieze configuraţia pentru ca să dea munţilor numele de Cordiliera; mai târziu superpuindu-se pe nordul continentului civilisaţiile Francese şi Anglo-Saxone, partea septentrională a luat denumirea de munţi stincoşi, lăsând denumirea de Cordiliera de Ande munţilor din America centrală şi de sud; dar aceste denumiri au fost şi au rĕmas străine populaţiilor autohtone care nefiind iniţiate la cultura Europeană, n'au ce face cu asemenea concepţii.

Tot aşa in ceea ce priveşte munţii noştri: pentru lumea Greco-Română inzestrată cu o cultură superioară, in stare de a cuprinde intr'o concepţie o regiune cât de intinsă, numele de Carpaţi s'au impus pentru tot şirul de munţi care, plecând din coastele Sarmaţiei străbătea toată Dacia până la ţĕrmurile Dunării.

Ear Dacii care aveau noţiunile cele mai incomplecte de insuş neamul lor, adânc divisaţi, incapabili de a forma un stat, trăind in mici comunităţi care abia se federau la casuri extreme, cum ar fi putut avea denumiri generice care ar fi presupus o concepţie de aceeaşi intindere in toate direcţiile?

Barbaria Dacă, devenind barbarie Daco-Română s'a perpetuat in păturile infime până in zilele noastre; aşa ne explicăm noi cum denumirea de Carpaţi nu există pentru vre un om din popor, din zilele noastre.

Analisând orografia francesă, vom găsì confirmarea acestei teorii: Piscurile şi masivurile detaşate au denumiri proprie ca şi la noi; şirurile de munţi şi de dealuri din centrul Franciei nu sunt desemnate decât după numele regiunii in

care se află, aşa: munţii Britaniei, al Auverniei, dealurile Normandiei etc.

Şirurile cele mari Alpii şi Pirinei care au denumire proprie, ca şi Carpaţii, Apeninii, Caucasul etc., le datoresc culturei Greco-Romane; apoi mai sunt Cevenii, Ardenii, Voghejii, munţii Jura care au şi ei denumiri proprii; aceste denumiri perfect vulgarisate ăncă de la inceputul civilisaţiei Francese, provin deacolo că ăncă deatunci munţii aceştia au servit de frontiere naturale, la state puternice, la provincii insemnate.

Cevenii de exemplu au fost hotarul intre Galia Narboneză şi cea Aquitană, intre Provansa şi Gasconia —; Voghejii au fost şi sunt ăncă şi până azi hotarul intre Francezi şi Germani; Ardenii, Alpii, Pirenii servesc deasemenea de despărţire fie etnică fie politică intre Francezi şi vecinii lor Flamanzi, Spanioli etc.

Pentru Daco-Romani, Carpaţii fiind cuibul, ştiubeiul din care roia neamul lor, distincţiunea putea fi pe piscuri şi pe regiune, ear numai străinii au putut să dea o denumire comună acelor munţi care pentru indigeni erau munţii *per excellentiam*, intocmai cum pentru copii numele de tată şi de mamă ajung pentru a desemna pe acei care i-au născut şi-i cresc.

Am zis că munţii de măna a doua, şi dealurile care străbat ţări sau provincii mai mici din Europa se denumesc după regiunile străbătute, această regulă sufere o excepţie care constitue şi ea o lege importantă: acolo unde un şir fie de munţi fie de dealuri chiar neinsemnate au servit de frontieră politică intre două state sau două provincii, a trebuit fatalmente ca acel şir de munţi să ia, nu denumirea regiunii ci un *nume propriu, special;* sau mai bine zicĕnd denumirea a devenit *proprie, specială;* persistănd chiar după ce a dispărut pricinuirea sa istorică, — vice-versa: *acolo unde vom găsì un şir de munţi cu o denumire de această natură să fim siguri că exist antecedenţi istorici care interesează localitatea.*

II

Precum am arătat şirurile de munţi şi de dealuri au şi la noi denumiri regionale: Se zice munţii Bacăului, munţii Buzĕului, dar unde incep şi unde sfirşesc acei munţi? care sunt actele care justifică această nomenclatură? Nimic precis.

Acum eată şi o excepţie la regula generală:

Din masivul munţilor Bacăului, la obirşia piscului Răcăciuni, unde se mărgineşte judeţul Bacău şi judeţul Putna, se lungeşte spre Adjud un şir de dealuri care despart albia Siretului de a Trotuşului, afluentul sĕu.

Despre Trotuş aceste dealuri ţermuresc riul deaproape incăt pe unele locuri, poalele dealului dau deadreptul in acel riu; şi pămĕntul fiind astfel ăngustat nu cuprinde decăt 3 comune, Gropile, Ripele şi Georenii.

Feţele despre Siret sunt cu mult mai importante căci se coboară alene şi cu numeroase ramificaţii, formănd vre-o zece văi in care s'adăpostesc un numĕr aproape egal de comune; eată şi numele lor:

Comuna Parova cu cătunul Teiuş pe valea şi pĕrăul Parovei, comuna Drăguşenii cu cătunul Schitul pe valea şi pĕrăul Bălça; comunele Orbenii, Scurta, Cucova, Valea Seacă, Pănceştii, Sascut, Conţeşti, pe văi şi pĕrae purtănd acelaş nume, şi la extremitate unde dealurile se sfirşesc in Trotuş, comuna Urecheşti avĕnd pe teritoriul ei o parte din moşia Coţofăneştii a Spiridoniei, şi care poartă numele de Ciortolum. Această regiune deservită de gările Adjud, Sascut şi Răcăciuni constituesc partea superioară a plasei Răcăciuni din judeţul Putna.

Pămĕnturile din acele comune sunt stĕpănite in unele locuri numai de răzeşi ca in Parova, Valea Seacă şi Pănceşti, in alte locuri numai de proprietari mari şi de clăcaşi ca la Ure chesti, Conţeşti, Sascut şi Scurta, şi in fine de proprietari mari, de răzeşi şi de clăcaşi in celelalte comune.

Cu ocasiunea unor delimitări efectuate pe-acolo, am observat că toate pămĕnturile atăt ale proprietarilor mari căt şi ale răzeşilor dimprejur formează făşii deacurmezişul pe valea Si-

retului, mergĕnd cu capetele in apa Siretului pe deoparte şi pe de alta in şoseaoa dealului cel mare care face axul tuturor văilor mai sus citate. Nu fac excepţie la această regulă decăt locurile clăcaşilor care au fost croite in lungul şi in curmezişul moşiilor după cum s'au putut invoì.

Am mai observat cu ocasia acelor delimitări, că actele moşiei Scurta şi a proprietăţilor limitrofe de pe Orbeni, Cucova şi Valea Seacă, menţionau toate deopotrivă că pămĕnturile merg din apa Siretului, in dealul ce se chiamă Ciortolum. Actele in chestiune erau nişte *alegeri* făcute la 1830 intre foştii răzeşi de Buciumeni şi răzeşii de Orbeni şi se refereau la titluri vechi, la un chrisov de la Stefan cel Mare, posedat acum numai in copie de răzeşii de Valea Seacă representanţii actuali ai foştilor răzeşi de Buciumeni. Cu ocasia altor lucrări şi mai pe urmă mănat şi de curiositate, am fost adus să cercetez actele moşiilor Conţeşti şi Sascut care sunt depuse la Creditul fonciar din Bucureşti, a moşiilor Răcăciuni, Orbeni şi Capota deasemenea depuse la Creditul Fonciar, mărginindu-se cap la cap cu proprietăţile de pe Valea Trotuşului care sunt tot aşa croite deacurmezişul văei.

Şi acel deal fiind totdeauna menţionat ca deal despărţitor, pretutindeni in toate actele de delimitare ale proprietăţilor din acele 13 sau 14 comune poartă numele de Ciortolum, fără intrerupere cu incepere de la Parova şi Drăguşeni pănă la Urecheşti pe un versant precum şi pe celalt (vezi actele de hotărnicie a moşiilor Căiuţ şi Copota depuse la Creditu Fonciar din Bucureşti). Punctul precis unde acest şir se alipeşte la munţii Bacăului se află pe teritoriul comunei Gropile din judeţul Bacău şi se numeşte Copĕtu de unde poate a luat şi moşia aflătoare pe el numele de Copĕt sau stricat pe ungureşte Copota, locuiterii zisei moşii fiind in parte Unguri.

Mai este insă de notat o excepţie; moşia Răcăciuni se mărgineşte şi ea cu partea nordică a dealurilor *Ciortolum*, dar in actele acelei moşii, astăzi divisate in 5 părţi, dealurile *figurează şi cu denumirea de Capul Dracului şi cu acea de Ciortolum*, (actele la Cred. Fonc. din Bucureşti) ear locuitorii

dau mai cu deosebire numele de Capul Dracului acelor coline care merg in paralel cu linia Căei Ferate de la hotarul districtului Putna şi până in marginea Piscului Răcăciuni, in faţa gărei unde se věd şi urmele unei Cetăţui denumite până astăzi prin tradiţie tot *Capul Dracului.*

III.

Odată stabilit caracterul deosebit al acestei denumiri orografice; s'a născut in mine douě preocupări, intâi de a analisa numele, al doilea de a afla causele istorice care au putut să-i dea naştere după teoria mai sus expusă, după care nu se admite hasardul, arbitrarietate ca antecedente posibile.

In ce priveşte partea filologică D-nul Hasdeu la care m'am adresat a binevoit a-mi comunica că pe slavoneşte *Ciortol* vra să zică Drac şi *Lom* Şanţ, despărţire; Ciortolum = hotarul dracului, avea neapărat o relaţie cu denumirea Română Capul Dracului una fiind aproape echivalentă celeilalte; această ultimă denumire aplicată şi la cetăţue ale cărei urme se pot vedea pe colina care face malul sudic al piscului Răcăciuni, după cum am spus, impune judecăţei mele, că o causă comună au trebuit să dea aceeaşi poreclire şi dealului şi cetăţuei şi prin extensiune şi intregului şir de munţi; rěmânea de aflat evenimentul sau evenimentele istorice căruia se datorea acea plăsmuire.

Tradiţiile locale nu ne erau nici de un ajutor, ele sunt vagi şi se opresc la Stefan cel mare, cărui i se atribue tot ce s'a făcut in evul mediu, precum se atribue lui Traian tot ce s'a petrecut in antichitate.

Trebuia recurs la istoria positivă, şi rěsfoind istoria Românilor găsim ca evenimente mai importante pentru acea regiune, că graniţa dintre Moldova şi Muntenia au trecut pe acolo intre anii 1360—1490.

In adevěr din chrisovul lui Radu 1349, chrisoavele lui Mircea 1387, 1393, 1398, 1406, chrisoavele moldoveneşti 1422—1431, actele moldoveneşti de la 1456 şi 1460 resultă că graniţele intre Moldova şi Muntenia erau in dreptul Ba-

căului, Bĕrladului, Tighinei şi Cetăţei Albe cari erau oraşele de frontieră ale Moldovei spre miază-zi.

Prin urmare in prejma Bacăului trebuia să existe o linie de hotare cu stemele Domnilor Moldoveni şi Munteni faţă in faţă. Marca Moldovei a fost ab initio zimbrul sau bourul, ear a Munteniei pe timpul Basarabilor, căt au domnit ei, a fost capetele de arapi.

D. Hajdeu in istoria sa critică a Romănilor a stabilit existenţa acestei steme şi a explicat printr'insa şi numele epic de Basarabi ce-şi luau urmaşii lui Radu Negru; poporul insă intr'un limbagiu mai prosaic transforma capetele de arapi in capete de Drac; şi dispărţirea Negrului deveni dispărţirea Dracului; această deslușire nu e numai o fantasie, vedem in istorie că poporul da cu preferenţă numele de Drăculeşti, la urmaşii pe cari ei credea mai legitimi, mai indreptăţi să poarte blasonul strămoşesc de trei capete de arapi al primilor Basarabi.

Dealurile care incep de la Parova şi merg pănă la Urecheşti cu drept cuvĕnt au căpătat numele de Ciortolum dacă ele au fost frontiera intre Moldova care se intindea mai in jos pe valea Trotuşului şi se mărginea pe şesul Siretului la pĕrăul Răcăciuni.

Următoarele imprejurări locale confirmă această teorie: In jos de pĕrăul Răcăciuni portul şi graiul se apropie de acel muntenesc; pe când proprietarii mari de origine mai recentă fac mĕsurătorile lor cu falcea şi cu prăjina, locuitorii răzeşi socotesc tot cu stinjenul şi cu pogonul; in fine la semne de hotare din pădure locuitorii cum să depărtează de hotarele judeţului Bacău incetează de a mai face *bouri* ca in Moldova, ci cruce sau pajuri ca in ţara muntenească — aceste sunt amĕnunţiuni care, mărturisesc, nu prea au mare consistenţă inaintea unei critice aspre, dar ele servesc a intări şi a precisa datinele istorice mai sus menţionate.

Dar ceea ce a contribuit a-mi stabilì increderea pe deplin, că ciortolumul este o amintire şi o probă despre stĕpănirea Basarabilor prin acea regiune e că am descoperit locuri păstrănd acest nume intr'o parte opusă prin simpla de-

ducţiune care adeverindu-se a constituit o mai mare probă, o adeverire a teoriei mele:

Mi-am zis că de oarece in prejma Bacăului au domnit stema Basarabilor, menţionată prin cuvêntul Ciortolum in antitesă cu Bourul moldovenesc, aceleaşi cause au trebuit să producă acelaş efect şi in alte puncte de contact, la alte hotare dintre Moldova şi Muntenia, in prejma Bĕrladului de exemplu, şi in adevĕr la o depărtare aproape identică cu acea a Bacăului, găsim şi pe valea Bĕrladului un Ciortolum satul şi comuna Ciortolum, la un loc indemănatec pentru a domina valea şi drumul care ducea la acel oraş, şi zilele aceste mi s'a mai semnalat un alt Ciortolum in judeţul Covurlui pe lăngă Corod; şi deşi n'am putut ăncă să-l determin precis, el vine aproximativ pe linia care trebuia să se indrepteze ca hotar peste Prut intre Chilia şi Tighina.

Trebue să mai adaog, că cercetările mele de a găsi un Ciortolom peste Prut, in acea Basarabie care prin numele seu insuş aminteşte antica Dinastie muntenească, au rămas zadarnice; am căutat cu luare aminte pe o hartă foarte exactă a Basarabiei, de la 1830 pe care a binevoit să mi-o pue la disposiţie D. Alecu Catargi, insă nu e de mirare ca nomenclatura topografică, aşa de antică să fi dispărut când ne gândim la numeroasele invasii şi cuceriri ce au trecut peste acel colţişor de pămênt al Basarabiei care in mai puţin de un secol au vĕzut superpuindu-se trei, patru rănduri de populaţie: Moldoveni, Tatari, Nemţi, Bulgari şi Ruşi.

IV

D. Petru Carp mi-a obiectat că mai este o localitate cu numele de Capul Dracului intre Vaslui şi Iaşi şi alta in Bucovina pe lăngă Cămpulung pe unde n'a fost niciodată stĕpănirea Basarabilor şi prin urmare aceste denumiri venind din alte pricini, rĕsturnau prin aceasta insuş teoria mea de Ciortolom-Capu Dracului, ca amintire neaparată despre Basarabi — la această obecţiune am rĕspuns: Capul Dra-

cului din judeţul Vaslui este intre Ţibana şi Ţibăneşti; dintr'un act existent la Spiridonia in Iaşi se cunoaşte că la anul 1391 s'au dat in stĕpănirea lui căpitan Ţibana obştiile rezeşeşti din acea regiune, de cătră Roman Muşat, pe o intindere ce le indica in deajuns denumirile de Ţibana şi Ţibăneşti rĕmase până astăzi in acea regiune şi scaunul acelei stĕpăniri de natură feodală era *probabil* la Capul Dracului, posiţie indemanatică după cum se poate vede pe o hartă pentru a domina vasalii sĕi turbulenţi, rezeşii nedeprinşi ăncă a purta jugul boeresc şi acea stăpănire o făcea in numele Domnitorului sĕu Roman din neamul Muşăţesc, de a cărui sprijin şi ajutor trebuia să se bucure şi al cărei bandieră şi stemă dator era se poarte ca vasal; dar tot D. Hajdeu ne arată că Muşăteşti să pretindeau din neamul Basarabilor şi ca atare purtase şi ei in stemă douĕ capete de arap; de drac prin urmare. Eată mai mult decăt trebue pentru a justifica denumirea de Capu Dracului, la domiciliul feodal, in regiunea căpitanului Ţiban. In ce priveşte Capu Dracului de lăngă Cămpulung: Se ştie că un Muşat venit din ţara munteanească s'a aşezat pe lăngă Laţco Domnul Moldovei care avea scaunul sĕu in Cămpulung şi a luat apoi de soţie pe Anastasia fiica acestui Domn; acest Muşat care a fost tulpina Domnilor Moldoveni ce au urmat şi purta stema Basarabilor, o fi avut reşedinţa sa de sigur in prejma socrului sĕu, Domnul Laţco şi eată cum se poate explica şi Capul Dracului din Bucovina.

Altă obiecţie face D. Urechie, nu teoriei mele ci teoriei d-lui Hajdeu despre stema Basarabilor, şi implicitamente fiind atacată şi teoria mea despre Ciortolom care se sprijine pe cea dintăi, mĕ vĕd nevoit a produce mijloace de apărare.

D. Urechie obiectează in sigilografia sa că sigilurile Domnilor Munteni au schimbat intr'una stema lor, că stema publicată de Hulsius Levin drept marcă a Basarabilor este un act de ignoranţă din parte-i şi in realitate ar fi fost marca Bosniei.

Dar tot d-sa mărturiseşte că ăncă din secolul al V-lea

un italian dedea regiunii de la Dunărea de jos ce numea şi Magna Hunia drept stemă un scut cu trei capete. Mai departe este de asemenea silit să recunoască că in marca Munteniei au fost trei capete, *dar nu negre adaogă D-sa*; voiu intreba pe D. Urechie pe ce se intemeiază D-sa pentru a contesta negreala acelor trei capete intru cât pictura n'a fost intrebuinţată sau cea intrebuinţată nu s'a putut conserva până in timpurile noastre şi numai stemele sapate şi prin urmare fără coloare specifică a ajuns până la noi.

Numai pe această denegaţie *a culoarei capetelor*, căci existenţa lor o mărturiseşte, se intemeiază toată contestarea D-lui Urechie indreptată contra teoriei stemei Basarabilor. Apoi eu cred că nomenclatura Ciortolom şi denumirile persistente de cap de Drac date locurilor care au purtat acele capete incolore după d-sa; denumirea de Drăculeşti date de popor unor Domni cari purtau asemenea stemă, şi care era traducţia populară a cuvêntului epic de Basarab ne autoriză indeajuns să afirmăm cu certitudine *negreala* acelor capete eraldice şi exactă e prin urmare şi teoria d-lui Hajdeu şi expunerea mea care aduce fapte coroborante.

Revin acum şi asupra alegaţiunii d-lui Urechia că stema publicată de Huisius era a Bosniei şi nu a Munteniei; eu nu fac nici o dificultate să admit aceasta; chestiunea capětă insă o intindere pe care d-sa nu o bănuia când a abordat tratarea sigilografiei Moldoveneşti şi Munteneşti.

Eu ii voiu face concesia să recunosc că intru câtva teoria despre stema Basarabilor poate să lipseasca de exactitate precum poate lipsì de exactitate şi teoria admisă de toţi şi de d-sa că Bourul este stema Dragoşidă. Bourul nu era marcă Dragoşidă ci a Moldovenilor; şi inainte a Daco-Romanilor; şi ăncă mai inainte a triburilor Daco-Scite; dovadă despre aceasta este că mult inainte de Dragoşizi găsim menţiunea capului de Bour in timpul cuceririi Romăne, care consacra denumirea de *Caput Bovis* dănd-o unei cetăţi la gura Siretului in timpurile Dacice unde taurul ucis de zeul naţional Mitrea juca rol mare şi figura săpat pe altare rěspindite prin toată ţara; prin numele in fine de Taurisci dat Sciţilor sau Daci-

lor cari locuiau văile Nistrului, Niprului şi al Donului şi care au lăsat numele lor Chersonesei *Tauride* astăzi Crimea.

Tot aşa şi cu stema Basarabilor ; ea a putut fi proprietatea nu a unei familii, nu a unei dinastie, ci a intregului popor, nu recunoaşte d-sa insuşi că in postulanul Italian regiunile de la Dunărea de jos aveau drept stemă 3 capete (negre probabil)? Eată dar că stema e mai veche decăt dinastia lui Radu Negru.

Dar după mine lucrul se explică uşor dacă vom pune importanţă stemei nu in capetele de arap ci in *negreală*. Atunci oricine işi poate face intrebarea : nu cumva Daco-Geţii s'au putut denumì ei insuşi ab antiquo negri in opoziţie cu Trahii, actualii Schipetari, cari ei erau numiţi albi şi albanezi poate după munţii sau Alpii ce ocupau? cu astfel de ipotesă s'ar explica şi denumirea de *albă* dată Mării Egee şi denumirea de *neagră* dată Pontului Euxin şi numele de Morlahi, Mauro-Vlahi dat Daco-Romănilor din Balcani şi in fine chiar şi marca Bosniei de care vorbeşte D. Urechie.

Dupĕ teoria aceasta nu stema capetelor de arapi ar fi dat naştere poreclei de *negri* ci denumirea de *negri* ar fi pricinuit emblema de *capite negri*. Emblema pe care ori şi-au insuşit-o ori au născocit-o Oltenii denumiţi fiind şi ei Vlahi negri ca conaţionalii lor transdunăreni; această marcă au trecut apoi la Domnii Munteni cari din negri au devenit succesiv Basarabi şi Drăculeşti; stema s'au identificat cu dinastia şi au incetat de a mai fi marca poporului pentru a fi ai unei familii. Ar fi trebuit ca Dragoşii să se numească şi ei *zimbreni* sau *boureni* pentru ca procesul de identificare intre stemă şi numele de familie să fie desăvirşit şi la dinsa *şi atunci şi in Moldova Bourul ar fi incetat de a mai fi marca ţărei*, şi diferiţii Domni cari nu aveau pretenţia de a se coborì din Dragoş, s'ar fi ferit de a lua de marcă bourul precum Domnii cari nu pretindeau a se trage din neamul Basarabesc se fereau de a purta stema cu trei capite negre, pentru a purta sigiliurile cele mai diverse şi care diversitate de sigiluri la Munteni descurajează aşà de tare pe D. Ureche.

In orice cas chestiunea e mai complicată şi hotărirea dată de D. Ureche trebueşte adusă intr'o instanţă de revisuire oricum ar fi.

Conclusiunile ce suntem in drept a trage din această critică istorico-geografică sunt multiple; putem mai dintăi insemna cu precisiune o parte din graniţele Moldo-Munteneşti din evul mediu — ; denumirile topografice de Ciortolum şi Capul Dracului mai vin şi mărturisesc despre autenticitatea capetelor negre in stema Basarabilor; dau un caracter *positiv* teoriei d-lui Hajdeu şi impedică reproducerea scepticismului istoric manifestat de DD. Panu şi Urechie in această privire.

In fine am surprins *sur le vif* modul cum se formează o denumire in topografie — totodată mai constatăm că denumirile slavone de Ciortolum şi de Parova nu sunt decăt traducerile unor nume anterioare Româneşti; că sunt resultatul nu al unei invasiuni de slavi, ci a unei inriuriri culutrale şi că nu suntem in drept de a conclude de la numele slave cari exist in geografia noastră de colonisare acestei ţări cu slavi precum nu ar fi in drept de la cuvintele francese şi neolatine ce ne-am insuşit şi de la numele de Independenţa ce s'au dat la mai multe sate, să conchidă urmaşii noştri că prin secolul al XIX a mai fost o descălecare de latini la noi in ţară.

Termin atrăgĕnd atenţia filologilor romăni asupra analisei şi descompunerii numelor slave din geografia noastră; un aşa studiu va arunca o mare lumină asupra istoriei Romăne; e destul să menţionez că Buc in limba slavonă vrea să zică fag şi că Bucovina nu este decăt traducerea pe slovineşte al cuvĕntului *făgăroş* evident mult mai vechiu — şi ca vechii locuitori din fundul Bucovinei se numeau Dorneni de la cuvintul Durna negru pe limba Dacică, care au fost tradus prin acel slovonesc de Cernovitz=Cernăuţi, ca să inţelegem cătă puţină consistenţă au teoriile lui Roesler a lui Tomacink şi a tuturor acelor cari vor să susţină că nu suntem autochtoni pe pămĕntul Romănesc.

AL. BRĂESCU.

PATRU POESII DE EMINESCU

Noua ediţie (a 6-a) a poesiilor lui Eminescu, apărută la Socecŭ & C-nie in luna trecută sub ingrijirea D-lui T. Maiorescu şi cu indreptarea multor greşeli de tipar din ediţia precedentă, este sporită cu următoarele poesii găsite pe căteva foi scrise de măna lui Eminescu. D. Maiorescu le insoţeşte cu o notă la pag. 294, in care spune: «poesiile, scrise — pe căt se vede — in prima aruncătură a condeiului, au rĕmas nerevĕzute de poet şi nepublicate de el; una din ele este numai un fragment de 3 strofe. «Rugăciunea» se află intercalată intr'o poesie de 12 strofe, intitulată *Ta twam asi*, avĕnd insă in manuscript fiecare strofă rănduri şterse şi neinlocuite etc. Dar şi aşa cum le găsim astăzi, aceste poezii cuprind versuri de o unică frumuseţe şi nu pot lipsì din opera lui Eminescu».

Dealminteri noua ediţie se foloseşte, intr'un *Post-scriptum*, pentru fixarea datei naşterii lui Eminescu de scrisoarea D-lui Giurescu publicată in numĕrul Convorbirilor de la 1 Iunie a. c.

INTRE PĂSĔRI

Cum nu suntem douĕ păseri
Sub o straşină de stuf,
Cioc in cioc să stăm alături
Intr'un cuib numai de puf!

Nu mi-ai scoate oare ochii
Cu-ascuţitul botişor?
Şi alăturea cu mine
Sta-vei oare binişor?

Par'că mi te vĕd, drăguţă,
Că imi sbori şi că te scap;
Stănd pe gard, privind la mine,
Ai tot da cochet din cap.

Eară eu suit pe casă
Şi plouat de-atăt amor,
M'aş umfla ursuz in pene
Şi aş sta intr'un picior,

PE UN ALBUM

Albumul? Bal-mascat cu lume multă,
In care toţi pe sus işi poartă nasul,
Disimulăndu-şi mutra, găndul, glasul,
Cu toţi vorbesc şi nimeni nu ascultă

Şi eu intrai, mĕ vezi rărindu mi pasul,
Un vers incerc cu pana mea incultă,
Pe masă să aşez o foaie smultă
Ce de cănd e nici n'a visat Parnasul.

Spre-a-ţi amintì trecutele petreceri
Condeiu 'n mănă tu mi-l pui cu sila;
De la oricine-un snop de paie seceri,

Apoi te uiţi rizĕnd la căte-o filă,
Viclean te bucuri de a le noastre 'ntreceri,
Privind in vrav prostia imobilă.

RUGĂCIUNE

Rugămu-ne 'ndurărilor
Luceafĕrului mărilor:
Din valul ce ne băntue,
Inalţă-ne, ne măntue,
Privirea adorată
Asupră-ne coboară,
O maică precurată
Şi pururea fecioară
Marie!

FRAGMENT

După ce atăta vreme
La olaltă n'am vorbit,
Mie-mi pare că uitarĕm
Căt de mult ne-am fost iubit.

Dar acum te vĕd nainte-mi
Dulce, palidă cum şezi —
Lasă-mĕ ca altă dată
Umilit să 'ngenunchez,

Lasă-mĕ să'ţi plăng de milă,
Să-ţi sărut a tale mâni....
Mănuşiţe, ce făcurĕţi
De atătea sĕptĕmâni?

. . . .
. . . .

FATA SPÂNZURATULUI[1]

NOVELĂ

Domnului Petre Grădiștcanu

prietenesc omagiu

— Sfîrșit —

IV.

Dintre toate casele boerești din Dealul Călugărei, cele mai frumoase și cele mai incăpătoare erau ale Coconului Nicu.

Așăzate pe un dămb imbrăcat cu pădure aveau rĕsăritul soarelui in față și priveliștea din ceardac se putea intinde, când era senin, până dincolo de apa Prahovei. Deaceea ele erau rĕcoroase vara și cu deosebire plăcute in vreme de toamnă când boerul venea să petreacă la cules.

Deși trecut de 40 ani Nicu Simizeanu era neinsurat și afară de patima vĕnătoarei, n'avea mai mare mulțumire decât să bea și să mănânce bine și să prăpădea dupe femei, precum mărturisea jupăneasa Bălașa care-l slujea de 20 de ani. Voinic, sprinten și bine coprins la trup, ar fi fost om frumos dacă n'ar fi avut căutătura cam aspră și dacă un zimbet de dispreț nu i-ar fi increțit deapururi gura.

Crescut de mic in nevoe și indelung luptător cu greutățile până să ajungă stĕpân de sine, știa ca toți cei ce-și fac stare singuri, să prețuiască banul inainte de orice și dacă

---

[1] Vezi Conv. Lit. No. 2 din 1892.

vorba ii era plăcută, faţa la prilej i se făcea ademenitoare ori sufletul i se mişca covirşit de simţiri, totuş judecata rece şi cumpĕtul neindurat ii infrĕnau avĕnturile şi măna lui gata de a se deschide se stringea, poate cu silă din cănd in cănd, niciodată insă cu părere de rĕu. Atunci zicea că-i venea «firii harţagul», ear cei ce-l cunoşteau mai deaproape găseau că-l băntuia «năravul» acesta tot cănd nu-i ardea lui nici de hăituială, nici de dragoste, nici de chefuit! Şi totuş umblase multe ţări, invăţase destule şi dobăndise numeroase cunoştinţe asupra vieţuirii şi năravurilor felurite ale oamenilor. Deaceea inclinarea lui pătimaşă şi ispita poftelor sub inteţirea cărora slăbiciunea lui firească n'avea chip de impotrivire, il lăcomise de timpuriu la plăceri, făcĕndu-l cu virsta tot mai nesăţios.

Dealtfel cănd sta la vie, era totdeauna singur şi cănd nu pornea din zori prin crănguri, sta intins pe pat in ceardac, privind căt ii lua ochii şi rĕsfăţăndu-se cu bunătăţile ce-i pregătea «Jupăneasa Bălaşa», bucătăreasă fără părechе.

De cănd cu boala fetei Moş Drăgan işi oropsise casa din vale şi-şi făcea necontenit treabă la curte, ear Ileana ajuta la povăţuirea bĕtrănei la slujba mesei şi sus prin odăi.

La inceput Simizeanu cu găndurile rĕspăndite după chibzueli ce-l purtau la căte 2—3 zile pe la oraş, nu prea băgase de seamă cine il slujise şi de multe ori, cu mintea aiurea, vorbise fetei ca şi cănd ar fi fost chelăriţă, ori nevasta grădinarului.

Intr'o dimineaţă insă o intilnì in faţă urcănd treptele scării şi trupul ei falnic, cu capul puţin ridicat lăsănd să i se vază albeaţa gătului rotund, resărea aşa de frumos pe fundul luminat al păreţilor, incăt tresărì fără de voe şi se oprì uimit clipind din ochi cum făcea cănd era mişcat. Trecù pe lăngă dinsul şi putù să-i vadă bine ochii ce străluceau ca doi cărbuni aprinşi sub genele lor indoite şi lungi şi mijlocul subţire strins in bete roşii tivite cu mărgele şi şoldurile gingaşe şi umbletul legănat şi molatec!

O privì lung, depărtăndu-se şi mult timp umbra-i mlădioasă tremurâ ăncă inaintea lui. Din acea zi o neinţeleasă imboldire il mănă mereu spre dinsa ear cănd o vedea tĕm-

plele-i svicneau, ochii i se umpleau de valuri roşii, ear peptul strins par'că intr'un cleşte puternic ii oprea pentru o clipă rĕsuflarea!

De mult obosita lui simţire nu fusese biciuită cu atâta putere. Fără de voe se pomenea mestecănd şi inghiţind in sec ca şi cănd ar fi muşcat dintr'un fruct prea dorit!

Negreşit că-i stetea in mănă, de a-şi indeplinì această plăcere, dar aceea ce simţea de astă dată, era atăt de neaşteptat, de plăcut şi de ciudat tot deodată, incăt el care se credea fiinţă potolită şi in tot casul nedestoinică pentru asemenea avĕnturi, vroì să-şi dea mulţumirea de a se cerceta mai deaproape, şi de a priveghea pas cu pas urmările ce i s'ar prilejì.

Cănd omul e singur, n'are ce face şi se luptă cu uritul, bucuros se acaţă de orice poate da de lucru minţii, găsindu-şi cu chipul acesta o folositoare indeletnicire, de nu chiar o duioasă măngăere. Indoelnic insă şi iubitor de sine cum era, ii fù cu neputinţă să-şi inchipuiască măcar că el care trecuse prin atătea focuri era să-şi ardă tocmai acì aripele ce-l purtase de atătea ori fericit şi nevătămat la isbăndă; şi ăncă pentru cine? 'I-ar fi fost ruşine de dinsul insuş!

Totuş mai intăi cercâ să uite.

Zile intregi pribegì pe piscuri şi prin dumbrăvi, intorcĕndu-se noaptea acasă. Umbra cea cu şoldurile rotunde mergea insă pretutindenea cu dinsul. Pornì la Bucureşti căutănd in sgomot şi in petreceri să-şi peardă urma găndurilor; dar amintirea celor doi ochi care-l frigeau par'că indreptăndu-se asupră-i, il frămĕnta pănă ce se intoarse inapoi.

Toate silinţele de a sta impotriva patimei ce-l supunea furĕ zadarnice. Era fermecat de bună seamă şi orice rĕsvrătire l'ar fi făcut mai mult să sufere, căci toată incercarea la care se supusese pănă acum nu fusese decăt un necontenit prilej de suferinţă.

Şi cu toate acestea biata Ileana nu simţea nici nu pricepea nimic. I se părea ce e drept că stĕpănu-sĕu se făcuse mai iute şi mai nerăbdător decăt inainte, dar după o sfătuire cu «Mama Bălaşa» hotărirĕ că trebue să fie bolnav şi nu mai

ştiurĕ cum să-l ingrijească şi să-l resfeţe mai bine. Şi doar nici lipsită de pĕtrundere, nici tocmai nepricepută nu era, de vreme ce-şi dedea toate silinţele să se gătească cu ce avea mai bun, fiindcă băgase de seamă că se uită Coconul cu mulţumire la dinsa. Ba ăncă odată cănd intorcĕndu-se din Bucureşti, ii dărui el o faţă de rochie, nu-şi pregetă de a lucra pănă la zioa albă pentru a se inoì cu dinsa chiar de adoa zi.

Si se vede că-i făcea mare plăcere boerului s'o vază frumos imbrăcată de vreme ce puţin căte puţin işi prefăcù ea portul cu desăvirşire.

Aşa cănd se arăta prin vecini, ori privea din ceardac hora ce se intindea la poarta hanului, in rochie albastră ori albă tivită cu floricele, cu scurteică de vulpe pe umeri, cu pĕrul strins in douĕ coade ce i se impreunau ca o cunună pe creştet, cu pantofi de piele subţire ascuţite la toc, n'ar fi indrăsnit nimeni să creadă că ea era fata pe care Moş Drăgan o strinsese de pe drumuri in dorul lui Vasile.

Dar ce e dreptul şi recunoştinţa ei către stĕpănă-sĕu era, pentru atătea bunătăţi fără de margine. De cum sosea de la vĕnătoare ori de la oraş, de pildă, slujba casei şi grija «celor de trebuinţă ale Coconului» o coprindeau atăt incăt n'o mai putea zărì nimeni pe undeva şi ascultarea-i mergea păn acolo că nimeni nu mai avea voe să pĕtrundă sus, inainte de a da ea insăşi de ştire că boerul e gata. Şi trebuia negreşit să-i priască mult boerului şederea la vie, de vreme ce el care cu greu petrecea căteva zile toamna şi ăncă acelea intrerupte, nu se mai putea acum deslipì de dinsa.

Intr'o zi insă, pe cănd D-lui se afla dus la Bucureşti, se pomenì Ileana cu Moş Drăgan insoţit de un tĕnĕr imbrăcat in haine de tirgoveţ, frumos deşi cam tras la faţă, cu mustaţa neagră rĕsucită şi cu portul drept şi arătos. De cum il vĕzù asvirlì lucrul din mănă şi sărind in mijlocul casei strigâ bătĕnd din palme: Vasile! Vasile, tu eşti? Bine-ai venit Vasile.... şi un val de sănge i se urcâ in obraz aşa că de n'o prindea flĕcăul in braţe, cădea jos fără cuvĕnt.

Pănă inoptat stăturĕ unul lăngă altul şi tot se vede că le mai rĕmăsese de vorbă de vreme ce pănă a doa zi in prănz

nu se mai despărţirĕ. Mirarea «Mamei Bălaşa» nu fù deci mică vĕzĕnd pe Ileana că intră cu dinsul de mănă in odaea unde zăcea rĕcită in aşternut, spunĕndu-i că: «acum i s'a in«tors logodnicul din oştire şi de cum o sosì Coconul o să-l «roage să le facă inchipuire ca să se poată lua».

Baba care deh!, cunoştea mai bine rănduiala curţilor şi a slujbei la boeri, o cam impotrivì, sfătuind-o să mai lase că eată vine postul mare, că la deal nunţile se fac mai cu ogur spre toamnă, că flĕcăul nu e nici intr'un fel statornicit, insfirşit tot poveţe bĕtrăneşti şi ca de mamă, cum avù de datorie să-i dea incredinţare. Toate furĕ degeaba, ea stărui in vrerea ei, şi cum de la o vreme luase obiceiu să facă in curte cam ce vroia, tăcù biata femee, urăndu-i: «şi ciasul cel bun!»

Cuvintele bĕtrănei nu căzuse totuş in urechi nevrednice, căci Vasile işi făcuse cu cinste datoria in oştire, invăţase carte, purta douĕ medalii pe pept, una luată cu prilejul prinderii unor tălhari, alta ca cel mai bun trăgaciu in ţintă, avea grad de sergent şi pe cănd era la tată-sĕu trecea de cel mai meşter butnar din podgoria.

— Işi vor face deci o căsuţă frumuşică, vor muncì fiecare in parte, işi vor chibzuì cele de trebuinţă şi cu ajutorul lui D-zeu vor avea intr'o zi un coprins ca să-l lase copiilor de pomenire şi să aibă adăpost cuviincios pentru mai tărziu—...., aşa vorbeau ei gură in gură, mănă in mănă, fără de nici-o grijă alta decăt a se iubì şi a se bucura de viaţă, de tinereţe şi de tot ce-şi spuneau şi simţeau unul pentru altul!

Şi atăta de covirşiţi erau de ei inşii incăt nici n'avusese ăncă vreme să dea ochi cu prietenii din sat, sergentul Vasile.

Intre acestea Simizeanu se intoarse ear la vie.

Darurile numeroase şi ales, cuvintele bune şi gingaşe, amintirile şi cercetările lui dulci şi atăt de ispititoare făcurĕ, ca niciodată, o aşa de adăncă intipărire asupra Ileanei şi pănă acolo o uimirĕ in căt uità tot: făgădueli, indemnuri, năzuinţi şi trei zile nu se mai coborì de sus «prinsă de friguri sĕrmana», cum jupăneasa Bălaşa avù grijă să incredinţeze pe Vasile, care făcea venin de moarte aşteptănd-o. Şi e drept că la trei zile cănd se dete jos era aşa de perită la faţă şi

ochii tăiaţi ii străluceau atăt de ciudat, incăt el cel dintăi fù care o rugâ să se cruţe, să se ingrijească, nu cumva să se incuibe cine şte ce boală intr'insa.

In acea zi se infăţioşâ şi el Coconului care mulţumit vĕzĕndu-l şi cunoscĕndu-i isprăvile din oştire, ii dăruì o puşcă şi-l invoì, pănă 'i-o găsì vre-o inchipuire mai bună, să-i vază de căni şi să-i fie tovarăş de vĕnătoare. Primì cu bucurie el slujba care-l lega acum de casa boerului şi-l statornicia lăngă Ileana, şi pănă in seară, drept probă intoarse vre-o doi vătui şi aduse fetei o vulpe roşcovană cu coada blănoasă, s'o pună căpĕtăiu la aşternut.

De cum eşea soarele porneau, acuma vĕnătorii bătĕnd rĕstoacele şi de multe ori seara tărziu se intorceau cu căruţa plină de fel de fel de juvini ori de păseri, pe care nu mai ajungeau argaţii să le jupoae, nici Baba să le gătească. Vreme de-o lună şi mai bine nu se măncà in curtea boerească şi pe la vecini decăt vĕnat, ear in podul cramei corlăţile gemeau de pei de lup, de vulpi şi de dihori care se uscau pănă să meargă la tăbăcit.

Ilenei insă nu-i mergea bine. Avea ea ce avea, căci zioa era veselă, sglobie, vorbăreaţă ear de cum incepea să amurgească ii perea vioiciunea, cădea pe gănduri, rĕmănea fără de cuvĕnt cu ochii pironiţi in grindă şi de ruşine, pesemne, să nu plăngă inaintea oamenilor fugea sus, se inchidea in cămăruţa ei şi pănă a doua zi nu mai dedea nimeni de dinsa. Se minunau cu toţii şi o căinau de aşa năpaste căzută asupra ei; ear mai ales Vasile care atăta măngăere ar fi avut să se odihnească aproape de ea, cănd se intorcea sdrobit de alergături, era amărit şi intristat peste seamă şi-i venea să-şi smulgă pĕrul din cap cănd o vedea că se rupe din braţele lui, scuturăndu-se ca de un rĕu şi că piere ca o nălucă in adăncul odăilor, trăgĕnd uşa de la scară după dinsa. Ar fi spart zăvoarele, ar fi surpat zidurile, ar fi dat foc caselor atunci — să n'aibă unde se mai ascunde — şi umbla năuc de jur imprejur strigănd şi chemănd-o, cu nădejde că doar auzindu-l să iasă, pănă ce rĕsbit de frig şi sătul de aş-

teptat se culca blăstemănd, ori se infunda la han să-şi inece necazul.

De multe ori şedea el acolo pănă tărziu la sfat cu pretenii, mai adesea da şi peste Dascălul care cănd nu era trecut cu paharul le spunea fel de fel de năsdrăvănii şi le cănta din psaltichie. Acolo află el despre intĕmplarea Notarului şi de uciderea lui Cioban, de care nu-i pomenise nimeni nimic, avĕnd prilej să cunoască părerile obştiei — unele invinovăţind, altele apărănd pe fată — in pricina aceasta.

Cu gănduri cumplite şi cu durerea in inimă se frĕmĕntâ el nopţi intregi pănă ce găsì prilej să le destăinuească Ilenei, care de la cel dintăi cuvĕnt sbucnì intr'aşa hohot de ris şi ii inşirâ atăt de multe arătări şi deciuri, tipărindu-l cu palmele peste obraz — semnul ei de dragoste — in căt bietul băet se incredinţă că zavistia şi urgia o muşcase şi pe dinsa, căci gura satului n'o umple decăt pămĕntul. Şi ca şi cum ar fi vrut să-i dea o dovadă despre curăţenia ei se făcea mai blajină, mai ingăduitoare cu dinsul şi nu-i mai lăsa chip de colindat noaptea pe la păreţi, ear de cum plecâ boerul, chemat grabnic pentru nişte daraveri intr'un judeţ, ii perì tot beteşugul, ca şi cum i l-ar fi luat cineva cu măna.

V.

Fără indoeală dragostea e o taină adăncâ şi neinţeleasă şi vrednice de mirare lucruri isvoresc dintr'insa!

Firea omenească cea mai fluturatecă, cea mai nătăngă, ori cea mai temeinică ia sub inriurirea ei prefaceri atăt de necumpĕnite şi de posnaşe, incăt te intrebi adesea dacă iubirea nu e mai mult o boală de care pătimeşti cu trupul, decăt o simţire menită aţ-i inviora sufletul! Totul atĕrnă negreşit de imprejurările ori de prilejul ce i-a dat naştere, cum şi de insuşirile lăuntrice ale fiinţei in care işi ia desfăşurare. Nu e insă mai puţin adevĕrat că dacă ar fi vĕzut cineva pe Simizeanu şase luni după cunoştinţa cu Ileana, lasă că i-ar fi dat 10 ani mai mult decăt avea, dar nu l-ar fi găsit mai deştept nici intreg la minte, judecăndu-l după purtare. Mai

intâi îşi părăsise pretenii şi când se ducea la Bucureşti sau aiurea, potrivea să ajungă noaptea, umbla ascunzêndu-se de vederea trecĕtorilor şi indată ce-şi isprăvea treburile fugea la vie inapoi. De unde până aci fusese om aşăzat, tabietliu şi mai mult leneş, de unde nu şi-ar fi obosit mintea cu chibzueli zadarnice, ajunsese de-şi petrecea nopţile plimbându-se prin odăi fumând, şi vorbind singur şi nu se culca până ce cu mâna lui nu-şi zăvorea toate incuetorile.

Mai ales de când Baba Bălaşa ii vorbise despre dragostea Ilenei şi despre dorinţa ei de a se mărita, crezênd sĕrmana că face un bine tuturora, işi perduse cu totul sărita. O mişcare nepotrivită, o vorbă grăită mai tare ori mai incet, un pas mai uşor ori mai greoiu il făceau să sară in sus plin de mânie, strigând cât ii lua gura. Când se desmeticea insă ii părea rĕu şi nu ştiea cu ce vorbe blânde să şi mai facă mână bună cu cel certat.

Cât despre Vasile puşcaşul, cum ii zicea, apoi nu era zi de la Dumnezeu să nu-şi ia partea de ocară, cu deosebire că pentru dinsul nu găsea nici un cuvênt bun, fie măcar din când in când. Şi sĕrmanul doar muncea şi se ostenea, de numai era cum, bătênd drumurile cu fel de fel de porunci şi de impliniri ale boerului. E drept insă că şi mare incredere avea intr'insul. Aşa, de erau vase de cotit, negustori de cercetat, rĕmăşiţe de urmărit şi altele şi altele, asupra lui cădeau şi de la dinsul se cereau lămuririle şi socotelile.

Dar când ii abătea, de pildă, boerului să mănânce căprioară, ori să-şi blănească sania cu pele de urs, sau găinuşi sĕlbatice din munţii Braşovului să i se frigă, cine altul decât Vasile trebuia să i le aducă, primind când i le inşira in cerdac de fiecare bucată câte un Pol de aur. Ii mergea de altfel bine băetului căci se socotea, cu drept cuvênt, ca şi mâna dreaptă a boerului, un lucru insă il amărea şi-l punea pe gânduri. Ileana tânjea, tânjea mereu!

Când da şi el cu ochii de dinsa, că acum mai tot culcată, zicea, că şedea, par'că nu i se arăta să fie tocmai aşa de rĕu, că deh, avea obrajii rumeori şi bucălaţi, buzele lucii şi aprinse ca focul, ear carnea tare ca peatra pe dinsa «mĕ

rog sănătoasă in putere, nu altceva». Şi totuş când ii spunea ce suferă nopţile, cum o ia cu frig şi cu smunceli şi cum o sfârşeală ca de moarte ii coprinde trupul, se muia băeatul, mulţămindu-se a o desmierda pe apucate, căci nu ştiu cum potrivea «Mama Bălaşa» dar nu-i prea lăsa niciodată singuri.

Intr'o zi insă «ducĕndu-se cu nişte rĕspunsuri», sus şi găsind pe fată singură, se năpustì asupra uşei, cu toate rugăminţile şi impotrivirile ei, şi după ce o incuiè pe dinăuntru o puse in genunchi să jure la icoană că n'are nici un păcat pe sufletul ei şi că nu mai departe decât după intoarcerea Coconului — dus la un vecin — să-i arăte hotărit că sunt legaţi de mult impreună şi să-i ceară mijlocire să se poată căsătorì numai decât! Ea tremurănd şi cu faţa intoarsă de la Sfânta ingână ceva ca un fel de jurămĕnt şi-i făgăduì să facă tot ce va voì numai să nu se incrunte astfel la dinsa, nici să-i stringă braţele cu atâta putere că-i venea leşin!

Ca un nebun el o cuprinse atunci in braţe, o sărutâ, ii vorbi duios dăndu-i tot felul de incredinţări că el nu se ia după gurele rele, că dragostea lui e mai statornică decât toate iscodirile şi că nimic şi nimenea n'o putea inegrì in sufletul lui şi ear o săruta şi-i spunea câte şi mai multe...,

Deodată insă auzirĕ paşi grăbiţi apropiindu-se de uşă şi pe cineva atingĕnd clanţa. Simţind impotrivire un glas molcum şoptì: — «Leano, Leano deschide că eu sunt!» apoi urmănd tăcere şi flĕcăul cercând să deschidă fereastra:

«— Cu cine eşti inăuntru»? strigă mănios, «deschide că sparg uşa!» şi broasca incepu să se sgudue, până ce răpezind cu sgomot uşa de părete Simizeanu, intrâ galben, cu ochii amerinţători şi găsi pe Ileana singură in cămaşă cu braţele goale ridicăndu-şi pĕrul despletit!

Vĕzĕnd-o aşa de liniştită şi de frumoasă se rezimă suflând greu de un scaun, ear ea fără să se turbure ii zise, privindu-l peste umere şi inchizĕnd fereastra:

—«Vezi ce făcuşi? S'a detunat casa intreagă. Ce sgăl-«ţiei aşa de uşă? Nici să mĕ pepten nu mĕ laşi in pace?»

Cuconul Nicu nu rĕspunse nimic, ci umilit, cercăndu-şi ertare, se apropriè de dinsa, o cuprinse de mijloc şi afundăndu-şi capul in undele pĕrului ce-i cădeau pe sin incepù a plănge!.....

Eată unde-l adusese patima ce intr'ascuns ii rodea sufletul, asupra căreia, foarte rar, cand i se limpezea mintea de truda prepuelnicelor gănduri, se oţerea ca de o faptă mişelească, şi de care era cu atăt mai ingenunchiat cu căt ferindu-se de dinsa, se amăgea cu credinţa că totuş e stĕpăn pe sine.

La inceput fie noutate pentru dinsul a unui astfel de pas, fie poate deşărtăciunea, se lăsâ asmuţit de lăcomia poftelor să alunece in voia prilejului pănă ce mai tărziu cănd se vĕzù prins in laţul, pe care-l intinsese cu o glumeaţă viclenie, ii fù nu numai peste putinţă de-al mai rupe, ci simţì un fel de cruntă plăcere al stringe mai cu putere in juru-i, pănă ce se nimicì cu desăvirşire!

La dinsa dimpotrivă. Mirată oarecum de o cerere a căria nepotrivire o inspăimăntà, sfioasă şi stăngace in vorbă şi in purtare, de cumpĕtul cărora nu-şi dedea seamă la inceput, inconjurată de gingăşii ce o măguleau fără de a o domirì, intrâ cu grijă şi cu silă pe calea necunoscută ce i se infăţoşa plină de podoabe felurite şi de mulţumiri neasĕmănat de dulci.

Cănd insă deprinderea-i dete indrăsneală, cănd dorinţele-i isbăndite făcù să incolţească intr'insa sĕmĕnţa măndriei, i se părù atăt de firesc lucru să fie iubită astfel şi vrerile să-i fie aşteptate de nu cerute, incăt, cu toate că nici virsta, nici inclinarea inimei n'o apropiau cu bucurie de omul ce i se inchina, — şi tocmai din această pricină poate — inţelese că scaunul de stĕpănă ei i se cuvinea şi ăncă cu tot dinadinsul!

Din depărtarea amintirilor ei de copilărie i să părea că ii licăreşte o lumină in cale şi un glas care o făcea să tresară, ca şi cum ar fi auzit pe tată-sĕu vorbind, o povăţuia să stăruească şi să meargă inainte!

Mintea femeească care uşor se ascute in pripa nevoei,

nu mai puţin de grabă işi făureşte, sub boldul rivnei de sine iubitoare, puncte de trecere peste prăpăstiile cele mai adănci!

Rĕmănea dară Vasile, Vasile de care nu se putea da in lături, căci era de potriva ei şi de atăta vreme ii făgăduise inimă curată şi cuget nepătat. Teama şi mila o munceau găndindu-se la dinsul, căci aprig şi viforos cum il ştia, n'ar fi ingăduit el nici indoeală nici amăgire, ear vĕzĕndu-l cum se frĕmĕntă din pricina ei suferea foarte şi de multe ori induioşată ar fi alergat la dinsul cu rugăminte să o deslege de pĕcat, căci numai putea indura chinul de a-l şti nenorocit.

Dar dorinţa sboară uşoară ca găndul şi hotărirea greoae cu anevoe se ridică de la pămĕnt! Eată de ce se vedea silită să minţă, să se prefacă, să-l poarte cu vorba şi să-l colinde munţii şi văile. Vroia să căştige vreme şi să'şi prilejească mijloc de isbutire, cu toate că i se frăngea inima plină de dor şi minţile imprăştiate i se sbăteau in cumpĕna nerăbdării!........

— Sărind pe fereastră Văsile alergâ, fără să se uite innapoi, pănă la tată-sĕu acasă, unde se aruncâ pe pat şi stătù nemişcat pănă ce i se potolì sbuciumul din pept.

Pentru intăia oară in viaţă i se intimplâ un asemenea lucru şi cu toată dreptatea şi căderea ce-şi recunoştea de a fi risipit odată vraja in care lăngezea, simţea totuş in fundul cugetului un fel de ghimpe care-l neliniştea găndind la ceea ce făcuse. Deprins cu ascultarea şi cu linia necărmuită a datoriei, fostul oştean abătut prin buna-i voe de la dinsele aştepta par'că să-i vie mustrarea ori pedeapsa. Şi cu toate acestea era in dreptul lui!

Trei ani căt işi făcuse răndul, nu avusese mai dulce măngăere decăt de a găndi la dinsa infiripăndu-şi din nălucirea dorului tot felul de bunuri cănd vor fi impreună. Cu sufletul plin de iubire şi de bucurie alergase apoi lăngă ea, neademenit de făgădueli, de indemnuri şi de rĕsplata ce-l putea aştepta in oaste pentru vrednicie şi credinţă.

O clipă se socotì aproape de fericire.

Deatunci zilele se urmarĕ insă tot mai searbede şi mai impovărate fără de-a pune un capĕt indelungei şi neinţelesei

sale aşteptări. Şi doar se smerise indeajuns, lăsase destulă margine vrerii şi cuviinţei, şi nu călcase pragul hotăririi decăt impins de desnădejde in prada unei ciudate resvrătiri de indoială şi de mănie!.....

Aşa cugeta el cu capul ascuns in perini şi puţin căte puţin i se lumina mintea venindu-şi in fire.

Tot trecutul de căteva luni i se prefira pe dinainte şi cum cei ce iubesc au prin incordarea necurmată a minţii şi o gingăşie deosebită a simţirii, darul de a inţelege şi de a urmărì ca intr'o vedenie cele ce se petrec in jurul iubitei, vĕzù el lucruri ce-i incruntâ fruntea şi-i desvĕlì, — ca şi cum i s'ar fi ridicat o pănză de pe ochi —, taine ce-l făcurĕ să se cùtremure şi să se ingrozească!

Indelung se muncì, indelung se apărâ, vedenia cumplită i se pironise in suflet şi bănuiala unei inşălăciuni se strecurâ ca frigul de veci al morţii.

Se sculâ şovăind. Rĕcoarea serei nu-i putù insă alina aprinderea, nici insenina turburarea. O mănă de fer par'că-i rupea bucăţi din inimă şi simţea un gol dureros şi o arşiţă lăţindu-i-se in pept.

Avea nevoe să umble. Inchidea şi deschidea pumnii, işi muşca degetele, işi bătea obrajii cu palmele, lovea pămĕntul cu piciorul şi vorbe neinţelese şi răguşite ii eşeau din gură. Tremura ca prins de friguri.

Umblă aşa in neştire cătva, pănă ce se pomenì sub fereastra pe care sărise.

Ferestra era luminată şi perdeaoa trasă. Cu ochii aţintiţi rĕmăne el incremenit inaintea geamurilor.

O umbră tremura din când in când pe faţa perdelei; odată i se părù că zăreşte douĕ umbre. Locul fiind cam jos crezù totuş că se inşală. Trezit insă ca prin farmec din munca găndurilor cercâ să se urce intr'un pom ca să vază mai bine. Şi atăt de mişcat era incăt braţele-i slăbise cu totul şi-şi auzea dinţii clănţănindu-i ca de spaimă.

Deastădată nu se putù inşăla; umbrele erau douĕ şi ăncă apropiate, lipite una de alta. Din depărtare vĕzuse acum mai bine. Oh! şi cum ar fi vrut să privească mai deaproape,

să știe cine e inăuntru, ce se spune, ce se face! Cum insă? Căutâ zadarnic imprejur, nimic. Și-și rupea peptul cu unghiile de necaz!

Deodată se oprì, apoi călcănd in virful degetelor se lipì de zid, se furișâ spre casa grădinarului, luâ o scară și așăzănd-o sub fereastră se urcă pănă sus, cu greu ținĕndu-și rĕsuflarea.

Deocamdată nu vĕzù nici nu auzì nimic, peste puțin insă glasul Coconașului Nicu il făcù astfel să tresară, incăt era aproape să cază. Plimbăndu-se prin odae vorbea D-lui, ce, nu putea bine ințelege căci era vĕnt, dar graiul curgea liniștit, dulce chear și, Doamne eartă-mĕ, pare că auzì o sărutare!

In culmea neastĕmpĕrului și tot plecăndu-se ca să audă mai bine, băgâ de seamă că perdeaoa nu era bine impreunată in dreptul spetezelor ferestrei incăt putea vedea, ținĕndu-se incovăiat, aproape jumĕtatea odăei.

Descoperirea aceasta in loc să-l bucure il incruntâ și mai amar, căci de cum se puse la păndă rĕmase ca trăsnit de ceea ce-i isbì privirea.

— Ileana lui!, Ileana pe care o iubea cu tot focul dorurilor invăpăiate și vrăjmășite de dĕnsa; Ileana care-i dedese tinerețea, inima și norocirea ei, Ileana pe care o ingrijise și o incălzise tată-seu cu dragoste la vatra-i părintească, Ileana logodnica și tovarășa lui, Ileana!... Ileana!.....

— Și desnădăjduit iși pipăia brăul căutănd cuțitul să se răpeadă asupra lor și să le facă seamă singur, căci viața pentru dinsul nu mai prețuia de acum nimic!

In mișcarea răpede ce făcù, scara iși perdù insă cumpĕnirea și alunecâ cu dinsul grămadă jos,

Cătă vreme șezù leșinat in țĕrină nu-și putù da socoteală, dar cănd să deșteptà noaptea era in putere și intunericul pretutindeni.

Plin de sănge și cu trupul stilcit se t rì cum putù pănă acasă unde tată-seu spăimăntat, cu multă greutate il culcă,

spălăndu-i și lingăndu-i rănile, fără de a-i smulge un singur cuvĕnt din gură!

VI.

De cănd cu pricina cănelui Domnul Ghiţă nu mai dăduse ochi cu Ileana deși cercase fel și chip să se apropie de dinsa. Frumoasa fată nu-i mai părăsea mintea și tot felul de momeli și de ispite ii vicleneau trupul și odihna. Ar fi dat un an din viaţă să-i mai incapă odată in mănă și să-și rĕsbune intr'o clipă de chinul ce-i lăsase smulgĕndu-se din braţele lui.

Cu trufia și neruşinarea-i firească indrăsnise de căteva ori să o urmărească chiar până la Curte, dar de cănd Simizeanu ii trimisese vorbă că-l impușcă de-l prinde pe lăngă casele lui, ii perise gustul să'și mai «cerce norocul».

In sufletele pătimașe insă, dragostea curĕnd să preface in ură, mai cu seamă cănd pisma și slăbiciunea aţiţă necontenit focul neinfrĕnatelor doruri; așa că Notarul, perzĕndu-și orice nădejde, urea acum pe fată tot cu acea inverşunare cu care o iubise mai inainte.

Legat de aproape cu Dascălul cel birfitor și beţiv și cu vr'o căţiva derbedei care iși perdeau vremea pe drumuri, nu făcea decăt să rĕspăndească printre oameni felurite minciuni și vorbe rele, mai cu osebire de cănd Coconul Nicu indrăgise așa de pe neașteptate traiul de la vie.

Intoarcerea lui Vasile puse culme durerii care-l rodea. deoparte știind că el este cel iubit, ear de alta chibzuind că prin insoţirea lor. i se stingea orice mijloc de rĕsbunare. Cănd insă vĕzù că nunta nu se face, că trec cășlegile, că vine primăvearea și Ileana stă tot neclintită in cerdacul boeresc; simţind apoi că flĕcăul e băntuit de tristeţă și poartă o tainică suferinţă intr'insul, pornirea-i rĕutăcioasă iși luâ un nou avĕnt ear șarpele zavistiei și al făţărniciei se redeșteptâ in peptul lui.

Cu gura plină de cuvinte de dragoste și cu braţele des-

chise alergâ el către Vasile și ca să nu-i lase nici o bănuea-lă asupra celor ce știa că auzise de la Dascălul, iși deschise «inima și iși mărturisì pĕcatul, cerĕndu-i ertare ca la un fra-«te, nu atăt de fapta care fusese așa o glumă, ci despre «faima neplăcută și intru totul nedreaptă ce din vina, ori «mai bine din neghiobia lui, de a se speria de un căne, se «rĕspăndise asupra bietei copile.»

In felul acesta vorbindu-i și măgulitoare incredințări despre purtarea fetei, dăndu-i apoi căteva pahare, totdeauna bine nimerite și cu ceva laude dibaciu aruncate asupra lui isbutì să-i căștige increderea și se făcù incurĕnd prieten nedeslipit cu dinsul. De căte ori il măna stăpănul sĕu după treburi prin apropiere, il insoțea și cănd se intorcea de la vĕnătoare il aștepta nesmintit la Jupăn Niculcea, ca să-și destăinuiască cele vĕzute și petrecute. Așa se injghebâ o legătură și o unire de păreri atăt de apropiată intre dinșii, incăt mai că găndeau și voiau unul și altul tot la un fel. Se ințelege că odată ajuns aci, D. Ghiță mult mai deștept și mai cunoscĕtor de oameni, picurâ incet incet propriele lui păreri și strecurâ pe nesimțite pătimașa lui simțire in mintea și in sufletul neispititului sĕu tovarăș. Nu fù deci greu meșterului Notar de a-l preface intr'o unealtă mlădioasă in mănile sale, menită in găndu-i, să-l rĕsbune intr'o zi de toată ocara și neajunsurile ce-l infruntase. Așa prefăcĕndu-se că-l ia părtaș la găndurile și faptele lui cele mai fericite, și punĕndu-l adesea judecător al unor inchipuite «pricini și prilejuri de inimă», reușì el să cunoască cu deamĕnuntul taina dragostei și adăncimea durerilor ce suferea bietul Vasile, fericit de a găsì un suflet milostiv care să-l ințeleagă și să impartă povara aceasta cu dinsul. Deaceea din cănd in cănd nici nu lipsea el de a răcăì buba dăndu-i cu dibăcie căte un sfat, care de multe ori se infigea in inima cainicului amorez ca un ghimpe otrăvit.

— Să fiu eu in locul tĕu, ii zicea de pildă, nu m'aș lăsa pănă ce n'aș pĕtrunde păcla asta care te orbește și te ineacă și s'ar alege atunci lucrurile la un fel, ori cu mine, ori cu un altul.

Altădată, intilnindu-la la o cumetrie, il trase de mănecă

şi ca din glumă ii spuse: — Ei, tot in doi peri, tot ingăimat te ţine? Işi face de cap se vede şi te momeşte ca pe boboci. Cu mine nu s'ar juca aşa! — Dar vězěnd că celalt tace, schimbà vorba.

Dealtfel ori de căte ori Domnul Ghiţă se intrecea cu poveţile şi cu indemnurile, Vasile care indeobşte il asculta fără de a-i rěspunde, sau ii tăia vorba, sau işi căta de cale singur.

Intr'o seară stănd insă la sfat intr'un colţ al hanului, după ce golirĕ căteva pahare şi socotì Notarul că prietenu-i este «numai bun», işi incepù ear căntecul: « — Şi mai intăi de unde ştii că nu e cumva vre-o şmecherie la mijloc?

Vasile se uità lung la dinsul mirat.

— Eac'aşa! urmà el; cum adică? Tu tragi nădejde de nuntă şi ea nici habar de logodnă n'are? Ce fel, tu ii dai ghes să mergeţi la popă şi ea işi scoate pe boer chezaş? Şi te poartă cu vorba cum te poartă de nas? Ce are de aface boerul cu voi şi ce aveţi de impărţit cu dinsul? Cum ţi-am spus, mie mi-e teamă de vre-un şiretlic. Adică tu să porţi ponosul şi altul să tragă folosul.

— Vasile insă tăcea şi privea intr'aiurea.

Ochii lui insă jucau şi se aţinteau atăt de ciudat in vězduh, incăt temĕndu-se că nu-l auzise bine, Notarul ii intinse o ţigară ca să-l desmeţească, şi urmà: « — Să ştii de la mine, care sunt mai purtat şi mai bětrăn, muerii să nu-i dai azi un deget, că măne iţi cere măna intreagă. Tocmai aşa ai făcut tu: te-ai tot indatorat puţin căte puţin pănă ce acum te-ai zălogit de istov llenei. O să ajungi de pomină, nu altceva, ş'apoi....

Dar flĕcăul se sculà deodată şi privindu-l in ochi ii zise cu glas ce tremura de mănie:

— Ghiţă! de mai zici o vorbă ca asta, ne stricăm prieteşugul! Omul rabdă căt poate, şi eu am răbdat indeajuns... Notarul zimbind adică de milă, vroì să rĕspunză. — Atăta iţi spun eu! răcnì Vasile şi luănd sticla depe masă o făcù ţăndări trintind o de pămĕnt, apoi eşì.

D. Ghiţă deşi cam infiorat işi zise: «Deacum e gata!» ear ceilalţi muşterii crezurĕ că e beat flĕcăul.

Deatunci Notarul nu-i mai spuse nici o vorbă, deşi pri-

virea lui arăta indeajuns ce ar fi vroit să zică. Luase el altfel de cărări spre a-l aduce tot unde vroia. Asmuţase pe Dascălul să-l «prohodească», când i-o venì bine.

Dar Vasile nu mai da pe la han, umbla tot la vĕnat şi se intălnea cu Ghiţă acum mai rar.

Una din dăţi insă se abăturĕ pe la Jupăn Niculcea să cumpere sirmă pentru curse de vulpi şi deterĕ peste Ieremia, inconjurat de mai mulţi flĕcăi cărora le povestea snoave din călindar.

Nu era tocmai beat dar era foarte mucalit Dascălul, că se prăpădeau de ris băeţii uitându-se in gura lui. Când intrarĕ cei doi prieteni, el se sculâ in sus, ii bagoslovì popeşte, ii poftì să şază, apoi intorcĕndu-se către ceilalţi işi luâ şirul:

— Aşa băeţi! Il trimise pe feciorul de Impĕrat in pustiile Iordanului ca să adune nisip de aur, şi adunâ; apoi in pădurile Ghelafconului să vĕneze jderi cu blana de aur, şi'i vĕnă; şi in peşterile Balaurilor să ridice petre scumpe, şi ridicâ; şi la ţĕrmurile mării să pescuească mărgăritare, şi pescuì! Era viteaz şi vrednic ear de mâna lui nu scăpau duşmanii şi după ochii lui se prăpădeau fetele şi Domniţele, pe ori unde trecea.... Ia bunăoară ca Vasile al nostru! zise el trosnind din limbă şi intinzindu-i paharul.

Vasile ii dete zimbind peste mână de i se rĕsturnă vinul pe antereu, ear Dascălul privindu-l lung şi clipind din ochiul sting cătră Notar urmâ:

— Păcat numai că intre tine şi viteazul din poveste e o deosebire: Tu te ofileşti făcĕnd zimbre pe la fereşti, pe când el intra in casă cu coiful şi cu păvăza. Tu ai fi, o vorbă, om de omenie, de nu ţi-ar bea un altul aldămaşul, ear tu nu te-ai fudulì ca un zadarnic muşteriu şi nu ţi-ai da pentru un blid de linte bunătate de căprioară dolofană.....

Vasile se răpezì la dinsul să-l inhaţe dar il oprirĕ ceilalţi, ear Dascălul ii strigâ de după tejghea unde fugise:

« — Dec! pe bătae e vorba? Apoi de ce te pui in gură cu mine? Eu am crezut că ştii de glumă. Ce, unde ai paralele celea spĕnzurate pe pept, ai să mĕ sperii? Mai bine ţi-ai căta de vătăşie la Curte decât să mĕ necinsteşti pe mine, om

bĕtrăn. Uite mĕ! de cănd s'a incuscrit cu boerii s'a ridicat la neamuri!...

— O să taci odată poloboc dogit? Că-ţi dau cep a-cum! şi puse măna pe un scaun să'l lovească...

D. Ghiţă făcù semn Dascălului să plece, ear după ce se strecurarĕ toţi, luănd pe Vasile de umĕr pornirĕ şoptindu i:

— Asta să te inveţe minte să te pui cu nebunii!..., apoi mai tărziu.... — Deşi nebunii spun adesea adevĕrul....

In sfirşit cănd se despărţirĕ ii zise:

— Ai băgat bine la cap?

«Ajunsese deci batjocura satului şi ăncă intr'atăta că cel mai nemernic dintre toţi il necinstea in faţa lumii ca pe o treanţă de cărpă. Ghiţă avea dreptate... Şi ce o fi o fi, că de n'o avea parte de noroc, incai să nu se mai muncească degeaba!»

Aşa frămĕntat de gănduri petrecù noaptea, ear adoua zi, păndind pe boer pănă plecâ, rĕsbì la Ileana plin de mănie şi de amor!

Soarele se ridicase de mult pe cerul limpede cănd pocnituri de pistoale şi chiote de veselie deşteptarĕ pe Vasile din somnul greu in care căzuse cătră dimineaţă. Tată-sĕu care-l veghiase toată noaptea il lăsase intr'adins să doarmă, căci atăt se trudise şi gemuse că de nu l'ar fi ştiut, ar fi crezut că zace de cine ştie ce lingoare. Căldura şi lumina il desmeţirĕ, peptul i se deschise cu putere şi de n'ar fi simţit durere intr'un genunchiu şi o arsură la frunte care să-i amin tească despre cele intimplate, boarea plină de miroase ce venea de afară l'ar fi inviorat cu desăvirşire. Cu inima mi şeleşte străpunsă de măna in care işi incredinţase cinstea şi norocul, răpit de virtejul celei mai crunte şi mai oarbe suferinţe, ar fi vrut de o mie de ori să moară mai bine decăt să simtă ce simţea. Toate-i erau de prisos; viaţă, sănătate, tinereţe! Ce-i erau lui bune toate astea acum! Cu cine şi ce fel să se mai bucure de dinsele cănd singura fiinţă cu care el ar fi avut un preţ, singura.... şi un răcnet de turbare ii sbucnì cu'n şiroiu de lacrimi, numai săvirşindu-şi găndul!...

Dar strigătele şi căntecele se apropiau şi curĕnd căţi-va flăcăi purtănd mănunchi şi cunune de flori pătrunserĕ inăuntru. — Ce faci leneşule, de dormi pănă'n prănz?! Hai scoală că ne aşteaptă lăutarii! ziserĕ ei semănandu-l cu frunze verzi. Intr'adevĕr uitase. Era zi de veselie. Cu mic cu mare prăznuiau intoarcerea primăverei şi reinvierea firii. Uitase că era zi intĕi de Maiu!

Cănd işi indreptà capul rezimat in pumni şi-l vĕzurĕ plin de sănge, incremenirĕ cu toţii, ear D. Ghiţă bănuind pricina să repezì la dinsul cu tot felul de intrebări. Dar şireteniile şi meşteşugurile lui nu-i puturĕ scoate alta decăt că «malul ripei se surpase cu dinsul umblănd după un culcuş de vulpe».

Notarul pricepù totuş că-i ascunde ceva de temeiu dar ca să nu li se strice petrecerea il luâ pe sub braţ:

— Numai atăta-i? Norocul să fie bun, că la vĕnători se intimplă de-al de astea! Ea arată-ţi rana. Ia o sgărietură. Nu doar pentru atăta lucru te-i codì să vii cu noi! Umflaţi-l băeţi, zise el rizĕnd, şi fără să-l mai asculte doi voinici il ridicarĕ de la pămĕnt şi pornirĕ jucănd cu dinsul pe umeri spre marginea pădurii.

Aşăzaţi la umbră, ori intinşi pe earbă, pălcuri pălcuri cu prietenii, cu neamurile, măncau şi se veseleau cei din sat strigănd şi alergănd unii de la alţii cu urări, cu glume şi cu paharul plin. Micii traşi in frigări lungi se rumeneau la focul de vreascuri, ear fetele şi nevestile cu mănicele sumese impărţeau harnice bucăţile. In mijloc lăutarii trăgeau pe coarda subţire cele mai săltăreţe jocuri şi ziceau din gură duioase ori infocate căntări. O horă se şi injghebase mai de o lături şi flĕcăii ageri care mai de care işi frămĕntau picioarele ziziind din gură mĕsura malcomă ori sglobie a danţului.

Bucuria neasemĕnată se rĕspindea senină şi vioae pe feţele tuturora. Cănd sosirĕ băeţii purtănd pe Vasile in spinare un ura! puternic se ridicâ din toate părţile şi cei din horă desprinzindu-se ii incunjurarĕ cu strigări şi bătăi de palme! Se aşăzarĕ apoi cu toţii pe pajişte rizĕnd şi căntănd, ear

oala cu vin incepù să treacă «cu sănătate şi cu noroc» din mănă in mănă!

La inceput Vasile tot posomorit, cu silă işi dedea indemn la măncare şi la bĕutură, dar D. Ghiţă, care se pusese lăngă dinsul, il ingrijea bine primenindu-i des paharul aşa că incurĕnd fu deopotrivă cu ceilalţi. Cu aprinderea capetelor, glumele sburarĕ mai răpede şi mai pipărate, mănile se deslegarĕ intinzindu-se pe la vecini, nebuniile se incordarĕ ear hohotele de ris cutremurau pădurea, prin care se şi resleţise vr'o căteva perechi chip să culeagă mărgăriterel.

Eată şi Dascălul Ieremia venind de la deal cu Primarul şi doi fruntaşi. Ei se opresc in dreptul flĕcăilor care-i poftesc la o cinste. Vasile vĕzĕnd pe Dascăl vroì să se ducă, dar el, care era ăncă treaz, il luâ cu vorbă bună, il netezì, il măngăè până ce-l făcù să bea cu dinsul dintr'o ploscă urăndu-şi «să le fie de bine».

Primarul inchinâ şi el cu fiecare, ear cănd venì răndul lui Vasile, ii zise:

— Să trăeşti finule şi noroc bun!

— Să dea D-zeu bădie, ii rĕspunse, dar la ce?

— Hei la ce? La ce ţi-o arde inima deacu-incolo, că de, (şi-i şoptì deaproape) pe Ileana ţi-o suflă Ciocoiul! Auzi că o ia cu dinsul la Bucureşti!

Băiatul ciocnise paharul, dar in loc să-l ducă la gură il lăsâ să-i cadă din mănă. D-l Ghiţă care băgase de seamă se sculâ, şi stringăndu-l de cot ii zise: Ţine-ţi firea omule, te vede lumea şi-i intinse un alt pahar plin, pe care-l bĕu el, vărsăndu-l aproape jumĕtate aşa de tare ii tremura măna. Deaci incolo nu mai fù bun de nimic, se moleşì cu totul şi culcăndu-se pe iarbă nu mai scoase un cuvĕnt. Băeţii crezĕndu-l ameţit, il lăsarĕ in pace şi cheful urmâ mai departe sgomotos şi neturburat.

După cătva se sculâ el insă şi fără să-l mai bage cineva de seamă, cotind prin pădure, luâ drumul spre casă.

Ajungĕnd in dreptul grădinei boereşti auzì sunet de lăutari şi inţelese mai multe glasuri ce rideau şi căntau, printre care şi pe al Ilenei. Pironit se oprì in loc şi un fulger

roşu ii incruntà privirea. Peptul incepù să-i bată atăt de tare in căt fù silit să se razime de un copac, altfel ar fi căzut jos.

Glasurile tăcurĕ O durere de cap nebună il coprinsese şi ochii ii ardeau ca focul. I se părea că toate se făcuse bucăţi intr'insul şi vorbele Primarului ii rĕsunau ca o trimbiţă in urechi....

Curtea boerească era plină de oameni care bĕnd, care jucănd, ear Baba Bălaşa cu şorţul la brău nu mai prididea impărţind din om in om vin şi demăncare.

Se făcuse de mult obiceiu la Coconul Nicu de a sĕrbători Maiul la vie cu căţiva prieteni, cu care prilej işi gusta şi vinurile cele puse deoparte intr'ales, dăruind căte un poloboc plin şi căţiva miei graşi ţărănimei şi slugilor «ca să se bucure şi dinşii sĕrmanii, odată pe an!»

Masa boerilor era intinsă dincolo in grădină, unde taraful de lăutari adus din Ploeşti le cănta de la rĕsăritul soarelui. Ileana imbrăcată mocăneşte; cu iie bătută cu fluturi pe arnicii roşii de mătase, incinsă cu bete ţesute pe fir de argint cu canafurile la coapsă, cu fota bine strinsă pe şoldurile-i rotunde şi la găt cu o bogată salbă de bani de aur şi de mărgele de tot felul, umbla dintr'o parte intr'alta şi cu ochiu privighĕtor purta rănduiala lucrurilor căutănd să mulţumească pe toată lumea. Par'că sĕrbătoarea aceasta ar fi fost sĕrbătoarea ei! Vĕzĕnd-o cineva aşa de in voe dănd poruncele şi impărţind zimbirile şi vorbele bune, ear pe Şimizeanu măngăind-o cu privirea, n'ar fi greşit luănd-o drept stĕpăna de casă, căci astfel o numise el, infăţişănd o in ajun prietinilor sĕi.

Intr'adevĕr Ileana era pe deplin voioasă şi măndră şi daca, din cănd in cănd, nu ar fi tresărit fără voe găndind la Vasile, şi ar fi putut zice că atinsese acum fericirea.

Dar eată că printre ţărani se făcù o mişcare şi un strigăt puternic se ridică din pepturile lor, paharele se inălţarĕ şi mulţime de căciuli sburarĕ in sus. Erau boerii care treceau din grădină in curte insoţiţi de lăutari. Numai decăt se in

tinserĕ danţurile. Bătuta şi hora, căzăceasca şi sĕrba pe 'ntrecute le invirteau flĕcăi, ear fetele şi femeile umplurĕ de la o vreme tot locul. Mai tot satul se adunase acolo.

Boerii care in ceardac, care pe scaune ori pe treptele scării se uitau la lumea veselă ce se mişca in tot felul pe dinaintea lor. Din când in când Ileana străbătea curtea vorbind ici cu o fată, colo cu o nevastă, şi desmierda ori săruta pe copilaşii aninaţi de gâtul mamelor lor.

Acum lăutarii ziceau un cântec din gură, pe care ţiganul cu chitara il cânta strimbându-şi buzele şi incordându-şi gâtul. Dar un glas tĕnĕr şi puternic se auzì deodată. La inceput cam tremurat, apoi tot mai dulce şi mai limpede se inălţa el dând versului o ciudată induioşare şi căldură.

Era Ileana care din indemnul boerilor şi sub imboldirea unui avĕnt nestĕpânit al inimei cânta o doină de dor invăţată de la mă-sa, cu care de multe ori desfătase lumea ce se făcuse acum roată in jurul ei,

«Zică lumea ce va zice
«Dragă noi să fim ferice;
«Fie lumea cât de rea
«Numai puiul să mĕ vrea!»

spunea intre altele cântecul şi cu atâta foc il zisese incât toţi ii strigarĕ «Bravo!» Să trăeşti Ileano! ear dinsa reincepù versul mulţumindu-le din cap rizĕnd. Nu apucase să ajungă insă pe la mijloc că dând un ţipĕt ingrozitor işi ridică braţele şi se prăbuşì cu faţa in jos la pămĕnt intr'un val de sânge

Femeile incepurĕ să strige fugind in toate părţile, ear doi flĕcăi puserĕ mâna pe Vasile, care de câtăva vreme furişat printre lume urmărise toate mişcările iubitei sale şi turbat de mânie auzind-o cântând, se răpezì asupra ei, infigându-i cuţitul in inimă până la mâner.

Inconjurat, imbrâncit, invĕluit intr'o clipă, l'ar fi sfişiat

Simizeanu care se răpezise la dinsul blăstemănd, daca ajuns in fața lui nu s'ar fi smucit Vasile din mănile flĕcăilor şi nu l'ar fi apucat de pept strigănd cu desnădejduire : Oameni buni, eu am ucis'o, dar eacă vinovatul!

ASCANIO.

PSICHOLOGIA STILULUI[1]

(Urmare)

Aceasta fiind natura stărilor noastre de conştiinţă, să vedem ce devin ele in *expresie*. Cuvĕntul e representarea convenţională simbolică a unui element comun, noţiunea, pe care analisa şi abstracţia, operaţii de disociare, l'au deosebit şi l'au extras dintr'un numĕr oare care de agregate sau de complexităţi de alte elemente. Cuvĕntul dar, deşi el insuş e adesea complecs, -- pentru că orice noţiune are un conţinut de mai multe note ce alcătuesc inţelesul ei, -- representă totuşi elemente psichice isolate, analitice, determinate prin separaţiune. Expresia sau traducerea in cuvinte va trebuì prin urmare să descompună starea de conştiinţă, să isoleze elementele ei constitutive, aplicăndu-le căte un nume deosebitor; ea va exterioriza aşa dar aceste elemente unele in raport cu altele, juxtapunĕndu-le in spaţiul unilinear, adică in timp. Şi astfel, aceste elemente, cari căpătau fiecare coloritul lor particular de la coexistenţa cu celelalte, sunt smulse din mediul lor natural şi decolorate de expresie, care transformă simultaneitatea in succesiune, sintesa in sumă, care substitue organismului viu al stării noastre de conştiinţă o juxtapunere de *disjecta membra*, de stări inerte şi fără viaţă. O rază de soare, vie şi caldă, trecută printr'o prismă, se desface intr'o bandă de colori mai intunecate şi mai reci; expresia e pen-

[1]) Vezi C. L. No. II din 1892.

tru stările noastre de conştiinţă ceea ce e prisma pentru lumina solară [1].

Fisica a găsit ănsă mijlocul de a reconstitui raza de lumină, printr'o altă prismă, care stringe earăş intr'un singur mănuchiu elementele rĕsfirate de cea dintăi, le reimbină şi ne redă astfel ceea ce resulta din intrepĕtrunderea lor anterioară, — raza de soare. E intrebarea acum, care e prisma ce reconstitue in cetitori stările afective şi in general stările de conştiinţă din elementele lor separate şi juxtapuse de expresia limbistică? De vom reuşi să găsim procesul psichic prin care se face această reconstituire, atunci, evident, acela va fi fundamentul pe care trebue să se intemeieze toate procedurile stilistice, ear confirmarea acestui proces psichic fundamental va sta in regăsirea lui efectivă in toate acele procedeuri. D. Maiorescu, in *Logica* sa, defineşte conţinutul unei noţiuni «totalitatea notelor ce compun inţelesul ei». şi adaogă apoi «*totalitatea* nu *suma*, fiindcă in actul inţelegerii nu se adună notele una cu alta ca individualităţi (—ca individualităţi separate, aşa precum ni le dă expresia limbistică), ci se pĕtrund mutual şi se unifică» (— se contopesc adică intr'un singur act de conştiinţă). Deşi isolate şi juxtapuse de exprimarea prin cuvinte, aceste diferite note se recombină dar intr'un singur inţeles, intr'o singură stare de conştiinţă. Cum se face insă această reconstituire?

---

[1]) *Paulhan*, care in cartea sa *Les phénomènes affectifs* studiază de asemenea «unele forme complecse de sentiment», insă din punctul de vedere particular al jocului legilor de inhibiţie şi asociaţie sistematică, zice: «...Când am descompus un sentiment in elementele sale constitutive, n'am explicat prin aceasta sentimentul. Chiar atunci când analisa cea mai minuţioasă ne-ar fi descoperit toate elementele psichice ale unei emoţiuni, ale unei pasiuni sau ale ori cărui alt fenomen complecs, tot nu am putea regăsi in acele elemente intreg compusul, pentru motivul foarte simplu, că e totdeauna o parte a compusului pe care n'o putem afla in elementele sale concrete, adică compunerea insăşi şi raporturile elementelor intre ele in starea lor de compunere. Un sentiment sistematisat nu e o sumă de sentimente, ci un sentiment in acelaş timp unic şi complecs, coprinzĕnd şi legănd intre ele alte sentimente secundare. — Op. cit., p. 151.

Toate notele ce pot alcătuì inţelesul unei noţiuni se reduc in ultimă analisă, precum o arată foarte bine Stuart Mill in *Philosophie de Hamilton* şi după el Taine in *L'intelligence,* la simple «posibilităţi de sensaţiuni». Aceste posibilităţi de sensaţiuni insă cari constituesc substratul ori cărui inţeles noţional nu sunt isolate unele de altele; ele ni se presentă ca formănd *grupuri* in lăuntrul cărora sunt legate intre ele aşa, in căt una suscită totdeauna pe celelalte, şi cu atăt mai mult, cu căt e mai esenţială grupului. Aceste grupuri sunt de regulă organisate de experienţă; ele pot fi insă alcătuite şi de activitatea intelectuală numai, operănd asupra datelor elementare ale experienţei sensibile. Astfel, o notă sau o posibilitate de sensaţiune ne suggerează şi trebue să ne suggereze totdeauna un numĕr oare care de alte note, cu cari e obicĭnuit asociată sau cu care se poate asocia după analogie, deşi in experienţă nu le-am avut impreunate la olaltă. Şi această suggerare sau evocare reciprocă a posibilităţilor de sensaţiuni e, nu voluntară şi intermitentă, ci in mod firesc inherentă inteligenţii omeneşti şi o condiţie indispensabilă a activităţii ei; — cum zice Mill [1]) : e o necesitate fundamentală a minţii noastre de a raporta totdeauna posibilităţile de sensaţiuni la grupurile din cari ştim sau din cari presupunem că fac parte. Cea ce permite dar recombinarea notelor, separate de expresia limbistică, ale unei noţiuni, e faptul că fie-care din ele ne suggerează pe celelalte, ear succesiunea lor nu face decăt să preciseze pe rănd elementele psichice deja trezite in conştiinţa noastră prin suggestiune. Cănd ni se descrie, de exemplu, o figură geometrică, noi nu avem in minte inţelesuri isolate de laturi, unghiuri, paralelism, egalitate... etc., ori crămpeie de representări succesive de laturi, unghiuri, etc., ci de la inceput figura intreagă ne apare in conştiinţă, ear succesiunea notelor in expresia limbistică nu face decăt se preciseze, să lumineze pe rănd diferitele ei părţi, indreptănd atenţiunea noastră asupră-le. Cănd

1) Op. cit. p. 217.

pentru a ni se descrie figura numită dreptunghiu, de exemplu, ni s'ar da ca primă notă rectangularitatea tuturor unghiurilor, atunci dacă mintea ne e ceva deprinsă cu represintarea figurilor geometrice şi cu construirea lor, imaginea dreptunghiului ne va apare intreagă, suggerată de această singură notă, pentru că rectangularitatea unghiurilor determină in representare numĕrul lor (nu pot fi intr'o figură geometrică decăt numai patru unghiuri drepte) şi prin urmare şi numĕrul laturilor, apoi paralelismul şi egalitatea celor opuse. Tot aşa cănd ni se descrie un peisagiu. de la prima notă liniile generale ale tabloului ne apar, schiţănd in mintea noastră un desemn vag şi obscur pe care celelalte note vin pe rănd să-l coloreze; aşa, cănd cetim acest crămpeiu de frază: «trestiile se aplecau alene.....», nu avem şi nu putem avea numai representarea isolată a trestiilor, ci ne inchipuim imediat ţĕrmul unei ape, — pentru că pe ţĕrmurile apelor, cresc de regulă trestiile, — avem adică trezite deodată in noi in stare născĕndă imaginea unui cămp mărginit de o apă, imagini mai mult sau mai puţin obscure de coloare poate imaginea unui petec de cer, in ori ce cas imagini de lumină sau de umbră, de soare sau de intunerec, apoi imagina sensaţiei particulare pe care ne-o dă un vĕnt uşor ca acela sub care se apleacă trestiile, imagini de sensaţii auditive, de sensaţii de temperatură.... etc. Guyau zice cu drept cuvĕnt undeva in «*L'Art au point de vue Sociologique*», că imaginea intreagă a pămĕntului e obscur evocată de fiecare peisagiu al lui Loti. In descrieri se vede foarte bine modificarea pe care o imprimă expresia stărilor de conştiinţă in general. In mintea celui care-l descrie, un peisagiu e un complecs de imagini coexistente; expresia insă desparte aceste imagini coexistente, le isolează şi le prefiră numai una căte una, in mod succesiv, prin mintea cetitorului sau ascultătorului. Şi cu toate acestea, cănd cetim o descriere. nu avem imagini isolate de coloare, de formă, ori de sensaţii de altfel, cari ar rĕmăne in suspensie in momentul in care ne sunt date, aşteptănd ca alte elemente de mai apoi sau sfărşitul frazei să le completeze, ci fiecare din aceste imagini ne sug-

gerează imediat altele cu cari se imbină pentru a se intregì. Când am cetì de exemplu, la inceputul unei fraze cuvintele: «Verdele fraged şi lucios...», ne-am inchipuì imediat, după situaţie sau după determinările generale anterioare, frunzele unui arbore, iarba unei câmpii, o plantă in colţul unui salon sau un coş cu zarzavat, cu toate notele sau imaginile ce le alcătuesc; imaginea de coloare, trezită de primul cuvênt, nu rămâne dar in suspensie, ci ia imediat o formă oare care, se imbină numai decât cu o imagine sau cu un complecs de imagini, cari nu ne erau date de expresia limbistică, dar pe cari ni le suggerează. Ça o probă că un fel de sintesă, mai mult sau mai puţin imperfectă şi obscură se produce in fiecare moment in conştiinţa noastră e că, după cum observă insuş Spencer in articulul său «Filosofia stilului»,[1] spiritul nostru anticipează totdeauna expresia limbistică; fără această anticipare, zice Spencer, n'am putea să ne explicăm cum putem ghicì cuvintele sau inţelesul unei fraze, când n'am auzit decât inceputul ei. Pe lângă elementele isolate, pe cari ni le dă, unul câte unul, succesia cuvintelor scrise sau rostite, mintea noastră işi representă aşa dar totdeauna un numěr oare care de elemente conecse, atât din cele ce au fost deja, cât şi din cele ce n'au fost incă cetite sau auzite; — şi această representare anticipantă şi retroactivă nu poate fi explicată mai departe decât prin puterea ce au imaginile sau inţelesurile noţionale isolate de a suggera sau de a se evoca şi rechema unele pe altele in conştiinţă.

Ceea ce permite dar recompunerea elementelor, rěslăţite de expresia limbistică, ale unei stări de conştiinţă e *suggestia*; fiecare element evocând prin suggestie un numěr oare care de alte elemente reconstitue acea multiplicitate sau complecsitate psichică fundamentală a stărilor afective şi acea pluralitate de sensaţii reviviscente sau de imagini indispensabilă in representări, şi reproduce astfel in cetitor starea de conştiinţă exprimată. Eată ce pare a fi intrevězut Guyau când, vorbind in special de literatură, zice: «Poesia depinde de rě-

[1]) Essais de Morale, de Science et d'Esthétique, vol. I.

sunetele cuvêntului in mintea ascultătorului, de mulţimea şi de adâncimea ecourilor deşteptate;... poesia e un fel de magie care intr'un moment şi indărătul unui singur cuvênt poate face să apară o lume.» Era natural ca Guyau să simtă lucrul mai bine pentru poesie, unde sentimentul sau emoţiunea e mai concentrată decât in orice altă formă de expresie, din causa scurtimii şi din causa regulelor speciale ale genului; ear in afirmarea că efectul unei poesii, adică starea afectivă produsă in cetitori, depinde de «mulţimea ecourilor deşteptate», găsim o aplicare a principiului dovedit mai sus, după care intensitatea stărilor afective depinde de numĕrul elementelor ce le alcătuesc. In studiul sĕu asupra lui Balzac, vorbind de stilul acestui scriitor şi in general de stilul poeţilor şi romanţierilor moderni, Taine zice: «Pour eux chaque mot est, non un chiffre, *mais un éveil d'images*; ils le pèsent, le retournent, le scandent: pendant ce temps un nuage d'émotions et de figures fugitives traverse leur cerveau; mille nuances de sentiments, mille souvenirs confus, mille aperçus brouillés, un bout de mélodie, un fragment de paysage, se sont entrecroisés dans leur tête; le mot est pour eux l'appel soudain de ce monde vague d'apparitions évanouies [1])». Sub bogata formă literară a autorului, se vede bine in acest pasagiu, implicată ca fundament de stil pentru Balzac şi romanţierii moderni, suggestiunea; şi sunt cu atât mai interesante aceste cuvinte ale lui Taine, cu cât ele caracterisează in special stilul celui mai puternic dintre romanţierii moderni, al aceluia pe care Zola il numeşte «le plus puissant évocateur de vie», care ne dă adică mai mult decât oricare altul ilusiunea vieţii reale a personagiilor lui, prin intensitatea stărilor afective pe cari le produce in noi. Şi dacă Taine pare a limita această caracterizare la scriitorii moderni, causa e că complecsitatea sentimentelor şi in general a vieţii psichice in stadiul nostru evolutiv, necesitând o corespunzĕtoare aplicare a procedeului fundamental de suggestiune, il face mai visibil, in multe părţi, in literatura modernă decât in cea

[1]) Nouveaux Essais de critique et d'histoire.

veche. Pentru a da totuş o confirmare definitivă procedeului afirmat ca fundamental, va trebui să arătăm că el se găseşte in adevĕr in literatura veche ca şi in cea modernă, că toate procedeurile intrebuinţate in literatură il presupun, şi că nu numai in literatură, dar până şi in limbagiul popular o observare chiar superficială il descopere.

Aşăzarea cuvintelor in frază variază in general după imaginile, ideile şi emoţiunile de descris sau de comunicat: e procedeul stilistic universal al *inversiunii.* Incepem cu acest procedeu pentru că cu el incepe şi Spencer, cu a cărui teorie vom pune in paralel explicarea noastră. Pentru Spencer legea fundamentală a stilului e economisirea atenţiunii sau forţei nervoase a cetitorului sau ascultătorului; prin această lege incearcă el să explice toate procedeurile de stil. Inversiunea, zice Spencer, verifică teoria propusă, a economiei de atenţie; in adevĕr, dacă zicem «un cal negru», pe când pronunţăm cuvĕntul *cal,* ascultătorul şi-a inchipuit deja un cal, şi cum nimic nu ne spune ăncă de ce fel de cal e vorba, şi fiindcă cea mai mare parte a cailor sunt roibi, e foarte probabil că ascultătorul işi va fi representat un cal roib; adjectivul insă vine şi ne spune că e negru; prin urmare, ori imaginea calului roib deja presentă in mintea noastră trebue suprimată şi inlocuită cu imaginea unui cal negru, ori, dacă imaginea calului roib nu era ăncă terminată, atunci trebue să oprim inchipuirea noastră de a continua şi să corectăm imaginea inceputä; şi intr'un cas şi intr'altul o oarecare incurcătură se produce şi o cantitate de forţă nervoasă se perde astfel in zadar intre cuvĕntul cal şi cuvĕntul negru. Din contra, in inversiune, cuvintul «negru» pus la inceput ne dă mai intăi concepţiunea a ceva negru in general, apoi acest ceva negru ia forma unui cal când al doilea cuvĕnt vine să-l determine; prin urmare, conchide Spencer, această aranjare a cuvintelor, obosind mai puţin spiritul, produce o imagine mai vie. Exemplul lui Spencer nu prea e insă probant; căci dacă succesiunea, adică intirzierea in timp, e causa care face ca mintea noastră anticipând să construiască o imagine falşă şi să cheltuească astfel in zadar o cantitate oarecare de ener-

gie, atunci inconvenientul nu e de loc inlăturat prin inversiune, care nu suprimă intervalul dintre un cuvĕnt şi celălalt; imaginaţia noastră trebuind să-şi represinte ceva indărătul fiecărui cuvĕnt, va avea foarte bine timpul să-şi represinte, in clipa când aude cuvĕntul negru, un om negru, un tablou negru, un cărbune.... etc.; şi in acest cas dar inchipuirea noastră se poate inşăla şi cheltuì in zadar o cantitate oarecare de energie. Locul cuvĕntului in frază trebue să fie atunci determinat de altceva. Eată ce zice in adevĕr Spencer de un al doilea exemplu de inversiune: «efectul e cu mult mai mare in construcţia «Mare e Diana din Efes», decât in construcţia «Diana din Efes e mare», pentrucă in prima construcţie cuvĕntul «mare» pus la inceput deşteaptă in noi asociaţiile de idei vagi şi emoţionante, cari sunt de regulă impreunate cu el; imaginaţia noastră e astfel pregătită să imbrace in atribute nobile ceea ce va urma». Locul cuvĕntului depinde dar de asociaţiile pe cari voim să le determinăm, de elementele psichice pe cari voim să le suggerăm, sau, precum zice Guyau, de efectul pe care voim să-l producem, de ideea asupra căreia voim să atragem atenţia. Insuficienţa principiului economiei de forţă se vede şi mai bine in al doilea exemplu al lui Spencer, pentrucă nu ne vom inchipuì nici odată o Diană de un centimetru, aşa in cât să fim nevoiţi la sfirşitul frazei să corectăm representarea noastră din causa cuvĕntului «mare», şi să perdem astfel in zadar forţa nervoasă cheltuită; din punctul de vedere al mărimii morale, nu se poate de asemenea susţine că inceputul construcţiei drepte ne-ar da ideea unei Diane rele sau meschine, aşa incât să fim earăş nevoiţi la sfirşit să corectăm ceva; căci, dacă in primul exemplu frequenţa cailor roibi era un motiv suficient pentru ca, după legile asocieţiei, cuvĕntul cal să deştepte in noi imaginea unui cal roib, un motiv analog nu poate fi nici de cum invocat in al doilea exemplu in sprijinul principiului economiei de forţă. Inversiunea e aşa dar un mijloc de a provoca prin suggestie asociaţii de elemente psichice, şi de a indrepta aceste asociaţii in anume sensuri pentru a da naştere unor anume stări afective. Astfel in construcţia

inversă «s'a dus amorul, un amic supus amĕndurora...», cuvintele «s'a dus» puse la inceput trezesc deodată in noi ideia unei perderi cu nuanţele afective adequate de tristeţă, de părere de rĕu, de dureroasă sfişiere sufletească ori de resemnare, pe cari le precisează şi le intăresc apoi cuvintele următoare; puse dincontra la sfirşit, ca in construcţie dreaptă «amorul, un amic supus amĕndurora s'a dus», puterea lor de suggerare se perde cu desăvirşire şi fraza ne dă o cugetare, dar nu o stare afectivă: simpla succesiune a elementelor construcţiei drepte nu ne poate da emoţiunea pe care ne-o suggerează inversiunea. Tot aşa in versurile:

Peste căte mii de valuri strălucirea ta străbate
Cănd pluteşti pe *mişcătoarea mărilor singurătate.*

inversiunea e de un foarte puternic efect de suggestiune. Mai intăi, mobilitatea fiind nota caracteristică a pustiului mărilor in deosebire de pustiurile uscatului, cuvĕntul corespunzĕtor aşăzat intăi evoacă un intreg tablou: vedem par'că valurile mării legănănd incet, cu un fel de misteriositate tăcută şi incruntată, lumina palidă a lunei; apoi accentul pus prin inversiune pe această mobilitate provoacă o mulţime de asociaţii: frămĕntarea vecĭnică şi vecĭnic fără scop a mării devine o icoană a sbuciumărilor zadarnice ale vieţii, nestatornicia valurilor ei — forme ce pier in clipa in care s'au ivit — sensibilisează nimicnicia planurilor şi intocmirilor omeneşti, şi peste tot ca nuanţă afectivă generală neliniştea vagă a misterului vieţii, care ne infioară ca şi misterul abisului pustiu şi intunecos al mării, luminat deabia de razele tremurănde ale lunei ce nu pot pĕtrunde necunoscutul adăncului. — Dacă punem acum in locul inversiunii construcţia dreaptă: cănd pluteşti pe *singurătatea mişcătoare a mărilor*, efectul e cu mult mai slab, dacă nu pierdut cu desăvirşire, pentru că a dispărut accentul de pe cuvĕntul «mişcătoare», care făcea din ideea mobilităţii şi nestatorniciei centrul numeroaselor asociaţii suggerate.

In fine, o ultimă consideraţie pentru a dovedì mai bine

rolul suggestiei in inversiune. Toţi stiliştii sunt de acord să recunoască, că inversiunea nu are alt scop decăt de a mărì efectul, de a sporì şi accentua impresia, de a produce cu alte cuvinte o stare afectivă mai intensă. Intensitatea unei stărì afective insă depinde, precum am arătat, de numĕrul elementelor psichice care o compun. Pentru a produce prin urmare o stare afectivă mai intensă, trebue ca sub respicata succesiune de elemente noţionale isolate să evocăm o multiplicitate de alte elemente psichice, — şi această evocare nu e posibilă decăt prin asociaţie, prin suggestie. Aşa dar, suggestia, ca mijloc de a reconstitui multiplicitatea fundamentală a stărilor afective şi in general a stărilor de conştiinţă, e temelia psichologică pe care se intemeiază procedeul stilistic al inversiunii, intrebuinţat in intreaga literatură veche şi modernă, in graiul oamenilor culţi ca şi in acela al maselor populare.

Spencer aplică mai departe teoria sa *figurilor*. «Sub toate regulele ce ni se dau pentru alegerea şi intrebuinţarea figurilor, zice el, regăsim aceeaşi fundamentală necesitate de a economisì atenţiunea; in realitate, faptul, că figurile satisfac foarte bine această necesitate, e causa intrebuinţării lor.» Aşa, continuă Spencer, dacă voim să deşteptăm imaginea unei flote in larg, e preferabil să zicem, luănd partea pentru tot (Synecdoche) «o flotă de zece pănze», in loc de «o flotă de zece vase», pentru că pănzele fiind partea cea mai visibilă a vaselor, cănd sunt pe mare, prima construcţie ne ar da mai sigur visiunea flotei in larg, pe cănd cea d'a doua ne-ar face poate să ne găndim la vase ancorate in port cu pănzele strinse. E negreşit aici o economie de atenţie, pentru că nu mai e nevoe, in casul construcţiei figurate, să adăogăm specificarea că flota e in larg; decăt, această economie de atenţie e tocmai un efect de suggestiune. Ziceam adineauri, că cu căt o notă e mai esenţială grupului de note ce alcătuesc o noţiune sau o imagine, cu atăt deşteaptă mai sigur pe celelalte; dacă pentru a descrie figura geometrică numită dreptunghiu, dăm această singură notă «figură cu toate unghiurile drepte», am determinat prin aceasta pe toate celelalte, precum : numĕrul unghiurilor, — pentru că nu pot fi intr'o figură geometrică

plană decât patru unghiuri drepte, — şi prin urmare şi numěrul laturilor, şi paralelismul lor, şi egalitatea celor opuse [1]; pe când de-am incepe descrierea cu alte note, ca bunăoară numěrul laturilor, de-am zice, de exemplu, dreptunghiul e o figură cu patru laturi, n'am determinat prin aceasta decât numai numěrul unghiurilor şi nimic alt: nici felul unghiurilor nici paralelismul şi egalitatea laturilor nu sunt determinate ca in casul precedent, şi figura nu poate fi imediat şi viu representată. Tot aşa, in exemplul lui Spencer, nota caracteristică a vaselor pe mare in deosebire de vasele ancorate in port, e faptul că cele dintâiu au pânzele intinse, pe când celelalte le au totdeauna strinse aşa incât imaginea pânzei evoacă mai sigur imaginea vasului pe mare. Efectul figurei in exemplul lui Spencer se intemeiază deci pe puterea mai mare de suggestiune a părţii luate pentru intreg şi economia de atenţie se reduce in realitate la o economie de timp, pentrucă in locul unei *succesiuni* de elemente rěspicate, avem imaginea trezită deodată cu părţile ei componente *simultane*, adică aşa precum sunt şi precum trebue să fie in conştiinţă, pentru ca representarea să fie posibilă; figura in acest cas a inlesnit dar reconstituirea imaginii, apropiindu-ne mai mult de starea firească de simultaneitate a părţilor ei in conştiinţă. Nu avem insă in acest exemplu decât o simplă representare intelectuală; să căutăm a ne apropia mai mult de ceea ce face in special ţinta preocupărilor stilistice, in domeniul activităţii in-

[1] Nu e vorba aici de *definiţia* dreptunghiului, pentru care ar trebui să adăugăm pe lângă nota dată mai sus, nota diferenţială a dreptunghiului, faţă de pătrat. Pe când definiţia se ocupă de obiectul de definit numai intru cât face parte dintr'un sistem de clasificare, pentru a-i arăta locul in lăuntrul acelui sistem, deosebindu-l de toate celelalte obiecte ce mai fac parte dintr'insul, descrierea se ocupă de obiect pentru obiect, ca să zic aşa, fără să se preocupe de ce nu e obiectul, pentru că nu se intemeiază pe o clasificare şi divisiune anterioară a categoriei de obiecte, din care face parte obiectul sěu. Descrierea e pur şi simplu arătarea notelor ce compun o noţiune abstractă sau un obiect concret, considerate ca de sine stătătoare, — iar ordinea sau felul notelor nu-i sunt hotărite de nici-o regulă logică, precum se intimplă cu definiţia.

telectuale omeneşti in care stilul e cultivat mai mult decăt ori unde, in literatură, — adică de stările afective. Esclamaţia regelui Lear: «Nerecunoştinţă! demon cu sufletul de marmoră», ar pierde mult din puterea sa, zice Spencer, dacă am pune in locu-i! «Nerecunoştinţă! demon, al cărui suflet e asemenea marmorei»; şi această slăbire a efectului ar proveni din suplimentul de cuvinte devenit necesar; avem dar in metaforă o economie de atenţie; metafora are mai multă forţă decăt comparaţia, pentru că e mai scurtă. — Observarea făcută in privinţa celuilalt exemplu se aplică şi aici: concentrarea inţelesului intr'un numĕr mai mic de cuvinte, adică intr'un timp mai scurt, inlesneşte sintesa mintală; decăt, efectul metaforei nu se reduce numai la atăta. Spencer nu observă că exemplul lui e o dublă metaforă. Fără prima metaforă, care personifică nerecunoştinţa transformănd-o intr'o fiinţă, intr'un demon, metafora următoare, aceea asupra căreia insistă el, nu ar mai avea nici un efect. Ceea ce constitue criminalitatea unei acţiuni e intenţia: o faptă rea făcută fără intenţie, adică — după aprecierea comună — fără voinţă conştientă, nu ne indignează aşa precum ne indignează o crimă comisă cu voinţa conştientă de a o comite; o peatră care ne loveşte căzĕnd de sine depe un acoperiş ne lasă indiferenţi sufleteşte, abstracţie făcĕnd de durerea fisică pe care ne-o poate causa, pe cănd lovitura unei fiinţe conştiente, a unui om, ne revoltă şi produce in noi o stare afectivă de mănie, de ură, de dor de rĕsbunare... etc., tocmai din causa acestui element de voinţă conştientă. Efectul exclamării regelui Lear stă, nu in representarea durităţei, rĕcelei şi insensibilităţei marmurei, din care metafora croeşte sufletul nerecunoştinţei, ci in personificarea ei, care ne suggerează intenţiunea sau rĕutatea conştientă, care introduce prin urmare un element nou intelectual-sensibil in starea noastră afectivă, mărindu-i conţinutul, adică intensitatea, după principiul arătat mai sus. E de asemenea inadmisibilă explicarea lui Guyau, după care metafora e superioară comparaţiei pentru că «metafora e o visiune, pe cănd comparaţia e un silogism», căci e absurd şi baroc să ne inchipuim că am avea, in casul exclamării re-

gelui Lear, visiunea sau imaginea unui demon cu sufletul de marmoră. O inemereşte cu mult mai bine Guyau când zice, vorbind de stilul figurat: «Poesia inlocueşte un obiect cu un alt obiect, un termen cu un alt termen mai mult sau mai puţin asemĕnător, ori de căte ori acesta din urmă deşteaptă prin suggestiune asociaţiuni de idei mai puternice sau cel puţin mai numeroase, aşa in căt să intereseze nu numai sensaţiunea, ci şi inteligenţa, sentimentul, moralitatea». Efectul metaforei stă dar in acea că trezeşte in noi prin suggestie nouĕ elemente psichice şi indeplineşte astfel condiţiunea arătată mai sus, după care intensitatea conştientă a unei stări afective depinde de numĕrul elementelor componente.— O observare interesantă şi favorabilă vederilor noastre e că inlocuirea sau substituirea de care vorbeşte Guyau şi care constitue in esenţă figurile, e de cele mai multe ori inlocuirea a ceva neinsufleţit cu ceva insufleţit, adică o personificare. Emoţiunea estetică e o emoţiune simpatică, o stare afectivă in care simpatizăm cu imaginile, ideile şi sentimentele ce o alcătuesc. Simpatia insă e o emoţiune eminamente socială; simpatisarea e dar stabilirea unei legături de sociabilitate, — ear condiţia acestei legături, intuiţia sau presupunerea unei vieţi analoge cu a noastră, capabilă de simţire şi de suferinţă: aşa, despicarea unui lemn pentru foc [1]) ne lasă indiferenţi, pe când deja herăstruirea crengilor unui copac ăncă verde ne mişcă, şi eu am cunoscut un naturalist diletant, care işi intorcea capul ori de căte ori punea in spirit vreunul din acei minunaţi găndaci ve-zi cu reflexuri metalice, pentru ca să nu vadă dureroasa sbuciumare a elitrelor, antenelor şi piciorușelor lui, şi care era totdeauna trist un sfert de cias intreg după ce inţepase cu un ac un fluture pe cartonul sĕu de colecţie. Deacea personificarea, adică atribuirea unei vieţi capabile de simţire şi de suferinţă, e procedeul pe care se intemeiază mai adesea figurile pentru a produce simpatia şi prin urmare emoţia estetică. Uşor se poate acum vedea că din punctul

[1]) E foarte expresiv termenul francez «bois mort», pentru lemnul ce nu mai e arbore.

de vedere al analisei psichologice, acest procedeu nu face de cât să adaoge nouĕ elemente sensibile simplei representări sau imagini, pentru a mărì intensitatea stării afective, mărindu-i conținutul, după legea enunțată mai sus. «L'élargissement continu de l'image par toutes les sortes de transpositions et de transfigurations est le grand procédé de la poésie», zice Guyau; — trebue să adăogăm : al literaturei intregi, intru cât tinde la producerea simpatiei, esențială in emoțiunea estetică.

Figurile, după felul sau complexitatea analogiei, pot fi exprimate și stabilite precis, in intregul lor și cu toate amĕnuntele de care sunt susceptibile, sau pot fi indicate numai, schițate in treacăt, lăsându-se completarea lor pe seama inteligenței cititorilor. «Distincțiunea intre metaforă și comparație, zice Spencer, e departe de a fi absolută. Intre cele două extremități, dintre care una consistă in a expune cu deamĕnuntul cei doi termeni comparației și a determina analogia lor, ear cealaltă in a presupune comparația in loc de a o stabilì, sunt și forme intermediare in care comparația e in parte expusă, in parte presupusă». — Prima din aceste două e comparația propriu zisă, cea d'a doua metafora, in care analogia e pe d'intregul presupusă; ce ne interesează insă aici sunt acele forme intermediare in care figura e numai schițată. Eată ce zice Spencer in privința *efectului* acestor figuri: «E evident de folos să lăsăm pe cititor sau ascultător să complecteze el insuș figura. Și in general, cu cât aceste figuri intermediare produc mai bine acest efect (adică efectul de a stimula activitatea intelectuală a cititorului prin complectarea părților indicate numai in ele), cu atât au mai multă valoare; cu condiția totuș, ca să se vadă ușor in ce chip trebuesc complectate». — Efectul figurilor schițate numai, a căror intregire e lăsată pe seama activității intelectuale a cititorilor, e insă greu explicabilă prin ajutorul principiului economiei de forță. Mai intăi, Spencer insuș caută să inlăture, câteva pagine mai sus, o explicare analoagă aceleia pe care o dă el pentru efectul figurilor schițate numai: «Superioritatea metaforei asupra comparațiunii, zice el acolo, ar avea de causă,

după doctorul Wathely, faptul că oamenii simt mai multă plăcere in a prinde ei inşii asemĕnarea (adică, in casul nostru, in a completa ei inşii figura), decăt in a o vedea arătăndu-li se cu degetul. Dar, după cele zise, causa cea mai probabilă a acestei superiorităţi e economia considerabilă pe care o realisează metafora». E incontestabil insă, că ii trebue cuiva mai multă atenţie, şi prin urmare o cheltuială de forţă nervoasă mai mare, pentru ca să ghicească un obiect, decăt pentru ca să-l vadă când i-l punem inaintea ochilor. A lăsa dar pe seama activităţii intelectuale proprie a cititorului intregirea figurei pe care noi o schiţăm numai in parte, e a-l silì in realitate să cheltuiască mai multă atenţie şi mai multă forţă nervoasă; ear restricţia pe care o face Spencer când zice: «Cu condiţia totuş ca să se vadă uşor in ce chip trebue să se facă complectarea», nu inlătură obiecţia noastră: un copil va cheltuì mai puţină atenţie pentru ca să perceapă un cub desemnat intreg in linii visibile, decăt pentru ca să-l desemneze el insuş unind prin linii drepte punctele, deja insemnate pe tablă, care indică unghiurile cubului, pentru ca să facă el insuş, cu alte cuvinte, completarea unei imagini schiţate numai, deşi i s'a arătat foarte bine «chipul in care trebue să se facă completarea». Excitaţia cerebrală e dar mai mare in casul figurilor nedesăvirşite, şi. pentru aceleaşi motive, mai mare in casul metaforei decăt in casul comparaţiei; efectul lor nu pare a fi dar explicabil prin ajutorul principiului economiei de forţă. Şi cu toate acestea e evident de folos, cum zice Spencer, să lăsăm pe cititor să completeze el insuş figura. Dece? Pentru că elementele psichice care alcătuesc partea neexprimată a figurei, fiind scutite de succesiunea analitică, rĕspicată şi isolătoare a expresiei limbistice, se trezesc in noi prin suggestie in stare *nativă*, ca să zic aşa, in starea lor firească de sintesă, şi excitarea cerebrală e compensată prin vioiciunea actului de conştiinţă, a imaginii, cugetării sau emoţiunii. Şi in general, causa superiorităţii metaforei asupra comparaţiei e, că metafora e mai sintetică, pe când comparaţia e eminamente analitică: in vreme ce metafora coprinde intr'insa o mulţime de elemente psichice neexprimate, pentru că celalt

termen al analogiei e intreg implicat fără să fie exprimat limbisticeşte, — comparaţia dincontra expune cu deamĕnuntul *toate* elementele psichice componente, pe care le scoate prin analisă şi separare din starea lor sintetică firească; in metaforă dar sintesa psichică e mai perfectă, starea afectivă deşteptată mai vie, şi prin urmare efectul mai puternic, decăt in comparaţie.

E insă timpul să ne lămurim situaţia faţă de Spencer, analisănd mai deaproape şi, intrucăt ne va fi posibil, in fundamentele sale chiar, punctul lui de vedere. N'am făcut-o până acum, pentru că trebuia să arătăm mai intăi, prin căteva exemple şi evitănd forma obositoare a unei expuneri dogmatice, in ce constă acest punct de vedere al filosofului englez. Nu e prea uşoară această analisă, pentru că terenul fisiologic pe care se intemeiază Spencer e ăncă foarte nesigur, ca tot ce se rapoartă in materie de psichologie la substratul fisic al fenomenelor psichice, şi pentru că mai multe alte chestii foarte controversate şi foarte greu de resolvit sunt implicate in punctul sĕu de vedere; ne vom ţine insă la generalităţile strict necesare, pentru că nu putem intra aici in studiul amĕnunţit al unor probleme, de cel mai mare interes pentru psichologie, dar care nu fac obiectul special al lucrării noastre.

Mai intăi, principiul economiei de forţă e, tot din punctul de vedere fisiologic, contrazis de afirmările mai multor alţi psichologi. Aşa, Léon Dumont in *Théorie scientifique de la sensibilité*, zice: «De oarece e nevoe de mai multă energie pentru a regăsi un obiect subt un semn indirect decăt subt un semn direct (sub cuvĕntul figurat decăt sub cuvĕntul propriu), se procură inteligenţei ocasiunea de a intrebuinţa *mai multă* forţă disponibilă şi prin urmare de-a incerca mai multă plăcere». După el Hennequin, in *Critique scientifique*, analisănd mijloacele de expresiune artistică, atribue deasemenea efectul figurilor, alusiunii, alegoriei.... etc., unei sforţări, unei excitaţiuni: «evident, zice el, aceste mijloace de expresiune, — pe lăngă faptul că, nefiind decăt schiţate, oricine le poate complecta după fantasia sa, aşa incăt nu sunt expuse

să lovească gustul nimĕnui, — provoacă in spiritul nostru o sforţare, o excitaţie, o plăcere de divinaţiune şi de composiţiune».—Dacă insă efectul depinde de cantitatea de energie cheltuită, cum zice Dumont, sau de sforţarea ori excitaţiunea provocată, cum zice Hennequin, atunci *enigma* ar trebui să fie procedeul stilistic cel mai de efect, pentru că sforţarea produsă şi prin urmare «plăcerea de divinaţiune» ar fi căt mai mari. De fapt insă enigma e neplăcută in stil, pentru că e obositoare, şi chiar cănd e plăcută, plăcerea produsă de ea nu e altceva decăt satisfacţia sentimentului personal, care insoţeşte de regulă invingerea unei dificultăţi fisice sau intelectuale; in ori ce cas, nu poate fi vorba de-o plăcere estetică, — probă unele poesii simboliste-decadente, care sunt departe de a ne produce vre-un efect estetic, chiar cănd suntem foarte satisfăcuţi că am putut pricepe de ce e vorba intr'insele. Nu e dealtfel nici-o indoială pentru orcine a citit literatură, că o bucată obscură, cu metafore şi comparaţii intemeiate pe analogii bizare ori foarte indepărtate, aşa incăt să nu poată fi pricepute imediat şi fără sforţare, nu place; adevĕrata emoţie estetică trebue să ne coprindă, să ne pĕtrundă şi să ne covirşească fără sforţare voluntară; ea nu se trezeşte in noi decăt spontan, şi niciodată reflecţia conştientă nu o poate silì să apară pentru ca să dea coloritul emotiv estetic produselor ei. Descifrarea unui text paleografic, — resultat al unei munci indelungate şi obositoare, satisfăcĕnd curiositatea sau dorul nostru de ştiinţă, ori măgulind sentimentul nostru personal, amorul nostru propriu, cum se zice, sau ambiţiunea noastră, va produce negreşit in noi o stare afectivă plăcută; cine poate susţine insă că această plăcere e estetică? — Dincontra, o poesie sau un roman incurcat, pe care am fi siliţi să-l descifrăm ca pe un text paleografic, care ar provoca adică in spiritul nostru «o sforţare, o excitaţie, o plăcere de divinaţiune şi de composiţiune», e foarte departe de a ne produce vre-o plăcere estetică. Teoria nu pare dar a putea explica pe deplin efectul procedeurilor stilistice, pentru că plăcerea estetică, tocmai cea mai importantă in această materie, e lăsată nelămurită. — O altă obiecţie foarte serioasă se mai ridică insă

incontra teoriei «excitației», pentru a ingreuia și mai mult admisibilitatea ei. Plăcerea pe care ne-o produce limbagiul figurat, se zice, provine din aceea că se dă inteligenței, adică creerului, ocasiunea de a cheltuì mai multă forță *disponibilă*. Se face astfel să depindă plăcerea estetică de forța *disponibilă*, adică de un prisos de forță organică. Experiența insă ne probează, că, in realitate, emoțiile estetice și in general plăcerile nu sunt limitate la cheltuiala unui prisos de puteri: un om atins de consumpțiune lentă, la care adică forța organică remăne și scade continuu sub media vitală, poate foarte bine simțì emoții estetice; ba chiar cărțile de patologie ne spun că unii dintre ei, precum tuberculoșii, sunt foarte impresionabili pentru tot felul de emoțiuni, ca și pentru emoțiunile estetice, pentru literatură, pentru musică, și se citează chiar casuri de extaz musical. Se va obiecta poate: dar astea sunt stări maladive; — nu importă: pentru indivizii in chestie ele constituesc plăceri și poate plăceri foarte intense; plăcerea morfinomaniei sau alcoolicului sunt stări patologice negreșit, dar nu mai puțin plăceri, și reacțiunea dureroasă, deprimarea și degenerarea, care urmează apoi, din causă că s'a cheltuit prin excitație o cantitate de forță care nu era disponibilă, care era necesară intreținerii organismului, nu suprimă starea anterioară, positivă și constatată, de plăcere. Eată dar, cum, din causă că se pune chestia pe terenul fisiologic, se stirnește una din problemele cele mai grele ale psichologiei fisiologice: semnificarea biologică a plăcerii, — deși fără profit pentru lămurirea chestiei insăși [1]).

---

[1]) In articolul sĕu asupra lui Eminescu din «*Studii Critice*», vol. I, D. Gherea critică principiul economiei de forță al lui Spencer in sensul teoriei excitației. Menirea poesiei, zice D-sa, e nu numai să economisească, ci și să ațițe forțele nervoase ale cititorului «in margini ințelepte» sau «in margini normale». Cum se vede, D. Gherea intră in categoria partizanilor teoriei excitației, pe care D-sa o dă ca o explicare proprie. Obiecțiile aduse teoriei excitației susținută de Dumont și Hennequin sunt prin urmare aplicabile și D-lui Gherea. Am avea de adăogat numai că, pe când acești autori au grija să precizeze pe cât posibil, din punct de vedere științific, teoria lor, limitând excitația la forța nervoasă *disponibilă*, D. Gherea se dispensează de această pre-

Pe de altă parte, in Spencer insuş semnificarea principiului economiei de forţă e cu mult mai restrinsă decăt s'ar părea la prima vedere. Eată in adevăr căte-va rănduri foarte semnificative: «Cetitorul sau ascultătorul are, in fiecare moment, o cantitate mărginită de energie intelectuală de cheltuit. Pentru a recunoaşte şi interpreta semnele ce i se presintă, el trebue să cheltuiască o parte din această energie; pentru a construi şi combina imaginile ce i se suggerează, încă o parte; şi numai ceea ce mai rĕmăne e utilizat pentru a realiza cugetarea insăşi. Aşa dar, cu căt trebue mai mult timp şi mai multă atenţie pentru a primì şi inţelege fiecare frasă, cu atăt va rĕmănè mai puţin timp şi mai puţină atenţie pentru ideea pe care o conţine: cu atăt prin urmare această idee va avea mai puţină vioiciune pentru noi.» Dar atunci, ar exclama un partizan al teoriei excitaţiei, principiul lui Spencer nu e decăt vestibulul teoriei noastre; e negreşit de folos, — pentru că suma de energie nervoasă e totdeauna limitată — să economisim atenţiunea şi să cruţăm puterea intelectuală a cetitorului in ceea ce nu e decăt extern cugetării, in recunoaşterea şi interpretarea semnelor sau cuvintelor, şi să reservăm căt mai multă forţă pentru cugetarea insăşi, care va fi astfel cu mult mai vie, fiind resultatul unei vibraţii fisiologice căt mai intense; — cum zice Guyau; «On ne doit économiser l'attention de l'auditeur que

---

cauţie indispensabilă pentru o teorie ştiinţifică şi ne dă in schimb drept orice determinare cuvintele «in margini inţelepte» şi «in margini normale». Azi când spiritul ştiinţific positiv consideră tot ce se intimplă, ca intimplându-se cu necesitate, distincţiunea de *normal* şi *anormal* incepe a fi eliminată din ştiinţă, ca subiectivă, convenţională, şi fără substrat obiectiv in fenomene. Pe când «forţa nervoasă *disponibilă*» e o determinare efectivă a unei realităţi obiective, a cantităţii de forţă care remăne peste ceea ce consumă organismul fisiologic, «marginile *normale*» sunt nişte margini subiective ideale, inchipuite in raport cu un tip convenţional, intrebuinţat ca temeiu de clasificare in inceputurile ştiinţelor biologice, şi păstrat azi mai mult ca tradiţie in ştiinţele medicale. «Marginile *inţelepte*» ne arată încă şi mai puţin hotarele teoriei excitaţiei. Ce pot, in adevĕr, determina aceste cuvinte in ştiinţă, unde se caută precisiunea obiectivă, independentă de regularea voluntară subiectivă a inteligenţei cititorului, de intervenţia lui conştientă in limitarea efectului?

pour lui faire dépenser le plus possible sa sensibilité, en faisant vibrer son âme entière». S'ar părea astfel că principiul economiei de forţă al lui Spencer nu exclude teoria excitaţiei. Divergenţa persistă insă intreagă subt acest acord aparent. In adevĕr Spencer zice: căt mai puţină forţă nervoasă pentru formă, pentru ca să ne rĕmănă căt mai multă pentru fond şi să putem realisa cu căt mai multă intensitate şi vioeiune ideea: idealul stilului trebue să fie de a face căt mai visibilă ideia, căci «limbagiul e in toată puterea cuvĕntului *un obstacol* pentru cugetare, deşi in acelaş timp un instrument indispensabil.» Efectul procedeurilor stilistice trebue să stea dar, evident, pentru Spencer, in acea că măresc transparenţa acestei forme impiedecătoare, a limbagiului, şi pun mai in lumină ideea, care poate fi astfel prinsă cu mai multă *uşurinţă*, cu o minimă cheltuială de energie. Cum se impacă insă aceasta cu teoria excitaţiei, care explică efectul procedeurilor stilistice tocmai prin faptul unei *sforţări*, unei mai mari cheltueli de energie? Acordul era dar aparent; aceste două explicări nu se pot contopì şi unifica intr'o singură teorie; chestia rĕmăne dar controversată. E intrebarea acum: dacă aceste două puncte de vedere nu se pot impăca, putem cel puţin alege pe unul din ele, e vre-unul din ele preferabil celuilalt? — Am arătat neajunsurile teoriei excitaţiei, neajunsuri cari ne impedecă să o impărtăşim şi o fac după părerea noastră inadmisibilă ca explicare generală. Să vedem acum dacă nu mai sunt obiecţii de adus şi teoriei lui Spencer, a cărei slăbiciune am vĕzut-o deja in modul cum căuta să explice unele forme de stil. Dacă «limbagiul e in toată puterea cuvĕntului un obstacol pentru cugetare», dacă prin urmare idealul stilului trebue să fie de a face căt mai visibilă ideea, mărind căt mai mult transparenţa formei impiedecătoare a limbagiului, atunci care mai poate fi semnificarea figurilor, atăt de intrebuinţate in literatură şi pănă şi in vorbirea comună, cari ne dau alte forme limbistice decăt cele obicĭnuite pentru exprimarea unei idei, cari se servă de semne indirecte, in locul celor directe, adică direct evocătoare ale ideii din causa frequenţei asociaţiei in experienţă? E de

notat faptul că Spencer, când explică de exemplu metafora, o explică numai in raport cu comparaţia, zicĕnd că e preferabilă, pentru că e mai scurtă, pentru că suprimă suplimentul de cuvinte necesare in comparaţie şi realizează astfel o economie. Chestia fundamentală e insă alta: dece un semn indirect in locul semnului direct, de ce un drum cotit in locul drumului drept? — căci, cum ziceam mai sus, e mai uşor să vezi un lucru ce ţi se pune inaintea ochilor, decât să-l ghiceşti ori să te sileşti a ţi-l representa când ţi-a fost suggerat de altceva, de un alt obiect present. — Pentru a a face fundamentul unei teorii fisiologice a stilului, aşa precum o incearcă Spencer, un punct de vedere trebue să fie destul de larg pentru ca să cuprindă in sine şi să explice, prin arătarea semnificării lor fisiologice, toate formele şi toate procedeurile de stil. Aşa dar, pe deoparte controversa fisiologică nu poate fi inlăturată prin contopirea şi unificarea celor două puncte de vedere diferite, ear pe de alta, fiecare din aceste puncte de vedere e insuficient pentru clădirea unei teorii fisiologice sigure şi generale.

Noi am urmat in acest studiu, după cum s'a putut vedea până acum, o altă cale decât cea obicĭnuită. Lăsând la o parte controversa fisiologică, am căutat să examinăm mai de aproape fenomenele psichice, a căror exprimare, adică a căror traducere şi fixare in cuvinte, ca mijloc de a le face comunicabile, de a le reproduce adică şi in alte conştiinţe omeneşti, e scopul stilului; ne-am zis, că in observarea psichologică a modului de a fi lăuntric şi intim, adică independent de expresia limbistică, al stărilor noastre de conştiinţă vom găsì poate explicarea şi inţelegerea procedeurilor stilistice, că in orice cas acolo trebue căutată, pentru că dacă interpretările fenomenelor sunt diferite şi variabile, fenomenele inşile sunt totdeauna aceleaşi incât priveşte alcătuirea şi legile lor. Ne-am indreptat in special atenţia asupra fenomenelor afective, pentru că ele sunt încă cele mai puţin bine cunoscute in stadiul actual al psichologiei, pentru că ele sunt elementele fundamentale in artă sau literatură, şi pentru că ele ne dau totdeauna mĕsura eficacităţii sau efectului proce-

deurilor stilistice: un stil bun e un stil care ne place, un stil rĕu, un stil care ne displace, — incăt şi in această privinţă chestia intensităţii, din punctul de vedere psichologic, a fenomenelor afective, ni se impunea. Nu putem relua şi resuma aici intreaga noastră cercetare din prima parte a acestei lucrări; ne aducem aminte insă că resultatul ei a fost constatarea complecsităţii fundamentale a stărilor noastre de conştiinţă, alcătuite din multiplicităţi de elemente psichice, cari se intreţes, se intrepĕtrund şi se imbină in fiecare clipită a conştiinţei. Am arătat apoi cum expresia limbistică alterează această complecsitate fundamentală, descompunĕnd-o şi resfirănd-o intr'o succesiune de elemente noţionale isolate, smulse din mediul lor natural de reciprocă intrepĕtrundere şi juxtapuse in spaţiul unilinear, adică in timp, cu desavantagiul in plus, că succesia semnelor convenţionale in expresia limbistică e cu mult mai inceată decăt succesia elementelor psichice in conştiinţă, ceea ce ingreuiază ăncă reproducerea acelei complecsităţi fundamentale prin simpla suprapunere succesivă de inţelesuri parţiale sau de elemente noţionale isolate. Analisa noastră psichologică a justificat astfel — in inţelesul nostru, nu in al lui — afirmarea lui Spencer, citată de noi mai in urmă, că «limbagiul e in toată puterea cuvĕntului o impedecare pentru găndire, deşi in acelaş timp un instrument indispensabil». Am căutat să descoperim apoi mijlocul prin care se reconstituesc in noi stările de conştiinţă descompuse de expresia limbistică şi l'am găsit in acea necesitate firească a minţii noastre de a raporta totdeauna un inţeles notional isolat sau, cum zice Mill, o isolată posibilitate de sensaţiune, la un grup de asemenea posibilităţi sau inţelesuri, — necesitate, care considerată ca proces psichic inconştient nu e altceva decăt puterea ce au aceste posibilităţi de sensaţiuni de a se suggera sau de a se evoca unele pe altele in conştiinţă; şi atunci, acest proces psichic fundamental de suggestiune, prin care conştiinţa repune in mediul său natural de complecsitate fiecare inţeles trunchiat şi isolat pe care il dă, in succesia ei greoaie şi inceată, expresia limbistică, — acest procedeu fundamental trebuia să ne

dea explicarea tuturor formelor de stil. Deaceea şi ziceam, că odată cu explicarea acestor forme, regăsirea in ele a acestui proces psichic fundamental va trebuì să fie confirmarea lui experimentală definitivă. Am arătat până acum că el se regăseşte in adevĕr in cele câteva forme de stil pe cari le-am analisat deja, şi că tot el explică mai departe şi explicările lui Spencer, — unde se potrivesc. Această analisă de confirmare nu e încă terminată şi o vom continua imediat după inchiderea acestei parentese pe care nu o puteam inlătura, fără a păgubì mult inţelegerea studiului nostru.

Situaţia noastră in această chestiune se poate acum lămuri in câteva cuvinte. Părăsind terenul nesigur al interpretărilor fisiologice, am luat ca punct de plecare şi ca temelie a cercetării noastre analisa psichologică a stărilor de conştiinţă, determinarea modului lor de a fi independent de expresia limbistică, a modificărilor pe cari expresia limbistică le produce in ele, şi a condiţiunilor, adică a procedeurilor stilistice, cari ne apropie mai mult de starea lor firească, inlesnind şi stimulând reconstituirea complecsităţii lor fundamentale. Acest punct de vedere psichologic e destul de larg pentru ca să poată satisface şi pe una şi pe cealaltă din teoriile fisiologice expuse şi inlesnı apropierea şi conciliarea lor. Când un procedeu stilistic oarecare, inversiunea' de exemplu, ori metafora, ne suggerează printr'un singur cuvint o mulţime de elemente psichice, e şi economie de atenţie, pentru că aceste diferite elemente nu mai au nevoie de expresia limbistică, şi atenţia nu are să se mai obosească pentru ale prinde şi păstra de succesia forţată a cuvintelor in vederea combinării lor ulterioare intr'un singur inţeles: ele se trezesc in noi ca de la sine, fără sforţare; eată dar o economie de atenţie şi de timp; — dar totdeodată inghesuiala lor in acelaş timp in conştiinţă provoacă, după cum am arătat, o stare afectivă mai intensă: cu alte cuvinte, din punct de vedere fisiologic, mai multe celule sau mai mulţi centri nervoşi fiind in acelaşi timp puşi in activitate, excitaţia va fi negreşit mai mare şi mai mare cheltuiala de forţă nervoasă; eată satisfăcută şi teoria excitaţiei. Sub explicarea psichologică a aces-

tor procedeuri stilistice, cari ne aproprie mai mult de starea de complecsitate firească a stărilor noastre de conştiinţă, şi una şi cealaltă din teoriile fisiologice işi poate găsì interpretarea sa favorită; ele se pot dar impreuna in şi prin explicarea noastră psichologică, deşi pe terenul lor propriu, pe terenul fisiologic, ele nu se pot impăca precum am arătat.

(Sfirşitul in numĕrul viitor). *P. NEGULESCU.*

RADUL NEGRU

ŞI

ORIGINILE PRINCIPATULUI ŢĂRIĬ ROMÂNEŞTĬ

— Urmare —

In contra domniei Aseneştilor in stinga Dunării s'ar putea insă obiecta că Ioan Asean II, in documentele sale interne, nu poartă titlul de Domn al Vlachiei sau Vlachilor, ca predecesorii sĕi.

De la dinsul avem un chrisov pentru Ragusani, fără dată, şi două inscripţiuni din a. 1230. In chrisov, el se numeşte: «Asean Impĕrat al Bulgarilor şi Grecilor»; [1]) in inscripţiunea de la Tirnova: «Ioan Asean, intru Christos Dumnezeu credinciosul Impĕrat şi singur stĕpănitor al Bulgarilor, fiul bĕtrănului Asean Impĕrat»; [2]) in inscripţiunea de la Stanimaka: «Asean, Impĕrat al Bulgarilor şi Grecilor şi al *celorlalte părţi*». [3]) In bulele papale, el e numit: «*Dominus Blachorum et Bulgarorum*» sau «*Dominus Bulgarorum et Blachorum*», [4]) ear imperiul lui: «*Bulgaria et Blachia*». [5]) Titlul

[1]) Documente privitoare la istoria Romănilor I, 2 p. 781. Асѣн царъ Б[лъгар]ѡ[шв] и Гръкоми.

[2]) Sreznevskij, Svêdênija i zamêtki o maloizvêstnychъ i neizvêstnychъ pamjatnikachъ. St. Petersburg 1879. p. 10. (Zapiscki imperatorskoi Akademii naukъ. t. XXXIV.) Іюан Асѣн въ Ха ва бѣрнкı црь и самодрьжецъ Бльгарюмъ снъ стараго Асѣнѣ црѣ.

[3]) Šafařik, Památky. Okazky občanského pisemnictvé. Praga 1870. p. 94. цаэь Асѣнь Блвгером и Грькомь, таже протимъ сгранамь.

[4]) Doc. I. 2. p. 159. 164. 165.

[5]) Ibid. 164.

de *Impĕrat sau Domn al Grecilor*, care il aflăm in documentele slavone, nu se găsesc niciodată in cele latine; in aceste din urmă, *Grecii* sunt inlocuiţi cu *Romănii*.

Impĕraţi ai Grecilor in adevĕratul inţeles al cuvĕntului, Asenеştii n'au fost niciodată. E drept, ei aveau in stĕpănire şi căteva ţinuturi cu populaţiune grecească, mai ales după ce Ioaniţiu au intins hotarele imperiului sĕu la miazăzi de Balcan pănă in Tracia şi Macedonia. Ei poartă insă titlul de Impĕraţi ai Grecilor şi inainte de ce imperiul lor avea această intindere, numindu-se chiar de la inceput astfel. Ansbert, scriitorul cruciatei lui Frederic Barbarossa, trecĕnd la 1189 prin Bulgaria, capĕtă ştire mai deaproape despre Aseneşti, care intrase in pertractări cu Impĕratul Germaniei in scopul cuceririi Constantinopolii. Despre titlul lor el zice: *Kalopetrus, Blachorum dominus, itemque a suis dictus imperator Grecie*».[6]) Deci acum intemeietorii statului, fraţii Petru şi Asean, se numeau Impĕraţi ai Grecilor, pe când imperiul lor nu cuprindea alte ţinuturi greceşti decăt unele oraşe lăngă mare. De bună seamă nu pentru aceste căteva oraşe cu populaţiune grecească ei purtau acest pompos titlu. Fără indoială, titlul de Impĕrat al *Grecilor* nu va să zică alta decăt Impĕrat al *Romanilor* (τῶν Ῥωμαίων), titlul Impĕraţilor bizantini, pe care Aseneştii şi-l atribuesc in traducerea slavonă Грькомь, fără privire la vr'o populaţiune *grecească* a imperiului lor.

Ca Romani se priveau, in imperiul byzantin, nu numai Grecii, ci negreşit şi Romănii. Şi că Aseneştii ştiau de originea lor romană, o dovedeşte corespondenţa lui Ioaniţiu cu Papa.[7])

[6]) Fontes rerum austriacarum. Scriptores, V, 54.

[7]) Doc. I, 1. p. 1. Papa cătră Ioaniţiu: audito quod de nobili urbis Romæ prosapia progenitores tui originem traxerint . . . . . p. 2. Ioaniţiu cătră Papa: Unde multas egimus gratias omnipotenti deo, qui visitavit nos. . . . et reduxit nos ad memoriam sanguinis et patrie nostre, a qua descendimus.— pag. 3. Papa cătră Ioaniţiu: qui ex nobili Romanorum prosapia diceris descendisse , ... p. 4. ut sicut genere, sic sis etiam imitatione Romanus, et populus terre tue, qui de sanguine Romanorum se asserit descendisse . . . . p 5. Mitropolitul Vasile cătră Papa: qui ipse (dominus noster Imperator) ac totum imperium eius bonam devotionem ad ecclasiam Romanam habent, tam-

Romănii nenumindu-se ei inşişi *Vlachi*, e permis să presupunem că in titlul de Impĕrat al *Grecilor* (in loc de *Romanilor*), purtat de Aseneşti, vor fi inţeleşi şi Romănii. Acest inţeles pot să aibă şi cuvintele lui Ansbert: «*Domnul Vlachilor, numit de ai sĕi şi Impĕrat al Grecilor*», unde titlul al doilea pare să fie pus in locul celui dintăi.

In titlul lui Asean II din documentele sale interne aflăm insă, pe lăngă cel de Impĕrat al Bulgarilor şi Grecilor, ăncă unul, anume: «*şi al celorlalte părţi.*» Ce va să zică acest adaus pe lăngă Impĕrat al Bulgarilor şi Grecilor? Sub numele *Bulgarilor şi Grecilor* e cuprins doară tot teritoriul care, inainte de infiinţarea imperiului, se afla sub stĕpănirea bizantină. Şi alt teritoriu decăt acel care fusese inainte byzantin, Aseneştii n'au stĕpănit in dreapta Dunării. *Celelalte părţi* pot fi deci numai părţile din stinga Dunării, Vlachia din titulatura latină a Aseneştilor, pentru a cărei aparţinere la imperiul lor cred că am cunoscut destule probe. [8])

Spre această parte a imperiului romăno-bulgar intind măna, in timpul lui Ioan Asean II, şi Ungurii. căştigănd pe Cumanii din Moldova, aliaţii de pănă acuma ai Aseneştilor, prin increştinarea lor (1227), in urma căreia se infiinţează E-

---

quam heredes descendentes a sanguine Romano. p. 6. Papa cătră Mitropolitul Vasile: Bulgarorum et Blachorum ecclesiam, que a Romanis etiam secundum carnem et sanguinem descendisse dicitur . . . , . ut qui a Romanis traxerunt originem, ecclesie Romane instituta sequantur. p. 12, Papa cătră Mitropolitul Vasile: ut sicut descendit ex nobili prosapia Romana, sic etiam ecclesie Romane instituta sequatur.

[8]) Intr'un document atribuit lui Ioan Caliman Asean (1241—1246). fiul lui Ioan Asean II, pe care D. I. Bogdan l'a dovedit ca falsificat (Conv. Lit. XXIII No. 6 şi XXIV No. 2), se găseşte in titlu, pe lăngă Domn al Bulgarilor şi Grecilor, şi *Moldovlachia*. Documentul e cunoscut acum in secolul 18, căci se află citat la Paisie, ear caracterul scrisorii lui e, după D-nu Bogdan, din sec. 15—16, Cu toate că avem a face cu un falsificat şi deşi numele *Moldovlachia* nu e adeverit pentru timpul Aseneştilor, totuş această titulatură confirmă existenţa unei tradiţiuni istorice, pe timpul falsificatorului, despre intinderea imperiului Aseneştilor in stinga Dunării. Părerea falsificatorului că Moldovlachia făcea parte din imperiul romăno-bulgar trebue să aibă de basă tradiţiunea cunoscută şi lui Paisie despre cele *două Vlachii* ale Ase-

piscopatul cuman sub protectoratul Ungariei,[9]) Regele Ungariei incepe a exercita un fel de suzeranitate asupra acestei ţări şi ea de la 1233 incoace, şi titlul de Rege al Cumaniei. Deacum inainte, privirile Ungurilor sunt indreptate şi asupra Ţării Româneşti, situată intre Ungaria şi Cumania. Pe la 1233 se infiinţează la hotarul Olteniei, Banatul unguresc al Severinului, menit a fi antegarda spre Ţara Românească. Puţin mai in urmă, ea trebue să recunoască suzeranitatea Ungariei.

Ăncă in an. 1237, Papa Gregoriu IX, scriind lui «Asean, Domnul Românilor şi Bulgarilor», cum şi prelaţilor din «Bulgaria şi Vlachia», cu scop de a-l indupieca să inceteze cu ostilităţile in contra Latinilor din Constantinopole şi să se intoarcă earăş in sinul bisericii romane, deosebeşte in imperiul lui Asean douĕ ţări: Bulgaria şi Vlachia.[10]) Ioan Asean insă nu se dă induplecat a satisface dorinţelor Papei, ci rĕmăne credincios ortodoxiei restătornicite şi nu incetează a lupta in contra Latinilor. In anul următor (27 Februare 1238), Papa proclamă o expediţiune cruciată incontra «perfidului Asean, carele s'a lepădat de unitatea bisericii;» el provoacă cu toată energia şi autoritatea sa, pe Regele Ungariei, Bela IV, să se rădice şi el cu oaste asupra lui Asean, pentru ca să «infrăngă această naţiune rea şi perversă.»[11]) Totodată Papa ofere Regelui Ungariei să ocupe ţara lui Asean, şi-i promite că ceea ce va ocupa, el poate să ţină pentru sine.[12].

Ademenit de promisiunile Papei şi de perspectiva unor cuceriri atăt de insemnate, Bela IV se hotăreşte a intreprinde

neştilor, in care putem recunoaşte cele douĕ părţi ale Ţării Româneşti, una in dreapta, alta in stinga Oltului, care in a. 1247 sunt adeverite ca douĕ voivodate deosebite. Aceste douĕ Vlachii, unite apoi in principatul Ţării Româneşti, falşificatorul le-a identificat cu Moldova şi Valachia din timpul sĕu sub numele de Moldovlachia.

[9]) Doc. I, 1. p. 102. 107 squ.

[10]) ibid. 159. 164. 165.

[11]) ibid. 166—171.

[12]) ibid. 168. ac terram eandem exponimus, prout statutum est in generali concilio, tibi et aliis catholicis occupandam. cf. p. 169. 170,

rĕsboiul incontra cumnatului sĕu Asean, soţul surorii sale. In 7 Iuniu 1238 el scrie Papei că primeşte să ocupe «Bulgaria *şi celelalte ţări ale lui Asean*» şi să le supună in cele spirituale scaunului apostolic, ear in cele temporale stĕpănirii sale, de nu va fi impedicat prin un impediment legitim.[13]) El pune insă condiţiunea ca oficiul de legat apostolic in ţara lui Asean să nu fie dat altuia decăt lui insuş, cu dreptul de a limita diocesele şi de a institui episcopi; deasemenea să fie imputernicit a incorpora, după placul sĕu, *ţara Severinului*, care este fără episcop, unui episcopat oarecare; dar nime altul, decăt cui ii va permite el, să aibă voe de a invada sau ocupa imperiul Bulgariei.[14]) Papa primeşte fără preget (August 1238) pretenţiunile lui Bela IV şi dă ordin să se publice in toată Ungaria expediţiunea cruciată incontra lui Asean; totodată il asigură că nu va concede altuia să ocupe imperiul Bulgariei in prejudiciul lui.[15])

In rĕspunsul Papei, ca şi in scrisoarea lui Bela, ţara Severinului, numită alăturea cu ţările lui Asean, apare in invederată legătură cu acestea.[16]) Ea este determinată ca *terra circa partes Bulganiæ*, ceea ce va să zică cam atăta căt şi

---

[13]) ibid. 182—184. Această scrisoare cu data «septimo Idus Iunii anno gracie millesimo ducentesimo tricesimo octavo» e pusă aici din eroare la a. 1239.

[14]) p. 183. Petimus, ut officium legationis non alii, sed nobis in terra Assoeni committatur, ut habeamus potestatem limitandi dioceses, distinguendi parrochias, et in hac prima institucione potestatem habeamus ibi ponendi Episcopos de consilio prelatorum et virorum religiosorum, ... preterea cum *circa partes Bulgarie in terra, que Zeuren nominatur*, que dudum fuerat desolata, populi multitudo supercreverit, qui non dum sunt ad cui usquam Episcopi diocesim applicati, ut eos alicui Episcopatui secundum nostrum beneplacitum assignare valeamus, a vestra sanctitate potestatem tribui postulamus . . .. Item petimus, ut nulli regnum Bulgarie invadendum vel occupandum concedatur, nisi cui nos permiserimus . . .

[15]) ibid. 173—179.

[16]) p. 175. Cum enim inductus forsan consilio aliquorum a nobis petieris, tibi legationis officium in terra Assani supradicti committi et concedi, etiam potestatem limitandi dioceses, instituendi episcopos et distinguendi parrochias, necnon et *terram que Zemram nominatur* . . . alicui episcopatui applicandi.

in părţile Bulgariei.[17]) Pentru timpul acesta, Ţara Românească se află numită Bulgaria şi in cronica lui Rashid.[18]) Acest nume il intilnim şi mai tărziu in carta catalană din 1375, unde Ţara Românească e numită *Burgaria.*[19]) Confundarea cu Bulgaria capĕtă inţeles, indată ce ştim că Ţara Românească făcea parte din imperiul Aseneştilor, cum am vĕzut mai sus.

Despre rĕsboiul lui Bela IV incontra lui Ioan Asean II, in care Regele Ungariei avea să ocupe ţările lui Asean, nu mai aflăm ştire. Cruciata proiectată incontra Domnului creştin se vede că a fost zădărnicită prin invasiunea Tatarilor. Acum in a. 1238, pe când Regele Ungariei se tocmea cu Papa pentru ocuparea ţării lui Asean, Tătarii supun Rusia şi năvălesc asupra Cumanilor. De groaza cumplitului duşman, Cumanii din Moldova părăsesc locurile lor şi se mută parte in Ungaria, parte peste Dunăre (1239).[20]) Doi ani după aceasta, şi Ungaria e băntuită de invasiunea Tătarilor, pe când imperiul Aseneştilor pierde vigurosul braţ al lui Ioan Asean II, mort 1241.

După invasiunea Tătarilor, Ţara Românească de pe ambele laturi ale Oltului, stĕpanită de doi Voivozi români, Lytuon Voivod in Oltenia şi Seneslau Voivod in stinga Oltului, apare sub suzeranitatea Regelui Ungariei, după cum arată cunoscuta diplomă a lui Bela IV pentru ordinul Ioaniţilor. Nici o ştire nu ne spune când şi cum aceste voivodate au ajuns in atirnare de Ungaria. Numai o diplomă a lui Bela IV din a. 1245 face menţiune de serviciele unui anumit Comite Prinz *in terra Aszani,*[21]) servicii care, nefiind adeverite cu privire la Bulgaria, ar putea fi raportate la căştigarea suzeranităţii asupra Ţării Româneşti ca parte din imperiul Ase-

[17]) Forcellini, Totius latinitatis lexicon. *Circa:* Translate ponitur pro *de in* aut *super* περὶ, ἀμφὶ.

[18]) Haşdeu, Istoria critică a Românilor I, 12. 18.

[19]) ibid. 12.

[20]) Rogerii Carmen miserabile ed. Florianus, Hist. Hung. fontes domestici IV, 47 squ. Continuatio Sancrucensis a. 1241. Mon. Germ. SS. IX, 640. Georgius Acropolita ed. Bonn. p. 58.

[21]) Doc. I. l. p. 229.

neştilor. Un an mai tărziu aflăm numit şi un episcop catolic al Severinului, cu numele Gregoriu.[22]) Pe acest episcop il va fi avĕnd in vedere şi diploma din 1247, care exceptează de la donaţiunea pentru ordinul Ioaniţilor in ţara Severinului «cădinţele Archiepiscopilor, Episcopilor şi ale bisericelor.»[23])

Planurile lui Bela IV şi ale Papei Gregoriu IX din a. 1238 de a supune ţările lui Asean coroanei ungureşti şi scaunului papal au fost deci in cătva realisate in Ţara Romănească. Invasiunea Tătarilor şi moartea lui Ioan Asean II, după care imperiul Aseneştilor, sub domnia lui Caliman (1241—1246), minorul fiu al gloriosului sĕu predecesor, decade cu paşi răpezi, au făcut pe Voivozii romăni, vasalii Aseneştilor, să cedeze năzuinţelor lui Bela IV şi să se alipească, pentru mai multă siguranţă de Ungaria.

Vasalitatea, instituţiune atăt de caracteristică pentru evul mediu, in fiinţă nu e alta decăt plecarea celui mai slab sub scutul celui mai tare, pentru care scut, uneori impreunat şi cu alte beneficii, vasalul se indatoreşte la anumite servicii sau dări. Astfel avem să inţelegem şi posiţiunea voivodatelor din Ţara Romănească care le aflăm pe timpul invasiunii Tătarilor, şi care, după diploma lui Bela IV din 1247, exista *mai dinainte*. Ele nu capĕtă fiinţă numai după ce coroana Ungariei căştigâ aici suzeranitatea, ci ele trebue să fi existat, in asemenea condiţiuni, şi pe timpul stĕpănirii Aseneştilor.

Despre vechiul Banat din Oltenia, şi tradiţiunea Basarabilor spune că ei s'au inchinat intemeetorului statului romăn din stinga Oltului. In stănga Oltului insă, Aseneştii intemeiază cea dintăi organisaţiune de stat romăn, şi numai la dinşii se poate raporta inchinarea Basarabilor. Ear pentru originele voivodatului romăn din stinga Oltului, cea mai probabilă explicare ar fi că pe timpul stĕpănirii Aseneştilor s'a instituit aici după analogia Banatului oltenesc, un Voivod ca

---

[22]) ibid. 240.

[23]) ibid. 250. salvis tamen reverentiis et iribus archiepiscoporum et episcoporum. p. 251: salvo in omnibus iure episcopali . . . . salvis iuribus ecclesiarum.

locoţiitor sau vasal al lor. Urme de asemenea vasali ai Aseneştilor aflăm in corespondenţa lui Ioaniţiu, unde «Impěratul Bulgariei şi Vlachiei» face menţiune de «*principii imperiului sěu*».[24]) Şi titlul de *Voivod* se află intre dignitarii imperiului romăno-bulgar.[25]) Aşa un Voivod sau principe a fost şi Voivodul român din stinga Oltului, ca şi cel din Oltenia, cari apoi devin vasalii Ungariei.

Dar suzeranitatea Regelui Ungariei asupra Ţării Romăneşti nu e încă bine intemeiată in a. 1247. O ţară de asemene intindere, dacă posesiunea ei e asigurată, nu se dărueşte altuia, cum face Bela IV cu ţara Severinului şi Cumania, dăruindu-le ordinului Ioaniţilor, impreună cu jumětate din veniturile şi foloasele ce se vor culege Regelui de voivodatele lui Lytuon şi Seneslau. In această donaţiune, Bela IV vorbeşte şi de eventualitatea unui rěsboiu incontra *Cumaniei*, cu toate că o dărueşte *toată* (totam Cumaniam) Ioaniţilor, cu toate veniturile ei, afară de ţara lui Seneslau Voivod, din care vor primì numai jumětatea veniturilor şi foloaselor. Alăturea cu Cumania e numită şi *Bulgaria*, ca ţară incontra căreia Regele Ungariei ar avea să poarte rěsboiu.[26]) Incontra ori şi căror impugnatori ai Cumaniei, Regele promite Ioaniţilor ajutor;[27]) ear aceştia, la rändul lor, se obligă «a ridica armele incontra tuturor păgănilor, cum nu mai puţin incontra *Bulgarilor* şi altor şismatici, dacă ei ar incerca să atace regatul sau confiniele lui».[28]) Aceste stipulaţiuni arată destul de lămurit căt

[24]) ibid. p. 26—27, Subsignat autem imperium meum ad securitatem chrysobulum suum, quod numquam ab ecclesia Romana et ab apostolica sede, principe apostolorum Petro, ipsum videlicet imperium meum discidet, neque *alii imperii mei principes* disgregabantur . . . p. 30. Imperator omnium Bulgarorum et Blachorum *cum omnibus principibus imperii mei* . . .

[25]) Jirecek, Gesch. d. Bulg. p. 386.

[26]) Doc. I, l. p. 231. Si autem contra Bulgariam, Greciam et Cumaniam exercitum moverimus . . . .

[27]) ibid. contra quoslibet impugnatores terre Cumanie consilium et vires ipsis fratribus impendemus . . . .

[28]) ibid. 252. Porro sepedictus preceptor ob concessiones nostras, quas propter causas infrascriptas facimus seu fecimus, obligavit se nomine dicte domus arme assumere contra omnes paganos cuiuscumque nationis, nec non contra *Bulgaros*, contra alios autem scismaticos, si Regnum vel Regni confinia invadere attemptarent . . . .

de slab intemeiată era puterea Regelui Ungariei asupra ţărilor dăruite in 1247: el se aşteaptă din capul locului că ele ii vor fi disputate, şi anume atăt in lăuntru, căt şi din afară, adică de către Tătari, stĕpănii afectivi ai Cumaniei propriu-zise, cum şi mai ales din partea Bulgariei, cu care Ţara Romănească fusese pănă acum unită in imperiul Aseneştilor.

Temerile lui Bela IV n'au fost fără temeiu. In a. 1254 el scrie Papei că imperiul sĕu e din nou ameninţat de Tatari, cum şi din partea *Cumaniei şi Bulgariei*, ţări inainte supuse Ungariei, acum insă tributare Tatarilor».[29]) In acelaş timp, şi Rubruquis spune că ţara de la gura Donului pănă la Dunăre (adică Cumania) e supusă Tatarilor, ear *Valachia lui Asean şi Bulgaria* sunt tributare lor.[30])

Căt despre Cumania, adică ţara dintre Dou şi gurile Dunării, e ştiut că ea a rĕmas in stĕpănirea Tatarilor de la cucerirea urmată inainte de invasiunea din 1241, aşa că donaţiunea lui Bela IV nu poate fi privită decăt ca fiind cu totul ilusorie, incăt priveşte această ţară. Intre 1247 şi 1254, şi partea rĕsăriteană a Ţării Romăneşti, privită de Bela IV ca Cumanie, ear de Rubruquis numită Valachia lui Asean, devine tributară Tatariior, odată cu Bulgaria.[31]) La 1254,

[29]) ibid. 260. Rumores enim de Thartaris de die in diem nobis adveniunt, quod non solum contra nos, cui indignati sunt quam plurimum, eo quod post tantam lesionem eis subesse renuimus, cum omnes alie naciones, contra quas experti sunt vires suas, tributarias se eisdem constituerunt, et specialiter regiones, que ex parte orientis cum regno nostro conterminatur, sicut Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, que in magna parte nostro dominio antea subiacebant, ymmo eciam contra totam christianitatem condixerunt, et prout a quam pluribus fide dignis pro certo dicitur, firmiter in brevi proposuerint contra totam Europam suum innnmerabilem exercitum destinare.

[30]) ibid. 265—266.

[31]) Poate la aceasta se rapoartă şi ştirea din analele polone eă Tătarii, pe timpul acesta, au subjugat pe *Basarabi*. Annales Cracovienses breves, Mon. Germ SS. XIX, 666. a. 1259: Tartari subiugatis *Bersabenis*, Litwanis, Ruthenis et aliis gentibus, Sandomirz castrum capiunt. Annales Sanctæ Crucis polonici. ibid. 681. a. 1260: Thartari subiugatis *Bersabeis* (variante: *Barsabis*. *Bessarabis*), Lithwanis, Rutinis et aliis gentibus Sandomyrz castrum capiunt. — *Bessarabii*, dacă această lectură e de preferat celorlalte variante,

autoritatea Regelui Ungariei asupra Cumaniei dăruite Ioaniţilor in 1247 nu mai exista, după mărturia lui Bela IV insuş.

De ţara Severinului, dăruită Ioaniţilor odată cu Cumania, nu mai aflăm ştire până la 1259—1260, când Bulgarii fac incercarea de a lua de la Unguri Banatul Severinului. Magistrul Laurenţiu, fiind numit Ban al Severinului, invinge pe Bulgari şi recucereşte Banatul, care astfel a fost restaurat şi restituit Ungariei.[32])

La asemenea atac din partea Bulgariei, Bela IV se aştepta chiar când făcù donaţiunea pentru Ioaniţi. Şi fiindcă şi in scrisoarea din 1254 el vorbeşte de ostilităţi cu Bulgarii,[33]) ar fi de presupus in aceste lupte o incercare a Bulgarilor de a restabilì legăturile dintre Ţara Românească şi Bulgaria din timpul Aseneştilor. Isbânda lui Laurenţiu asupra Bulgarilor la Severin avù insă de urmare intărirea suzeranităţii ungureşti asupra Olteniei. In legătură cu Ungaria, Basarabii se intăresc apoi in aşa mĕsură, incât Lython, Domnul Românilor din Oltenia, reuşeşte a cuprinde pe la 1272 şi partea rĕsăriteană a Ţării Româneşti.[34])

Tradiţiunea intemeerii, după versiunea din Viaţa lui Nicodim, atribue lui Radul Negru, odată cu intemeerea sta-

---

care altcum n'au nici un inţeles, nefiind adeverit vr'un popor cu asemenea nume, nu pot fi decât Basarabii Ţării Româneşti. Insă aceştia, inainte de infiinţarea principatului a toată Ţara Românească, sunt arătaţi de tradiţiune ea domnitori numai in Oltenia ; ear după serisoarea lui Bela IV din 1254, numai partea răsăriteană a Ţării Româneşti, numită de dinsul Cumania, poate fi privită ca fiind tributară Tatarilor. In acest cas ar urma să admitem sau o confundare de numire a Românilor cu Basarabii, sau că şi in stinga Oltului. unde la 1247 aflăm un voivodat român deosebit de cel din dreapta fluviului, domnea o ramură a Basarabilor, poate chiar din timpul stĕpânirii Aseneştilor.

[32]) Doc. I, l. p. 317. v. Conv. Lit. XXIV. p. 954.

[33]) ibid. 259—260. Cum regnum Hungarie . . . . quasi ovile sepibus sit diversis infidelium generibus circumseptum, utpote Ruthenorum, Cumanorum, Brodnicorum a parte orientis *Bulgarorum* et Boznensium hereticorum a parte meridiei, contra quos etiam ad presens per nostrum exercitum dimicamur.

[34]) ibid. 454. v. Conv. Lit. XXIV. p. 954 squ.

tului in stinga Oltului, şi scoaterea Tatarilor din această parte. «După omorirea acelui Batie (Impĕratul Tătarilor) — zice Viaţa lui Nicodim — şi Radul Negru Voevod au eşit cu oştiri din Ardeal pe apa Oltului şi au tăbărit pe riul Argeşului, unde mai in urmă au aşăzat aici scaunul domniei sale. Şi prin vitejia sa şi a ostaşilor sĕi, ajutăndu-le prea milostivul Dumnezeu, au gonit pe toţi Tătarii cu mai marii lor dintr'acele 12 judeţe de peste Olt. Ear Romănii locuitori de acolo, ce era păn atunci sub stĕpănirea Tătarilor, toţi s'au supus lui Radul Negru Voevod».

In privirea chronologică, tradiţia aceasta confundă fapte şi persoane din diferite timpuri. Batie e Batu, Hanul Tătarilor din 1241. Uciderea lui, ca şi biruinţa asupra Tătarilor e atribuită lui Vladislav Craiul Ungariei, Laslău al mitului, confundăndu-se mitul lui Laslău, al cărui element istoric este invingerea repurtată de oştile Regelui Ludovic I al Ungariei asupra Tătarilor din Moldova intre 1342—1345, cu invasiunea Tătarilor din 1241. De altă parte, Radul Negru e privit ca fundatorul mŏnăstirii Tismeana şi tatăl lui Dan şi Mircea, fiind identificat cu Radul Basarab dintre 1372—1385. Pe lăngă aceste trei elemente istorice, confundate in o singură tradiţiune, putem deosebì ăncă un al patrulea, anume scoaterea Tătarilor din partea rĕsăriteană a Ţării Romăneşti, care n'a putut să se intimple decăt după 1254, când o aflăm ăncă tributară Tătarilor. Tradiţiunea originală va fi atribuit această faptă lui Negru Vodă, representantul mitic al statului romăn din stinga Oltului. Dacă acest element tradiţional are un fond istoric, precum e şi probabil, apoi trebue să recunoaştem in el ocuparea părţii rĕsăritene a Ţării Romăneşti de cătră Lython, Domnul Romănilor din Oltenia, intimplată după documente pe la 1272.

Invingĕtor asupra rĕmăşiţelor tătăreşti, Lython se face stĕpăn pe ţară in aşa mod că refusă a plătì regelui Ungariei tributul cerut pentru ea, ceea ce are de urmare rĕsboiul sĕu cu Ungurii, in care cade. Fratele sĕu Barbat, carele cade prins in mănile Ungurilor, se invoeşte a plătì tributul, astfel

rescumpărându-şi libertatea şi asigurnădu-şi noua stĕpânire. Deacum inainte, Basarabii din Oltenia continuă a fi Domnii principatului a toată Ţara Românească, in continuă luptă cu Ungurii pentru independenţă, până ce şi unii şi alţii sunt siliţi, a se inchina pentru secoli sub puterea semilunei.

(Sfirşitul in numĕrul viitor)

D. ONCIUL.

RIZI

Așa? Prea bine!.. va să zică, mĕ urești
De-ţi tot ascunzi frumosul chip sub triste măști
Și-mi stai mereu posomorită....
O! fie-ţi chipul ear de-un zimbet luminat,
Căci necăjită și cu ochiul intristat,
Nu ţi șade bine: ești urită!

* * *

Ci mi te-aș vrea să-mi rizi mereu, să-mi rizi mereu
Ear nu să porţi in ochi senini păreri de rĕu,
Când toate spun a fericire,
Când gărla-și cântă pintre sălcii doina ei,
Când tot vĕzduhu-i parfumat de flori de teiu,
Când totu-i taină și iubire.

* * *

Inseninează-ţi ochii tĕi cei supăraţi
Și sprijinită fără grijă de al meu braţ,
Te uită'n sus pe bolta-albastră,
Cum intr'adins atâtea stele-au rĕsărit,
Ca din adânc să lumineze liniștit,
Da, liniștit iubirea noastră.

* * *

Şi rizi frumos, ear eu incet să te desmierd,
Căci anii trec nendurători şi'n timp se pierd
Cum in vĕzduh se pierde fumul.
Aşa li-i scris: să se tot ducă, nu să stea,
Ear cias cu cias, in urma ta şi'n urma mea
Pe veci de veci se 'nchide drumul.

* * *

Şi trece azi şi trece măni, pănă 'ntr'o zi
Cănd amĕndoi, incărunţiţi ne vom trezì:
Eu un moşneag şi tu o babă,
La gura sobii intristaţi vom fi nespus,
Găndind la farmecul deapururea apus,
Apus, o da, aşa de grabă....

* * *

Ear de-om cerca mai desluşit să ne-amintim
De-această vreme 'n care-acum ne'ndrăgostim
Şi săruta-ne-vom pe frunte,
Vor face haz nepoţii noştri de-amĕndoi,
Şi-or da cu coatele şi-n şoapte, despre noi,
Vor spune multe şi mĕrunte.

ION A. BRĂTESCU.

IN GER PE TROIENITA STRADĂ

E vis? Dar nu, eu sunt pe stradă
Călcăiele 'n omĕt scărşnesc
Un aspru ger prin lume trece
Şi stelele invineţesc.

Pe-o creangă s'aşază păsĕri de aur
Cu glas de-argint şi legendar
Şi căntă dornic, şi căntă dulce
Si ca un fantom in lună dispar.

Ademenit tresare ramul
Si mi se rumpe inima
Cu trupuri tinere şi nude
Acoper flori visarea sa.

Ca un suris de primăvară
Oaza fragedelor vieţi
Adie candidă, senină
In mijlocul mortalei gheţi.

N'ai zile, gingaşă minune!
Realu-i rege autocrat.
Din legile lui din vecie
El nici o iotă n'a cedat.

Mori, chear de te-ar sădì pumnalul
In sin entusiast, virgin
Să-i bei căldura lui. Peirea.
E al ilusiei destin

In ger pe troienita stradă
A mele tĕmple bat arzĕnd.
E vis? Intăia mea iubire
Cu ochi plănşi mi-a trecut prin gănd.

Cernăuţi.

T. ROBEANU.

Apare la intâi a fiecărei luni

CONVORBIRI LITERARE

No. 4. Bucureşti, 1 August 1892. Anul XXVI.

LEON TOLSTOI

I. — Rasă latină, rasă slavă şi rasă anglo-saxonă.

In vara anului 1890 mĕ aflam in Italia, intr'o localitate din Toscana numită Orvieto, unde trăiam cu seninătatea sufletească a unui om care nu doreşte nimic. Lipsit de orice fel de durere, deschideam ochi mari şi priveam pe sub umbra castanilor uriaşi pe culme, valea părăului *Paglia*; villele sprintene pe coastă; zidurile crenelate ale oraşului; domul de Orvieto, cel mai limpede monument gotic italian; — apoi, mai departe, liniile Apenninilor, fugind spre Perugia cu o aşa de evidentă regulă de perspectivă, că păreau o lecţie de desen; in fine, mai departe, şi mai departe . . vĕzduhul străveziu.

Noaptea, văile se muiau in amurg, amurgul se 'ntuneca; focuri se aprindeau pe muchile dealurilor, arzĕnd mirişlea de grău, mii de lucioli scănteietoare scăpărau zigzaguri de lumină argintie, ca şi cum ar fi avut sub aripi raze de lună In cele din urmă firea adormea intreagă. Atunci impărăţia stelelor era desevărşită In haos izvoreau, din depărtări ameţitoare, nemăngăiate priviri de steluţe sfioase, licăriri furişe, focuri de diamante, stele mari şi planete Calea robilor, ca o punte diafană, se rezima pe mărginile inchipuite ale orizontului, imbucănd in cutele sale constelaţiunea Lebedei; Joe strălucea ca o tainică făgăduinţă de bine.

Când stelele cad in văile necunoscute ale firmamentului, tresari. O mişcare reflexă a conştiinţei iţi descopere o

primejdie: dacă toate stelele şi planetele ar cădea ast-fel, s'ar rupe equilibrul sferelor de atracţiune; afară de asta, impresia estetică a *căderii in gol*, dăra de lumină şi stingerea ei, sunt lucruri fizice, cari ne neliniştesc.

Insă ţĕranul toscan, colonul de la vila Napoleoni, Stefano Gambarotta Fiordispina, ḑicea «E, domnule, a intrat soarele in zodia Leului, e cald!» *Il Sol Leone* al sĕu era *Cuptiorul* nostru. Cât despre stelele ce cădeau, era *la notte di San Lorenzo*. Şi vorba *Sol Leone* nu cuprindea de loc inţelesul că am intrat in constelaţiunea Leului; că fiind mai inclinaţi spre Soare suntem mai aproape de izvorul de lumină şi prin urmare ne e mai cald, nu; ci in fantazia sa vorbele *Sol Leon*, soare-leu, descrieau din raze forma unei fiare sĕlbatece, a cărei rĕutate se da pe faţă prin creşterea căldurii. Tot asemeni mulţimea de stele ce cad in noaptea de 10 August erau datorate luĭ San Lorenzo.

Trebuinţa de a personifica puterile naturii atât de mare la toate popoarele, dar in special la Greci, devenea o senină credinţă la acest Fiore, care-l ajuta să doarmă liniştit, să nu caute dincolo de lumina stelelor *il perché delle cose*, să se bucure de luceafĕr, fără să-l intrebe «de unde vii tu, cum stai in vĕzduh, ce taină infiorătoare ascunḑi in negura depărtării tale?».

In asemenea condiţiuni sufleteşti citeam pe Tolstoi. — După cele două mari romanuri ale sale: *La guerre et la paix* şi *Anna Karénine*, comandasem tot ce se tradusese in franţuzeşte, spre a vedea ce citisem şi ce nu citisem: *Prinţul Neklindoff*, *Două generaţiuni*, *La Cazacii de pe Don*, *In Caucas*, *Luarea Sebastopolului*. *Fericire intimă*, *Şcoala de Iasnaïa Poliana*, *Moartea lui Ivan Yliitch*, etc. etc. Entusiasmul meu pentru el nu mai avea margini, fiind-că trebue să mărturisec, avusesem grije să inlătur sistematiceşte toate incercările sale filozofice din urmă. — Băgam insă de seamă că lumea cu care mĕ aflam, in general cultă şi serioasă, nu impărtăşea felul meu de a vedea. Mai toţi, femei şi bărbaţi, citiseră lucrările de căpitenie ale romanţierilor ruşi, şi din

Tolstoi cunoşteau o mare parte.—Imi părea chiar că surprind o umbră de sfială, de părere de rĕu că pot avea o aşa de mare idee de o asemenea literatură, şi par'că, mai mult, o convingere că, cu toată coborirea mea din Trajan, mĕ oprisem in drum pe la vre-o seminţie slavă. — Ţineam prin urmare să limpezesc lucrurile, cu atăt mai vĕrtos că bănuiala aceasta, aruncată asupra strămoşilor mei, mĕ supăra.

— In fine, formulaţi o critică, un cap de acuzaţie contra lui Tolstoi. Ce nu vĕ place?

— Ne place tot, dar in ţara şi cu oamenii lui, — nu la noi. Poate să fie mare pentru slavi, un Shakespeare al stepelor, — dar va rămănea de-apururea neinţeles in Italia, fiind-că *nu e geniu latin.*

— A... in fine, eată ceva hotărit. Eu socot că e un lucru elementar şi un merit, in invălmăşeala modernă, să-şi păstreze cine-va caracterul naţional.

— Da, cănd rĕmăne intr'o notă particulară acelei naţiuni, cum bună-oară moravurile, risul, clima, — dar cănd vorbeşte de amor şi moarte, nu. Atuncĭ cerem...

— Amorul şi moartea latină?

— Nu, amorul şi moartea umană, ear nu rusească. *Anna Karenine* iubeşte ruseşte iar *Ivan Yliitch* moare deasemenea.

— In sfărşit eată vina lui Tolstoi: nu e geniu latin.

Cănd cine-va socoteşte ce curioase sunt capetele omeneşti şi ce originalitate inconştientă poartă firea noastră intr'ănsa, ajunge să nu să mai mire de nimic. «Rare ori ţi se va intămpla, ḑice Leopardi, să trăeşti la un loc multă vreme cu o persoană, chiar foarte civilizată, fără ca să nu descoperi in ea şi in modurile ei, o ciudăţenie, o absurditate sau bizarerie, care să te minuneze».

E adevĕrat că Tolstoi nu e geniu latin, şi vom vedea mai departe intru ce nu e, şi ce pagube sufere din această estetica sa. Dar cănd te găndeşti căt de puţin e latin Dickens şi căt de mult e cetit şi gustat in unele cercuri, — latinitatea incetează de a mai fi un argument.

In adevĕr, pentru a ceti pe *Olivier Twist* or *Viaţa şi*

Aventurile lui Nikolas Nickleby, cu descrierile mizerielor clasei sărace; pe *Dombey père et fils*, cu chilometrica descriere a şorţurilor femeeşti; cu umeda rĕutate a lui Domby către fiică-sa; pe *Bleck House* sau chiar şi faimosul *David Copperfield*, cu satira proceselor; *Timpuri grele* cu insuportabila manie de a face spirit cu orice preţ, pe seama lui Grandgrind şi Bounderby; pentru a putea citì toate acestea, trebue să fii sau anglo-saxon, sau de alt neam, dar foarte blazat, sau in fine (şi aceasta e hipoteza cea mai naturală) să iai lecţie de englezeşte.

Inţelesul vorbei *humour* nu se poate găsì in spiritul latin, decăt cănd coprinde şi sensul vorbei *foncy* —, şi atuncea insemnează fantazie, poftă, gust. Dar *humour* n'are traducţie in limbele neolatine, şi cu toate astea e caracteristica unora din operile lui Dickens. — *Humour* ar insemna *a ride fără a ride*, cu ceva din radicalul *moisture*, umezeală; a povestì lucruri sinistre, omoruri, puşcării, mizerie, munţi, cabaslicuri de tot soiul, cu o compătimire ascunsă sub forme nepăsătoare, cum bunăoară face Dickens cu *Etienne Blackpool*.

Această caracteristică, in parte a naţiei, a stĕpănit pe toţi romancierii englezi din prima jumĕtate a veacului, şi este pentru noi una din causele de iresistibilă repulsiune a literaturei lor. Nu găsesc nimic mai hidos decăt de a imbrăca o mască de comedie şi a recita drame; după cum nimic mai hotăritor pentru a condemna acest gen decăt suveranul somn ce te coprinde (dacă nu eşti englez sau nu citeşti spre a invăţa limba) de la pagina 17.

Din fericire acest fel de literatură incepe să cadă in Englitera. Pe ruinele lui se ridică George Eliot, cu alte cuvinte sinceritatea, drama simplă povestită cu emoţiune, in care *genul* e isgonit pentru totdeauna.

Ceea ce e, in literatura modernă a englezilor, Eliot, este in cea rusească Tolstoi, bine inţeles pe două planuri deosebite, dar paralele: caracteristica amĕndorora este *verismul*, dar un verism clasic, ridicat pănă la inălţimea sufletelor omeneşti, care n'are nimic a face cu verismul pornografic al lui Zola sau cu verismul rachitic al decadenţilor.

Middlemarch este pentru lumea engleză şi pe planul social pe care se desfăşură, ceea ce este *Anna Karenine* pentru cea rusă şi intr'o societate mai aleasă, e adică exacta şi agera interpretare a realităţii vieţei, şi citirea amĕndorora corespunde cu experienţa ce putem face noi inşine despre lume.

Calitatea covirşitoare a romanelor lui Tolstoï, pe care pănă astăzi n'am intălnit'o la nici un alt scriitor, este atracţiunea. Interesul ce-l deşteaptă in cititor, de la intăia pagină, e atăt de puternic, incăt acesta se simte ridicat ca prin farmec din lumea lui reală şi purtat in lumea şi mai reală a celuilalt. Cititorul rĕmăne cu impresia unui om care ar intra intr'o pădure de stejari măreţi, ori intr'o galerie de tablouri, sau s'ar plimba in barcă, insoţit de o femee ce 'i-e dragă. Iubita nu schimbă nimic din priveliştea naturei, or din culorile tabloului, dar singura ei presenţă ridică nivelul frumosului, fiindcă ridică nivelul intregii firi, prin aceea că vibraţiunile unui suflet incălzit de amor sunt mai numeroase decăt ale altuia. Acest dar, in organismul intelectual al autorului, este resultatul unei *fantasii calde.*

Socotesc că Taine, in portretul plin de admirare ce face lui Dickens, are dreptate cănd zice că cea mai mare calitate a unui romancier este *imaginaţiunea.* Nu am putut insă nici-odată inţelege ce vrea să zică *spiritul observator* despre care vorbesc zoliştii. Psychologia nu cunoaşte in ce ar consta această facultate. Pentru a crea, se cer douĕ condiţiuni: *a*) sensurile care să adune materialul din lumea din afară şi *b*) fantasia care să alcătuiască acest material. Sensurile, afară de diformităţi, sunt aproape aceleaşi la toţi oamenii. Ceea ce se individualisează e tocmai fantasia. Şi aceasta este mare la Tolstoi.

Prin urmare materialul, adunat din societatea rusească, poate să aibă, şi in adevĕr are ceva pe care geniul latin cu greu il concepe; dar fantasia creatoare a autorului ese din graniţele unei ţări şi devine universală, ca a lui Shakespeare.

II. — Anna Karenine. — Rĕsboiul şi Pacea. — Prinţul Neklindoff. — Cazacii. — Yasnaïa Poliana. — Conservatism.

Dacă veacul al XIX-lea ar fi produs numai pe Darwin şi pe Tolstoï, ar avea dreptul să se cheme «un pas inainte» in istoria omenirii. Centrul creaţiunei fiind omul, toate studiele asupra lui căpĕtă o insemnătate nemărginită. *Origina Specielor* e o revoluţiune complectă a ştiinţei, a religiei, a Istoriei. Dar mai cu seamă in Anthropologie, partea care se ocupă cu ştiinţa corpului ii datoreşte progrese importante.

Căt despre partea sufletului, in el insuşi şi ca chestiune speculativă, rĕmăne ăncă şi e probabil că va rĕmănea pentru multă vreme o controversă; ca fenomene insă, experienţa e un mare mijloc de invăţăminte. Eată intru ce romancierii sunt filosofi şi prin urmare trebuitori omenirei, chiar in afară de estetică, şi eată intru ce *Anna Karenine* şi *Rĕsboiul şi Pacea* alcătuesc «un pas inainte».

Anna Karenine coprinde desfăşurarea vieţei a cinci persoane de căpetenie: pe de-oparte Anna, bărbatul sĕu Karenine şi Wronsky; pe de alta Levine şi Kitty. — Afară de aceştia, trec ăncă o mulţime de figuri de a doua mănă, cum se intimplă in viaţa fie-cărui om, care joacă rolul linielor secundare dintr'un tablou spre a stabilì perspectiva. Oblonsky, fratele Annei; femeia sa Dolly, sora Kittei; Neculai ofticosul, fratele lui Levine; in fine oameni politici, scriitori, generali, prinţese, toată societatea din Moscova şi parte din Petersburg, şi, mai jos, vătafi de moşie, slugi, ţărani, animale, etc.

Anna, născută prinţesă Oblonsky, e soţia făr de zestre a Excelenţei Sale Alexis Alexandrovici Karenine, ajuns ministru prin muncă şi o inteligenţă politică de a treia mănă, ceea ce in multe ţări e un mijloc sigur de a parvenì. Karenine are 20 de ani mai mult decăt nevastă-sa; e deapururi călare pe demnitate; ride rar; e voinic şi bine crescut. — Anna e nevasta acestui om de 8 ani de zile. Tolstoï, zugrăvind'o, o tae intr'un val de carne fragedă, cu o piele albă-

inchisă ca de creolă, sănătoasă, sprintenă ca un lăstun; aşa că, in momentul cănd sare din vagon, la inceputul romanului, par'că eşti de faţă şi vezi cum virful piciorului ese de sub marginea rochiei, lăsănd să se vază glezna. — Autorul o presintă in modul cel mai firesc, dar aşa incăt eşti incălzit de la prima pagină. — Anna vine la Moscova să impace pe frate-sĕu Oblonsky, un tip abmirabil şi acesta de fericire şi sănătate, cu nevastă-sa, sĕrmana Dolly, pe care bărbatul o inşală cu o guvernantă. — La gară, Anna intiineşte pe contele Wronsky, care venea să primească pe mamă-sa. Bĕtrăna călătorise impreună cu Anna; se urmează obicĭnuita presentaţiune. — Wronsky, un căpitan din guardă, bogat, tinĕr, făcea curte fetei prinţului Şerbatzky, Kitty, căreia, cu mai puţin succes, ii făcea curte şi Levine. Wronsky se uită la Anna, grav, dar o invălue intr'o privire lung doritoare de bine, care simţi că a mers la inimă tinerei femei. Ce are să se urmeze? Nu-i greu de ghicit. Wronsky are să inceteze de a se mai duce pe la Kitty; aceasta sperănd că o s'o ia Wronsky, respinsese pe Levine, deşi in fond avea mai multă tragere de inimă către acesta decăt către acela. Constantin Levine, un personagiu foarte interesant, frate de cruce cu măreţul caracter al lui Petre, din *Rĕsboiu şi Pace*, iubea pe Catherina Şerbatzky; deci ură contra lui Wronsky, descuragiare, nefericire.

Eată, pe scurt, actorii de căpetenie. Romanul ii duce pe căte cinci, pănză, inainte. In două volume, caracterele se desvăluesc admirabil. Un moment povestirea nu lăngezeşte; un moment naturile nu se desmint. Anna Arcadievna chiamă luarea aminte, in sfera sa, deopotrivă cu Levine, intr'a lui: Anna iubeşte pe Wronsky şi urăşte pe Karenine, — un grup; Levine iubeşte pe Kitty şi urăşte pe Wronsky, — al doilea grup. Sunt două romanuri, cari, printr'o rară măestrie, se topesc împreună spre a ajunge la evidenţă pe cale antitetică.

In adevĕr, Anna trăeşte, toată, in vinovatul sĕu amor pentru Wronsky, după cum Kitty se intoarce incetul cu incetul către Levine şi deasemeni trăeşte in seninul sĕu amor pentru acesta. — Anna iubeşte, suferă, plănge; urăşte pe bărbatul sĕu şi societatea; cu căt merge inainte, cu atăt se dese-

chilibrează mai mult, suferă mai mult, iubeşte mai tare. Kitty, ca o pănză care nu şi-a găsit ăncă vĕntul, flutură la inceput intre Wronsky şi Levine : dar cănd a trecut in partea vĕntului prielnic, amorul o poartă pe valurile vieţei drept la scop: fericirea. — Anna se duce către prăpastie, o vezi, o compătimeşti, intinzi mănile către dinsa s'o scapi, dar, ca o locomotivă in care s'a rupt regulatorul pe indicaţiunea *forza*, ear machinistul a inebunit, ea goneşte inainte, tot inainte, pănă la catastrofa finală.

Levine e din acelaş aluat cu Anna. Fiind insă bărbat, cu o instrucţiune mai intinsă, cu preocupări sociale mai numeroase şi mai inalte, fondul naturei sale, care e acelaşi cu al Annei, *indoiala*, nu-l birue cu desăvirşire. Acest om, care ar fi trebuit să se inţeleagă de minune, prin cause psichologice, cu Anna, iubeşte pe Kitty, care n'are nimic comun cu ei; şi vice-versa, Anna iubeşte pe Wronsky, care s'ar potrivì mult mai bine cu Kitty. Dar Levine şi Anna sunt două naturi generoase, nefericite, doi desechilibraţi, pe care puterea misterioasă a *contrarielor* ii atrage. Kitty e simplă, fără complicaţiuni sufleteşti; crede in Dumnezeu cu o naivitate ce nu admite nici măcar umbra unei indoeli; e sănătoasă, harnică, armonisată de natură ca un acord perfect. Negreşit că Levine, cănd işi ridică ochii din caetele lui, cu «o fi or n'o fi?» sau cu incăpăţinarea ţăranului rus de-a nu muncì cu maşini, şi dă de Kitty, lucrănd la fereastră scufiele lui «fiul sĕu» cel viitor, nestatornicia firei sale se imprăştie ca fumul. Tot aşa Anna cea elegantă, care pare a nu avea nici o credinţă alta decăt amorul; care trăeşte, respiră şi moare prin acest afect, e atrasă de natura cumpătată, demnă, rece a lui Wronsky; de calul acestuia, de sabia lui, de neinsemnatele lui gănduri; de tot ce pare inalt, dar in fond nu e decăt echilibrat, din această fire.

Cu aceeaşi adăncă logică, cănd e vorba să se determine conclusiunea, simţimĕntele puternice biruesc pe cele slabe, ear oamenii, orbi, le urmează. Anna Karenine, in care amorul, indoiala, nelinişte, gelozia, ajung la un paroxism extrem, pleacă deacasă hotărită să se omoare, şi, printr'o sublimă

mişcare sufletească, simte nevoe de a se apropia de el, chiar acum; de aceea ia trenul ce trece pe la moşia unde Wronsky s'a dus să vază pe mamă-sa, se opreşte la staţie, sperănd că o să indrăsnească a merge până la el, dar nu indrăsneşte: lumea de la gară, slugile, o recunosc; pierdută pentru totdeauna Anna se uită lung la roatele tenderului şi simte că numai acolo e scăpare, — şi se aruncă. — Amorul o omoară pe Anna, şi e firesc, fiindcă era in ea; dar el sfărâmă şi pe Wronsky, care se duce să piară voluntar in rĕsboiul sĕrbo-turcesc: simţimĕntul puternic a absorbit in sine pe cel slab,— legea firei s'a implinit.

Tot asemeni Levine şi Kitty. Ateul sau mai bine zis *posibilistul* Levine luptă cu propria sa necredinţă, cu neliniştea si indoiala sufletului sĕu: «ce e bine şi ce nu e bine? ce există şi ce nu există? oare ţăranul are dreptate să nu lucreze cu maşini? oare eu sunt proprietarul pămĕntului acestuia?» Şi când cumnată-sĕu Oblonsky, simpaticul şi miserabilul bărbat al bietei Dolly, se ruinează cu actriţele şi baletistele, Levine deabia indrăsneşte să spue nevestei sale că a renunţat la partea ei de zestre din averea lui Şerbatzky, «fiindcă Dolly are copii». Ear Kitty, cu toată teama ascunsă de ateismul bărbatului sĕu, zice copilului dăndu-l doicii: «cel mai bun lucru ce-ai putea face, ar fi să semeni lui tată-tĕu».— Bunătatea lui Levine atrage, fiindcă e mare, puternică. — Deasemenea simţimĕntul religios al femei sale, care ii dă atâta seninătate de spirit, inriureşte asupra lui şi-l face să zică, la sfirşitul romanului: «voiu urma a mĕ ruga, fără să-mi pot explica pentru ce mĕ rog, insă viaţa mea lăuntrică şi-a dobăndit libertatea; ea nu va mai rĕmănea la voia intimplărei, ci fiecare minută din existenţa mea va avea un inţeles neindoelnic şi adănc, pe care-l voiu putea imprima fie-căreia din faptele mele: acela al binelui». — Acesta este efectul credinţelor femei sale asupra lui, şi aici, ca şi mai sus, logica e respectată.

Eată, in linii mari, romanul.

Inainte de a ne ocupa de partea estetică, care este şi cea mai atrăgĕtoare, să ne oprim un moment la isvoarele depărtate ale literaturei lui Tolstoi, care dealtminteri sunt aceleaşi la mai toţi scriitorii ruşi: *conservatismul* şi *religiunea*.

Cine a citit *Rĕsboiul şi Pacea* a vĕzut ce scop are autorul: vrea să probeze că dacă Napoleon I a fost respins din Rusia, ear *marea armată* prăpădită, aceasta nu se datoreşte nici impĕratului, nici lui Koutouzoff şi nici oastei ruseşti, — ci numai şi numai poporului. — Poporul simţise că Rusia era in primejdie, şi ca un singur om, fără să chibzuiască mult, hotărăşte sau să arză şi să piară de pe faţa pămĕntului, sau să isgonească pe străin din ţară.

Eu nu sunt admirator al romanelor istorice, şi mărturisesc, cu toată afecţiunea mea pentru această carte, că partea isprăvilor militare nu e tocmai ceea ce mĕ interesează mai mult intr'insa. Cu toate astea, când armatele in retragere ajung pănă in Moscova şi vine ştirea că sosesc francezii, e un moment de aşa mare frumuseţe, incât te intrebi ce e, ce s'a intimplat, ce procedeu nou s'a descoperit in povestirea unor fapte omeneşti? E că se simte printre rănduri vibrănd ura unui popor intreg; tresare mănia nevinovatului; clocoteşte mulţimea beată de rĕsbunare. Un cuvĕnt trece, fluerănd ca un crivĕţ de nefericire: foc! Se aprinde cetatea din cele patru unghiuri. Flacări şerpuitoare se rĕsucesc in vĕzduhul plumburiu al iernei, luminănd cerul ca o spăimoasă auroră boreală. Foc! Să se prefacă totul in cenuşă; să nu rĕmăe piatră peste piatră; să se radă din faţa pămĕntului, tot, tot, bogăţie, amintiri istorice, dar să nu cadă in măna duşmanului, să nu-i fie de adăpost. Aşa găndeşte boerul, funcţionarul, negustorul, mojicul. Ear administraţia se luptă din rĕsputeri să impedice această sĕlbatică pustiire. Ea ştie că, or care ar fi soarta armelor, odată pacea incheiată, Moscova o să rĕmăe tot a ţarului.

Or ce alt oraş mai mare din zilele noastre, sau din zilele acelea, ar fi făcut tocmai din potrivă, ca să-şi scape a-

verile şi proprietăţile, ear administraţia ar fi avut să lupte cu trădătorii.

Simţimĕntul acesta antic, il scoate Tolstoï, cu drept cuvĕnt, din rănunchii poporului, din instinctul lui de conservaţiune.

Dar alături cu asemenea resultate ale conservatismului, la câte alte lucruri ciudate nu dă el naştere.

In *Prinţul Neklindoff*—, autorul ne face să asistăm la o luptă stranie intre un tĕnĕr insufleţit de idei umanitare, liberal, bun, care lasă lume şi petreceri, şi vine la moşia părintească să facă fericirea poporului, şi intre poporul sĕu. — Neklindoff ii liberează din robie; Neklindoff le dă pămĕnt de muncă; Neklindoff vrea să-i vază curaţi. Umblă prin cocioaba fiecărui ţăran şi incearcă să-i insufle dragoste de invăţătură şi ură de bĕutură; le cumpĕră sĕmănţă de calitate mai bună ca a lor; stărue să are pămĕntul in ogoare; vrea să facă din popă un om cum se cade.... Nimic! Ţăranul işi incrucişează mâinele pe chimir şi se uită la el cu un obraz stupid, avĕnd aerul de a zice: «prost boer mai eşti! ce să facem noi cu libertatea?» Ear dragostea de invăţătură şi ura de bĕutură el o rĕstoarnă şi o face dragoste de bĕutură şi ură de invăţătură; sĕmânţa bună o vinde ori o mănâncă; pămĕntul deabia il râcâe, şi aşa mai departe. Neklindoff se isbeşte de conservatismul poporului ca de o stâncă. Nu poate schimba nimic, se ruinează, se scârbeşte şi pleacă in lume.

Cazacii, un alt roman de moravuri al lui Tolstoï, ne infăţişează o sectă de schismatici, carĭ de veacuri au fugit din Rusia şi s'au aşezat pe malurile Terekului, la poalele Caucasului. — Aruncaţi intr'un colţ al universului, inconjuraţi de toate părţile de cerchezi musulmani, pe jumĕtate sĕlbatici, ei şi-au păstrat religia creştină, dragostea de libertate, de rĕsboiu, de prădăciuni, nu au consideraţie decât pentru ei şi despreţuesc tot restul omenirei. — Dacă e vorba de străin, cazacul mai degrabă ingădue la el pe un cerchez muntean, decât pe soldatul rus, care vine să-i păzească satul, dar indrăsneşte să fumeze in coliba lui. La aceşti oameni aduce Tolstoï pe un tinĕr ofiţeraş, Olenine, om cu dare de mână, cu inimă

bună, care, se ințelege, se inamorează de fata gazdei lui, Mariana, şi de tot ce găseşte in *stanitsa* lor căzăcească. — Toată povestirea, plină de detalii interesante, e o vecĭnică umilire a lui Olanine, căruia cazacii ii beau rachiul şi-i măncau banii, pe cănd Mariana se joacă cu patima lui, il despreţueşte şi se are bine cu spănzuratul dar voinicul de Lucaşka. Ce nu făcuse pentru ei Olenine! Vrea deabinele să ea de nevastă pe Mariana, să-şi cumpere o colibă şi să se facă şi el cazac. Dar cănd Lukaşca vine de la o luptă cu Cecenii rănit, ochii fetei se aprind de ură contre lui Olenine, nu fiindcă e Olenine, ci fiindcă e străin, fiindcă nu s'a dus să se bată cu tătarii, fiindcă nu ştie infige cuţitul in carne vie, fiindcă in fine nu e cazac. — Şi Olenine, incredinţat că nu-i de scos la cale cu asemenea creştini, pleacă in teleguţă, lătrat de căini, fără o privire de la Mariana, fără o vorbă bună, de cât doar de la un bĕtrăn beţiv, care in momentul plecărei ii ea o carabină din trăsură, ca să-şi aducă aminte de el.

Conservatism şi acesta.

Dar apoi, in *Anna Karenine*, lupta lui Levine cu ţăranii, spre a-i face să primească maşinele in muncă? De la intendent, vătăşei, argaţi de curte, pănă la cel din urmă ţăran, e o ură surdă contra ori cărei inovaţiuni. Levine se teme să le mai dea uneltele pe mănă, fiind sigur că, printr'o inţelegere mută, toată lumea va căuta să scoaţă căte un şurup, să rupă căte un fier, spre a dovedì că maşinele sunt fleacuri.

Conservatism in felul lui.

Dar *Yasnaïa Poliana*! Aci nu mai suntem in ideile poporului rus, ci intr'ale autorului. Tolstoĭ, supărat de modul cum se dă invăţătură ţăranului, işi pune in gănd să dărapene tot sistemul guvernului şi să-l inlocuiască cu un altul al sĕu, pe care il crede cu desăvĕrşire nou. Şi ce face? Deschide o şcoală pe proprietatea sa Yasnaïa Poliana, la care vine şcolarul cănd ii place, cum ii place, căntănd, jucănd, fără cărţi, fără caete, — cum ii vine mai bine la socoteală. In clasă, dacă vrea să stea la locul lui, bine; dacă insă ii convine să incalece pe fereastră, ear bine; dar ii vine mai la 'ndemănă să stea cu măinele in pĕrul vecinului, minunat. — Datoria das-

călului este să-l desfăteze, să-i istorisească poveşti cu Poriu Impĕrat, dacă ii plac; dacă insă băiatul adoarme, să-l deştepte binişor şi să incerce alte snoave, pănă o găsì cartea de lectură cea mai potrivită. De s'o intimpla să arunce vre-un şcolar in el cu năhut, să nu se supere, fiindcă bietul copil are nevoe să se răcorească, cărpind căte o palmă vecinului sau bruftuind pe profesor.

Când ne vom ocupa de estetica romanelor lui Tolstoï, vom avea ocasie să admirăm căteva scene măestre din această lucrare.

In linii mari insă şi ca sistem, nu te poţi oprì de a nu striga: ce este asta? Am ajuns la teoriele lui Lombrosa?

Autorul crede că a iscodit ceva foarte nou, foarte interesant, care e a lui propriu, şi nu inţelege că acest *ceva* nu e decăt manifestarea instinctului de conservaţiune. In adevĕr, Tolstoï, care e nu numai proprietarul ci şi directorul şcoalei, se munceşte ca un vinovat să găsească cărţile şi sistema cea mai potrivită cu firea ţăranului. Lui Fedka, bunăoară, nu-i place aritmetica; prea bine, să nu inveţe aritmetică. Dar are să se facă om, fără să ştie adunarea. Nu face nimic: natura lui de rus aşa vrea, să nu ştie adunarea, — trebue respectată.

Inţelege fiecine că o asemenea pedagogie insemnează sfirşitul lumei civilisate. Dacă există o parte experimentală interesantă, în studiul ce'l face boierul rus cu copiiĭ ţĕranilor sĕĭ, — nu maĭ puţin sigur e că sistema aceasta, aplicată şcolilor statuluĭ, prin urmare mulţimeĭ, coprinde simburile uneĭ complecte dezorganisărĭ. — Manifestarea liberă a înclinărilor unuĭ om la virsta de 7 anĭ, e o glumă, care dacă ar fi luată in băgare de seamă, ar întórce omenirea cu o mie de ani inapoi. Ceea ce se manifestă cu siguranţă la virsta de şepte anĭ e dorinţa de a nu invĕţa. Obirşia noastră sălbatecă tinde a ne lua in stăpinire, ori de căte ori corectivul educaţiei nu intervine după cum rănjitul şi arătarea dinţilor căneşti se intĕmplă, ne supărăm. — Acestea sunt legi fatale. — A aduce conservatismul pănă a voì să ţii seamă că lui Fedka ii plac poveştile cu Hagi-Murad şi nu vrea să audă vorbindu-se de adunare; că ţăranul nu se poate obicinui cu maşina de treerat, şi de aceea

trebuie lăsat să'ţi bată grăul cu cai spre a ţi-l face una cu pământul, — insemnează a socotì pe Nekliondoff de nebun şi deci a ţine pe ţĕran rob; a ţine pe ţĕran rob insemnează a consfinţi o stare de lucruri intemeiată numai pe puterea brutală, de oare-ce să ştie că obărşia robiei, din timpurile eroice, era rĕsboiul şi prada. Inlănţuirea aceasta de fapte alcătueşte un total de argumente care sileşte pe om să meargă cu fenomenele vieţei inapoi pe când cu experienţa merge inainte.

Aceasta nu se poate. Sau dacă se poate, atunci e o anomalie a momentului, care trebue constatată cu părere de rĕu, fiind-că dă naştere la lucruri nefireşti.

Intr'adevĕr, un mare punct de intrebare, in caracterul Annei Karenine, este lipsa de voinţă de a se despărţi de bărbatul-sĕu. — Pentru ce chinueşte pe Wronsky in toate felurile, şi ori de căte ori vine vorba de despărţenie, ea face toate chipurile spre a o impedica? Să fie ruşinea şi consideraţia de lume? Nu, fiind-că pleacă in Italia şi la intoarcere trăieşte cu Wronsky cum ar trăi doi oameni căsătoriţi. Să fie dragostea pentru copilul legitim, rĕmas cu tatăl-sĕŭ Karenine? Par'că s'ar părea că da, până la o vreme, dar mai tărziu, absorbită de patimă şi găndindu-se numai cum să se facă mai atrăgătoare pentru omul iubit, Anna uită şi pe copil.

Puterea fermăcătoare a acestui caracter stă tocmai in desfăşurarea logică a tragediei sufleteşti ce cuprinde în sine. Toate extravaganţele Annei sunt fireşti, fiind-că, de şi disparate, conlucrează impreună spre a se dovedi şi maĭ bine marele ei amor. — Faptul nedespărţirii este singur falş.

Pentru mine nu incape indoială că această lacună işi are izvorul in firea rusească, absolut conservatoare. In viaţa zilnică, manifestările acestui conservatism bolnăvicios iau un caracter de statică socială, care face că, atăt la Petersburg căt şi la Paris, căt şi ori unde, rusul cel mai bine crescut, poartă cu sine şi inconscient, ticuri, deprinderi, gusturi, mod de a judeca, moravuri şi morală, cari il deosebesc de restul lumei. Firea atât de omenească, atăt de femeiască a Annei Karenine, devine absolut rusească când nu primeşte a fi fericită prin divorţ spre a

nu schimba o mizerabilă stare de lucruri. Aceasta constitue o inferioritate a lui Tolstoĭ faţă de Shakespeare, care nu mai e englez şi om al timpului de căt numai in punere in scenă; in caractere, englezul devine om, suspendat in timp iar nu in timpul sĕu. — Tot aceasta e cauza că atunci cănd idei noi, credinţe moderne, observaţiunĭ ştiinţifice pătrund in aceste naturĭ, se urmează o ciocnire groaznică intre ideea nouă, care prin chiar faptul că e nouă e revoluţionară, şi conservatismul firei ruseşti. De aice pesimism, nihilism, etc.

Eată unde, in adevĕr, geniul clar al latinităţii nu mai poate pricepe pe cel slav.

(Va urma) *D. ZAMFIRESCU.*

PSICHOLOGIA STILULUI[1]

(Sfirşit)

Să analisăm acum căte-va forme din limbagiu figurat, intrebuinţate mult in literatura modernă sub numele de transposiţiuni. Aceste procedeuri stilistice constau in a inlocuì, in expresiune, un sentiment sau o stare de conştiinţă ideală printr'o sensaţie, când aceasta e mai puternică şi mai suggestivă, sau, pentru acelaş motiv, o sensaţie printr'o stare de sentiment, sau in fine o sensaţie de un fel cu o sensaţie de alt-fel, ca de exemplu o sensaţie visuală cu una tactilă ori auditivă, şi invers. Exemplele de acest fel de figuri sunt foarte numeroase ; să cităm la intèmplare. Aşa, Balzac, pentru a descrie aspiraţiile vagi, nedesluşite şi fără formă, indepărtate şi turburi, dar pline de nostalgie, ale primilor visuri de iubire in viaţă, intrebuinţeadă o transposiţie şi ne dă in locul tuturor termenilor abstracţi, prin cari am incercat noi să caracterizăm această stare de sentiment, un singur termen, şi in locul sentimentului insuşi, o sensaţie; el ḑice «*Violâtres* espérances dont se couronnent les premiers rêves». Cuvintul *violâtres*, pus la inceput şi ca determinativ pe lăngă cuvintul *espérances*, ne atrage imediat atenţia, ne isbeşte, şi deşteaptă in noi amintirea sau imaginea acelor bande albastre-violete, acelei diafane ceţe viorii, in care se inneacă marginile orizonurilor intinse, in care conturele peisagelor se şterg, evaporăndu-se in infrăţirea pămĕntului cu ce-

[1]) Vezi C. L. No. II din 1892.

rul, şi care ne atrage cu farmecul necunoscutului de dincolo; ear analogia, odată cu această imagine, trezeşte in noi şi impresiile cari sunt de regulă impreunate cu ea, precum: impresia depărtărei la care simţim de noi obiectul visurilor noastre, impresia nesiguranţei şi nedesluşirei, a acelei induioşări vagi, in care se topesc tremurănde şi fugitive formele fantastice ale speranţelor noastre, intocmai ca şi liniile orizonului in bruma albastră a depărtării, — in fine impresia unei stări afective generale de dor, de nostalgie, cu o uşoară nuanţă de mister, de atracţie a necunoscutului. Pentru această multiplicitate de elemente psichice, romanţierul nostru ne dă un singur cuvint, capabil de a o trezì in noi deodată, şi inlesneşte ast-fel reproducerea stărei de sentiment, scutindu-ne de succesiunea analitică, greoaie şi obositoare a elementelor ei rĕsfirate de expresia limbistică; in acelaş timp, intărind starea de sentiment printr'o imagine corespundătoare, inmulţind adică numĕrul elementelor psichice in conştiinţă, măreşte prin aceasta intensitatea stărei afective deşteptate in cetitor, măreşte prin urmare efectul. — Eată, tot in Balzac, două transposiţii, cari ne dau foarte plastic oposiţia a două stări diferite in iubire sexuală: «*blanche tendresse*» şi «*rouge désir*»; prima ne face să ne găndim prin asociaţie la albeaţa fragedă, strĕlucitoare şi nepătată a crinului de abea inflorit, şi ne dă impresia de curăţenie, de nevinovăţie, de candoare in iubire; cea deadoua ne suggerează ideia violenţii aprige a revoltei singelui, ideia inflăcărării invăpăiate şi mistuitoare a dorinţii fisiologice, care incendiază intreg organismul şi care aruncă un vĕl de purpură pe albeaţa obrajilor nevinovăţiei.— Alăturăm aici ca exemple două transposiţii, aproape identice dacă lăsăm la o parte comparaţiile, din Eminescu şi V. Hugo.

Stoluri, stoluri trec prin minte
Dulci iluzii*; amintiri*
Ţiriesc incet ca greïeri,
Printre negre, vechi zidirĭ,

Sau *cad grele*, măngăioase
Şi *se sfarmă* 'n suflet trist,
Cum in picuri cade ceara
La picioarele lui Crist.

. . . .

(Singurătate)

Les feuilles qui gisaient dans le bois solitaire
S'efforçant sous ses pas s'élever de terre
Courraient dan le jardin.
Ainsi parfois, quand l'âme est triste, *nos pensées*
S'envolent un moment *sur leur ailes blassées*
Puis *retombent* sondain.

(Tristesse d'Olympio.)

O transposiţie de sensaţie auditivă in sensaţie visuală, din Zola: «Dans l'air moite et odorant de la pièce, les trois bougies flambaient; et, conpans seul le silence, par l'étroit escalier, un soufle de musique montait; *la valse. avec ses euroulements de couleuvre, se glisait, se nouait, s'éndormait sur le tapis de neige*. Ondulaţia invisibilă a aierului e transformată in ondulaţie visibilă şi in acest mod un lucru neinsufleţit e imbrăcat in aparenţa unei fiinţe vii: e procedeul de personificare, de care am vorbit mai sus, şi al cărui efect am arĕtat că se reduce la inmulţirea, prin suggestiune a numĕrului de elemente psichice ale stărei afective.

O pagină celebră a lui Zola, simfonia florilor din «*Le faute de l'abbé Mourel*» işi datoreşte intreg efectul ei transposiţiunilor; o cităm aici, ca un exemplu tipic:

«Il n'y avait sous le plafond bleu que les parfums étouffants des fleurs...., Ne bougeant pas, les mains jointes sur son coeur, elle continuait à sourire, elle *écoutait les parfums qui chuchotaient* dans sa tête bourdonnante. Ils lui

jouaient une étrange *musique de senteurs* qui l'endormait leutement, très doucement. D'abord, c'étaiet *un. prélude* gai, enfantin; ses mains qui avaient tordu les verdures odorantes exhalaient l'aprêté des herbes foulées, lui *contaient* ses courses de gamine au milieu des sauvageries du Paradon. Ensuite *un chant de flûte* se faisait entendre; *de petites notes musquées* qui *s'égrenaient du tas de violettes* posé sur la table près du chevet, et cette flûte *bordant sa mélodie* sur *l'haleine calme*, *l'accompagnement régulier des lis* de la console, chantait les premiers charmes de son amour, le premier aveu, le premier baiser sous la futaie. Mais elle suffoquait d'avantage: *la passion arrivait avec l'éclat brusque des oeillets* à l'odeut poivrée, *dont la voix de cuivre* dominait un moment toutes les autres. Elle croyait qu'elle alait a goniser dans *la phrase maladive des soucis et des pavots* qui lui rappelaient les tourments de ses desiss. Et, brusquement, tout s'apaisait, elle respirait plus librement, elle glissait a une donceur plus grande, *bercée par une gamme descendante des quarantaines*, se ralentissant, se noyant *jusqu'à un cantique adorable des héliotropes*, dont les haleines de vauilles disaient l'approche des roses. Les belles-de-nuit *piquaient* ça et là *un trille discret.* Puis, il y eut un silence; les roses *languissament firent leur entrée.* Du plafond *coulérent des voix, un choeur lointain.* C'était un ensemble large qu'elle éconta au début avec un léger frisson. Le choeur s'eufla; elle fut bientot toute vibrante *des sonorités prodigeuses qui éclataient autour d'elle.* Les noces étaient venues, *les fanfares des roses* annoncaient l'instant redoutable. Elle, les mains de plus en plus serrées contre son coeur, pâmée, mourante, haletait Elle ouvrait la bouche, cherchant le baiser qui devait l'étouffer, quand *les jacinthes et les tubéreuses fumèrent, l'envelopperent d'un dernier soupir si profond qu'il couvrit le choeur des roses.* Albine était morte *dans le hoquet suprême des fleurs.*»

E o pagină de o putere şi in acelaş timp de o delicateţe de factură extraordinară, şi care nu are decăt defectul de a nu cadra de loc cu paginile din *Le roman expérimen-*

tal, in cari Zola ne presintă naturalismul ca ieşit din buzunarul şorţului de laborator al fisiologistuluĭ Claude Bernard, ca preocupat exclusiv «de la besogne scientifique», de experienţa fisiologică, şi dispreţuind romantismul care «face florile să cănte», şi care transformă natura intreagă intr'un imn in loc să studieze cu ochiul rece şi sever al ştiinţei.

In fine, al treilea fel de transposiţii, acelea ale sensaţiilor in stări de sentiment, sunt foarte intrebuinţate în descrieri. Descrierea nu e nici odată indiferentă; un paysage est un état de l'âme, a ḑis Amiel. In general, in literatură, chiar când descrierea e, ca să ḑic aşa, lăturalnică, când peisagiul descris nu e *vĕḑut* prin ochii personagiului pus in scenă, aşa in căt să primească deadreptul coloratura stării lui afective, cănd ne e descris adică in mod impersonal pentru inţelegerea mediului ca in romanele naturaliste, chiar atunci descrierea trebuind să contribue şi ea la efectul total, trebue să tindă a trezì in noi nuanţe afective corespunḑĕtoare. Simpla sensaţie, vreau să ḑic cuvintul care exprimă sensaţia, nu poate insă produce adesea de căt o simplă representare intelectuală, fiind-că nuanţa afectivă s'a tocit şi s'a şters din causa frequenţii intrebuinţării lui in imprejurări diferite sau indiferente din punct de vedere emoţional. In casurile de acest fel, cănd adică simpla sensaţie nu ne poate suggera starea afectivă voită, atunci ni se dă in locul ei nuanţa afectivă insăşi. O altă causă a transposiţiilor de sensaţii in sentimente e că nici odată nu putem avea destule cuvinte pentru toate nuanţele de sensaţii, pentru toate formele şi colorile. «La palette du poëte, ḑice Sully-Prudhomme, est si pouvre comparée à celle du peintre, qu'il ne peut suppléer à l'insuffisance du vocabulaire descriptif qu'en associant toujours une émotion morale à son imparfaite copie de la ligne et de la couleur». Dar e şi un alt motiv, cu mult mai insemnat, care justifică transpunerea sensaţiilor in sentimente: e faptul că sensaţiile sunt analitice, pe cănd sentimentul e sintetic. «Cea ce face imitatea unei descrieri e sentimentul dominant», ḑice Guyan. Pe cănd insă sensaţiile nu ne dau de căt părţi sau trăsături isolate din tabloul total care cons-

titue peisagiul descris, aşa in căt mintea noastră e supusă unei munci de sintetizare, pentru ca prin imbinarea acestor diferite sensaţii, primite in mod succesiv, să facă să resară in noi sentimentul care face unitatea lor, — in transposiţie sentimentul trezit in noi deadreptul evoacă mai sigur, mai lesne, deodată şi in stare naivă tabloul intreg. Efectul acestei categorii de transposiţii se reduce dar de asemenea la inlesnirea sintesei mintale prin suggestiune. Să luăm căte-va exemple din cel mai descriptiv dintre romanele lui Zola, «Une page d'amour» ; sunt cunoscute cele cinci lungi scrieri ale Parisului cari termină cele cinci părţi ale acestui roman; eată căte-va pasagii din cea dea patra.

«La pluie avait cessé, les nuages de la dernière averse, auportés par un coup de vent roulaient à l'horizon vers les hauteures du Père-Lachaise que noyaient des hachures grises; et Paris, sur ce fond d'orage prenait *une grandeur solitaire et* triste». Incetul cu incetul se luminează: «Le jour blanchissait; la queue de nuage qui convrait encore la ville d'une vapeur, laisait percer le rayonnement laiteux du soleil; et l'on sentait *une gaité hésitante* au dessus des quartiers, certains coins *où le ciel allait rire.*» Dar se innorează earăşi, furtuna ameninţă din nou: «Sur Paris, *une grande auxiété s'était faite*, dans l'attente d'une nouvelle bourasque. L'air obscurci *avait un murmure*, d'épais nuages planaient.» Căteva momente apoi furtuna isbucneşte: A ce moment la tempête éclatait. Dans *le silence lourd d'auxiété*, au-dessus de la ville devenue noire, le vent hurla; ...... et chaque fois que l'ouragan santait ainsi, soufflant de tous les points du ciel, *il y avait eu l'air un écrasement d'armées, un écroulement immense dont les décombres suspendues allaient écraser Paris*». — Eată un pasagiu din a cincea descriere a Parisului. Ninge: «C'était dans l'air devenu immobile, une moucheture pâle sur les fond sombres, filant avec un balancement insensible et continu.... Pas un soupir ne montait de cette pluîe du rêve, *euchautée* en l'air, tombant *endormie* et comme bercée. Les flocons paraissait valentir leur vol à l'aproche des toitures; ils se posaient un à un, sans cesse, par millions

avec autant de silence, que les fleurs qui s'éffeuilent font plus de bruit; *et un oubli de la terre et de la vie, une paix souveraine venait* de cette multitude eu mouvement, dont on n'entendait pas la marche dans l'espace » — Şi mai tirziu: «La neige avait cessé, les derniers flocons s'était posés sur les toits *avec uue leuteur lasse.*»

In fine pentru a termina cu procedeul stilistic al figurilor şi transposiţiilor, să comparăm «Melancolie» a lui Eminescu cu faimoasa «Symphonie en blanc majeur» a lui Téophile Gauthier.

«Părea că printre nouri s'a fost deschis o poartă
Prin care trece albă, regina nopţii *moartă.*
Bogată in intinderi stă lumea 'n promoroacă
Ce sate şi câmpie cu'n luciu vĕl imbracă
Vĕzduhul schinteiază şi ca unse cu var
Luceşç zidiri, ruine, pe câmpul solitar.

Şi ţintirimul singur, cu strimbe cruci *veghiază.*
O cucuvae sură pe una se aşeaḑă,
Clopotniţa trosneşte, in stilpi isbeşte toaca,
Şi străveziul demon prin aier când să treacă,
Atinge 'ncet arama cu zimţi-aripei sale,
De-auḑi din ea *un vaier, un aiurit de jale.*

Biserica 'n ruină.
Stă *cuvioasă, tristă*, pustie şi *bĕtrină.*
Şi prin ferestre sparte, prin uşi ţine vĕntul,
De pare că *vrăjeşte* şi că'i auḑi *cuvintul.*
Nĕuntrul ei pe stilpi'i, păreţi, iconostas,
Abia *conture triste* şi umbre au rĕmas.
Drept preot toarce-un greier *un gân fin şi obscur*
Drept dascăl toacă cariul sub invechitul mur.

Credința zugrăvește icoanele 'n biserici
Şi'n *sufletu-mi pusese poveștile'i* feerici.
Dar de ale *vieții valuri*, de-al *furtunei pas*
Abia *conture triste* și umbre-au mai rĕmas.
In van mai *caut lumea-mi* in obositul creier
Căci răgușit, tomnatec, *vrăjește trist* un greier.
Pe inima-mi *pustie*, zadarnic mĕna 'mĭ țiu,
Ea bate ca și cariul incet intr'un sicriu.
Şi cănd găndesc la viață-mi imi pare că ea *cură*
Incet, repovestită de-o streină gură,
Ca și cănd n'ar fi viața-mi, ca și cănd n'ași fi fost.

Pe cănd in poiesia lui Eminescu, mai pretutindeni, din causa cerințelor fondului, — pe lăngă celelalte figuri, — sensațiile sunt traduse in termeni de sentiment, in versurile lui Gauthier, din contra, ni se dă numai sensații:

De leur col *blanc* courbant les lignes
On voit dans les contes du Nord
Sur le vieux Rhin, des femmes-cygnes
Nager en *chantant* près du bord.

On, suspendant à quelque branche
Le plumage qui les revêt,
Faire *luire* leur peau plus *blanche*
Que *la neige* de leur duvet.

De ces femmes il en est une
Qui chez nous descend quelquefois,
Blanche comme le *clair de lune*
Sur les *glaciers* dans les *cieux froids*

Son sein, *neige* moulée en globe
Contre les camélias *blancs*
Et le *blanc* satin de sa robe
Soutieut des combats insolents.

Dans ces grandes batailles *blanches*
Satin et fleurs ont le dessous,
Et, sans demander leurs revanches,
Jannissent comme des jaloux

Sur la *blancheurs* de son épaule
Paros au grain *éblouissant*,
Comme dans une nuit de pôle
Un *givre* invisible descend.

De quel *mica de neige* vierge,
De quelle *moelle de roseau*
De quelle *hostie* et de quel *cierge*
A-t-on fait le *blanc* de sa peau?

A t-on pris la goure *lactée*
Tachaut l'azur du ciel d'hiver,
Le lis à la pulpe *argentée*
La *blanche* ecume de la mer;

Le *marbre blanc*, chair *froide et pâle*
Où vivent les divinités.
L'argent mat, *la laiteuse opale*
Qu'irisent de vagues *clartés?*... etc., etc

Suntem in adevĕr orbiţi de atita albeaţă şi... plictisiţi de colosala ingrămădire de sensaţii de acelaş, mereu de acelaş fel, in căt, cănd ajungem la sfirşit, ne vine să exclamăm cu poietul insu-şi:

Oh! qui pourra mettre un ton rose
Dans cette implacable blancheur?

Da, cine va putea pune sau cine va putea zărì nuanţa roză a emoţiunii in această continuă, nesfirşită şi rece albeaţă?

Dar, se va obiecta poate, superioritatea emoţională a poesiei lui Eminescu asupra aceleia a lui Gauthier nu trebue redusă la intrebuinţarea, de sigur inconştientă, a unor procedeuri stilistice; ea nu stă numai in formă, ci şi, mai ales, in fondul de idei şi sentimente pe cari ni le suggerează; cea ce face superioritatea lui Eminescu asupra lui Gauthier e, nu forma, — cultivată cu prea multă religiositate de cel din urmă, pentru ca să nu fie destul de poleită şi de perfectă, poate chear prea poleită şi prea perfectă, — ci tocmai acest fond de idei şi de sentimente. Negreşit obiecţia ar fi fost foarte dreaptă, dacă, preocupându-ne de *forma pentru formă*, am fi comparat poesiile citate mai sus din punctul de vedere al perfecţiunii lor exterioare. Nu e insă aceasta intenţiunea noastră. Noi studiem aici forma nu *in sine* şi *ca scop*, ci numai *ca mijloc* de transmisiune a ideilor şi de comunicare a emoţiunilor. Procedeurile stilistice, de cari ne ocupăm, nu sunt, precum le-am definit mai sus, decât mijloace de a inlesni sintesa ce trebue să se producă in mintea cetitorului, pentru ca să priceapă şi să simtă ideile şi emoţiunile pe cari vrea să i le transmită artistul: forma nu poate avea *prin ea insăşi* şi *pentru ea insăşi* nici o valoare, precum nici o valoare nu poate avea simbolul in afară de lucrul simbolizat. Prin urmare, forma pentru formă, care e una din trăsurile caracteristice ale literaturii artificiale a decadenţilor, poate fi negreşit studiată ca fenomen particular psihologic şi social, dar nu poate, evident, intra in cadrul preocupărilor noastre. Neapĕrat, cea ce face superioritatea poesiei lui Eminescu asupra aceleia a lui Gauthier e fondul, cu mult mai bogat şi mai complecs, de idei şi sentimente, pe cari ni le suggerează. Să nu fie insă tocmai această bogăţie şi această complecsitate de idei şi de sentimente causa care a necesitat intrebuinţarea procedeurilor stilistice pe cari le-am constatat in poesia lui Eminescu? — Evident, da, şi cu atit mai mult, cu cât Eminescu e tipul adevĕratului poet sincer, la care forma se adoptează fondului in mod spontan şi firesc, fără afectate şi fără artificii căutate. Cu cât ideile şi sentimentele sunt mai numeroase şi mai puternice, adică mai complecse, cu atit